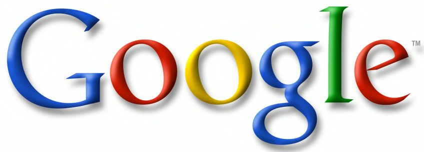

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

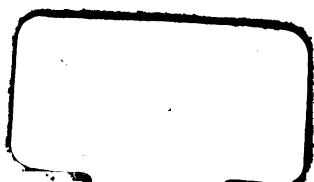
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

19. sz.

267743

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

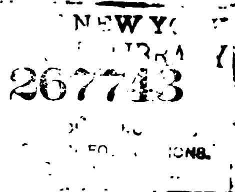
TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

MÁSODIK OSZTÁLY : ÍRÓK.

HETEDIK KÖTET

PEST, 1863.

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

VII.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

MÁSODIK OSZTÁLY : ÍRÓK.

HETEDIK KÖTET.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

PEST, 1863.

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

GR. ILLÉSHÁZY ISTVÁN NÁDOR

FÖLJEGYZÉSEI

1592—1603.

ÉS

HÍDVÉGI MIKÓ FERENCZ

HISTÓRIÁJA

1594—1613.

BÍRÓ SÁMUEL FOLYTATÁSÁVAL.

KÖZLI

KAZINCZY GÁBOR.

NEW YORK PUBLIC LIBRARY

PEST, 1863.
EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVÁRUSNÁL.

NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
267743

Pest 1868. Emich Gusztáv Magyar Akademiai könyvnyomdásznál.

ELŐSZÓ.

E kötetben két, íróik személyisége s nyelve folytán is érdekes, adalékot vesz az olvasó hazánk újabb történelméhez.

Illésházy István eme följegyzéseit (itt 1—134 l.) tudtommal nagy érdemű tudósunk, a hív Horváth Mihály, említé s idézte első, magyar Történelmében (az első kiadás III. k. 122 s több l.).

Wadasi Jankowich Miklós szétárverezett hagyományaiból, vétel útján, a Nemzeti Muzeumba került kéziratok közt van, másolatban, „Gróf Illésházy István magyar Diáriuma 1585 esztendőtűl fogva", egykori birtokosa eme jegyzetével :

„Ezen Diáriumnak eredetivalóságát nyertem a gróf Nádasdyak levelestárából, midőn 1794 esztendőben aztat registrálni segítettem Fehérvárott, ott nemes vármegye aljegyzője lévén. Ezen eredeti naplókönyv Illésházy Istvánnak saját írása, de már mind az elein csonka, mert csak a 7-ik lapon kezdődik, és hátúlról is szinte három levél hibázik, ha nem több. Hogy valaha Ostrosith kézírásai közé jutott, abból vélem, mivel ebből adta ki Bél Mátyás (Apparatus ad Hist. Hung.) Bokácz János *Legatiojának* leírását; mert ezen naplókönyvben sok acták, pasquillok, versek és egyebek beelegyíttettek, de melyeket én, csupán Illésházy történeti jegyzéseire ügyelvén, le nem írattam és másoltattam."

„Anno 1821 die 28-a Aug. Pesten eő excja gróf Illésházy István három leveleit Verbőczinek és más hét eredeti magyar és deák historiai darabokat közlött velem, és reversalis nélkül nálam hagyott. Én is ezen eredeti naplókönyvet neki, Nemák inspector úr által elküldöttem*) betekintés végett, de oda nem ajándékoztam, azért mint kölcsönadottat, mind magam vagy maradékim visszakérhetik; említett régi levelek, különös kötetben tőlem hagyatva megtaláltathatnak. — Idősb Jankowich Miklós m. p.“

E másolat a 71 lapig terjed, s elején számos üres helyekkel, mik az eredetiben vagy hiányzottak már, vagy, legalább a leíró által, olvashatlanok valának.

A Horváth által használt példány szintén egy, a XVII század első felében, alig kibetűzhető s gondatlan kézzel egybeírt, s több azonkorú actákat (köztök a Bokácz Legatióját), verseket stb. tartalmazó codexben áll, de a Jankowich apographonától helyesírása- s néhol stylusában is eltérő. Mindamellett nem lehetetlen, hogy ama fölebbinek másolata, miután a leírók egykor, mint tudjuk, többnyire „correctorai“ is akartak lenni példányaiknak. Ennek egy pár mutatványát adám a jegyzetekben.

Kovachich írásai közt (szintén a Nemzeti Múzeumban) van, újabbkori czímtelen, csonka másolatban, egy töredéke e Diáriumnak (itt a 80 laptól kezdve); oly hibás és gondatlan, mint e buzgó gyűjtőnk másolatainak nagy része; variánsai itt-ott nem mellőzték figyelmemet.

*) Ugyan e példányra mást helyt ezt jegyzé: „Ennek eredeti írását hozzá ragasztott több azon időbeli actákkal általadtam Dubniczon gróf Illésházy Istvánnak.“

Az apographon (zárjelek közé tett) hézagait, a mennyire lehetett, a másik két példányból pótoltam ki, s teljes hűséggel adom az egészet kérdés alá jöhető hibáival is, de orthographiájához ragaszkodni fölöslegesnek tartám.

Horváth Mihály codexe e Diárium elejét (itt az 57 lapig) latin fordításban is adja, tűrhető nyelven, csupán azon eltéréssel, hogy czímes szakaszokra osztatott föl.

Valóban az *eredeti* volt-e a Jankowich példánya? ez, az érdemes férfiú számos csalódásait ismerve, kérdés előttem, míg elő nem kerűl. Az sokszorozná e lapoknak elég sovány, s az író közvetlen szemléletét csak itt-ott mutató, tartalmát. Illésházy könyvgyűjteménye egy részét a Nemzeti Muzeum számára egy országos küldöttség vette volt át; családi levéltára hová kerűlt, nem tudom.

A Diárium mellett e következő jegyzések állanak.

„1585 Natus est Marcus Pálffy, filius Nicolai Pálffy, in aurora sub signo Leonis 10 Novembris, juxta novum Calendarium, qui vivat diu felix. Compatres, in persona Serenissimi Archiducis Matthiae adfuit Dnus Maximilianus Dytrichstain, ego Stephanus Illeszházy, ac Dna Catharina relicta Comitis ab Arco, filia Manises ex Catherina Dersffy.

1587. Mortuus est iste puer dissenteria corruptus 20 Julii.

1586. In mense Decembris mortuus est Serenissimus Rex Poloniae Stnus Báthory, qui rex et miles simulque pater Poloniae erat, regnavit felicissime contra omnes suos hostes, Livoniam a Caesare Muscorum citissime recuperans.

1587. Natus est Stephanus Pálffy, filius Dni Nicolai Pálffy, nocte inter diem Jovis et Veneris 20 die Januarii juxta novum Calendarium, hora secunda nocturna, sub signo Cancri. Compatres Illésházy et Dnus Michael Bay, et Dna Catharina Manjesin; qui vivat diu felix.

Eodem Anno 1-a Novembris filiam Andreae Bosnyák

Annam elocavi ex S. Georgii, Dno Stno Baranyai. — 1592. in Maio moritur Anna ista, quae sit Deo commendata.

1589. Saram Dóczy elocavi Dno Ladislao Zelemey 20 Januarii.

1588. Dno Joanni Beicsy elocavi in Junio Brigidam Ecsy.

1589. Nata est Helena filia Stni Pálffy sub signo Librae 9 Januarii.

Eodem anno nata est Maria filia Dni Nicolai Pálffy. Viennae moritur.

1590. Nata est 17-a Octobris filia Dni Nicolai Pálffy ex Dna Maria Fugger, Catharina Pálffy, mane hora 8 sub signo Virginis. Compatres Stnus Illeszházy, Dna uxor Michaelis Bay, et consors mea in persona Stni Balasi.

1592. Natus est Paulus Pálffy, de eodem patre et matre ut supra, mane die Dominico hora 6-a 19 Januarii, sub signo Piscis. Compatres Dnus Locumtenens Stnus Fejérkeöy, Stnus Illeszházy, item uxor Dni Georgii Balogh; et est 7-mus inter proles et erit fortunatus.

1593. Natus est Nicolaus Pálffy die Mercurii 26 Januarii sub signo Sagitarii, baptizatus 28-a. Compatres Dnus Illésházy et Joannes Jóo, item uxor Dni Georgii Balogh.

1594. Natus est Mathias Pálffy die Jovis, sub signo Capricorni. Compatres Serenissimus Archidux Mathias, in persona ejus Dnus Locumtenens, ego Stnus Illéshá[illegible] t uxor Dni Sándorffy. Moritur in Decembri eodem anno.

1593. Franciscus Illeszházy, semper valetudinarius, moritur me praesente in thermis Pöstiensibus in mense Maio.

1594. Sz. Mihály napján Győrt megadá gróf Hardek Sinán passának.

1595. 1-a Septembris adták meg az törökök Pergamot, kit földig lerontottak vala az németek.

Eodem anno 14 Augusti holt meg az z. és vitéz Carolus Mansfeld gróf és herczeg.

1598. 29. Martii Győrt vevé vissza Pálffy Miklós és Sivartreberg (így), lopással.

1599. Ibraim passa előtt elfuta az német tábor Esztergomnál által az Dunán, és az török tatárral egész Mátyusföldét Csejteig, Tapolcsánig elrabolja. Ugyanezen esztendőben

oly nagy drágaság volt, hogy közönséggel az nagy-szombathi mécz búza f. 3 és ortheija 4 f. is volt. Ez drágaság mind Austriában, mind Morvában, Törökországban és Csehországban is.

1600. 23-a Aprilis moritur noctu hora 12 Mgcus Nicolaus Pálffy, cum magno luctu omnium Statuum Regni Hungariae et Germaniae.

1600. Az török ugyan sollicitálja a békességet, de az németek nem akarák elvenni. Azonban Ibraim passa az fővezér nagy haddal kijöve, az elöjárója megszállá Babocsát, ő maga 8-a Septembris szállá meg Kanisát; az német kapitán Paradayzer, az ki Clissát is megadá, 18-a Octobris megadá az töröknek Kanisát minden ok nélkül; 10 magyar és 400 német volt benne. Ezért fejét vétette Rudolphus császár Paradayzernek.

1605. Esztergamot megadák az németek az töröknek; magyar egy sem volt benne.

A XIII század óta diplomatice ismeretes [1]) Hídvégi Mikó család egyik kitűnő tagja, Ferencz, Csík, Gyergyó és Kászonszék főkapitánya, Bethlen Gábor főkomornoka, kedvencz embere s végrendeletének egyik végrehajtója, özvegye és Rákóczy I György alatt az ország kincstárnoka — (született 1586 [2]), eltemettetett Gyulafejérvárott Augustus 28-d. 1635 [3]) — emlékíratát (itt 135—225) eredetiében ismerte s másolta le a halhatatlan Benkő; hová lett az, az újkori van-

[1]) 1291. Fassio perennalis Stephani, Dominici et Mikonis filiorum Benchench de genere Siculorum. Cod. Dipl. t. XI. p. 462—532.

[2]) 1611-ben írja ő maga (216 l.): „26 esztendősbeli ifjú koromban."

[3]) Haller Gábor naplója szerént. Erdélyi Történelmi Adatok, IV kötet 29 lap.

[4]) 1779-ben Mikó háza is állt Gyulafejérvárt; felírását „egyéb apró írásokon kívül", lemásolá Benkő:

dálok ádáz dúlongásai közt, fájdalom, nem tudatik többé. *Elejét* Szilágyi Ferencz adá Kliója III-dik (utolsó) kötetében; én itt teljesen, azon másolat szerént, mit, Benkő apographona után számomra a derék előd nagy nevű utóda, gr. Mikó Imre úr kimeríthetetlen baráti szívességgel eszközöltetett.

E kötet, más alakban, tíz év előtt már sajtó alatt volt, egy más gyűjtemény megnyitója; ezért azon függelék (240—331 l.), mely a fölebbi két emlékíróhoz csak közvetve tartozik ugyan, de nem kevésbbé becses. A III—V szám (273—304) Szamosközi István gyűjteményéből vétetett; az Illésházy függeléke (305—31.) részben (I, II, IV sz.) a Horváth Mihály említett codexéből; Illésházy imádsága (III sz.) a gyulafejérvári könyvtár egykorú másolata után, s végre az utolsó (V sz.) Berger Illés ily czímű munkájából: Jubilaeus de origine, errore et restitutione S. Coronae Hungariae regni fortissimi ac faelicissimi. Praeterea corolla mixta ad faelicissimam ac meritissimam coronationem novi Regis Hungariae piissime Status, humilime texta. Anno MDCVIII, hely nélkül, 4r.

Illésházy beszéde, már mint ritka adalék is a hazai szónoklat történelméhez, nagy becsű, míg a kiadó Berger egy érintése újolag mutatja azon nehéz állást, mit a forrongó pártok között a higgadt bölcseségű Illésházy elfoglalt, ha nem tudnók is, hogy a királyi kormány által halálra üldözött férfiút *saját*

---

16 (családi czímer) 29.
FRANC. MIKÓ DE HIDVÉG,
SER. DNI DNI GABR. SACR. ROM. IM.
PER. TRANS. PRINC. CONS. CAMER.
CUBICUL. SUPR. S. SICUL. CZIK. GIORGIO.
ET KAZON CAPITAN.

pártjától csak Drugeth Bálint esze s hatalma mentette meg. Elég tanúság nagyságáról, hogy a szélzeteknél *egyiránt* gyűlőletes vala.

Szándokom volt e két férfiúról, kiknek műveit e kötetben adom, tüzetesen szólani: megrongált egésségem tilt a kiadás további halasztásától, s e hálás föladatot jobb időkre s jelentesb erőkre hagyja fel.

Bánfalva, Augustus 31. 1863.

K. G.

TARTALOM.

I.

GR. ILLÉSHÁZY ISTVÁN
FÖLJEGYZÉSEI.

1592—1603.

GRÓF

ILLÉSHÁZY ISTVÁN FÖLJEGYZÉSEI

1592—1603.

Az mikor az török birodalom igen felment volna úgy annyira, hogy nap (keletről minden fejedelmek), és napnyugotról is, északról, délről követeket küldöttek vala Am(urates nevű) török császárhoz, nála kegyelmet és frigyet kérve, kiket egy egész esztendeig tartott Konstantinápolyban; azonban 1592. esztendőben hiti ellen az frigyet megszegé, kit az római katholikus császárnak adott vala.

Anno 1592. az bosznai passa Horvát és Tótországban megvette *Bihecset*, *Rasztoviczát*, *Klisszát*, több ott való apró várakkal, és egy kastélt csinála az *Petrina* vize az hol az Kupába szakad, kit *Petrinának* neveze; az Kupát ott hidallá, és az egész *Turopolyát*[1]) rablá, Sziszeket megszállá, de héjában vitatá. Az Stíria, Karinthia küldött volt segétséget Erdődi Tamás mellé, ki azkor tótországi bán vala; volt az segétség 3000 német. Közel juta ez tábor Sziszekhez; az bosznai passa reájok ment, és igen megverte őket sokat elfogott és levágott bennek, Sziszeket ismég

1) Turbulyát, H. M.

megszállotta, de nem veheté meg, elment alóla. Látván ezeket az magyar tanács urak, császárhoz Prágába választának követeket, *Nádasdy Ferenczet* és *Illésházy Istvánt*, hogy ő fölsége ne hadná így szabadon fegyver nélkül országát elvenni, ez után is, ha elvenné ezt az országot, ugyan fegyvert kellene vonni, quod sumat arma defensiva. Sok rátiókkal ezek fölindíták az császárt. Mindjárást Nádasdy Ferenczet elől, ezer lóval és ezer gyalogval Zábrággá küldé, september hóban Ferdinandus herczeg fattyu fiát, az margrófot, lovaggal, gyaloggal 20 ezerrel utána indétá. De német módra ezek mind késén jövének, szent András nap táján, nagy hó esék, semmit nem mívelhetének, héjában el kelle oszlaniok.

1593.

Kikeletre ismég ujonnan megszállá Sziszeket az bosznai passa. Gyűltek volt Újvárra az Száva mellé, Erdődi Tamás bán az föld népével, az karlóczi generál Ausperger azon karlócziakkal és egyéb végbeliek is, mint hat ezeren. Ezt megértvén az passa, 14 ezeren válogatott törökökkel lesben állott. Ezek az körösztyének elindúltak Sziszek felé, hogy ők az rasztiniczai szigetben menjenek, és Sziszekből az Száván kihozzák az szolgáló népet; utokban, nem tudván az passa felől semmit, egyben találtak és megvíttak; az úristen úgy megverte az passát, hogy ő maga is ott veszett, népe is inkább mind ott veszett az Szávában. Ez vereség után 6 hétre szállották meg Petrinát; itt Zrínyi György is ott volt ez megszállásban; az Kupáninnen lőtték Petrinát, lassu módon cselekedtek vele. Azonban az graeciai beglerbég segétséggel érkezék, valami fáradt néppel kevesen, és Rasztonicza alá szál-

lott táborban, mint 6 ezeren, oly nagy félelemmel, hogy csak elfutóban volt éjjel nappal; de ezek nem mertek reá menni, söt futva sebesen jüttek el Petrina alól.

Az ordinárius ajándékot, egyszersmind két esztendőre valót, megkészíté Rudolphus császár, és hajókon Komáromban bocsátá, és frígyet kér török császártól. Ez alatt az beglerbég Sziszeket megszállá és megvevé. Az török császárnak egy húgafia veszett volt az passával az Szávában az megveréskort. Ezen török császár megharaguvék, az fővezérét Sinan passát kiküldi portai és európai erejével; ki elérkezék és 2. 8bris Beszprímet megszállá. 5. 8bris kijütt éjjel az szolgáló nép belőle, Ferdinánd [1]) volt benne és Hoffkircher, mert annyi sok álgyuval törette, hogy tovább benne nem maradhatának. Az kapitán Ferdinando, az német kapitán is Hoffkircher, foglylyá esék, az többit kit levágtak, kit elfogtak; az magyarokban még is eljüttek volt, de német igen kevés. Voltak 12 százan benne.

Azután Sinán passa megszállá Palotát, kiben Ormándi Péter volt kapitán, 7. 8bris; volt egy német kapitán is benne, két század magával, magyar igen kevés volt benne. Azok közül is sokan az hajdúkban kiszöktek az várbul: az németek pedig meghasonlottak egymás közt, és reá támadtak Ormándira, és ugyan akaratja ellen is megadták az várat, 11. 8bris, maga csak valamennyire törte volt meg a török; az népében kit levágott, kit lebocsátott.

Onnajt Sinán passa Tata alá indúla. Ez alatt az vármegyékkel Nádasdy Ferencz, Zrínyi György, gróff Ferdinand Hardek, az több urakkal és végbeli szolgáló népekkel és austriai 700 fegyveressel, mintegy

1) Speziacasa.

6000, egybengyültek vala. Innen is az Dunán, az Pálffy Miklós kapitánsága alá valók, tíz vármegye feltámada, kiket főképpen Illésházy István futa, kére és inte, hogy látván hogy semmi idegen segétségek nem jőne, ne hadnák magokat így elvesztenyi. Ezek is jó és szép szerrel (1000 lovas és gyalog) nép feltámadának, és 14. 8-bris Mocsonakon Illésházy István (megmustralá őket és azután az ország kapitányának kezében praesentálta őket). Valának azok között jó vitéz szolgájokkal az iffiju úrfiak is: Balassa Menyhárd, Czobor Mihály, Révay András, Gábor és Forgách [1]). Ezekkel és több végbeliekkel együtt Pálffy Miklós ment Komáromban, s ott táborban szálla, az fölyül megirt a Dunán túl való urak, vármegyék és végbeli haddal, kikkel azután általszállának az Dunán.

Ezt megértvén Sinán passa, nem szállá meg Tatát, hanem visszatére Budára, és onnajt eloszla, ott hagyván 5000 válogatott jancsárt és 4000 lovast.

19. 8bris Komárom alól indúla el az keresztyén tábor, és azon éjjel megvevé Fejérvárnak az Beslya várasát ostrommal, tűzzel, de az belső várasának semmit nem árthatának. Azért másnap éjjel elszállván alóla térének, elindúlván az szekerek is. Azalatt az török, ki igen vigyázó ellenség, ezt megértvén, Haszán passával gyülekezvén 20,000, azon éjjel egy kis mérfölddel eleiben szállott az keresztyéneknek; kiben ezek semmit nem tudván, Erasmus Praunt, az komáromi kapitánt, az szekerekkel egyetemben elbocsáták haza felé, gyalog és lovas haddal, nem tudván az passa ott-létele felől semmit. Azok azért el-

1) Zsigmond.

menvén, az passa jó regvel megüté és rajtok termett az hátra maradott táborra, 42 taraszkkal és sok seregekkel.

És minthogy jobb része az keresztyén tábornak elment volt az szekerekvel, mindazáltal az utólját úgy megbátorétotta az úristen, hogy szömben állottak az törökkel, 7 vagy 8 ezeren. Jóllehet voltak az fő kapitányokban olyak, és főképen gróff Hardek, hogy megindúljanak és Hartyánnál elmenjenek ők is az szekerek után, azt tanácsolták: de az magyarok nem akartak, és főképpen Pálffy Miklós és Nádasdy Ferencz intették őket, hogy hátat ne mutassanak az ellenségnek, hanem arczól reá menjenek; az minthogy ő az ő szerencséjével először is megkezdette az ellenséget. És így az úristen ott az pogányokat igen megveré, 14 elevent fogtak, 12 ezernél többet levágtak bennek, 10 keresztyén nem veszett. 3. 9-bris lött ez viadal, és így nagy nyereséggel megtérének; minden falu végén egy török fejet láttál, kit onnajt hoztak.

Ezemben az fölföldi urak is, Báthory István, Rákóczy Zsigmond, Dobó Ferencz, Homonnai István, és az vármegyék, azokkal Tiffenbak is, ki azkor ő fölsége generálisa s főkapitánya volt, az szolgáló néppel felindúlván, 14. 9bris Szabadkát megszállotta. 16d. erővel megvették. 20 novembr. Fileket szállották meg, az mely török segétségére jütt, azt jól megverték.

Ezemben érkezett Pálffy Miklós is az ő népével mint hat ezeren, ki ő maga kezdette az vítatását keményebben; 27. 9-bris megadták az törökök hitre.

3. Xbris szállották meg Szécsent; éjjel az török

felgyújtotta és ki is ment belőle szökve. Innen Tiffenbakot [1]) semmi kéréssel reá nem bírhatták, hogy Nógrádra menjen, hanem az álgyúkkal, az kik vele voltak, és az ő felsége fizetett népével visszatért; sőt csak két álgyút kértenek az magyarok tűle, azt sem adta semmiképpen, hanem onnan visszatért minden hadával Kassára. Az serény Pálffy Miklós álgyu nekül az ő alatta való néppel, kivel én is, Illésházy István, vele voltam, ment az drégelyi palánk [2]) alá, az szándékkal, ha tűzzel árthatna neki. 7. xbris vecsernyekorban jutánk közel hozzá; felgyújták az törökök az kastélt, és kifutának belőle. Azonban az mikor ezt oltjuk vala, az várat is, Drégelt, meggyúták estve felé az törökök, és kiszökének belőle. Az mi népünk is eloszlék, mert hideg vala. Az úristen annyira megrettentette az pogányt, hogy ő magok Kékküt, Dévént pusztán hagyák, azonképpen Somoskőt, Bujákot, Hollókőt, és egyes apró kastélokat is elhagyának, kiszökvén belőle.

1594.

Martij 7. igen hideg és rút időben szállá meg Neográdot (Mátyás herczeg, németekkel, magya)rokkal, vármegyékkel, Nógrádot lőttette, ustromlotta. (9 die szót adt)ak ki belőle, 10. Martij kimentek az törökök belőle, kiért az budai pa(ssa fela)kasztatta az béket Budán érette, ki vörös bársonyban (volt). Ez alatt Zrínyi György, az Dunán túl ki ország kapitánya vala, Nádasdy Ferenczczel felvevék az vármegyéket, és menének Berzencze alá; az török azt, Segesdet, (Szőnyt puszt)án hagyák és mind elégették.

1) H. M. példánya Töjfüpők-ké magyarítja nevét.
2) Castrum, a latín fordításban.

4. Maij Mathias herczeg megszállá Esztergamot nagy kevélyen jütt németekkel, vármegyékkel, és végbeliekkel; volt 35 ezeren. Az szőlőhegyek felől kezdte lőttetni az várat, honnan igen meredeken kellett az várat ostromlani. Jól megtöretvén az várat, az hegyről alá az Duna mellé szállott az tábor, az álgyukat is oda hozták; az nagy várast akarták immár előbb megvenni. Az ráczok, kik az nagy várasban voltak, egyik kaput éjjel megnyitották titkon, és beütvén rajta, megvették az várast az keresztyének. Az várat is meggyútották, és fele igen elégett, eleség, porok is elégett benne. Az sz. Tamás-hegyen is az kastélt megvették az magyarok azomban ostrommal, és oda álgyúkat vontak, és az várat, az Vízvárast, kőfalát is innen és az várasbul földig letörék nagyhosszan, hogy lovon is bementek rajta az katonák; Sennyey Sándor, Nádasdy Ferencz hadnagya, fényes nappal lovon bement vala; valami gyalogok taraszkot is hoztak ki az várbul az törésen. Vala az királynak ez táborban egy kevély német gyalog hadnagya, Kurz nevő, 4 ezer német gyaloggal; ez nagy kevélyen azt mondja vala, hogy meg se törjék Esztergomot, ő csak lajtorjákon is megveszi az ő népével; voltak immár hat hétig alatta.

Ez táborban Mathias herczeg vala főkapitán; ez oly engedelmes ember lőn, semmi büntetést az táborban nem mível, és ezokáért sok számtalan emberölések esnek vala; egy nap sem volt, hogy magyart nem öltek; paráznasággal, részegséggel, vendégséggel, kalmár-áruval, udvari pompával úgy annira rakva vala az tábor, hogy nem az sz. istennek de még az jámbor embereknek is iszonyú vala benne maradni. Az kapitányok, ha 10 órán az ételhez ültek,

délután 4—5 órán részegen keltek fel az asztaltul, ki alunni ment, ki mulatni az mezőre. Mathias herczeg két hétig sem jütt ki az táborbul; öt-hat mérföldig mindenfelé az falukot, várasokat mind elpusztétották, az szegénységnek minden marhájokat, lovokat, barmokat elhordották pénz nekül, az mezőn vetéseket mind elkaszálták, az lovaknak adták, annakutánna az kévéket is szabadon hordották mint ellenségét, és az lovak alját is abbul vetették meg. Az hadakozó tanács vele vala az herczeggel, Ugnod Dávid, ki felette részeges ember vala, ez mellett két német kapitán, kik soha sem hadba soha nem voltak, (sem) törököt sem láttak, és Ferdinandus gróff a Hardek győri kapitán.

Az magyarok az reménséggel, hogy isten országokat megszabadétja, az Fejérvár alatt való győzedelemhez is képest, nem szánák sem magokat, sem nagy költségeket. Az Dunán innen való vármegyéket, Pozsont, Nyitrát, Trincsint, Liptót, Turóczot Illésházy István futá, és inté őket. Az vármegyék is ezekhez képest, kik Pálffy Miklós kapitánsága alatt valának, felindulának. Az Dunán túl Vas vármegyét, Sopront, Zalát futá Nádasdy Ferencz. És így az urak, nemesek mind személyek szerént elmenének, minden portátul jobbágyoktul egy-egy puskást adának, úgy annyira, hogy volt 20 ezer magyar ott. Ezek előtt ország hadnagya volt Pálffy Miklós és Zrínyi György; Nádasdy Ferencznek fizetése volt 300 lóra és 300 gyalogra, mert az ország pénzt is adott vala az királynak minden kaputul fr. 3. De ez táborban herczeg után gróff Ferdinánd (Hardeket, az győri) kapitánt tette vala az herczeg, Ugnod tanácsábul, utánna va(ló főkapi)tánynyá.

Ez időben (al)földi urak és nemesek is mind fejenként feltámadtak vala, az király hada is (vele mente)k, mint 8 ezer német voltak; ezek is mindnyájan szállották meg Hatvant. Ennek segétségül jöve az budai (Haszon) passa, az nagy Memhet vezérpassának az fia, horvátországi beglerbég[1]), Sinán vezérpassa fia, 32 ezeren. Ezeknek az Zagyván eleikben általmenének Báthory István, Forgách Simon és az több urak, nemesek és vármegyék, végbeliek, gyalog, lovas 8 ezer; ezek között volt 8 száz lovas fegyveres. Istennek segétségébül megverték az törököt, és sokat levágtak bennek; ismég visszaszállának az táborban. Ennek az tábornak király után Tiffenpak austriai német vala főkapitánya, vicéje Forgách Simon. De ezek is nem vehették meg Hatvant, ... [2]) szokan veszvén az ostromon, és elhagyák.

Esztergamot hogy megszállották vala, egy sánczvető mester mellé, kinek Perlin vala neve, ki azután Győrt el segété árolni gróf Hardekkal, ada éjjel hódvilágon az herczeg ezer német gyalogot és egy magyart, hogy megkerülje az várast és sánczhelyeket nézzen. Mennek volt az nagy váras mellett, az török temetés között és az váras között; az nevezetes török temetésen darab köveket ástak fel, mintegy singeseket, kissebbeket nagyobbakat. Meglátván ez köveket a németek, töröknek alétván, mind egyig elfutának, és fegyvereket is elhányák, csak Perlin az magyarral maradának. Ez dolgot Perlin az herczegnek megbeszéllé. Az nap elmúlik az sáncz-hányás. Más éjjelre esmeg válogatott 1000 németet és 50 ma-

1) A latín fordításban: Beglerbekus Graeciae.
2) U. o.: ex lassitudine oppugnantium.

gyar gyalogot adának melléje. Azokkal az sz. Tamás hegye alatt megyen vala; megérzik az törökök, és ketten mezételen szablyával kijövének az hegyoldalra, mert itt kastélt csináltak vala, és 75 török volt benne. Meglátván éjjel az két törököket az németek; ismeg mind elfutának, elhányván fegyvereket; az 50 magyarral megmarada Perlin., és megjárá az sánczhelyeket: ez dolgot sok urak és köznép előtt én Illésházy István, hallottamra, az németeknek szömébe vetette vala.

Ez Esztergam előtt az szőlőhegy felől napkelet felől szállottak vala meg az Duna-kapuhoz, a hun az híd az Duna-Kakati Párkány alatt volt; innen jó módon megtörték vala az falát az várnak. És miérthogy az törököknek az várban minden élések elégett vala az várral egyetemben, az Dunán is semmi élés és semmi segétség be nem mehet vala, az török megrémülvén, megadta vala immár az várat; de miérthogy az németek onnan megostromlották volt valami kevesen, és nem mehettek az törésen fel, az magyar tanács ellen kivonták az álgyúkat az sánczbul, és más felől az sz. Tamás hegye felől szállották meg, s mind naszádokon és mind az hidon Párkánból megszabadúla utjok; három béket vetének beléje, és sok néppel 3 vagy 4000 törököt. Ez idő közben az sárga szilva megérék, az németek halni kezdének, betegedni, úgy annyira: 12,000 gyalogja volt az királynak, azonban 2000 elő nem állhata. Az török szüntelen kiütött reájok az sánczokban, szüntelen hordotta őket, úgy annira, hogy magyar drabantokkal kelleték az sánczot megőriztetni, és úgy nem mert oztán az török reájok kiütni. Kiáltottak az törökök az fokon, mondván: Menjetek haza, magyarok, vitézek,

hagyjátok itt az részeges német disznókat nekünk, hogy tanétsuk meg őket hadakozni. Innen is, az mint fölyül megmondottam, igen megtörték vala mind az várat s mind az Vízvárast, háromszor ostromlották, de mindenha igen keves népet rendeltek az ostromba, úgy annira, hogy 60 s hetven alig (ment) az törésre bennek; az németek az lövés előtt lefeküdtek az árokban. Ezeket is az ostromokat mindenkor vasárnap rendelék, az mely napra az török is mindenkor jól reá tartott és készült, és így sok jó vitéz szegény magyarokot vesztének, tíz egész hétig alatta levén, mezőn penig semmi ellenségek nem volt. Azonban hírét hallák, hogy Sinán passa az török császár hadával jő; felgyújták az esztergami nagy várast, és általköltözének az Dunán Kakat felé, gályájokat, vizi(eszközöket Komárom felé kezdi föl)vonni az Dunán. Ezután 3 héttel érkezék el Sinán passával (Karman) beglerbék, Misili beglerbék, Anadoli beglerbék, volt két száz ezeren, (és menten) mene minden hadával hertelenséggel Tata alá. Ez Tata az győri kapitán (birodalma) alatt vala, Paxi György vala hadnagy benne, 60 lóval, 100 gyaloggal, 50 némettel. Innen mind az port s mind Paxit az esztergomi táborban vitte volt az győri kapitán magával, és csak egy nappal bocsátta be őket azelőtt hogy szállotta az Szinán passa; ez Szinán passa fővezére vala az üdőben török császárnak. Port is, a kit Tatában Győrbül akartak küldeni, az úton az törökök elnyerék 18. julij, és mindjárást Tatát álgyúkkal lűtetni kezdé. Megrémülvén azok, kevesen is levén, 4. napra megadák neki 22.julij. Onnan Szinán passa mindjárást Sz. Márton alá mene. Sz. Mártonban főapát úr vala Baranyay Pál, és király számára volt Zádor János;

ezek kevesen levén, megadák hütre az várast; ömagokat, mind Tatábul és innen békével elbocsátá őket, rész szerént le is vága bennek, el is bocsáta benne: az ő régi szokások és módok szerént az törökök hiteket nem tarták meg. Ott sem késék semmit Szinán passa, népet hagyván mind az 2 várban, 31. Julij megszállá Győrt.

Ezemben az tatár chám császár száz ezer magával az Neszter mellett Podóliára jövén, az havasokon Husztnál Magyarországban jövének által; kiket noha az lengyelek nagy haddal leselének, lengyel cancellariussal együtt, Samoisius Jánossal, ki Lengyelország hadnagya is vala, de héában, mert valami ál gyalogútakon békével jövének Husztnál Magyarországban be.

Ezekre reá gyűltek vala az alföldi urak is, Báthory István, Rákóczy Zsigmond, Homonnay István, Balasy[1]) Ferencz, és egyéb főemberek is az vármegyékből és az végekbűl is; szorgalmaztatták az kassai főgenerális kapitánt Tieffenbakot, hogy az német fegyveresekkel és németekkel ő is elsietne hozzájok, de ez, az ő módja szerint, igen késén indúla. Báthory István az több urakkal egyetemben, értelme vala az váradi és erdélyi haddal is, hogy azok is, azon napon és órában azon helyen lennének, hogy az tatárokkal megvínának. Vala akkor Erdélyben vajda Báthory Zsigmond, Báthory Kristófnak az fia, iffiju legény, ki minden tanácsi ellen az üdőben arra indóltatott vala, hogy mind Moldvával, Havasalföldével egyetemben Rudolphus császárhoz hajolna, kik azelőtt török császár birodalma alatt voltak; de az urak, az ő tanácsi, Kendy Sándor, Kendy Gábor,

1) Balassa.

Kendy Ferencz, Báthory Boldizsár, Iffju István, Somlai Báthory István, az cancellarius Kovacsóczi János, az ő pártjokkal minnyájan ebben fölötte nagy ellent tartnak vala, és annakutánna az erdélyi hadat nem bocsáták az tatárokra, sőt az vajda akaratja ellen sok ajándékot küldének az tatár chámnak. És ez okáért Báthory István kevesen levén, nem víhata meg az tatárokkal; harczot adott vala azért nekik, mely harczon az jó híres neves Balasy Ferencz megölették az tatároktul; ennek az bátyját, Balasy Bálintot, Esztergam alatt lötték vala meg. És így az tatár békével jára minden hadával, és onnan Győr alá jöve Sinán passához.

Győrt Sinán passa csak egyfelől, az dombról ki napkelet felől vagyon, 6 álgyúval kezdé lüttetni s töretni; de semmit nem fog vala Győrnek az falán, és azért az városban az házak köziben és az bástyákra lövet vala inkább. Ez alatt az jancsárok kevés napig az árok-hátra ásák be magokat, és onnan földet kezdének az árokban hánni, de ez az földhányás semmit sem ártott az mély ároknak. Ez alatt ki is ütöttek az sánczokra az várbul, és sok kárt töttek az törökökben, az álgyúk kerekeit is elvagdalták.

Esztergam alól az német, az ki immár nem sok vala, az magyarok is az közel való vármegyéket is felvették vala, mind füstönként, mind urakot, nemesseket és a pórokat, és táborba szállottak vala Győr mellé az Duna belöl Réfalunál. Vala (főkapitán) Rudolphus császár öcscse Mathias herczeg, utánna margróf Ferdinánd (herczeg fia Filipinától). Az Mathias herczeg és margróf is, nem csak hogy tudatlanok valának (az hadakozásban), de ugyan természet szerint puha és lágy emberek és gondviseletlenek valának;

(vala)mit tanácsban végeztek regvel, délig az elbomlott, és valamit délután végeztek, estveig ismét elbomlott; hadnagyokkal nem tanácskoztak, hanem hadakozó tanács Ugnod Dávid az társaival és egyéb iffju herczegek.

Az magyarok elől Dunán innen Pálffy Miklós vala ország hadnagya, és mindennél többet véli vala magában hogy értene, az németekkel ért vala. Másik ország hadnagya Zrínyi György az Dunán túl vala; ez az sátorátul nem megyen vala messze, malozsával, osztrigával igen vendégli vala az főfő urakat; laknak vígadnak vala ez iffiju kapitányok, gondot egyik sem viseli vala, dúlás, fosztás, szegény-ember-nyomorgatás bővelkedik vala az táborban; az alját is az lovaknak búzás szalmábul vetették meg; valami útálatos bűnököt gondolhat ember: paráznaság, emberöldöklések, in summa mindennel rakva vala táborok; az isten kimene közűlök, és megvakétá őköt.

Szinán passa látá hogy lövéssel Győrnek nem árthatna, szekereken Esztergomról hajókat hozata, és az szárazon hidat késztttete hogy Vének falunál az Dunára hozza, és az körösztyén táborra jövén rajta, ezt sok napig faragtatá, készétteté. Ez alatt az árok vizén éjjel általküldött, és az téglákot kiszedette az nagy temérdek kőfalbul, kit eszekben vevén, az várbul reájok ötöttek, és benne megölték az ásókat.

Sokan szólottak és mondton mondták az főkapitányoknak, hogy az török híd-csinálását semmire ne vegyék, reá gondolnának, földhalmokat vagy jó sánczokot csinálnának az Duna mellett, kiből taraszkokkal elvernék az hidat. De az kapitányok ezt csak vígan lakással múlatták el. Az óráját s az napját is megmondották az pribékek, az mikor az hidat reá

akarnák hozni, de ugyan semmi gondjok nem lőn reá. Ez idő alatt, még az híd készüle, az tatárok és törökök is sok szántalan kákát kötöttek kévékben, és azokon, lovakon is Vének falunál neki jüttek az győri Dunának, és csakhamar 3 ezernél többen általúsztatának. Ezekre a táborból reájok rohanának, és csakhamar visszaverték őket, sokat levágván bennek, az Dunában is sok vesze bennek.

Elkészűlvén az hajóhíd, estve szemlátomást el kezdte Sinán passa az hajókat ökrökkel az Dunára vontatni, virradtig mind csinált rajta, az Dunapartra sok álgyúkot, taraszkokat vonatott, és így senki nem bántván, szabadon költözék, hajókonis estén, éjtszaka. Regvel az táborbul seregek mentek ki eleikben és reájok; az török az Dunapartról ugyan rendet lűtt az seregekben, mely lövés miatt sok jó vitézek vesztenek el; az jó vitéz Révay András úrfi is ott vesze az taraszklövés miá. Az nap által nem űzheték az törököt, hanem visszászállának az táborban; azon éjjel ismeg több török költözék által. Az német tábor is éjjel mind költözött által az hídon Óvár felé; másnap reggel 10. Sept., senki nem bántván az német tábort, elindula az tábor helyérül, az szekereket minden őrizö nekül Hedervár felé elindétották, az seregek az hídon által Óvár felé menének; senki nem űzte őket, azt alétván az török, hogy azért indúltak meg, hogy őket az álgyúktul küljebb vegyék, és úgy vínának meg velek. De ezek menten elfutának, az port is, ki az táborban nagy rakásokban volt, felgyújták az németek. Ezeket jól látván az török, az szekerekre és az táborra esék, csak az gazdagsággal rakottak nem űzék az hadat, hanem békével Óvárhoz szállának. És onnan, minthogy szekerek, sátorok elvesze, mind eloszlának.

Herczeg Mathias Pruckban szalada, onnan Bécsbe beljebb szalada. 5 ezer társzekérnél többet nyerének sok egyes gazdagsággal és hadakozó szerszámmal.

Az török közelb szálla Győr alá, kiben magyart nem hatták vala följebb 60. Főkapitán Ferdinánd gróff a Hardek vala benne, egyéb fő de rossz németekkel és olaszokkal, 7000. többen, élések, porok és minden szükségek bőven meglevén. 29. 7-bris megadá az várat Sinán passának, ő magát az olaszokkal békével bocsáták, de az hitván németekben sokat levágának és rabbá tövék, kiért 15. Julij Bécsben ez gróffnak és Perlinnek fejét vevék az császár akaratjábul.

Innen Sinán passa Komárom alá szálla; ebben Erasmus Praun német kapitán vala, vice-kapitánja magyar, Starsich Farkas; sem népe, sem élése elegendő az várban nem vala, hanem vizen Újvárbul Pálffy Miklós küldött vala népet és élést belé. Hidat vettetett vala Sinán passa által az Dunán, (és a városból szállotta vala meg) Komáromot, az Dunán túl is törette, innen is, de az álgyú (azon sem fogott), hanem az házakot törette benne. Ez időben Csarlóközben (fel s alá jár)ának szabadon az törökök zsákmányra; Báron háromszor vertette meg (őket) az Illésházy István, és több helyeken is fogták és verték meg az zsákmányos törököt.

Ez idő közben az alföldi magyar urak is és oda való fegyveresek érkezének, kiket császár segétségre küldött vala, szép hadat, Csehországbul egy segétség érkezék [1]). Itt ismeg egyben gyülének mint

1) H. M. példánya: fegyveresek érkezének, kiket az magok segétségére hivattak vala, s fogadott Csehországból is új segétség érkezék.

30 ezeren, nagy félve rettegve Püspökire Csarlóközben szállának; azt az török megértvén, ki kezde aprónként Csarlóközbül készülni, kinek híre jöve az herczeg Mathiásnak, és 25. 8-bris Püspökirül elindúla az tábor Sz. Mihályfalvára, 27. Nyárasdra szálla. 28. Sinán passa elhagyá Komáromot álgyúiban is, és általköltözék az Dunán, hidat is elbontotta, és harmadnapra elmene egész táborral. Itt vesztég lőn az tábor usque 4. Novembris héjában, és eloszla; még ott fekvék, az egész Csarlóközt elpusztították, mert herczeg Mathiás senkit vétkéért meg nem büntet vala, szabad vala minden latorság, kiért az úristen semmi szerencsáját nem mutata; vesztének Győrben és az táborban többet 300 álgyúnál és taraczknál, sok port, glóbist, élést hagyának benne.

Az Győrnek veszedelme elrettenté nem csak az magyarokat, kik teljességgel azt alétták, hogy mint teljességgel Görögországnak és egyéb országoknak, kik mindenestől török birodalmában estenek, úgy leszen immár Magyarországnak vége. Egész Olasz- és Németország is megrettene. Rudolphus császár mind pápát, Filep királt és minden fejedelmeket, országit megkeresé, segétséget kére tőlök, kik nagy segétséget igérének neki, mind pénzt s mind népet. Az magyarok is nagy adót vetének magokra; minden portáról az pór ember fr. 9., az ura adjon fr. 6. és így minden portátul 15 fr. Ez mellett minden rendbeli embereket megrovának. De mindezekhez kevés bizodalom vala, mivelhogy elrémültek vala az török hatalmasságátul.

1595.

Azonban ubi deficit humanum auxilium, incipit divinum. Egy új csillag is láttatott vala az egen. Az erdélyi vajda, Báthory Zsigmond, ki igen iffju, 20 esztendős vala, praktikát indéta az moldvai és havaseli Mihály vajdával, és elhajlának az török császártul, és hajlának Rudolphus római császárhoz. Mely dolog nagy csoda lőn, hogy az török császár alioquin in summo gradu potentiae levén, az római császárnak is Győr alatt hadát, öcscsét megvervén és Győrt megvevén, desperatis rebus Xtianorum, ellene támadának török császárnak. Ez erdélyi vajda iffju nem hadakozott, értéke, tanácsa ahoz nem levén, mert fő tanácsinak, Kendy Gábornak, Sándornak, Báthory Boldizsárnak, Iffju Jánosnak, János Gálffinak, Kovaczóczy cancellariusnak, Bornemisza Jánosnak ez miatt fejeket szedette vala; kit mikor sokszor sok példákkal dissvadeáltak volna hogy ne hajoljon az német birodalomhoz, mert az Erdély immár kétszer késértette volna meg, és mind kétszer mind magokat s mind országokat elvesztették volna, magokat sem ótalmazhatták az töröktül, nem hogy Erdélyt oltalmazhatnák; és mikor sok igaz rátiókkal nem persvadeálhaták uroknak, azután elárulták, és jobbnak vélték hogy egy ember veszszen el, az vajda, hogysem az ország; Erdélybül ki is igazétották volt. Mely dolgot kezekben kapván, megöleté őket. Végeze azért az római császár Prágában az erdélyi vajdával: Imperiumbeli herczeggé tevé, és nagyobb kötelességnek okáért, húgát adá neki, az styriai Károly herczeg leányát, Krisztinát, kit az anyja in Julio bevín Erdélyben tisztességes comitivával, és feleségül adá 6. Augusti Báthory Zsigmond vajdának.

Ez alatt Havasalföldében, Moldvában az tatárokot, kik nagy prédájokkal (onusti Gy)őr alól Magyarországbul sok rabokkal, szekerekkel haza mentek vala, meg(veri a) vajda népe, minden prédájokat tűlök elnyerték, és sok várakat, vára(soka)t Havasalföldében és Moldvában elfoglala, az törököket benne mind levágá. Sok áros török lakja vala; és azon az télen fölötte sok károkat tőn az török császárnak és bosszúságokat. Valahová hada indúla vala, csak igen kevesen is győzedelmet vöttek az pogányon. Ez dolgot török császár igen báná, és sokáig szép szóval, követi által, sok igéretivel, fogadásival jár vala az erdélyi vajda után, mert az havaseli Mihály (vajda és módvai) Áron vajda, hittel valának kötelesek az erdélyi vajdának) és tőle függnek vala, (de semmiképpen magához nem hajthatá, és azért Sinán passát, ki fővezére vala, és ki Győrt megvevé, qui et Persas debellaverat, nagy hadával reá bocsátá, és Gyorgyónál Havasalföldében hidat csinála Sinán által az Dunán.

Az római császár hadát kikeletre megindétá, és főkapitánt ada népének, Mansfeld Károly gróffot, kit herczeggé is tett vala. Ez igen tudós és bölcs, s fő hadakozó ember vala, Olasz-, Német-, Flandria országokban szerencséssen sokat hadakozott vala; de mind ezek fölött igen istenfélő vala, semmi dúlást, fosztást tenni nem engedett, és csak kicsin kárért is megöleti vala az rossz németeket; Samarjában Csarlóközben fölakasztatott egy németet, egy sáskévéért kit levont volt egy pajtárul. Ez az németeknek sokszor sok szóval eleikben adta, hogy ne legyenek háladatlan az magyaroknak, kik sok és nagy országokat elfogyattak magokkal egyetemben az keresztyénség mellett, és minket németeket régen kiűzött

volna az pogány országunkból, ha ezek nem voltak volna. Csak egy magyar drabantnak is süveget vett vala, és igen böcsülli vala őket. Ezt látván az németek, szokások és természetek ellen ők is nagy szeretettel mutatták magokat az magyarokhoz, úgyannira, hogy az volt jobb német, az ki az magyarnak tisztességet tehetett, viszont az magyar az németnek. Az tábor körül való falukban senki fejéért egy tikmonyat pénz nélkül el nem mert venni. Ennek vicéje vala az Purgai margróff, Ferdinánd ausztriai herczeg fia Filippinátul [1]), ki kevés segétségvel lőn Mansfeldnek, mert tudatlan vala az hadakozáshoz. Egy olasz herczeg is vala vele, ez az álgyuszerszámmal bír vala, Don Zovan [2]) nevő, florentiai herczeg nemzetségébűl való. Magyar főkapitán Pálffy Miklós vala mellette, az ide fel való magyar uraknak és vármegyéknek hadával, gyaloggal, lovassal. Austria is 1000 huszár lovast fogadott vala, kik előtt Thonhauser vala; Morvaország 500 lovast, kik előtt Forgách Zsigmond vala főkapitán.

Nagy csendességben hertelen 1. Julij megszállá Esztergamot, és nagy gyorsan erős sánczokkal körölvevé, erőssen kezdé töretni. Az esztergami Aly bék belőle kirekedett vala, és azután nappal vizen nagy viadallal 1000 magával bemene Esztergamban. Az görögországi beglerbék és az budai passa megsegéteni eljövének Esztergomot, és Esztergomon túl egy mérföldnyire táborban szállának. Nagy erős harczokat adának az köröszténeknek három napig; azután nappal 4. August. az török minden hadával, ál-

1) Welser.
2) Medici János. Neve a példányokban majd Donan Zovan, majd Don Sowan, s ismét Don Zonati.

gyuval, taraszkjával, reá üte az táborra, és az esztergami vár felé mene az sánczokra. Csináltatott vala ez Mansfeld gróf az Látóhegyen Esztergam előtt egy kastélt, 'abban sebes taraszkokat vonatott vala. Az Sz. György mezején is két kastélt, egyet az Duna mellett, az másikot az hegy ódalában. Ezekből és az sánczokból és álgyúkból igen meglövöldezék az törököt. Azonban az keresztyén had is megindula rájok, megfutamának az törökök azért, de nem messze üzetének az tábortul, és azért nem sok vesze bennek. Azonban híre juta, hogy elhatták az táborokat az törökök, felüle még másszor az tábor, és zsákmánt tőn az ő táborokban és sátorában. Nem sok nap múlva megbetegedék az jámbor Mansfeld, vizen Komáromban viteték 14. Augusti, ott meg is hala, kit az magyarok igen bánák, s meg is siraták.

Hogy ez jámbor fejedelem meghala, jöve az táborban (Mathias herczeg, és lőn feje az) tábornak. Az pápa hada igen forgolódék az Esztergam megvételén, (kecskelábakat) vittek az kőfal alá, azt . . . tával befödték és vizes ökörbőrrel, hogy ne (gyújth)assák porral az várból, és így szőntelen fárasztották, lövöldöztek be az várban. Látván az pogány hogy tovább nem tarthatja, megadák hitekre, és 1. 7-bris kimenének minden marhájokkal, valamit hátokon kivihetének. Innen egy része az táborban Pálffy Miklóssal, ki azkor ország hadnagya vala, és Don Sovanyal, florentiai herczeg öcscsével, ki magister alterarium vala az táborban, Visegrád alá menének; dél felől igen letörék az falat, harmad napra megadák is az várat.

Ezemben minden szabadságot, gonoszságot cselekesznek vala az Mathias herczeg engedelmessége miatt az németek; végre az bolonok, kiknek hadna-

gyok Svarczenpurg vala, miérthogy fizetések nem vala, kiszállának az táborból az falukra, Garam mellé, és az Erdőhátra, kik lovas gyalog voltak 3000. Ezek ott rettenetes nagy dúlást fosztást tevének, embereket ölének, szüzeket, jámbor asszonyokat sokakat rontának. Ezekhez képest több németek is az táborban nem akarának szolgálni. Az pápa hadában is belé eszék az dög, igen halnak vala, és azért magát az Duna mellé, Tar mellé, szállottak vala [1]), mert ezemben Mathias herczeg Esztergom alól innen szállott vala az Dunán Mátyusfölde felől. És így az sok szántalan kóborlás miatt elvevé eszeket az szent isten. Vácz alá indúltak kétszer is, és eszeket vesztette az úristen, és sehová nem mehettek; ismég visszaszállottak, és így az egész nyarat héjában és semmiben múlatták el, sok pusztétással és szegény Magyarországnak nagy kárával s nyomorúságával eloszlának; hagyák benne némettel, magyarral Pálffy Miklóst kapitánnak.

Az idő alatt az erdélyi vajdával Báthory Zsigmonddal végezett az római Rudolphus császár, hogy ő hozzá hajolna török császártól, micsoda conditiókkal, azt az ország végezésébe beírták 1595. Ezen fölyül Mária Krisztinát, Károly herczeg leányát s maga atyjafiát, házastársúl neki adá. Ez Károl egy ember gyermeke vala Maximilián császárral, Styriát, Karniolát, Karinthiát bírja vala. Ezt az leányt az édes anyja és Maximilián herczeg vivék az erdélyi vajdának Erdély határáig: onnan Maximilián visszatérvén, az anyja szintén Gyula-Fehérvárban késéré, és ott 6. Aug. 1595. menyegzője lőn; azután az herczegné onnan ment lengyel királyhoz, Zsigmond nevőhöz, mert annál is leánya volt. Ez idő alatt Sinán

passa, az török császár erejével, Havas földében az Dunán Gyirgyónál hidat csinált által, és Havasalföldének nagyobb részét elégeté és elrablotta, miérthogy Havasalfölde és Moldva is az erdélyi vajdához adták volt magokat, és vele egyetemben az római császárhoz Rudolphushoz hajlottak volt.

Sinán passa csinált két erősséget Havasalföldében, Bukerest és Tergovistyát. Az menyegző után 27. Augusti, az erdélyi fejedelem Brassó alatt táborban szálla; küldött volt neki az római császár 12 száz fegyverest, ő maga is volt 35 ezeren. Sinán passa több volt 100 ezernél. Az Brassó havasán gyorsan általköltözék az vajda minden népével; az Havas alatt meggyónának mind az keresztyén vitézek, és elvégezék egymás között, hogy török császár erejével megvínának, ki csak 5 mérföldön vala immár tőlök. Reá indulának, hogy vele megvínának; Sinán passa hátra szálla előttök Tergovistya alá; ezek utánnok levén, az egyik erősséget, Bukerest, gyorsan megvevék, sok élést, álgyút, port, golóbist nyerének benne. Az benne való törököket mind levágák. Onnan mindjárást Tergoviscsa alá indulának, és hon Sinán passa az ő táborával vala; ott sem várá meg, hanem Gyirgyó alá, az hídhoz, kit Dunán által csináltatott vala, szálla. Az erdélyi fejedelem, mind Tergoviscsa alatt, mind Bukerest alatt látván hogy az török tábor elment előtte, lováról leszállván, az egész tábor előtt térdre leesett, (felszóval hálákat ada az) úristennek, hogy nem ő előtte futnak az ő ellenségei, hanem (az istennek színe előtt. Ezt) az Tergoviscsát is csak gyorsan megvevé. Sinán passa nem bízék népében, (hanem) az hidon az Dunán túl kezdé népét költöztetni; azonban oda is utánna (mene) az fejedelem,

és az utólját innen éré, s meg is veré igen, igen sok marhát (nyere től)ök, taraczkot, álgyút száznál többet, sok port. Gyirgyót is vittatni kezdé és megvevé. Az időben mintegy 22 esztendős iffju legény vala. Végét érvén ezeknek, szép békével jöve Erdélyben. Még ő oda jára Sinán passára hadával, az lengyelek Samoczky Jánost, fő-cancelláriusokot és hadnagyokot reá küldék Moldvára, és elfoglalák magoknak. Az római császár és az pápa, Clemens VIII., reá bírák az erdélyi vajdát, hogy Moldvának békét hagyjon és hogy ők az lengyelekkel megalkodtatják őket.

1596.

Az Rudolphus római császár ismég minden országiban gyöléseket hirdete. Adának az Imperiumból az német fejedelmek, herczegek, szabad várasok és egyéb státusok, azonképpen Ausztria, Slézia, Morva is, fegyverest az erdélyi fejedelem mellé 16 százat, és másfél ezer gyalogot. Azon erdélyi fejedelem januáriusban csak kevesed magával kocsikon Prágában felment volt császárhoz; és másod-harmad magával udvara népének, az kik vele voltak, előttök járt, és minden fő várasokot, helyeket megjárt és megnézett köz ember képében. Segétséget kére az császártul, igért az császár neki minden holnapra 24 ezer fr. és 5000 embert. De ezt meg nem adá, hanem igen későn Ausztriában küldé neki ez fölyül megigért fegyverest és német gyalogot.

Az török mindjárást kikeletben megindúla, és májusban Lippát megszállá; Lippában Barbély György vala kapitán, az törökkel tatár is volt 1600. Azok onnan nagy rablást tének, de Lippának semmit sem árthatának, mert az benne valók igen vitézkedének.

Azonban az erdélyi fejedelem is népét egybengyőjtvén, mintegy 25000, segétségére indúla Lippának, kit az török meg nem mere várni, hanem elszálla Lippa alól; kinek utánna mene az erdélyi vajda, hogy megvína velek. És noha az török sok vala, de sohon meg nem várá, hanem Temesvárnál; oda is utánna mene, és onnat is előbb indúla az török, az utólját igen megveré, álgyujokat is elnyeré tőlök. Ez occásio adatván, ugyanazon mezei készülettel megszállá Temesvárat, lőtteté s víttatá; de nem levén elég álgyúi és ahoz való készületi, nem veheté meg. Ezenben az tatárok éjjel nappal tábora környül forgottak és táborát háborgatták.

Ezekre reá készültek, és ugyanott az tábora szélin megveré őket; és mind táborokig özé, mely tábor 3 mérföldnire volt tűle. De az tatár táborát is elhagyá, és az ki elszaladhata, elfutott. Táborát felzsákmányolván, visszamene Tömösvár alá, és onnan ismég visszamene Erdélyben mind népestől, mert Havasalföldet felette féltette az tatároktul, Erdélyt az lengyelektül és az moldvaiaktól.

Ez idő alatt Dalmátiából az körösztyének, kik az török birtoka alatt voltanak, küldöttek két barátot fel az római császárhoz; azok által hívségre ajánlották magokat, és meg is esküttek reá, kinek bizonyságának Klisszát, az nagy erős várat megadták az Zrínyek kezekben császár birodalma alá. Az török mindjárást megszállotta Klisszát; Lenkovics, az horvátországi generál, az tengeren hajókon 16 század magával, válogatott vitézekkel segétségére ment, az ott való földnép is jöttön jött mellé, mint 2000. Az török táborban is az ki földnépe volt, azokkal is értelme volt. Lenkovics azért az török táborra reá

mene, kik az vár alatt valának, és az török mellől az föld népe is megfutamék, azon török is kevés harczot adván, elfuta. Ez Lenkovics népe nem űzé messze az törököt, minthogy gyalog nép is vala, hanem az tábornak esék prédálni; eszében vevén azt az török, megfordúla nékik, és felette megveré őket; csak kevesed magával szalada az Lenkovics is az hajóihoz, az kin visszajöve. És noha ő az várat éléssel s néppel jól megrakta volt, de azután hamar nap megadák az ellenségnek. És így veszték nagy jó szerencséjeket, egy ország foglalni 16000 embert bocsátván.

Az magyarországi gyűlésben azt végezték vala, hogy minden portától mi(nden pór ft. 9 adjon), ezzel hogy hópénzes gyalogot fogadjanak. Annak felette (minden úr, nemesember) ismég maga erszényéből minden portától ft. 9 adjon, népet (hat holnapig) minden 4 f. egy lovast. Ennek felette minden rendbéli embereket (megrovának). Tevé az császár az Imperium akaratjából az öcscsét Maximilián herczeget hadnagygyá, vicehadnagygyá Svarczenburgi gróffot; Dunán innen Fátráig az Pálffy Miklós vala ország kapitánya. Ez az alatta való vármegyéket mind felvevé, és táborba szálla; érkezének német gyalog és fegyveresek is, mintegy 8000, kik Óvárhoz szállának. Ez időközben bizonynyal kezdék hirdetni török császár személye szerént való kijövetelét, de az kevély németek semmiképpen nem hinni akarák.

Vala szándékjok hogy Pápát szállanák meg, de hamar akaratjokat megént megváltoztaták, és Csarlóközön Komáromnál hidon általköltözének, és egyenesen Vácz alá menének. Az török abban meg nem várá őket; felgyújtván, pusztán hagyá 25. Julij. Az

több néppel is Maximilián herczeg Pozsonyban érkezék, és Vácz alá az táborban mene. Volt ez tábor 10 ezer fegyveres, 15 ezer gyalog, magyar is 6000, mindenestűl 30.000 voltak, de héjában.

13. Augusti elindulának Vácz alól, és 15. Augusti Hatvant megszállák. Oda az alföldi had is Tiffenpacchal, mint 5 vagy 6000 jövének. Annak vizét elvevén és megrontván, az bolonok kérvén első ostromot magoknak, kik semmit sem árthatának néki, hanem jó módon elveszvén bennek, visszatérének, mert visszaverék az ostromról őket. Azután mind német magyar ostromlotta napestig; azok is nem árthatának neki. Az török is immár elfáradván, betakarodott volt az bástyákról. Azonban Pálffy Miklós egynehány magyar gyalognak, kik az fal alatt maradtak, tüzes szerszámot küldvén, felgyújtatá az várat. Ugyanazon tűz alatt mindenfelől ostromnak futottak, és megvették az hajdúk; volt 2000 török benne, asszonyember és gyermek is volt másfél ezer benne, azokat mind levágták. Valami kevés részt asszonyokban és gyermekekben elhoztak, de azoknak is az nagyobb részét útjokban az németek levágták.

Ez idő alatt az török császár Nagy-Szegedre érkezék. Megértvén ezt Maximiliánus herczeg, megiedvén minden hadával vissza Váczra jöve, onnan Esztergom alá;. Tiffenpach is Eger felé szálla az ő népével, Hatvant meggyújták, pusztán hagyák, minden hadakozó szerszámával.

Nota. Győr alatt Sinán passa frigyet kivánt, kit az németek nem akarának, azután megvevék Győrt. Teletszaka is mind velenczések által, mind angliai királné által frigyet kévän vala az török császár, de ezek hallani sem akarák.

Most is török császár Nagy-Szegedről az angliai asszonnak követivel secretáriussal felkülde császárhoz, és külde 20 rabot, kik Kraykovics szolgái voltak. Ez Kraykovics orátor vala Konstantinápolyban, ez idejében bomlott fel az frígy; az kik penig vele voltak, mind rabbá lettek. Az római császár csak szemben sem lőn az angliai királyné asszony követével és secretáriussal, hanem Bécsben megtartóztatá őket. Ezen időben az erdélyi fejedelemhez is egy csauzt küldött volt, az által is kévánta az frígyet, de az császár nem akará elvenni.

Tanácskozának azért, értvén hogy az török császár Egret meg akarja szállani, azt végezék, hogy mind az három had egybenjőjön, Maximilián herczeg az erdélyi fejedelemmel, Tieffenbach az alföldiekkel, és hogy Egret megsegétsék. Visszamene azért Esztergom alól Maximilián herczeg Váczra. És az török 22-ik Septembris megszállá Egret, erőssen is víttatá, és sok helyen porral is felvetteté; 4. 8-bris az alsó várat megvevé. Főkapitán Egerben Nyáry Pál vala, melléje bocsáttak vala egy cseh urat, Kerska nevőt, és gróff von Thurnt (1500 bolonnal, né)mettel, magyar 1000 volt csak benne; azoknak is az (alsó vár meg)vételekort inkább mind elvesze. Megrettene az idegen nemzet az (várban, és) pártot ütének, reá támadván kapitányokra, szót adának az törököknek (kapitányok) akaratjok nekül, hogy hitre ők megadják. Ez alatt be is bocsáták az törésen az törököt; azonban azért Kerskát az cseh hadnagyot és Beseney hadnagyot két káptalanpappal kiküldék török császárhoz, hogy az ő hitelekre megadják. Az condíciókkal meg nem alkuhatának, mert láták az törökök, hogy kezekben az vár. Az cseh urat az császár ugyanott meg-

fogá, Beseney Györgyöt vissza bebocsátá Egerbe az két pappal. Ez papok nem kevesebbé sollicitálták az vár megadását az idegen nemzettel együtt. Ott az törökök fegyvereket, mindeneket elvevék, Nyáry Pált, Barcsay Jánost és egyéb fő népeket fogva vivének el; az bolonokot, németeket inkább mind levágatá, az magyarokat nem öleté, hanem rabbá tevé. Ezt penig azért cselekedte, hogy Hatvanban az németek s bolonok mind leányt, asszonynépet, gyermeket levágának, és az törököknek holttesteket hogy megnyúzták vala.

Ez idő alatt az erdélyi fejedelem sollicitálta Maximilián herczeget egynehány követe által, hogy Egret megsegéljék; Pálffy Miklós is, és igen futa az német hadnagyoknál, sőt az vármegyékre is az herczeggel írata, és maga is íra, hogy fűfőnként feltámadnának és Egret megsegétenék. Azért az veszedelemhez közelb vármegyék, mind urak, nemesek, parasztok fűfőnként feltámadának; az messzébb való vármegyék minden portátul adának egy puskás gyalogot, az nemesség inkább mind személyek szerént az urakkal elmenének, noha az ezféle gyalogokban sokan vissza is szöktek vala.

Az alföldön vala akkor generális kapitán Tieffenpach német, ennek tisztei alatt vala Eger. Noha minden nap küldhetett volna segétséget, de gondviseletlensége miatt semmit sem külde, noha az várból szüntelen könyörgöttek neki az segétségéért. Filek tájára hogy érkezék az herczeg az haddal, onnan 1000 magyar gyalogot és 1000 németet is bocsáta Pálffy Miklóssal, kik között az öcscse Pálffy Péter fia is vala segétségre az várnak, de be nem mehe-

tének, mert azelőtt az török egy nappal immár benne volt.

Megérté azért török császár, hogy immár az erdélyi vajda is minden hadával Maximilián herczeghez jutott volna, és hogy nem messze volnának az tábortól; reájok küldé fő két passáját 40 ezer válogatott emberrel, és 41 taraszkkal; az Körösztös Sáros vize mellett szálla meg az passa. Az mi hadunk ebben semmit nem tudvala, hanem estve felé hogy hozzájok közelgetnek az ellenség úgy vevé eszében, és az elöljárók, magyar s német, tartozás neköl által az Sáron rájok ütvén, igen megverék az két passát, és minden álgyujokat, taraszkjokat elnyerék tőlök.

Ezt megértvén török császár, dobját megütteté, 24. 8-bris minden táborával elindúla az keresztyén hadra; az nap csak egy mérföldet mene, véli vala, hogy elfut előtte az kevés keresztyén had, és az fő törökök is semmiképpen nem hivék, hogy megvárnák az császár hadát. Másnap 25. 8-bris seregét az viadalhoz készété, és úgy indúla az keresztyén táborra. Az körösztyének szállétották vala az ő táborokot az Körösztös vizén túl, az tanácscsal, hogy ugyan megvíjanak török császárral. És az mikor az török az Sáron általköltözék reájok, az mikor annyi része általjöve, az (kivel bírnának, tehát azokat) ha isten segétségével megverik, az másik felével (inkább foghatna)k bírni, táborokat szekerekvel erősen környülcsinálák, és (kiállának) az táborbul az kész víadalhoz.

Azonban török császár hada is elérkezék, és az elei(njárója) által akara az Sáron jőni, de az mieink nem engedék; mind estveig az erős harczok tartának, de mind az miéink lőnek diadalmasok. Estve felé beszálla

az török tábor, az Sár mellett letelepedvén, felvonyván sok szántalan sátorokat.

26. Octobris, szombaton az körösztyének, ugyanazon szándékkal, hogy egy részét az töröknek általbocsássák, s azzal meg is vijanak, azután az többivel is könnyebben bírhatnának, jó idején reggel kitakarodának az táborbúl, és négyszegő seregeket így szörzének 3 rendben. Az erdélyi fejedelemnek lovasa s gyalogja csak 8000 volt.

1. Az elsőrend volt sereg 12. —	lovas, gyalog, lovas, gyalog, taraszk, taraszk,	Báthory Zsigmond népe 8000.
2. Az másik sereg is 12. —	lovas, gyalog, lovas, gyalog,	
3. Az harmadik is 12. —	lovas, gyalog, lovas, gyalog.	

Állott az 1) szárnyában mindenütt 500 archibuser puskás, az mellett egy csoport gyalog, azok előtt mindenütt sok sebes taraszk; közepén az első rendnek 4 ezer erdélyi huszár, és így mind elől, hától, középen egyarányú erejét rendelék az hadnak. 100 álgyúnál, taraszknál több volt ez 3 rend seregben. Ez 3 rend seregek egy kis hold föld hosszánira mentek egymástúl, söt az renden való csoportok is jó távúl jártak egymástól, és így az álgyúkkal is sokat lelűnek; maga 27 ezernél följebb nem voltak ez seregben, megkiálták, hogy senki feje vesztése alatt elevent ne fogjon, zsákmánnak se essék, az Sáron által se menjen.

Az táborban hagyák az vármegyék gyalogjában és szolgáló népet is keveset, voltak 10,000. Előttök hagyák Ormándi Jánost és Bosnyák Andrást.

Az török az tatároknak egy részét éjjel általköltöztette volt, és hajnalban az tábor köröl az mit kaphattak elvitték. Ezek mellé regvel sok törököt

bocsátott az pogány, hogy azok az körösztyének táborát felverjék. Másfelől az Sáron általköltözteti nagy hadát. Népének azért jobb részét kétfelől táborának mellette rendelé; az gyalogját az Sár mellé, és maga sátora köről, az hol 170 álgyúja és sebes taraczkja vala.

Az török, a ki általköltözék az Sáron, azokkal is sok taraszk vala, és seregeket rendelének. Öszveindúlván az mi hadunkkal, csak lépést, minden ember az ő rendit helyét megállván, az keresztyének álgyúi mindenfelől kezdék érni az törököket, azonban darabbal darabbal harczolni. A török hátra kezde mászni, és mind az vízig hátra másza lassan lassan; ott viszont megsegéték az törököket. Innen az keresztyének keményebben fogván, általverék az Sáron őket, úgy annira, hogy az alsó álló sereg is, kikben az álgyúk sok károkat tettek vala, mind császárral együtt elfutamodának, minden taraszkokat elhagyák. Ez dolog immár szintén estve fele vala. Itt az végezést, hogy senki az Sáron által ne menjen, meg nem tarták, hanem rendeket tartásokat [1]) elhagyván, általrohanának az Sáron mind lovas, gyalog, és a táborban zsákmánnak esének, el is hagyák az vívást s az ellenséget, zsákmánynak fordulának; némely lovas és gyalog seregek az török császár sátorához jutának, az hol az sok álgyúk, jancsárok voltanak, tevékkel környülvéve voltak ezek; ott egyszersmind az jancsárok puskájokat kilőtték, az sok álgyút taraszkot is, hogy még az földis megrendelt beléje, az keresztyén seregekben de igen kevés kárt tőn, mind főnt mene az golóbis. Azokat is mind elnyerék az

[1]) H. M: taraczkokat.

pogánytúl, és így minden hadakozó szerszáma, tábora az mieinknek kezében vala. Minden az ázsiai sok temérdek aranynak esett vala. Azonban egy csoport török, az ki a magyar táborra bocsáttatott volt, egy falka jancsárral megfordulának, és az zsákmányosokra rohanának. Ezek a zsákmányosok megfutamodának, az seregek, az kik az tábor környűl állottak is, német magyar (elfutamék, és így mind a) keresztyén sereg elfuta. Egy része bemene az táborban, az (másik Maximilián herczeggel), az erdélyi fejedelemmel, Báthory István az alföldiekkel, Diósgyörgy felé (futának; senki sem) űzte kergette s vágta őket, de az isten így veré meg őket azért, hogy el(lenségét, a pogányokat) kezekbe adván, azokat nem üldözék hazájok- és hitekért, hanem az gazdag p(rédának) erőlvén esztenek vala. Nyáry Pál az fővezér sátorában volt fogva az császár sátora (mellett) egyéb fő németekkel; azokat is kihozták az mieink, és békével eljöttek sokan (az egri) vitéz rabokban is.

Az kik az táborban szaladának, azok között vala Pálffy Miklós is; az táborban még sokan valának, az vármegyék népe is, kik az tábort oltalmazták, mert azt is ostromlotta az török mind estig, de semmit sem árthata nekik. Ezek tanácskozának, evének, ivának, és látván is, hogy az fejedelmek elmentek, és az népnek is jobb része, alítván, hogy az török éjjel egybengyűlne, és regvel megverné őket, felrakodának azért mind német magyar, és eljövének, ott hagyván mind hadakozó szerszámot, sok álgyút, taraszkot, port, golóbist, szekeret, sátorokat; semmi török utánok nem jöve, békével jövének el.

Másnap az török majd 8 óráig nem mert az tábor felé menni; azomban az tatárok vették eszekben

hogy senki nincsen az táborban, és így reá rohanának, és feldúlák az tábort. Sőt az török császár kincsiben is mind zsákmánt tettek vala az köznép, mert ő maga aznap, hogy elfutott, Szolnokban szaladott, népének nagy része is elfutott volt. Harmadnapon, 28. Octobris elment az egész török had mind táborostul, ott hagyván mind álgyút, sok sátorait is. Azután egynehány nap múlván Egerben vontaták az törökök az álgyúkat, mind az magokét, s mind az keresztyénekét, s így oszla el az két tábor.

Az futó törökökben Konstantinápolyban hogy jüttenek, nem tudván szerével mint jártak, s mint lett vége az viadalnak, csak hogy látták, hogy elfutott az császár és az ő táborok megfutamodott, megmondották ott, hogy megverték őket, és még az császár is elveszett volna. Az ott való s benne lakó törökök feltámadtanak, és az ott lakos keresztyénekben zsákmányt akartak tenni, és az császárnak kissebbik fiát székében atyja helyében ültetni. Az görögök és az több keresztyének is feltámadtak, az törökökben sokat levágtak, és ha az zsidók az törökök mellé nem támadtak volna, Konstantinápolyt is megvették volna tülök. Azomban török császár is beérkezett, és az pártütőkben s elfutott törökökben sokat ott levágatott mind az két félben; sok ezer tevéje, öszvérje megdöglelvén marada útjában el, melynek számát sem tudhaták.

1597.

Az római császár ismég minden országiban gyűlést tétete, és segétséget kére az hadhoz. Minden országi ismég igérének neki segétséget. Pápa is igére neki 8 ezer embert; Lengyelországban is követeket

küldött vala, sok szókkal inté őket, és kérte, hogy feltámadnának az körösztyénség mellett, és ne hadnák az Krisztusnak az ő nevét letiprani az pogánnak; igérvén mindenképpen magát nekik. De az lengyelek ezzel semmit sem gondolának, hanem az törökkel újonnan száz esztendeig való frigyet szörzének s vetének, és Moldvát magoknak megkérék, hogy tűle adót adnak császárnak.

Ezen télen az erdélyi fejedelem is Prágába felment vala császárhoz, segétséget kérvén tűle, kikeletkor hogy adna 5000 embert, Erdélyre is 5000, söt azt is kivánja vala, hogy feleségétűl elválasztassék, mert az ördög, az emberi nemzetségnek és minden jónak ellensége, még menyekzőkort az fejedelmet megbűvölték volt ördögséggel, hogy feleségével együtt sem lehetett, sem maradhatott. Ezekről mind végezvén az római császárral, ismég visszamene Erdélybe.

Az török császár maga is fővezérei által mindennap csauzok által sollicitáltatja az erdélyi fejedelmet, hogy ismég visszaállana hozzá, igéri vala neki Erdélyt, Moldvát, Havasalföldet, így hogy valami keveset fizessen tőle. Ez idő közben ezen dologról írt vala az római császár az erdélyi fejedelemnek ilyen levelet:

Rudolphus ad Sigismundum Báthorium.

Illustrissime. Quid ad Dilect. tuam tum a Turcarum Principe, eiusque Veziriis, tum ab oratore Anglicano scriptum, quidque ab ipsa iisdem responsum sit, una cum dilectis tuis literis, 16. April. datis, accepimus. Ex quibus cum periculosam de pace cum gente perfida tractationem deprehendamus, praetermittere nequaquam possumus, quin Dilect. tuae quid sentimus,

aperiamus. Meminit Dilectio tua, quam antehac diligenter inter nos et Ipsam, tum literis, tum coram ea de re actum, quid nobis ab Ipsa diversis temporibus, et quidem tum cum a nobis discessit, promissum fuerit, quae si ad animum Ipsa suum revocaverit, quam (non pium, quam non tutum aut honestum) sit cum barbaro et imperii tyranno, partibus nostris et Christi(anorum, quas adeo religiose et) solenniter suscepit, relictis, pacisci, facile per se ipsa qua est (prudentia vide)bit. In memoriam Dilectionis tuae veniat, quantis honoribus et beneficiis a nobis et per nos (a summis) et maximis Reip. Christianae principibus affecta sit, et affici, et cumulari (imposterum possit); quam prosperis rerum successibus divinum numen Dilect. tuae consilia, cum se nobis (nuncio tu)rcis remisso conjunxit, secundarit, quantam sibi laudem et gloriam apud omnes quotquot modo, vivunt et imposterum victuri sunt Christianos peperit, si constanter pro republica Christiana, quae sibi nonnisi maxima de Dilect. tua pollicetur, deinceps fecerit. Contra vero, quam omnis in fumum gloria, quam iam acquisivit, abitura, quantis Dilectio tua periculis et insidiis exposita futura sit, quibus et vitam ipsam, et quaecunque in potestate habet, repente cum minime opinetur, amittat, si plus spei aut praesidii in Turcis, quam in nostra clientela amicitiaque ponendum, si, quem graviter offendit, hosti infido fidendum putet. Confidimus autem Dilectionem tuam ea quae Turcis respondit, de industria quidnam innuit respondisse, ut hostis consilia pro tempore fallat, vanaque exspectatione frustretur, ac rebus suis eo rectius consulat. Qua sane fiducia freti, paramus, urgemus, maturamus, easque vires tum Pontificis maximi tum aliorum principum ope colligimus, ut non

tantum nos adversus hostem alacriter et animose defendere, sed eidem etiam cladem ac damnum inferre possimus. Quae vero a nobis Dilectioni tuae promissa sunt auxilia, ut praestentur, imprimis curamus, hostis consilia machinationesque diligenter observaturi, ut quantis opus sit auxiliis mutuo juvemus, et copias cum copiis iungamus; quod et Dilect. tuam, quandoquidem inter nos et Ipsam sancte convenit, si nostras ditiones, quod ex diversis nunciis verisimilius videtur, vis hostilis incumbat, facturam nobis omnino persvademus. Si enim Dilectio tua magis in pacem turcicam, per quam plus amittendum quam lucrifaciendum videtur, propenderet et inclinaret, blandis sive Turcarum sive Anglicani oratoris persvasionibus mota: non videmus, quae Dilect. tuae praestari securitas, aut quid nostra ex parte ad levia ejusmodi, quae oblique nobis innuuntur oblata statui, hoc potissimum rerum praesentium statu queat, si quae nobis nuper eripuit propugnacula duo praecipua, Jaurinum et Agriam, retinere hostis praesumat. Est vero interim quod Dilect. tua, verum in terris decus, et aeternum in coelis praemium certissimo speret, si pro veri Dei gloria ac majestate, in maximorum principum societate, vestrae varietatis luna, qua heroica ipsius virtus ignominiose turpiterque absconderetur, relicta, potius sub alis aquilinis, quibus ad altiora laudabiliter cursatur, fortitudinem suam ostendere, seque principem et quigem christianum praebere deinceps pergat. Quicquid deinceps Dilectio tua de hostium consiliis intellexerit, et quos nuncios acceperit, nobis gratissimum futurum, si de eo nobiscum deinceps communicare pergat; nos vicissim ad eorum quae nobis comperta erunt, communicationem mutuam, et ad quaevis veri amoris

studia perpetuo sibi inclinatissimos habebit. Datum Pragae, anno ut supra.

Az erdélyi fejedelem Báthory Zsigmond, akarván végére menni, micsoda készülettel készöl az keresztyének ellen, és ő maga felől is micsoda conceptusban legyen, beküldé egy közszolgáját, Márthon Deákot Konstantinápolyban török császárhoz követségbe, ki által az ő elhajlásának okát adta az török császárnak, előszámlálván, mennyi sok rablást, sok kárt míveltek volna országán, és hogy Szinán passa az erdélyi vajdaságot is Márkházinak adta volna etc. és magok oltalmában kellett fegyvert fogni Szinan passára; de ha meg nem emlékeznék rúla és bosszút nem állana azután az török császár, ebből ha assecurátusok lehetnek, tehát megént visszahajlanának hozzá. Az török császár az okait megértvén, méltónak mondotta, hogy magokat oltalmazták, mert ő híre nékül voltak, és meg is eskütt Márthon Deák előtt az Istenre és az Mahumetre, és az ő elei lelkére és magáéra is, hogy soha erről meg nem emlékezik, söt oly gratiát mível velek, kin ez az egész világ elcsodálkozik. Ezzel Márthont elbocsátá, és szép levelet is íra császár, söt az anyja is, Valida asszony és az fővezér az fejedelemnek, assecurálván ötet hitekkel, hogy meg nem emlékeznek ez ideig való cselekedetiről. Vide copiam literarum [1].

---

[1]) A Jankovich-példányban hiányzik. E napló latín fordításából pótlom ki, mely kezeim között van.

Caesaris Turcici ad Transilvanum literae.

Principi Transilvaniae Dominus Dominantium.

Cum meae hae ad te pervenerint, Deus tibi omnia bona conferat. Hominem tuum cum literis ad meam portam missis, quae autem

Az Rudolphus császár pápát, az olasz fejedelmeket, és az Imperiumot télben megtalálá, hogy segétséget adnának neki. Ada azért az pápa 8000 gya-

---

mihi scripsisti, verboque nunciasti, omnia intellexi. Praeterea Transylvaniae principes erga familiam Othomannicam nunquam fuerunt male affecti, quin potius advigilarunt et adnitebantur, quo pacto possent potentiam nostram asserere, nobisque spontaneo ductu ministrarunt, et inimicis nostris inimici exstiterunt; contra si quis vim eis intulisset, Othomannica familia laborantibus auxilium ultro ferebat. Magnus ille Sultan Suliman, quando adversus Regem Viennensem bellum gereret, majores nostri tuos pro dextro brachio ducebant, quod tum in Budensi obsidione, tum in aliis expeditionibus suum Nobis auxilium non denegarent, atque ita semper magna necessitudine fuerunt conjuncti. — Quare si tu in eadem conditione permanseris, et iis, quae de pace scripsisti, et nunciasti, steteris, ego quoque pacem eandem, quam antea integram servavimus, tecum inire sum paratus. Commissum tum Begler Bekis, tum aliis finitimarum arcium officialibus, ne in tuum Regnum manus immitterent, neque damnum ullum inferrent, neve tibi subditos impedirent: tamen vicissim tuis imposterum committas, ne in terminis nostris damnum quodcunque inferant. Per unum maximum Dom. DEUM, et per magnum Mahumetem juro, quod in mea fide constans ero, et paci me ita accommodabo, si qua causa ex parte mihi turbationis non intendetur. Ea vero quae mihi scripsisti, si praestabis, plurimis annis pacifice in tuo Regno poteris dominari.

Literae Matris Turcici Caesaris ad Transilvanum.

Valida Sultana, mater Imperatoris Turcarum Regi Transilvaniae.

Deus det omne bonum. Aly Chaus tuas literas attulit, quas commodissimo tempore misisti, et omnis qui audivit te de pace cogitare, summopere factum comprobans laudat; quamobrem nostra est voluntas, ut Transilvania ne in minima re damnum patiatur, et quicunque ex nostris cujuscunque rixae author fuerit, provincia vestra audiet qualem ys poenam feret. Non te latet, nos cum Rege Viennensi pacem foedusque habuisse, ipse tamen vincula pacis solvens, exercitum congregavit, ut nos aggrederetur, quod ipsum nostrates animumvertentes, aure surda neque unquam praeterierunt, sed ad resistendum se se pararunt, quin etiam Germanis praeter spem nostram te adjunxeras. Tota autem voluntas nostra eo propendet, ut in pace, quam prius coram beatae memoriae Caesaribus nostris fruebamini, eadem nunc cum filio meo conjuncti sitis. Postquam has literas Tibi reddiderint, aliquem tuorum prudentem ad Portam hanc mittas; conabor, si promissis steteris, pacem longe securiorem priori *transire*. (sic).

logot, és Aldombrandi(nust az öcscsét küldé vele)k; ez között vala az olasz herczegek népe is. Az mantuai herczeg (maga költségén négyszáz lóval jött ide); az Imperium is az tavali segétséget megadá (neki, Csehország és Morv)a pénzt ada; és ezzel francosokat, bolonokat, lovast és gyalogot fogada császár; (magyarok) népe is minden tíz portátul három lovast és 3 gyalogot adának.

Velenc(zértül és egyebünnen is) oly hirei valának császárnak, hogy török császár ismég személye szerént (kijönne) Magyarországban. Azért az császár Maximilian herczeget és fő egyéb hadnagy)it, Magyar) országból Pálffy Miklóst, Nádasdy Ferenczet, Illésházy Istvánt, Thurzó Györgyöt, ... niczot, Homonnait, felhivatá egyéb főurakkal Prágában, tanácskozván (velek róla, kikeletre mit) kellene mivelni. Az németek azon opinióban voltanak, hogy késő (indítsa meg) az császár az ő hadát, Augustusban, miérthogy meg nem maradhat sem az olasz, sem az német az magyarországi ég alatt egészségesen, hanem elbetegesül és elhal és el is szökik, és az szükségnek idején igen kicsinyen lészen az ő fölsége hada; hanem hogy épen hozza alá, és Győrt szállja meg, és ha az török császár reá jön, ott megvíjjon vele. Az magyarok tanácsa az vala, hogy 1. Junij ő fölsége minden hadát aláhozza Magyarországba, és Budát szállja meg. Ezokáért, hogy Győrnél sokkal is erőtlenebb volna Buda, és ha meg kellene is víni, az török császárnál is jobb helye és módja is volna, mert élése is elég lehetne az hadnak; osztán ott mind az erdélyi had, mind az alföldi had könnyen egybenjöhetne; az Duna is mellettök volna, vagy általköltözni rajta, ha az szökség kévánja,

vagy túl maradni; és miérthogy dubius est eventus belli, ha mi gonosz szerencse esnék is, mégis az véghÁzaknak könnyebben provideálhatnának; de ha az ellenséget Győr alá hoznák, és valami gonosz szerencsénk történnék, mind egész Bécsig az föld elveszne; jobb azért az ellenséggel hazájában megvíni, hogynemmint az mi házunkban az ellenséget hozni. Az erdélyi fejedelmet is felhívatá császár Prágában, ő is ezen tanácsot adá, és végeze vele az császár, hogy 6000 embert ad neki, németet és magyart, segétségűl.

Választá azért az császár főhadnagygyá Maximilián herczeget az öcscsét, vicéűl az bátyja fattyu fiát, Ferdinandus herczeget, az burgói herczeget. Ez Maximiliánus hg. nem csak szerencsétlen vala az hadakozáshoz, de igen tudatlan ember is. Az vicéje még annál is tudatlanabb, sőt ugyan parvae vel nullius virtutis homo erat computandus; jóllehet Maximiliánnak ellene vala, hogy ezt adták volt melléje, de minthogy az pápa az fattyúságból legitimálta. . . .

Ezek az főhadnagyok, ezekkel Aldobrandinus is, és egyéb fő olasz hadnagyok Juliusban Bécsbe gyülének, és ott sokat tanácskozván, azt végezék, hogy Bécs mellett vessenek egy erős sánczot, s abba szálljanak, és onnan Bécset oltalmaznák, ha megszállaná török császár; sőt ha meg kellene vele víni is, ott vínának meg. Felhivaták Pálffy Miklóst is, ki azkor az Dunán innen ország hadnagya vala; és minthogy az császárnak udvarában nevelkedett fel, és komornyikja is volt, és felesége is német nagy nemzet volt, ennek mégis többet hittek, de az több magyarnak senkinek sem hittek. Ez mellé Nádasdy

Ferenczet is felhívaták, mert ez időben csak ez két magyarnak fizetett és szolgáltatott is velek, és csak ezeknek hisznek vala valamennit. Ezek az német és olasz kapitányoknak eleikben adák, hogy ha azt cselekednéjek, tehát az törököt őmagok fognák Bécs alá vonni, ha semmi szándékja nem volna is, és látván azt, hogy az végházakot mind elha(gyták és nem) akarnák oltalmazni, egymás után csakhamar mind elveszi az végházakot, (mert azok a k)ik benne vadnak, eszekben veszik, hogy elhadták őköt, és csak Bécset akarják (segíteni, sz)íveket vesztik és nem fogják oltalmazni az végházakat; jobb is volna (az ellen)ség házában víni velek, hogynemmint az magunk házában hozni őket. E(gyéb sok) efféle igaz és hadakozó rátiókat is adván, elhiteték őket, hogy alább kell Bécsnél jőni, ha Magyarországot oltalmazni akarja, és Németországot nagy bolondúl el nem akarja veszteni. Adának azért Nádasdy Ferencznek 200 lóra való fizetést, és magok mellé vevék; Pálffy Miklóst penig, hogy Esztergamnál az vármegyékkel szálljon táborban, megparancsolák. Ez időben noha ilyen nagy szökségök vala az hadakozó emberre, de mégis az végbelieknek semmi fizetések nem vala, ki miatt az uraknak semmi magyar népe nem vala, hanem csak a vármegyék népe. Az budai passa is Pesthez szálla táborban, az német had is alább jöve, Óvárhoz szálla. Az pápa öcscse is az 8000 gyalog olaszszal.

Az magyarok 1. Julij, Pálffy Miklós kapitánsága (alatt valók, Esztergamhoz táborba) szállának, miérthogy az budai passa Pestnél immár táborba (szállott vala, a földet hogy) el ne rablaná, oltalmazzák. Az Dunán túl való része, Zríny (kapitánysága

alatt valók, a) Rába vize mellé szállának. Az alföldiek, azok Husztnál az (erdőket bevág)ák és őrzék, miérthogy a tatár által akar Magyarországra menni; azonban az lengyelek frigyet vetének török császárral, az előbbi frigyet meg(ujitják és azok) az tatárokra nem támadtanak volna.

Az római császár az muszkva császárt reá birtá arra, hogy (a tat)árok között összeveszést [1]) szörzene, mert az török császár azért, hogy anno 1596. az ő személye mellett ki nem jütt volt tatár császár, hanem az öcscsét küldötte volt valami (kevés) néppel, az tatár császárságot és chámságot ennek adta volt, és az mellett (segitséget) is adott, hogy az bátyját kiverje országából, és ő legyen császár; de az muszkva segété az bátyját, és megveré az öcscsét, és meg is ölé. Török császár ezt értvén, megajándékozá ezt az tatár chámot és dicséré cselekedetét, hogy megölte az öcscsét. Ez háborúság miatt azért 1596. esztendőben nem jöhete ki az tatár Magyarországban.

Augustusban elérkezének Pozsony tájára az ő felsége hadának egy része, az olaszok, bolonok és az német gyalogok is, kik valának 14 ezeren. Itt három hétnél tovább várák egymást, annak után egybengyőlvén, Pápa alá menének, azt megszállák. Az Pápa nagy hely, és 7 vagy 800 török volt benne; csak ötöd nappal azután ostrommal megvevék az várasát. Az várat is másnap, 20. Aug. hitre megadák, de nem tarták meg nekik az hitet, mert az bolonok, olaszok beesének az várban, még jó szerével az török sem takarodott volt ki belőle; ottben azonban az port felgyujták, és 3 vagy 400-at ölt meg bennek a por.

[1]) Igy: „ezvest." H. M. példánya is „eszveszt" mond.

Ezen való búsúlásokban az bolonok, olaszok rajtok az törökökön, elragadozák őket, és levágának majd 300 bennek; elevent másfél százat hozának vissza bennek, az passával együtt. Ezeket azután békével bocsáták.

Ez idő alatt az erdélyi fejedelem Márthon Deákot, ki Konstantinápolyban volt, felküldé az római császárhoz, és bizonyossá tevé őtet, hogy török császár sem személye szerint, sem háda ki nem jühetne; azért, hogy sietne Buda alá jőni, és ő is Szolnokot megszállaná, és így egymást segétenék. De az úristen minden tanácsokot megbolondétá az németeknek, mert emberi nyelv meg nem describálhatá az ő fertelmes utálatos hadban való jövéseket; egész Németországon, Csehországon, utokban valahol általjüttek, az hol szép leányt, szép asszonyembert találtak, kit elhitettek, kit erővel elvittek; annak fölötte embereket vertek, öltek, lovokban, szekerekben zsákmánt vetvén, elhoztak. Az Magyarországban pedig efféle nagy dúlást fosztást mintegy ellenségeken nagy bövséggel kionták, sok ökröt levágának, és az táborban behajtának pénz neköl, és az asszonyemberekről is levonják az ruhájokat. Az ő nagy kevélségeket és istentelenségeket megboszúlá az isten, és megvakétá őket. Elvégezék tanácsokban, hogy Buda alá menjenek, mert ismég új követtel értette vala őket az erdélyi fejedelem. Az népnek egyik részét, az ki későbben érkezett vala, elindéták Buda felé, azután megént érte küldének, hogy visszajőjenek; magokat meggondolván, vissza (Óvár alá) szállának. És így szállának Győr között és Óvár között az Duna mellé, oda híván Pálffy Miklóst hozzájok; és ő addig persvadeála nekik, hogy ugyan Buda alá

(menjene)k; és ismég az népnek meghagyák az kit visszahívtak vala [1]), hogy B(uda felé menj)enek. Maximiliánus herczeg is ő maga minden hadával megindúla, és Gy(őrnél túl Andr)ásVáránál szálla meg. Ott ismég meggondolák magokat, és azt végezék, hogy Győrt szállják ők meg, mert Buda ő nekik nem annyira kellene mint Győr, és ismég az elbocsáttatott népnek utánna küldének, és Győr alá viszszahívák őket.

15. 7-bris szállának Győr alá, arra az helyre, az hol Szinan passa szállott volt. Ott nagy erős sánczczal besánczolák magokat, egyik része ismég az pinynyédi malomhoz szálla, az pinnyédi szigetben, kik előtt Perstenszky János vala; semmiképpen csak sánczot sem tudának az vár alá vinni. Győrben 1800 török volt, ezek éjjel nappal rajtok cseplettek. Itt sok szép dolgot látott az ember, mert neki haragudt az olasz nemzet, és harczra ment az vár alá; ezekre kijütt az lovas török gyalog, és csak kevesen is (igen megverték őket, elevent) megfogtak, fejét vették. Másszor a franczosokat is így; (német ment, bolonok mentek), mind így jártak, minden nemzetség vitézségét megkésér(tette rajtok, de mindenkor szé)gyent vallottak, úgyannira, hogy 500 rabnál többet elevent vittek be az (várba, sokat me)g is öltek az nagy urakot: Puhomnak az harczon fejét vevék, Kinskit, Pe(rstenszky Jánost) álgyúval ellőtték. Ez alatt az istennek keze másképpen is rajtok vala; (mert annira) elholtak, elbetegedtek mint az barom, úgyannira, hogy az pápa népében 2000 (alig maradott meg; ki) elszökött, ki megbetegedett, s ki meg is

---

[1]) H. M. példánya: „szintén Pozsonyig."

holt. Ez pápa népén az isten haragja szemlátomást uralkodott, valamikor még Magyarországban segétséget küldött, min(denkor ilyen rútúl vesztek...).

Ezek (között magyar egyéb nem) vala, hanem Maximiliánus herczeg fogadta vala melléje Nádasdy Ferenczet (200 lóval), Széchy Tamást is 200, Dersffy Ferenczet is 200, Tököly Sebestyént is 200, (Forgách) Zsigmondot is 200. Itt Győr alatt 20 napig fekvének, de csak egy(et sem lövének Győrhöz), mert az török mindennap könn harczol vala, és nem bocsátá közel (is a várhoz ők)et; német ruhában öltöztek az törökök, gyalog, lovon is kijöttek, és úgy fogdozták az hitván kevély németeket. Az Dunán hat öreg hajó pénzt és kasokat sáncznak valót hoztak az Perstenszky táborához, nappal egy sajkával eleikben evezett az török, és bevitte az várba mind az 6 hajót megrakva, váltig sápolódnak vala; zsákokat is 60 ezert csináltattak vala, abból hogy sánczot csinálnának. Végre láták, hogy semmit nem tudnak hozzá, elirának minden vármegyékre, hogy melléjek jöjenek az föld népe, és Győrt megsegéljék vönni.

Az Győr pedig tam natura loci, quam exquisitissima structura úgy meg vala épétve, hogy egész Németország nem vehette volna meg oly rövid ödőn. Pálffy Miklósnak is írtak vala, hogy ő is az ő táborával hozzájok menne. Az vármegyék minden portától egy-egy gyalogot puskást küldének Pálffy Miklóshoz, mint Dunán innen ország hadnagyához. Mind ezekkel egyetemben Esztergam alól megindúla Pálffy, hogy az német táborhoz menjen Győr alá.

Azonban az vezér passa érkezék, Székes-Fejérvárnál az pákozdi tóhoz szálla. Az herczeg az né-

metekkel megiede, és általjőve az Dunán, és Komárom vármegyében szálla 3-a Octobris. Az török Tatát 8-a Octobr. megszállá, és 13-a Octobr. porral felvetteté az falát. Vala kapitán benne Vajda Kristóf 150 magyarral, némettel, belőle kiszalada, az magyar harczolva, az németek inkább elveszének. Az török újobban 5 vagy 6 napra megépété, és Buda felé indúla, vélvén, hogy herczeg Budát szállja meg vagy Esztergamot, oda felé indulának ők is; az Dunát Komáromnál általhídlaták, és Esztergamhoz szállának. Ott vala ilyen tanácsok is az magyaroknak, hogy Esztergom mellé az Sz. György mezejére szálljanak az keresztyén tábor, és az Sz. Thamás hegyét, az másik hegygyel besánczolják, kastélyokat csináljanak, és taraszkokat, álgyukat bőven azokra vonjanak, és ott várják meg az törököt. De az török nem tére Esztergom alá, hanem igyenest Tatáról Buda felé indúlának s menének.

Tanácskozék azért az herczeg, és Pálffy Miklós adá eleiben, hogy ha az török a pesti hídon általjőne, Váczot, Nográdot, Szécsént csak könnyen elvehetné; hanem hogy Vácznál az hegy közé száll(anának) az Duna mellé, és ott be is sánczolhatnák jól magokat, éléseket sem (foghatnák el), segéthetnének is, ha melyik végházat megszállanák. Melyre az németeket igen (nehezen vevék, me)rt fénlek vala, hogy az török reájok jőne, és meg is vína velek. Végre (nagy nehez)en azt végezék az német uraim, hogy Margroff és György Bástya[1]) meg(lássák azt a) helyt, az melynek erősségével oly erősen biztatja vala őket Pál(ffy Miklós. T)etszék azért nekik, hogy ott megmaradhatnának bizvást, és Veröczé(re szállíták) tá-

[1]) Basta György.

borokot az Duna mellé; ott az hegyekre és az passusokra föld castélokat (csinálá)nak, azokban álgyukat, taraszkokat csinálának s vonyának. Az Dunáról (éléseket) el nem veheték. Ez alatt az erdélyi vajda Tömösvárat megszállatja népével, de maga Erdélyben marada, bizonyos dolgokért.

Megérté ez dolgot az vezér passa, ki immár Tömösvárnak segétségére is indult volt Budáról, és az pesti hídon mingyárást általjött és Vácz alá szállott, Váczot víttatni kezdette. Látván, hogy meg nem tarthatják, az népet éjjel kihozták belőle az táborban és porral felvettették; az török is az maradékját elégette s törte. Onnan mingyárást az körösztyén tábor erejére szállott, innen (másnap minden hadával reájok ind)últ, úgy rendelvén magában, hogy ha az első hegyet el(veheti tőlök, taraczkkal, álgyu)val arról az hegyről megverheti az tábort. Azon az h(egyen a magyar gyalog) volt minden sáncz nekül; reájok jöve azért azokra, és (erősen ostromlá) őket, de azok az jó magyar vitéz gyalogok vitéz módra (vívának vele) [1]) napestig. Kárával hátrább szálla azon nap az török táborában.

Más nap jobban hozzá készüle, és az jancsárokot is jobban (hozzá készité; d)e ezek is az gyalogok jól [2]) sánczot vetének környölök, és abban taraczkokat (hozának), segétő sereget is rendelének nékiek szárnyúl, egyfelől ezer lóval Boltizár (Pálffy Miklóst, m)ás felől 1000 lóval Nádasdy Ferenczet, közép aránt 1000 (lóval) Say(frit Koloniczot). Rájok jöve azért ezekre az török mind lovaggal, gyalogjával, (nagy erős viadalt te)vének ott mind

[1]) Többig négy óránál. H. M. — [2]) Éjjel. H. M.

kétfelől, mert az lovas seregek is megsegétették az gyalogokat, és a törököt hátra verték az hegyek közül az mezőre; holott sok vitéz p(ogányok hullá-n)ak el. Váltig izene Pálffy Miklós és Nádasdy Koloniczczal az herczegnek, hogy most küldjön segétséget nékik, és az ellenséget megverhetik; de semmiképen nem külde, hanem az derék sereg csak veszteg állott. Az török is estve felé ismég táborába szállott, és másnap levelet ira Pálffynak, hogy ha hitlevelet adna, tahát követeket küldene az herczeghez. Tanácskozának, és azt végezék, hogy meghallgassák mit akar az török, és hitlevelet adának nekik. Nálok levén az törököknél az hitlevél, egynehány sátorokat fönhagyván, éjjel 9. Novembr. Vácz alól elment; az keresztyén tábor is visszaszállott Esztergom alá. Ott végezék azt, hogy Tatát ismég megszállják. Immár hideg is vala, az németeknek havok is kitőlt vala, és azért reá nem veheték őket, hanem eloszlék az tábor.

Temesvárat az erdélyi cancellarius szállotta volt meg; 20,000 lovassa volt az fejedelemnek vele és 8000 gyalogja. Háromszor ostromlották meg Tömösvárat; sok jó legényeket elvesztvén alatta, elszállának alóla, és visszamenének Erdélyben. Azon télen az erdélyi fejedelem, Báthory Zsigmond, sok sollicitálásával reá birá Rudolphus császárt, hogy kijöjjön belőle, Erdélyből, és Erdélyt kézhez adná, mert ő nem volna elég az megoltalmazásában, és hogy őneki Silesiában az oppavai herczegséget adná, (holott) lakhatnék. Ez Báthory Zsigmondot menyegzéjekort megbővelték volt, hogy nem lakhatott feleségével együtt. Bekülde azért császár Erdélyben követet doctor Peczet, németet, váczi püspököt, Zuhay

Istvánt és Istvánffy Miklóst. Ezeket nagy tisztességgel fogadá Báthory Zsigmond, és az országot, gyűlést tétetvén, mind egybengyűjté őket; ott először Jósikát az cancellariust megfogatá mindnyájok előtt és vasba veteté, minden marháját elvevé. Azután nagy sok szóval arra emlékezteté az országbelieket, hogy jól emlékeznének róla, hivségre hogy hitesek volnának az római császárnak, készerété őket, hogy újonnan megesküdjenek minden rendbeliek hivségre császárnak. Meg is esküvének azért, és ő országát feleségét elhagyván, kijöve onnan csak hat kocsival, és Opuliában szálla, hová az császár nagy tisztességgel fogadtatá és vezette bé.

Doctor Pecz Erdélybül kijöve, váczi püspököt és Istvánffit ott hagyá az gubernatióban; ezek osztán onnan Havasalföldében men(ének Mihály) vajdához. Az is mind az boerokkal egyetemben hivségre (megesküvék) az római császárnak ilyen conditiókkal hogy mig az ő maradéki (fön lennének), azok lennének vajdák Havasalföldében, azok nem lévén, tahát az (ott való urak) közül válaszszon vajdát császár; adót semmit ne adjanak az (míg a had) tart, az hadak leszállván, az mit az régi magyar királyoknak (adtak), annit adjanak ide is; ehez császár, még az had tart, nyolcz ezer (ember)re fizessen nékie. Erről mindkét felől levél kele, erős hittel is az római Rudolphus császár képében azon követek Mihály vajdának Tergoviczán székében megesküvének.

1598.

(Ezen télen tan)ácskozék Pálffy Miklós, Adolf Schvarczenburggal, mi(képen vehetnék Győr várát)

meg. Végezék azt, hogy reá mennének éjjel, és az kapuját (belőnék. Elkészülének azért) és mind, bolon, német, magyar, 4000. gyalog, lovas levé(nek. Az törökök a Sokoró) kapujának emelcsőjét elbontották volt, és merő emel(cső) nekü(l csinálták volt), minthogy senkitűl nem féltek. Az törököknek egy része az élés eleibe (ment volt Fe)jérvárra, de mégis volt 2000 fizetett török benne. Készétettek volt (két patta)ntyut, kit patarának hívnak, kivel az kapuját belőjjék, kit nem csak (porral és gol)óbissal, hanem vizes kötéllel is és egyébféle matériákkal szoktak meg(tölteni. És a mikor) közel jutottak volna Győrhöz, oly nagy hódvilág volt, hogy (szabadon a fokról) messze főldön megláthatták volna az népet. Ott Pálffy Miklós az (több) hadnagyokkal megállott, lovakról leszállván, térdre esvén, könyörgöttek az Istennek, hogy (az ő igyeke)zetekben velek legyen. Szemek láttára egy felhő jütt, ki beburította az holdnak világosságát; és így reá menének az kapura. Az vigyázók csak akkor vették eszekben, mikor az hídon voltak; erős vasas kapuja volt, gyorsasággal neki sütötték az petartát, és az kaput beszakasztotta, megnyitotta, kin ezek, azmint elrendelték volt, seregenként mind szépen bemenének, minden bántás neköl, és kinek hol rende volt. Az piaczra álló seregek, az bástyákra azonképen mindenővé eloszlottak, lovas puskást is bocsáttak volt 300. az utczákra, az ki öldözze, lövöldözze, és csoporban ne hagyja az törököt gyűlni. Ez dolog volt éfél után 3 és 4 órakort, die 29. Martij. Az törökök álmas szemmel, ki iminnen, ki amonnan előjüttek, és nagy erős viadalt miveltek. Az passa egynehanyad magával hogy az kapu felé fut volt, ugyanott megölték.

Viradta felé az várban öszvecsoportozott az török mint 700., kiütöttek, és az mieinket meg is tolták, úgyannira, hogy jobb részét bennek az kapun is visszavágták volt. Az lovas sereggel kivől volt még Pálffy Miklós; ezt látván, azon sereget is ez kapunak indétá, és ő maga elől megyen be, kapuközben mind lovát magát megsebesétték. Berohanván azért az lovas, megtolja az törököket az utczán, és az bástyáknak egyikére szorulának fel az törökök, arról erőssen oltalmazták magokat. Végezetre láták, hogy meg nem oltalmazhatják, az bástyáról egyik aláfutamék, és felgyujtá az port benne, mely por mind törököt magyart sokat megölt ott. Végre az maradékja Omer agával az várban szorúlt, kit meg nem adának addig is, mígnem az álgyukot forgaták az bástyákról reájok az várra, és azval kezdék őket lövöldezni; úgy adák meg osztán hitre magokat. Jeles válogatott törökök voltak ebben az várban, kik mind ott megölték magokat; 300. fogtak elevent; asszonyember és gyermek kevés volt benne. Az keresztyénekben is veszett, sebesedett 600. 29. Mártij. És így adá az Úr Isten ez nagy erős várat ismég könnyen vissza az keresztyének kezébe, kin császárnak és az egész Németországnak nem kicsin örömök lőn. Mert az egész Imperium sem vehette volna Győrt meg erővel. Megajándékozá azért császár Pálffy Miklóst és Svarczenburgot, — sed non factis digno munere; Pálffy (Miklóst szen)telt vitézzé tevé, az pozsonyi főispánság tisztét két fiára adá neki; (Svarczenb)urgnak, ki ez időben bécsi kapitán vala, és onnan hítta volt el Pálffy Miklós, (a győri) kapitánságot adá.

(Ez időb)en az magyaroknak az császártul semmi fizetése és szolgálatjok nem vala, (söt a végháza)kban is inkább mind németeket tartottak, igen kevés magyart; azoknak (sem fizettek), ha bucsuztak, el nem bocsátták őket, nagy éhséggel s koplalással az v(égházak)at tartották. Az mellett az közel való falukat, várasokat pusztétották, és (abból) éltek, és az törökökre való csatázásból; két esztendeig is két-három hópénzt adtak nekik. Ez miatt végre az németek Esztergamban feltámadának, ahoz képest az szolgáló magyar vitézlő nép is, az hadnagyokat kiverték az várból, és meg is öltek bennek, és magok birták az várat mindaddig, míg meg nem fizettek nekiek, és az vétket is meg kellett engedni nekik, mert protest(áltak, hogy a várat az) töröknek fogják adni.

Ez időben az faluk és várasok Buda és Esztergam (körül mind puszták voltak), elfutott rúla az nép. Ezek közűl az futott nép közűl (és a fizetetlen végbeli gyalogok) közűl, kiknek semmi fizetések nem volt, szabad (hajduk támadtak; ezek) csak itt, az fölső Magyarországban, többen voltak (három ezernél. Ezek) nagy kárt tettek sokszor az törökökben, meg is verték őket gyakorta, (Budán alól) várasokat elrablottak, nagy sok nyereséget nyertek az törökök(től, Budán) alól 20, 25 mérföldnire elmentek, Mohácsot, Zexárdot, Tobolyát megvették [1]), és hátra térőben az törökök megvíttak velek, de igen megverték az mieink őket, nagy vitézséget cselekedtek ő magoktul, szabad akaratjokbul, senki nem fizetett nekik. Baranyában, Somogyságban (sok kastélyo-

[1]) „Elmentek Mohácsig, Szekszárdig; Tolnát.... Hátra térőben megvíttak stb. H. M. péld.

kat) vertek fel, és meg is vettek az töröktül és felprédálták, (elégetté)k.

1598. Rudolphus császár minden országiban gyűlést tétetett, és minden országitól pénzt kévána hogy adjanak neki és nem népet; azokkal, hogy ha a pénz ő kezébe lészen, és ő fogna fizetni az vitézlő népnek, tahát inkább fogna velek bírni. Ezt az országok megcselekedék, és nagy sok pénzt adának neki. Az magyarok is minden házat felírtanak, házanként minden faluban, csak az pásztorházat nem, és mindeniktül egyegy forintot adának ő fölségének. Annak felette az urak és az nemesek magok erszényéből minden háztul fél forintot, így, hogy ezt lovasól bocsássák táborban, és magok erszényéből fizessenek annak az lovasnak egy hóra ft. 6, és ezt hogy 6 holnapig megtartsák.

Választá azért Mathias herczeget az öcscsét hadnagygyá, mellé adá Adolff Svarczenburgot és Pálffy Miklóst, ki azkor Dunán innen ország hadnagyja vala; az Dunán túl Nádasdy Ferenczet tevé ország hadnagygyá.

Erdélyben választá gubernátorrá az másik öcscsét, Maximilián herczeget, és az mellé adá az olasz György Bástyát, Magyarország hadnagyát, ott Kassán sem németet nem tevén ilyen nagy szükségben, hanem Rákóczy Zsigmondnak parancsolá meg, hogy az mezei hadnak viselje gondját, csak addig, míg mást küld oda, mert az kassai kapitánságot magyarra nem bizzák vala. Nagy háladatlansággal valának az magyarnak, meg nem gondolván, menni országokat és menni részét Magyarországnak az német hívsége mellett elvesztették, menni sok véreket hullatták, egynehany száz ezer magyart levágtak,

örök rabságra asszonyállatokat, leányokat, gyermekeket vittek; és noha sok igéretekkel hívta török császár őket az ő hivsége alá, de mégis az hívségben az keresztyénség mellett, mindennyi megmondhatatlan nyomorúságokkal is constanter és erősen megmaradtak.

Érkezék azért 14,000 német, gyalog és lovas, ezekkel Svarczenburg, és Pálffy Miklós az vármegyék népével és végbeliekkel, 31. Julij szálla Tata alá; másnap hajnaltul fogva mind 5 óráig dél után az falát egyik bástyájának földig lerontották vala, és ugyan mingyárást meg is ostromlották és megvették; 300 török volt benne, azokat egy jobig [1]) levágták. Másnap felépétették és népet hadtak benne. Harmadnap indul(tak Ghesz)tes alá; meglátván azt az törökök, pusztán hadták és ezek belé szállottak. Onnan sz(állottak) Palota alá, gyorsan sánczot vetettek alatta, és lőni kezdték; azt is az törökök h(itre mingyárást) megadták; 37 török volt benne, és azokat békével elbocsáták. (Azon éjjel kül)dtek Beszprim alá lesni, hogy ha az törökök, feleségeket, marhájokat kikül(dik. Azonban éjjel) ezeket az törökök kiküldék, és ezek reá találtak, mind az késérő török(öt megverték, azo)kat megfogták. És így az török mingyárást Beszprimet pusztán hagyá, és be(lé szállának a mieink. Onnan Váson és Tihan alá küldének, azokat is mind pusztán találák; (Csesznek)ből is kiszökének az törökök. Ilyen könnyen adá az úristen kézbe ezeket az (várakat), kiket sok viadallal kellett volna megvenni [2]).

---

[1]) Mindegyig. H. M.
[2]) Eddig a latín példány.

Székes-Fejérvárban azkor kevés török vala, és élés is kevés volt benne, (ha reá ment) volna az had, igen könnyen megvehették vala; de szekeren elegendő élést csak (egy kevés) németnek is nem vihetének, és ez miatt visszaszállának az Duna mellé Győrhöz.

Ez idő alatt az erdélyiek igen sollicitálják vala naponként az császárt, hogy beküldené Maximilián herczeget az gubernatorságra, mert fejedelem nékől puszta (volna az ország. Nagy későre), circa 10. Aug. megindúla, az népe is, kit vele ada, lovas, (gyalogot 6 ezert, Kassa táján) magyarokot is az ország pénzéből 4000. fogadának. (Ezek az hadakozó népek nagy sok) istentelenséggel, dúlással, fosztással mennek vala el.

(Báthory Zsigmondnak Sles)iában az lakás nem teczik vala, az erdélyiek is sollicitálják (vala), hogy (visszajőne közikbe), az török császár ereje is elérkezék, és Csanádot megvevé, Fellakból [1], (Aradból kiszökén)ek, Lippa felé indúla, kit meg akar vala szállani, de hallá, hogy Várad(ból kiment va)la az szolgáló nép, és csak kevesen volnának benne, nem mene Lippa alá, hanem (Váradot) szállá meg. Báthory Zsigmond ez idő alatt csak harmad magával (beméne Erdélybe), elhagyá Silésiában az opávai herczegséget, és igen későn estve (juta Kolosvárra. Az ő) felesége, Károl herczeg leánya, felrakodván Fogarasban 36 társzekérrel, az anyjához Goreczben akarván menni, az minthogy az római császár akarat(ja az vala). Zsigmond azon éjjel kolosvári biróval és tanácscsal elvégezi dolgát, és mind hozzá ha-

[1]) Phölckből, H. M.

julának. Azon éjjel íra az uraknak is, tiszttartóknak, tanácsoknak mindenfelé leveleket, hogy ő megjött volna, és ismég helre akarna állani. Jó reggel az inassát küldé az asszonyhoz feleségéhez, hogy már ott volna, és vele szemben lenni akarna; kin az asszony igen csodálkozék, és megizené néki, hogy valamint akarná, oda jühet vagy ő maga menne hozzá. Hozzá jöve az fejedelem, szóllott neki, hogy megmaradjon vele ott az országban; megmarada azért minden marhájával egyetemben, noha nem kevés pénzt és egyéb kincset jütvén az asszony, ki akarván vinni; és gróf von Thurnt, kit az anyja érte küldött vala, visszabocsátá az anyjához, és megirá neki, hogy szabad akaratján ott maradott az ő hite mellett.

Ez idő alatt Maximilián herczeg is ez tájban Kassára érkezett vala; és oda ilyen levelet külde neki eleiben Báthory Zsigmond Erdélybül:

Serenissime Princeps,

Domine Affinis observandissime.

Multis et arduis de causis incitatus, praesertim singulari illa promptitudine in Augustissimam Domum Austriacam, qua semper erga illam affectus fui, commodo reipublicae christianae, desiderio integritatis Hungariae, quam pristino flori restituere omnibus artibus contendebam, salute et conservatione Transylvaniae, reliquarumque Partium ei subjectarum permotus, quam sub imperio Suae Majestatis Caesareae et Coronae Hungariae, unde avulsa erat, meo studio applicatam, sperabam facilius et tutius conservandam, quin etiam nonnullorum praesertim S.

Caesareae Majestatis, in quo tantam, quantam in potentissimo principe, et imperatore justissimo, spem omnem collocaveram, et in gremio ejusdem tanquam filius ad Patris saltem ob solam animi mei inclinationem confugere debebam pollicitationibus illectus, provincias meas, partim sangvine meorum, partim a majoribus meis partas et conservatas, fertiles, populosas, nobilissimas [1]), et paucis in Europa provinciis comparandas sine ulla sangvinis jactura, sine caede, et sine tumultu, sine expensis, ad manus Suae Majestatis assignavi, cum maximo honoris dignitatis familiaeque meae detrimento, nudus fere tantis exutus bonis ad pedes Suae Mattis pervolutus veni, et fabula omnium Principum factus, negligens nominis mei, in sola Suae Mattis clementia spem totam vitae meae posueram. Verum pro his omnibus quam indigne tractatus et quam foede delusus sim, Vestra Serenitas pro sua prudentia sola considerabit; pro tam insigni provincia casas, et pro fertili solo arenam, pro pallacijs magnifice exornatis nudos cruentosque parietes, pro glorioso et laudabili facinore crimen insaniae, pro rerum mearum egregie gestarum gloria infamiae turpitudinem, Christiano principe indigna convicia consecutus sum. Taceo reliqua cum tempore Vestrae Serenitati in notitiam magis ventura. Nunc autem, tam inexspectatae mercedis impatiens, redii ad meos in patriam, et cum Serenissima charissimaque conjuge mea proprias et ad nos per pacta, conventiones ex parte Suae Mattis ruptas et non servatas vicissim devolutas provincias possideo. Quare Serenitas Vestra non est quod guberna-

---

[1]) A Jankovich-példány eddig adja e levelet.

tionis Transylvaniae ingentes molestias suscipere laboret, neque tam immensi itineris cum suis impedimentis sustinere difficultates, quin potius eam vim, quam ad custodiam sui corporis in Transylvaniam secum deducere decreverat, in partibus circa Agriam contra hostes vertat; sic hostis devictus in provinciam profugit. Caeterum me totum sicut antea, Serenissimae Suae Majestatis et Augustissimae Domus Austriacae commodo etc.

Azonban török császár vezére Saterchi Memhet passa és az tatár chám Váradot megszállá, az tatár császár is vele egyetemben, nagy erővel és haddal, még Sz. Mihály nap táján. Ez előtt harmadnappal érkezék Maximilianus herczegtűl Váradra Nyáry Pál magyar, és Rederer Menyhárttal német gyalog, harmadfél ezer ember, port, golóbist, és 26 (taraczkot) velek belé vinni; Selestey János, Senney Miklós és egyéb fő hadnagyok, (azokkal) egyetemben menének be. Váradon penig akkor kapitán Király (György vala. De) az előbbi erdélyi váradi fizetett nép nagyobb részre mind kiszök(ött volt belőle. N)em sok idő mulva az török 3 bástyáját, az Királybástyát, Cson(ka bástyát), földbástyát porral felvettette, az árkát általtölté, és er(ős ostrommal víni) kezdé. Onnan belől is nagy erősen és vitézül oltalmazák magokat, (sokszor azon közben k)i is ütvén az sánczokra, sok nagy károkat bennek tének.

(Ez idő alatt) az ide fel való táborral Pálffy Miklós, Svarczenburg és Nádasdy Ferencz (4. Octobris meg)szállák csak kevesen Budát; ezekhez segétségül jöve Mathias herczeg, és az (vármegyé)kből az urak és személyek szerént az nemesek, 10-a Octobr. itt alatt az Basa-(városát) és az nagy várast

ostrommal megvevék. Ezen az ostromon mind németek valának először, ugyan megkiálták, hogy magyar ne menjen az ostromra, hanem német, bolon (és) franczozok, ezek menjenek. Ezeket az első ostromról az török mind visszaveré. Ez alatt egy csoport gyalog 5 zászlóval az is neki ment az törésnek, és azok megvevék az törést, és menten bementek az városban, az után az németség is belé indúlt, és három felől ostromolván, mindenfelől bele mentek. (Négy basa volt benne: az budai), az kármán, az bosnai és az pápai passa, ki azkor (mazur volt. Sok törököt vágának) le benne, az boznai és pápai passa is ott vesztek; (negyedfél ezer testet) számláltak az városban. Az Sz. Gellért hegyén is (a törökök egy erős kastélyt csináltak) volt, kiben sok álgyukat és taraszkokat vontak; (abból is azon éjjel) az török kiszökék. Az budai és kármán passa az (felső várba felszaladá)nak, az németek, örömökbűl vagy szokások szerént való késedelmekből, (hét napra) vittek álgyukot az vár és váras alá, és úgy kezdék el lőni, töretni; a Madár-hegyről, szombathi kapu felől fölötte igen megtörék, sok falat rontának el.

Azonban az esős idő nekik indúla, éjjel nappal (inkább mind) esett, úgyannira, hogy sem ezek meg nem állhaták Buda alatt, sem az Várad (alatt a tábor)ort az törökök, hanem 1-a Novembr. elszálla Buda alól az mi táborunk. Csak egy (ostromot sem) tehettek rajta, mert az kőfalnak az törését és az budai hegynek az oldalát annira eláztatta az sok eső, hogy semmiképpen az kőfalhoz fel nem mehettek az ostrommal. Az török had is Váradot 3. Nov. elhagyá, s nem veheté meg; 18 ostromot vesztek el alatta sok néppel. Elmene azért alóla, és mind tatár-

ral egyetemben visszamene. Maximiliánus herczeg ez idő alatt Kassán betegen fekvék, s meggyógyúlván, feljöve Németországban, s az hada is mind eloszlék. Újvár, Esztergom és Pápa táján hagyának még bennek telelni 5000. Az török császár az tatár császárnak írt, és intette és kérte is, hogy Magyarországban itt kin teleljen; ha barátja ő neki és Mahumetnek igaz szolgája, hát itt kinn marad, és kikeletre ő maga is személye szerént melléje jőne ki, Havasalföldet, Erdélyt és Ausztriát meg akarná venni, és az átkozott Mihály vajdát keményen megbüntetni.

Ez idő alatt míg az török had Várad alatt volt, Mihály vajda ellen az török császár Bolgáriában Nikápolnál hagyott egy passát haddal; Mihály vajda nagy hertelenséggel az Dunán 12,000. magával áltálköltözvén, megveré rútúl azt az passát, Nikápolnak az várasát megvevé, és mind elégette 4—5 napi járó földön az Bolgáriát és elrablá, és hozott 40,000 bolgárt az Dunán által, az ő puszta Havasalföldét megszállétván velek, feleségestűl, gyermekestűl, barmostul.

Letelepedék azért az tatár császár Szerencsnél, és ott telele; onnan az római császárhoz követeket külde, hogy ő frigyet szerzene török császár és közte. Az követeket Bécsbűl visszabocsátá olyan választtal, hogy ha török császár Magyarországot az kit bir mind kézben adná, úgy meglehetne az frigy.

1599.

Ismég az császár Magyarországban gyűlést tétete, és az hadra ismég segétséget kére. Igére azért Magyarország, Tótországgal öszve 10,000 embert gyalogot, lovagot, 6 holnapra hópénzt, ennek felette ha szükség lenne, minden 4 portátul egy holnapra egy-egy puskást. Ausztria, Csehország, Morva azonképen segétséget igérének.

Ezenben Erdélybül császárhoz Báthory Zsigmond követeket külde, okait adván annak, miért kellett neki Slesiából elmenni, (e mellett) hívségét is ajánlván, két dolgot kévánván császártul, egyiket, hogy (ő neki hadra) ez jövendő nyárra segétségül 4 száz ezer ft. adjon, és ha az török (császár hada reá jönne), elegedendő segétséget is adna; avagy Erdélyt ismég (kezébe adja), adjon neki tisztességes lakóhelyt feleségestül, és 50 ezer forintot (jövedelmet). Küldötte vala követségben az atyjafiát Bocskay Istvánt (és az erdélyi) püspököt Náprádi Demetert; és ilyenképen végezének az (császárral): Miért hogy változandó és állhatatlan természetét megjelentette vala (azelőtt is) egynehányszor Zsigmond, hogy Erdélybül kijöjjön és helyben Maximilián herczeg menjen, vagy hogy ő magok közül válaszszon az császár egy vajdát közikben Erdélyben, és ada Csehországban neki egy főgróffságot, Lithomericzet, egy szép, fejedelemnek való lakóhelyt, és az opávai és ratiboriai (herczegséget is, kit azelőtt) neki adott volt. Ezek az követek míg Prágában késtek (és végeztek, addig Báthory András) az cardinál, értvén magát törökkel és lengyellel, (bement Erdélybe Báthory) Zsigmondhoz, és ott persvadeála neki, reá is

vevé ötet, Erdélyt (és a fejedelemséget neki) engedé; és kezébe adá az országot, követit ide hagyván, s magát is így (hazudságba és tökéletlens)égben ejté. Mert Zsigmond őmaga mene Lengyelországban, (és onnét) másodmagával bujdosni mene ez világra; mint Kain, az sok (ártatlan vérontásért) bujdosik vala. Az cardinál mingyárást az törökökvel kezde tract(álni és magát) hozzájok adá.

Ezen(ben török) császár az fővezért Ibrahim passát nagy hadával megindétá, élését, porát, (golóbisát), az végekre való fizetést hajóra rakatá és elindétá Buda felé, (egy pass)áját két emberrel vele bocsátá, naszádokat, gályát is ada nekik hozzá, (kik kísérték). És mikor immár Tolnára jutottak volna, ott megnyugodván; sok áros (ember) is vala velek, kik marhát hoznak vala fel hajókon.

Az szabad hajdúk ez időben bőven valának; azokból támadtak vala az jobbágyságból, az kiknek házájok elpusztéttatott vala az hadak miatt; ezek sok kárt tesznek vala az törökökben gyakorlatossággal. Egyben gyűlének 1152, hajókra késztűlének, taraszkokkal, szakállosokkal, mert ezelőtt Erdődöt, Tolnát és egyéb kastélokot is vettek vala meg, és azokból port, golóbist, lövőszerszámot hoztak ki, az kastélokat elégették. Egy hajnalban megütték azért az éléshajókat, az gályát, az kiben az passa volt, megvevék, az passának fejét vevék. Az törököknek egy s jobb része az szárazon volt, más része az hajókon; megfutamék az török, ki az szárazon volt, azután az sajkák is megfutamának, sokat bennek levágván, minden hajókat elnyerék, marhástúl, élésestűl és gályástúl. Az mit lehordhattak az marhában, élésben, két napig mind hordották, földbe, hova

hásták, azután mindeneket elégettek és az Dunában hánták.

Ez dolog az török császár hadát két hónapig megkéslelé, míg más hajókat s más élést szerzének; bizonynyal mondták, hogy öt [1]) való százezer forint érő kárt vallottak az törökök akkor. Annakutánna ezek az szabad hajdúk ismég felgyűlének harmadfél ezeren, és az eszéki hídat kezdék égetni; reájok jőve az bosnai passa, szigetiek, pécsiek és egyéb végbeli törökök egynehány ezeren; az hajdúk eszekben vévék azt, eleikben menének, és egy éjjel valami szoros úton, berkekben, erdőben útokat megállván, és nagy hosszan kétfelől puskásokkal az erdőt meg- s beállák. Másnap, mikor az török oda érkezett volna, mindenfelől keményen kezdék az elnyúlt törököt lőni, vágni; azonban megfutamék az török; 500 töröknél többet öltek meg, sok szép zászlókat, rabokat, lovakat nyervén, ismég az hídakra menének, és azt mind elégeték; Baranya várnak is az hídát.

Az idő közben Flandriából az spanyorok Vespáliában az Imperiumban beszállának, és ott (fölötte) sok károkat tevének. Ezen az imperiumbeli electorok megindúlván (s feltám)adván az spanyorokra, és kimenének az Imperiumból az spany(orok, holott sok) kárt, dúlást, fosztást, emberölést cselekedtek vala, és ez (miatt a római) császárnak az magyarországi hadra igen kevés segétséget (adának).

(A mi ha)da azért lehete Csehországból, Morvábúl, Sléziából, Ausztriából (és egyéb helye)kről, elindétá; Adolff Svarczenburgot hagyá előttök, (de

---

[1]) Ötszerre. H. M.

főkapitá)nnak az öcscsét, Mathias herczeget adá. Győrnél az sziget közben — — — — táborban szállának, mint 12,000 német gyalog és 6000 (fegyveres). Pálffy Miklós, ki a Dunán innen főkapitán vala, Esztergamban is, Ú(jvárb)an is azon szerént, az Magyarország népével Esztergamnál vala táborban, lovaggal, gyaloggal 4000. Az végbeliek miérthogy fizetetlenek valának, azok mezőre nem szállhatának az szegénység és fogyatkozások miatt.

Ibrahim passa és fővezér, az havasali Mihály vajdáv(al végezi, Mihály vajda fogadá neki), hogy békével lenne, és ha innen megtérne, ismég visszálla(na hozzá, pénzt, élést és sok) ajándékot külde az vezérnek.

Az tatár hám, az ki itt Magyarországban telelt vala min(den népével Czobor-Sz.-Mihályon, kit) most az törökök Zombornak hínak, teletszaka jütt ment követe, (egy görög, Michael Paleologus) az római császárhoz, az frigyet hogy ő elvégezi az (két császár között, és) sok pusztaságot tőn az török birodalmában Tisza Duna között, (söt az Alföldet) az Tisza mellyékét igen megrabolá [1].

---

[1]) H. M. példányában ezután néhány szakasz következik, mely a följebb mondottakat ismétli, írja át, bővíti ugyan csak, de mutatja legalább, mennyi gondot igényel történeti forrásaink kiadása, ha nem az eredetiről, vagy legalább minél számosb s régibb másolatok egybevetése után eszközöltetett.

„Kikeletre a török nagy hadat indíta, és előttök a fővezér bassát, Ibraimot bocsátá, a kinél önéki húga vala feleségéül. A Zaterczi Memhet bassa is egy falka népével Lándor-Fejérvárnál telelt vala. Hajókon sok élést, port, golyóbist, pénzt a végbelieknek indíta a török Buda felé, vele bocsáta egy bassát, és a lándori-fejérvári vízerőt, egy gályát és 32 sajkát.

Ez időben sok szabad hajdúk támadtak vala a parasztság közül a kiknek lakóhelyeket török német elpusztította vala; ezek a hegyek-

Ibrahim passa Zaterczi Memhet passát jöttében megölette (Nándor-Fejérvár)ban, azért, hogy az élést a hajdúk felverték volt, és hogy az végbeliek(nek is valami fizetéseket magának tartotta s vette volt. Ennek sok aranyát kincsét (talál)ták; és meg-

ben és erdőkben laktak Baranyában és Somogyban, sok vitézséget míveltek, és sok károkat tettek a pogányoknak, Erdődöt és egyéb sok kastélyokat csak szablyával megvettek; a végbeli törökök egynehányszor reájok gyűltek és velek megvíttak, de mindenkor megverték a törököket.

Ezek Pálffy Miklós izgatásából reá vigyáztak az élésre, az kit a török a Dunán fölvonatott; késérte ezt az élést gyalog török is öt ezer, a vizi erő is volt két ezer, sok áros ember is marháival securitásért egyesültek ezekkel. Tolnán megszállott a török, mert féltek a szabad hajdúktól, ott hozzá késsültek és elindúltak; Tolnától két mérföldöt jöttek Buda felé, ott megszállottak, strázsát mind vízen mind szárazon vetettek. A hajdúk 13 százan voltak, mert a többit nem várhatták meg; hajókra készültek ezek is, mely hajókat ott a kastélyok alatt nyertek volt, kiket megvettek; taraczkok is volt a hajókon és a sajkákon. Hajnalban reájok ütöttek, legelősször a gályát megvették, a bassának benne fejét vették; mindjárást megfutamodott a vízi erő, a szárazon a gyalog is megindúlt, a hajdúknak egyik része a gyalognak szállott, a másik része a vízi erőnek, és így igen megverték őköt, és le is vágtak sokat bennek.

Ott számtalan sok marhát nyerének, a hajókat mind megégették, mert sok faolaj is volt a hajókon, azzal öntözték, és mindenben zsákmányt tevének, egy millio pénznél több kárt tevének a törököknek, kin a török hada igen megrémült, és ismét új hajókat és új élést kelleték nekiek szerzeni, kiben két holnapig elmulata a török császár hada. Azután ismét reá indítá Pálffy Miklós a gyalog szabad legényeket, és fizetett népet is ada melléjök, és az eszéki hídnak égetésére és hányására bocsátá őköt.

A bosnai bassa és egyéb végbeli törökök őrzik vala ezeket a hidakat, hogy el ne égessék a hajdúk; reá menének és égetni kezdék. A török reájok indúlt két ezer, a hajdúk mikor megértették volna, két mérföldre eleikbe menének, és egy erdőben megállák útokat, mintegy két ezeren, a török is volt tíz ezer. Az erdőt hosszában csoportonként puskásokkal meghánták a hajdúk, és egyszersmind igen meglövöldözték őket, és megfutamodott a török, sokat elejtettek és levágtak bennek és 24 zászlót nyertek tőlök.

Ez is megtartóztatta a törököt, mert három egész hétig munkálódtak rajta, még helyre csinálták újonnan, úgyannyira, hogy későn érkezék Tolnára.

fizéte az végbelieknek és minden hadának az esztendőben egész (végig). Maga elindúla Nándor-Fejérvárról, sok élést, port, golóbist (együtt) hozván magával. Az Dunának az Tisza felől való részén az tatár kám jütt 70,000 tatárral, az (másik) partján őmaga jütt Ibrahim passa az derék táborral, mert az hajdúktúl félti vala, hogy az éléshajókat felvernék, ha magátúl elhadnája.

Tolnára hogy érkezék, az hódúlt népnek szép szót ada, hogy épüljenek; az birónak egy vontarany köntöst vagy kafftánt ada ajándékon, és az várast is ezer aranynyal ajándékozá az épületre. Tanácsot tarta ott az törökökkel, és azt végezte vala, hogy fél hadát Kanizsa alá bocsássa, maga penig Esztergom alá jöjön, és azt megszállja. De ezt az tanácsot az tatár kám és egyéb végbeliek tanácsábúl megmásolá s változtatá, kik azt adák elejben, hogy ne szakaszsza hadát kétfelé, mert veszedelmes volna, hanem minden hadával Esztergom alá jőne és azt szállaná meg; ha meg nem vehetné azt, de az frígyet ugyan elvégezhetnék jobban. Ezen marada azért meg, és az Duna mellett Buda felé mene minden hadával.

Vala akkor Esztergamban fő kapitán Pálffy Miklós, ki ország kapitánya is vala. Látá az várnak nagy épületlenségét, mert semmit rajta nem építettek vala, hanem azmint megvették, ugyanolyan romlott vala; gyorsan megtalálá az vármegyéket, és míveseket adának nekie, mindenütt pénzzel (?) töltéssel igen megerősétteté, sőt az Sz. Thamás hegyén egy kastélt csináltata, és attúl fogva az Dunáig Kakat felé 4 kastélt csináltata, mél árkokot környüle, egyiktűl az másikhoz is árkokot, mely árkokból az

másikban járhattak, azokra elegendő álgyúkat, taraczkot vonyata; éléssel, porral, golóbissal és egyébféle sok s mindenféle szükséggel megsegété és raká az várat is, és úgy hozzá készété az megszálláshoz, hogy Isten után az ellenségtűl semmit sem fél vala benne.

Az minemő hada az római Rudolphus császárnak vala, lehetett egygyel-mással német gyalog 12 ezer, 6 ezer lovas; de ebben az németben az ő módjok szerént sok beteg vala. Azokat Kakat felől táborban szállétották vala, és nagy sánczczal az tábort környülvétette vala. Ennek az tábornak (fő)hadnagya Svarczenburg vala; és elvégezék magokban, hogy ott meg(várják az) törököt. Magyar is volt gyalog és lovas 10,000, vármegyék népe (és a kit pénzen) az vármegyék fogadtak vala; ezeknek főhadnagya Pálffy Miklós (vala és vi)céje Pográny Benedek. Sőt ahozképest, hogy ugyan megvárják (ott az törököt), az Dunán túl való vármegyék népével Nádasdy Ferencz (is oda jött vala), és mindenfelől mind urak s mind nemesek az táborban (betakarodtak) vala jó idején.

Az Alföldön vala generális egy olasz, György Basta; ez is Tokajnál tá(borba szállott), de ennek tanulsága volt Rudolphus császártúl, hogy ha Mihály vajda meg(találja) őtet, tehát Erdélyre menjen, az Báthory cardináltúl Erdélyt megvegyék. (Lehetett) az mintegy 8000 magával, az vármegyékkel egyetemben.

Ibrahim passának az előjárója az bosnai passa volt, mintegy (tizenhat) ezer magával; ezek két napi járó földön előttejártak az vezér hadának. És ezek

mikor Földvárra érkezék ez az előljáró [1]), reá vevé Pálffy Miklós a német hadnagyokat és reájok készüle 12 ezer magával. Meg is indúltak vala, hogy azokat egyelőször felverjék, de az németek megveték magokat, hogy igen messze volna, élést ők nem igen vihetnének, az ő lovok azt el nem bírná, és isměg leszállának. Ezemben az vezér passa elérkezék Budára, Zentallisal (?) hónak az vége felé.

Megérték, hogy Esztergamot igen megerősíttették volna, az idő is már rövid volna hozzá, nem meré megszállani, hanem mindjárást követeket külde és leveleket íra, hogy ő ide nem háborúságot, hanem frígyet jött volna szerzeni, és hogy adnának mindkét felől zálogokat, és kezdenének hozzá az frígytractáláshoz.

Azért adának innét zálogot komáromi kapitánt, Starsith Farkast az esztergami vice-kapitánt, németet penig Horátiust.

Az törökök is adák Murat passát és más törököt is vele zálogúl. Helt hagyának ennek az tractálásnak és szemben lételnek Vácznál egy szigetben; választák innét az esztergami érseket Kuthasy Jánost, Pálffy Miklóst, Nádasdy Ferenczet, Doctor Peczet és egyéb német urakat is. Ez frígytractálás alatt az török Budánál minden hadát, hídat vetvén, általköltözteti Pesthez, onnan mindjárást Vácz alá szálla, Váczból kiszökének az kik benne valának, és ők mind azt elégették és semmivé tevék.

Az nógrádi hegyeken az szoros utakon minden kár nélkül általhozá hadát, Drégely kastélyt megégeté, benne valókban nem sok szalada el, az várá-

[1]) Eddig a Jankowich-példány.

ban valami németek voltak benne, azt pusztán hagyták, a török sem ment belé.

Az frigyben a volt kévánsága töröknek, hogy Esztergamot visszaadják és örök frigyet szöröz. Megértvén az frigyszerzők, hogy az török hátok mögött volna, elhagyák, és sajkákon Esztergamba menének.

Az török egyenesen följött Esztergam felé. Itt tanácsot tartának az hadnagyok, és azt végezék, hogy az sánczban megvárják az törököt és el ne menjenek előtte; de ezt nagyhamar megmáslák az németek, és általindúlának az Dunán az hídon, hogy Esztergam felől szálljanak.

Ezekre reá menvén Pálffy Miklós, mindaddig szóla, hogy megtörteti akkor őköt. Más nap az töröknek sok seregi elérkezének; látván ezt a németek, általmentek az Dunán, és túl az Sz. György mezőre szállottak, és az török a kakati mezőn az ő táborok helyére szállott.

Itt ismég tanácsot tartának az keresztények, és igen adja vala tanácsúl nekiek Pálffy Miklós, hogy ha már nem akarnának megvíni, tehát Komárom felől küldjenek által népet Újvárba és Nitrára, mert ezek el kezdik rablani az egész földet. De ezt a tanácsot meg nem fogadák, hanem táborostúl Komárom felé indúlának, ott hagyák Pálffy Miklóst Esztergamban.

Ezeket az török Dunán innent rútúl hurogatta, és mindenfelől szitkokkal szidta.

Az vezér passa ismég beküldе Esztergamba Pálffy Miklóshoz, hogy esmég az frigyet elvégezzék; ezalatt tatárt törököt 25 ezeret rablani bocsáta.

Azok az rablók Semptéig az egész földet elégeték; onnan feltérének Galgóczra, onnan a pösténi hévízre, ott egy része általjött, és egész Csejtéig mind az egész földet elrablotta és égette 15. Octobr.

Az másik része a Nitra két mellékét Tapolcsánig mindenfelől elégette, és így Pesttől fogva valamely falu volt az Garan és Ipoly mellett mind Tapolcsánig, Csejtéig mind elégette és elrablotta, 20 ezer rabnál többöt vin el, és Köbölkutnál ismét táborba szálltanak. Hallván az németek, hogy esmég frigyet akar az passa tractálni, visszatérének Komárom felől; Esztergamhoz szállának.

Az vezér passa is hátrább szálla Köbölkut felé. Újvárat akarja vala megvenni, kit egy nap is megvehetett volna, mert sem népe, sem por, sem élés, mindent Esztergamba takartak volt belőle, és ha az úristen zablyát nem vetett volna az szájába, az pogánynak, nem csak Újvárat, de mind Pozsont, Galgóczot, Smentét (?), Csejtét, és egyéb várakat pusztán találta volna, csak előbb-előbb jött volna; mert mind urak, nemesek, vármegyék népe valahun ki volt, a táborban volt, az reménséggel, hogy megvínak az törökkel, kire az magyar nemzet igen kész volt, és az istenért könyörgöttek az németeknek, hogy el ne mennének előttök, hanem megvínának az törökkel.

Ez időben parancsolt volt Mátyás herczeg Georgio Bastának, hogy ő is azokkal az hadakkal ezekhez jött volna; őmaga, beteg levén, nem jöhete, de az németeket és az vármegyéket Forgách Zsigmonddal s Péchi Lászlóval elindétá Esztergam felé.

Az budai passa mindjárást írt levelet az egri

bassának, hogy reá gondoljon, hátúl ne vegyék. Visszatére az vezér bassa azon úton, az melyen jött vala, sok barmot, sok rabot magával elvivén.

Megértvén azt az körösztény tábor, elvégezék, hogy utána mennének, és az mikor az fele az hadnak Kemenczénél és Berzenczénél általköltözött volna az szoroson, az utólját hogy megütnék. Elindúlának azért, és elöljáróba az magyar gyaloggal és 2 ezer lovas huszárral, 1½ ezer fegyveressel elöljáróban Pálffy Miklós ment, hátúljáróban Svarczenburg s Nádasdy Ferencz az derék haddal.

Az török az rabokat általbocsátta volt azokon az szoros hegyeken, az utólja innen maradott volt; reá érkezének azért már hajnalég az török táborra, közelt egy fertály mérföldnél megállának, és mikor Svarczenburg az török tábornak sok tüzét meglátta volna, mindjárást megállatá hadát, és utána ment az elöljárónak; őmaga semmiképpen nem engedte, hogy reájok össenek, mondván, hogy ő reá bízta volna császár az hadat, és ő számadása volna, és ő ilyen nyilván való veszedelembe nem akarná az ő fölsége hadát vinni.

Az magyar gyalog és az szabad legények, és az magyar lovas kéredzettek, hogy csak őköt bocsássák reájok, bár csak reá nézzenek az németek; de semmiképen meg nem engedték nékiek, hanem visszatértek nagy gyalázattal onnant, és így visszajövének Esztergam alá, és onnan aprónként eloszla az tábor.

Az vezér bassa Pestnél megszálla táborával, követet költe esmég Pálffy Miklóshoz az frigytractálásért, és hogy az zálogot mindkét felől elbocsássák. Ezzel addig tractála Pálffy Miklós, hogy vissza-

igéré az rabokat, kiket elvittek volt, és azokban 13 ezeret el is szedetett volt az vezér bassa, kiket mind el akart bocsátani; mely dolgot Pálffy Miklós Bécsbe Mátyás herczeg tudtára ada, mit cselekedjék, Mátyás herczeg Prágába küldvén császárhoz kérdeni.

Ez idő közben az zálogot mindkét felől elbocsáták; az török 15 napig várta ott a választot, nem győzé várni; minthogy az idő is késő volt, a rabokat eloszták közöttök és elindúlának 3. Novemb. és elmennek Buda alúl.

Az Alföldön is nagy rablást mivelt ez a tatár, hogy 3 ezer rabnál többet vin el az országból. Az idő alatt az havaseli Mihály vajda Báthory cardinállal Erdélyben nagy hűséget barátságot tartván, hivségben meg is esküvék az cardinálnak, kiről ugyan levelet is ada neki.

Azalatt a székelyekkel végezett, hogy szabadságot nekik megadja, az császártúl levelet is szörzött nekik reá.

Innent más felől az pápa követe császár akaratjából tractált cardinállal, hogy ide tartson az keresztényekhez, kit immár az pápa követe el is végzett volt vele; azonban valami álútakon Brassó táján Mihály vajda minden hadával Erdélybe bejött, égetett, vágott mindent az ki hozzá nem hajlott.

Az székelyek mindjárt melléje állának. Az cardinálnak ebben hogy hire lőn, sietséggel közölte az kikkel lehetett, mintegy 10 ezered magával, és eleibe szálla. Kivánta tőle Báthory cardinál, hogy ketten megvinának, és ne veszessék az kereszténységet, de Mihál vajda nem akara; az pápa követi is eléggé jára hozzájok, hogy az fegyvert letötték volna

mindkét felől, de semmit nem végezhete, hanem 18. napon Octoberben szemben vínnak. Ország hadnagya Erdélyben vala Kornis Gáspár. Ez az elöljáróval ötközék, és a Mihály vajda elöljáróját megveré, de ömaga elől menvén, fogva esék. Tarta az viadal köztök mind vecsernyeharangkorig. Cardinálnak tanácsúl adák, hogy elmenjen, mert látná már, hogy megvernék hadát; elméne azért az hadból század magával, és estve levén, megfutamék az cardinál hada és megverették; mindkét felől sok keresztyén hulla ez viadalban.

Mihály vajda az szabad városokra az császár levelét küldé, kik látván az császár levelét, mindjárást mindnyájan fejet hajtának az római császárnak és Mihály vajdának, meg is eskettette az országot az császárnak és magának hűségére.

Az cardinál akara Moldvába szaladni, az székelyek az havasok között reá támadván, megverék ötet, és elszakasztták tőle népét, úgyannyira, hogy csak harmadmagával maradott. Elfáradván, lovastól az havasokban egy faluba bemegyen, és ott eszik valamit, ott is mindjárást reá támadtak, környölvették az házat; az még oltalmazhatta magát, oltalmazta, de ugyanott mind harmadmagával megölék, és az fejét Mihály vajdának küldék Fehérvárra. Mihály vajda az testét is elhozatá, és tisztességgel eltemeté ugyanott Fejérvárott.

Ezt megértvén az németek, nagy sokat lövének Bécsben örömöt, azonképen Pozsonban is örömöt löttenek. Erdélyben mindenekben zsákmánt tött Mihály vajda; sem urat, sem nemesembert, sem özvegyet, árvát nem néztek, hanem mindenét minden embertől elvették. Az székelyek az minemő nemesem-

berek köztök voltak, mind levágták, és az minemő erősséget István király csináltatott volt, azt is mind fundamentombúl lerontották és eltörték.

Példa lehet Erdély ez világnak, az hamis vitéz az ki Báthory Zsigmond vétkezteté őket, az úristen mely szörnyen megveré és megrontá őket.

Ezek után Mihály vajda Báthory cardinálnak lovát, 4 zászlóját, a fejének az képét, ruháját és cardinál-süvegét felküldi Prágába az császárnak. Ez mellett hűségét ajánlja, és kívánja, hogy megelégítené az költségről, az kit tött volna erre az hadra, és kéré, 5 ezer embert hogy mindjárást beküldjön császár, kiket Erdélyben praesidiumért az erős várakban és városokban viszen.

Kíváná azt is, hogy miképen büntesse meg az erdélyieket, mind azokat az kiket megfogott s mind az többit. Az városokot is, az kit Báthory Zsigmondtól elvöttek volt, és hogy Moldvát megengedje hogy megvegye.

Császár követit tisztességesen látá, jól megajándékozván őköt, jó válaszszal bocsátá őköt, úgy, hogy császár maga követit küldje és egyebekről vele minden jót végezne.

Elküldé azért császár Ugnod Dávidot és Szokoly Mihályt az szakmári kapitányt, hogy az vajdának mellette legyenek, az országot is az vajda ezek kezébe adja.

Választá erdélyi vajdaságra Pálffy Miklóst, ennek meghagyá, hogy készen legyen, mihelyt ezeknek kezekben adják, azonnal bemenjen az gubernatióra; mely dolgot noha nem örömest vőn magára Pálffy Miklós, de végre ugyan nem akar vala az császár egyebet benne, azért Pálffy Miklós reáhajla,

hogy bemegyen. De ezek az dolgok az mi módunk szerint, minthogy készen disponáltattak.

Azonban Mihály vajda meggondolta magát, Erdélyt megszereté, kezdett jószágot osztani benne, Fogarast is feleségének adá [1]).

Az török valamenni rabokat bocsátá az vezér Ibrahim bassához, hogy ő megvötte volna török császárnak Erdélyt, azért neki hirt akarna adni; az vezér követeket külde hozzá és török császárnak zászlóját, botját, melyet Mihály vajda nagy ceremóniával elvén, és az török követeket igen megajándékozván, visszabocsátá. És így mindenik azt alitá, hogy törökhöz hajlott volna.

Ez időközben Báthory Zsigmond az lengyelországi cancellariusnál Joannes Zamoszkynál, sógoránál tanácskozván, és az törökökkel is értvén magát, az lengyelek felelének az törököknek Zsigmond felől, hogy ezután soha az németekhez nem hajlana, és így török császár engede hozzá, hogy restituálják Zsigmondot Erdélyben.

---

[1]) Ezután a következő latin versek állanak; hihetőleg csak a másoló által beszúrva:

Az v á c z i harczrúl.

Milites ut ancipiti Vacinum sorte tuentur,
Optatusque Getis non bene cessit honos,
Hinc magis eximios molitur Palphius ausus,
Asserat ut fines, magne Rudolphe, tuos.
Schwarczenburgiadem Caesar conjungit Adolphum,
Ne comes audaci desit in arte duci.
Augerique cupit popularem teutone coetum,
At nimis exiguae coetus uterque manus.
Marte vel arte velis, Jaurinum mox capit, hostem
Sternit, et, o facinus munere majus edit.
Felicem Pálffy te bellatore Rudolphum,
Invideant alii, te tua gesta probant.

Gyülekezének azért egy alkalmas haddal Moldvába tatár, lengyel, kozák és moldvaiak; ezek beütének Erdélybe egy csataképen, és egynéhány falut ott elégetének, elrablának az székelyek között; azon módon Oláhországban is beütének, és ott is kárt tevének Mihály vajdának

Mihály vajda ezen megindúlván, gyorsasággal reájok készüle, és Moldvába béméne, megvíva ott Jeremiás moldvai vajdával és Báthory Zsigmonddal; 60 ezernél Mihály vajda többel volt, amazok mintegy 25 ezeren voltak, és megveré ott ököt.

Annakutána Mihály vajda feljebb küldé népét, azon szándékban vala, hogy vagy Lengyelországra, vagy Magyarországra menjen, és övévé tegye.

Ezeket értvén Rudolphus császár, követeket külde Erdélybe Mihály vajdához, Pecz Bertalant, az szakmári kapitányt Szokoly Mihályt, kívániá töle, hogy Oláhországba visszamenne és Erdélyt neki megadná. Minthogy Mihály vajda az törökkel is practikált, nem hihetett neki, és az erdélyi vajdaságot Pálffy Miklósnak adta vala.

Ezeknek követségeket Mihály vajda hogy megérté, igen nehéz neven vevé, és azt felelé, hogy ha az tanította (?), hogy császár Erdélyt nekie adná, söt még annál többet is, minthogy ő bosszút állott az ő ellenségén az Báthoryakon, és nem akará megadni, hűséggel azért kész volna lenni császárnak.

Ez alatt sok kegyetlenségekkel ostorozá vala az erdélyieket; valakinél pénzt vagy egyéb gazdagságot érzett, erövel elvette, sokakat meg is öletett érette, nagy adókat vetett reájok, jószágukot dúlatta, hadát ingyen rajtok tartotta, a kinek szép felesége vagy leánya volt, maga megszeplösítette, és egyéb

sok istentelen dolgokat cselekedett rajtok, az fő népeket benne mind levágatni igyekezik vala.

1600.

[1]) Ezen esztendőben a lengyelek Mihály vajda által rajtok tett bosszúságot meg akarván torolni, fölkészüle az lengyel cancellarius Joannes Zamoscius nagy haddal Mihály vajda ellen, és jöve az Erdély határán. Mihály vajda Erdélyt oláhsággal akarja vala megszállítani, és az várokot, főtiszteket mind az ő oláhinak osztotta vala, az fő népekben meg is fogatott vala, hogy így lassan-lassan mind megölesse az erdélyi urakot.

Látván ezt az erdélyiek, egybeszólának, és magok oltalmokért föltámadának, és Tordára gyülének. Választák előttök Csáky Istvánt, küldének követeket az kassai kapitányhoz Georgius Bastyához, hogy jöne segétségekre Mihály vajda ellen, mert ők tovább nem szenvedhetnék az Mihály vajda kegyetlenségét, és ha megsegéti őköt, megmaradnak az római császár hűségében, ha penig nem akarná megsegéteni, ők az lengyel segétséget hozzák be, és azokhoz állanak. Bástya György, minthogy értelme volt császártól is, mindjárást indúla az fizetett néppel és az vármegyékkel, 6 ezeren lovassal gyaloggal, és bemene Erdélybe; mellé álla az ország.

Mihály vajda is fölkészüle hozzá, ő mellé állának székelyek, kozákok, oláhok, és egyéb fizetett népe volt 25 ezeren, az ország népe is volt 20; és 18-a Octobr. szembe állának; semmi oly harczot

[1]) Itt kezdődik a Kovachich gyüjteményében álló töredék.

nem adván, megfutamék az Mihály vajda népe, és ő maga is, az kozákokban, oláhokban és székelyekben sokat levágának, 3 nagy halmot rakának az holttestekből.

Mihály vajda futott népével szalada Fogarashoz; ott előtalálá a fiát, és Huszár Pétert 15 ezer emberrel, kik neki segétségére jőnek vala. Értvén, hogy az lengyel cancellarius Havasalföldére az ő Oláhországának akarna hadával menni, követeket külde és segétséget kére az lengyelek ellen, ott újonnan megesküvék hívségre az római császárnak, és zálogúl adá feleségét, fiát, leányát az erdélyieknek, de ezek, félvén attól, hogy ha az lengyelek megvernék ott őköt, Erdélyt is elvesztenék, és azért nem adának segétséget neki.

Az lengyel cancellarius reá mene, két vagy három harczot adott, az alatt előbb-előbb fut az lengyelek előtt, és így azok kiűzék, az országot elfoglalák magoknak, és minden hadakozó szerszámját és marháját elnyerék az lengyelek; maga elszalada és Magyarországra Várad tájára jöve, onnan íra császárnak, hogy fölbocsátaná magához, hogy maga szólhatna császárral, kit néki megengede az császár.

Az erdélyiek követeket küldének császárhoz, és könyörgének, hogy egyik hívét küldje be vajdának, vagy ha nem küldhetné azt, tehát az erdélyi urak közől válaszszon egy vajdát a transactio szerint, kit Báthory Zsigmonddal végezett volt, egyébféle dolgokat is proponálván. Addig választák gubernátornak Basta Györgyet és Csáky Istvánt.

Ezeket az követeket Prágában császár egynéhány holnapig késteté az válaszszal. Ez alatt az len-

gyel cancellarius követi és levelei [1]) által igen szorgalmaztatta az erdélyieket, hogy ismét Zsigmondot vegyék be, vagy magok közöl válaszszanak vajdát, mert im jól látják, hogy mind elvesznek, főképen hogy immár Moldva és Oláhország elszakadott mellölök, az németektől messze, és meg nem oltalmazhatják őköt az pogányok ellen, minthogy Kanizsa szintén előttök volt, és mégsem oltalmazhatták meg, és hogy ők is immár e hadak miatt szintén elnyomorodtak volna, országok is elpusztúlt volna, és ha bizonynyal mind török tatár rajtok leszen kikeletre, elvesztik országokat, magokat, melyet ha az pogány megveszen, abból nem csak Moldvát, Havasalföldit veszi meg, hanem Lengyelországot is és egész Europát, sőt ez három provinciában annyi törököt, spaiakot, békeket, bassákat szállít mindaddig, hogy ezután a tengeren túl való hadát nem szükség ide hozni Europába, ezekkel is megőrizheti [2]) Europát, — egyéb sok ratiókkal intette őköt.

Ez mellett az török is csauszokat külde föl hozzájok, intvén és fenyegetvén őköt, hogy az török császárhoz álljanak, minden vétkeket megengedi, tíz esztendeig semmi adót ne adjanak, csak épüljenek, azután adják azt csak, kit szultan Szulimannal végeztek volt, tíz ezer aranyat, kit ha meg nem cselekesznek, tűzzel, fegyverrel rajtok leszen, és hogy magok válaszszanak vajdát magok közöl.

Iment Prágából semmi válaszok nem lévén, gyölést hirdetének az erdélyiek, és választák vajdának Báthory Zsigmondot, Georgio Bastát kiküldék

[1]) Írása. Kov.
[2]) Megveheti. Kov.

onnan, és így titkon ők is a lengyelek és török oltalma alá adák magokat, kit az lengyelek végezének... [1]) törökökkel. Télben az törökök az frígyet igen sollicitálták, de az németeknek kevés kedvek vala hozzá, mind azt mondják vala, hogy immár megfárasztottuk őköt, és most nem tudnának vala velek frígyet tenni, mindazáltal Pálffy Miklós tanácsából írának az töröknek, hogy küldjenek követeket az Esztergamban és tractálják az frígyet.

Szent György estvén meghala Pálffy Miklós, az szegény Magyarországnak és az egész köröszténységnek nagy kárára és fogyatkozására.

Az törökök mindjárt bassát felküldék, és Fejérváratt szálla meg csak ötszáz lovassal, és sok szép szókkal írogata és izene, hogy frígyet elvégezni örömöst akarják és szintén Bécsig készek eljönni, csak Memhet Tihájját várná utána.

A római császár is az Rudolphus választá az frígytractálásra Kutasy Jánost az érseket, Illésházy Istvánt, Doctor Peczet és Sythangert. Ezek Újvárban jövének, bevárták az Tihája eljövését.

Másfelől az Tihája az elöljáró haddal Babocsát szállá meg, azt megadák neki három nap mulva, és onnan Kanizsa alá szálla; a vezér bassa is, Ibrahim, utána szálla.

A frígyszerző urak írának az budai bassának, hogy mi dolog volna és hogy ilyen csalárdsággal járnának; az azt felelé, hogy örömöst látnák a frígyet, és akarnák azért, hogy jönnének Budára, ő onnan a vezér bassához késértené az táborban, és hogy ott tractálnák az frígyet. Ezek után íra a ve-

[1]) Egy olvashatlan szó.

zér bassa egy levelet, hogy erre indította volna őtet a szegény községnek, Baranyának és Somogynak keserves panasza, a szabad hajdúk miként minden marhájoktul megfosztották volna őket, feleségeket férjek előtt, fejérszemélyeket atyjok anyjok szemek előtt megfertiztettek és hallhatatlan nagy kegyetlenségeket cselekedtek volna, azokot hogy megbüntesse és fészkekből kiverje, az Isten barátja [1]) volna.

Azért Babocsát immár megvöttem; megvészem Kanizsát is, értvén hogy valami lézengő táborok is vagyon, annak is megadom a mit keres, azután tractáljuk ottan az frígyet [2]).

A római császár ez időben hadaknak és kiváltképen [3]) a végházakban nem fizette meg még a szolgáló népnek szolgálatjokat, az magyarnak pedig semmi bizodalmat és előmenetelt nem adott, és ez okokból hallhatatlan sok dúlás, fosztás, nyomorúság esék az Magyarországon, úgyannira, hogy minden népnek és nemzetnek praedája lőn, sem nemes házok, sem urak, semmi sexus meg nem maradna ütetlen, bántatlan. Ehez képest egynehány ezer szabad hajdú is támadott vala, azok is egyaránt dúlák az idegen nemzettel ez szegény országot, sok kiáltásokat, sok könyörgéseket senki hallgatja vala meg.

Pápa városában kapitány Maróty Mihály vala, noha örökös ura, Török István, vitéz ember vala, sokat könyörgött vala, hogy neki adnák az kapitányságot benne, de nem adák; hanem másfél ezer franczuzt és bolont vetének belé, ezek az fizetlenség miá az városiakot és az körül való falukot mind pusztíták.

---

[1]) Bocsátotta.
[2]) . . . . mit keres, tractáljuk ámbár az frígyet.
[3]) Fővitézeknek.

Fizetéseket hogy mind megfizessék és elbocsássák őköt, ezt hogy meg nem mívelék, a budai bassával közlék dolgokat, az budai bassa megégéré nekik minden fizetéseket, csak Pápát adják neki. És egy olykor megfogák Marótit a kapitányt és az több szolgáló népet is, ki benne volt, és ötszázat városi népet és szolgáló népet is aprót öreget Budára vivének, és ott eladák, kótyára vetvén őket; Marótit több fő emberivel Pápán tartották fogva.

Ezokáért az római császár 14. Julij Pápát megszállá; Svarczenburg vala az had előtt, török benne nem vala, csak a bolonok és franczúzok. Erősen vívák, lövék, az tó vizét is elvövék alúla, de semmit nem árthatnak vala nekik, gyakorta kiütöttek és sokat megöltek az németekben az sánczban, Svarczenburgot is homlokban lövék, ki ugyanott meghala. Eleség ezeknek a franczúzoknak nem vala Pápában, és éhség miatt kénszeríttetének belőle kimenni. Éjjel azért, 9. Aug., kiszökének belőle, kit eszekben vövék az táborbeliek, sokat levágának bennek, el is fogának, el is szaladának az törökhez; az kit megfogának, rút halállal ölék meg őköt. Az magyar rabokban ott benn hagytak volt, azok megszabadulának. Az kik elszaladtak, vagy 400, azok az töröktől vettek fizetést föl.

Ibrahim bassa, megadván nekik Babolcsát, megszállá Kanizsát. Ezt az végházat igen elhagyták volt, semmi fizetése a szolgáló népnek benne nem volt; nem sok idővel azelőtt egy németet, kinek Paradaisz neve, az ki Klisszát is féltében megadá a töröknek, ezt tevék belé kapitánynak; vele 400 német, magyar, mind futott nép és egyéb százan voltak benne, kevés eleség, porok, golyóbisok; de a sepedék miatt

semmit nem árthatott nekik az török, mert ha az bozótot töltették, az víz fölároldott és kiöntötte az sánczbúl őköt.

Az római császár hada Pápa alól az Mura mellé szálla és Duca Merceriót [1]) hagyá főkapitánnak az had előtt. Oda gyölének az Dunán túl való magyar urak, Nádasdy Ferencz, ki akkor ország kapitánya vala Dunán túl, Zriny György és egyebek is, az tótországi bán Draskovics János az odavaló urakkal, Istvánffy Miklóssal, és az több nemesek és földnépe, az fizetett néppel is, az tótországi generál Sertustan jó néppel 10 ezeren érkezének, és mindnyájan lőn 25 ezeren.

Tanácsot tartának, és azt végezék, hogy reájok menjenek és velek megvínának. Fölkészülének azért csak könnyű szerrel és könnyű taraczkokkal, elhagyván Semjőezén (?) szekereket és egyéb terheket, meghagyák, hogy minden ember harmadnapig való élést vigyen vele.

Elindulának 4. Nov., szembe szállának az törökkel, az nap is nagy harczot töttek, és az törököt minden harczokon megtolták, taraczkokat is 11-et nyertek el tőlek. Más nap az török minden hadával kitakarodott táborábúl, csak az sánczokban hagyott népet. Látván az keresztyének, hogy sok ez az török, kétfelől a táborok mellett sánczot vetének, az taraczkokkal és puskásokkal megerősíték, úgyannira, hogy attól az török hozzájok nem fére, de éléseket is mindenfelől elfogá; mégis öt napot késének

[1]) Philippe-Emmanuel de Lorraine, duc de Mercoeur. — On accusa des Allemands envieux de sa gloire de l' avoir empoisonné, mond Sacy, Histoire générale de Hongrie. Paris, 1778. II. köt. 152. l.

ott, az török taraczkokat hozott reájok, háromfelől is lőtte őköt, ezek is a törököket; és azonban Gargeltak is [1]), Zaifrit Kolonics fegyveres hadnagya, sokat szolgált ezeken az harczokon; az magyarok lassabban forgolódtak, sőt a tótországi földnépe mind elszökének. 10. Novemb. megindítá éjjel Dux a Mercurio táborát, kit az török késön vevén eszében, nagy harczczal és viadallal eljöve, és Sömenyére [2]) Muraközben szálla.

A kanizsaiak annál inkább megrettenének, 21. Novemb. megadák az várat, kiket az török megajándékoza és békével elbocsátá őköt. Az német had eloszlék és Muraközt mind elrablá, az török had is elmene, mert az tél immár reá ért vala.

1601.

Teletszaka az török Kanizsát mind épété, de kikeletre ugyan igen megerősíté, szép szót adván az polgároknak, mind meghódoltatá az falukot Szalaságban. A római császár minden országiban gyűlést tétete, és az hadra segétséget adának neki.

Az erdélyiekre lőn nagy haragja, és azért még télen, februáriusban és mártiusban hadát oda indítá; bolont, lovast, gyalogot és kétezer magyar hadat Georgio Basta mellé bocsáta. Mert Mihály vajda följment vala császárhoz Prágába, ott őtet az császár nagy tisztességgel fogadá; még ott lőn, mindennap vendéglette. Végezé vele, hogy Erdélyt visszave-

---

[1]) Ilyforma nevet betűzhetni ki a majdnem olvashatlan írásból. Talán Herberstein, ki e sánczok bevételénél kitűnteté magát.

[2]) Szemenye.

gyék és a császárnak maradjon, Havasalfölde Mihályé legyen, de ő is igaz híve és szolgája legyen az császárnak.

Alájöve azért Mihály vajda Prágábúl, ott pénzt ada aż császár neki, mindenütt zsoldot kiáltata és a táborba szálla Juniusban, Tokajnál gyűjtett vala valami gaz népet 8 ezeret, és Mihály igen megbiztatá vala császárt, hogy mihelyen érkezik, Oláhország hozzá hajlana, és Erdélyt csak 3 ezerrel is megvőnné. Georgio Basta mellé bocsáta fegyvereseket Sléziából és egyébünnen való német gyalogot is.

Másik hadat bocsáta Esztergam tájára, és előttök bocsátá Dux a Mercuriust, ki valami flandriai herczeg vala eleintén.

Harmadik hada az gréczi herczeg Ferdinánd alatt készöle; e mellé pápa 12 ezer embert külde, azért, hogy országábúl nagy kegyetlenséggel kikergette vala az evangelistákat, kik augustána confessión voltak; az sógora is, Filep király, 5 ezer embert ada neki, Bavária is, és maga országi is adának neki, Tótország és a Dunán túl való vármegyék is melléje mentek vala, úgyannira, hogy 32 ezeren voltak.

1600. esztendőben az persiai király télben követeket küldött vala az római császárhoz, hogy az török császárral meg ne békéllenék, és ő is hogy reá támadna. Azokot az római császár ilyen válaszszal elbocsátá, jól megajándékozván őköt.

Responsum suae Majestatis, cum decreto, Legatis Persicis, de Antonio Sichirlo Anglo eique adjuncto destinatis (?) Pragae datum.

Sua Caesarea Majestas D. N. Clementissimus ad ea, quae Serenissimus Persarum Rex per legatum suum, Illustrem virum Dominum Antonium Sichirle, eique adjunctum Suae Majestati proponi curavit, benigne respondit: sibi imprimis vehementer gratam fuisse legationem hanc tam celebrem, tam longinquam terra marique ad Suam Majestatem Caesaream susceptam, salutationemque peramanter Suae Majestati nunciatam.

Quod vero ad confoederationem seu conjunctionem armorum suorum imprimis cum Sua Majestate, deinde cum aliis principibus nominis christiani, tam propenso et lubenti animo Rex Persarum contra immanes Otthomanorum Thurcarum tyranni vires sese offert, illinc elucescit excellens et heroica natura suae Serenitatis, quae regnum tam illustre, totoque terrarum orbe celeberrimum decet, quaeque ipsi tam apud praecipuos orbis christiani principes, tam apud alias externas nationes, quibus exosa est turcica tyrannis, aeternnm et immortale decus memoriamque sempiternam est paritura.

Sua equidem Caesarea Majestas hactenus nil praetermisit, quin potius omni conatu et molimine Otthomanorum potentiae resistit, eamque tam S. R. Imperii, quam regnorum suorum auxiliis a ditione sua repellere studuit; utque generalis expeditio contra communem totius nominis christiani hostem institueretur, Sua Majestas iam pridem apud principes christianos solide institit. Verum quia imposterum quoque cum his principibus, qui partim remotiores sunt a Matte Caesarea, partim intestinis bellis et aliis impedimentis impliciti, hac de re Suae Matti tractandum serio incumbit, datura est operam Sua Majestas

quam sedulam, ut haec res optatum habeat eventum. Interim pollicetur Sua Majestas, se omnes vires suas in hoc bellum conversuram, pacemque aliquoties ab Ibrahimo vezirio et principe Tartarorum oblatam, uti hactenus Sua Majestas respuit graviter, ita deinceps quoque ob respectum illius solennis serenissimi Regis legationis constanter repudiaturam, finemque istius de pace tractatus facturam, et quantum in se erit, nihil quod ad debilitandas et evertendas vires Turcicas faceret, praetermissuram esse. Hacque etiam de causa Sua Majestas tam Sacri Romani Imperii quam aliorum regnorum et provinciarum ditioni suae subjectarum comitia promulgare, novnm censum imponere, principes christianos ad conjungenda contra suum hostem socia arma per legationes hortari et requirere obfirmato animo statuit, quin etiam efficere, ut nationes christianae omnis generis commercia et negociationes cum Turcis hactenus fieri solitae tollantur cessentque, ut hac occasione commodius Rex Persarum vires suas in hunc hostem possit convertere. Illud etiam Sua Majestas vehementer discupit (igy), ut ipse Serenissimus Rex vicinos principes et Georgianum et Magnum Moscoviae Ducem (quem Sua Majestas sibi quoque consociare et confoederare dignabitur) et alios in belli huius societatem pertrahat, ut hac occasione Serenissimus Rex Persarum sibi regnoque suo consulere, celerius damna, quae superioribus annis ipsi illata sunt, ulcisci, seque et regnum suum in tranquillum et pacatum statum deducere possit. Nunquam enim deinceps Turcam facilius, et tutius adoriendi, eumque a finibus suis procul removendi tam praeclara occasio effulgebit, ut nunc, cum Sua Majestas hostem sanguinolen-

tum bello Hungarico occupatum in Hungaria distinebit, ne cum tanto exercitu, quem alioquin cogere posset, in Persiam progrediatur. In eo enim nil Sua Majestas ambigit, sed vero ita, ut inter Regem Persarum et Suam Majestatem conclusum est, fore confidit, ut statim primo vere, tam hic Sua Majestas, quam ibi Rex Persarum contra Turcas insurgat, sibique persvadet, etiamsi nulli alii principes socia arma capessant, et duos praevalere Turcis posse. Quod vero Serenissimus Rex non solum negotiationis, sed religionis quoque profitendae libertatem Christianis indulsit, id Suae Serenitati magnum apud omnes Christianos favorem et amorem conciliavit, qui Suam Serenitatem summis laudibus evehent, vicissimque nationis Persicae hominibus omnem benignitatem et humanitatem omni modo declaraturi sunt. Sua quoque Majestas libertatem negotiandi Persis cum Christianis concedet, efficietque ut super hac re privilegio ornentur, Postremo quidquid ad conservandam hanc Suae Majestatis cum Persarum Rege amicitiam favere videbitur, Sua Majestas in eam rem omne studium operamque suam impendere non omittet. Demumque legatis pro tam longinquo itinere laboriose confecto ingentes agit gratias, suamque benignam et propensam erga eos voluntatem clementer defert. — Datum Pragae, 11. Decembr. 1600.

Georgius Basta és Mihály vajda megindulának Erdélyre, és a Szilágyságban szállának; és noha az Szilágyság hívei valának az római császárnak, de ezek azon egész földet eldúlák és rablák, Nyiri Báthory Istvánnak is Ecsedhez való jószágát mind eldúlák, kóborlák, kastélyát Majthint és Bátort az németek megvették, és mindenben zsákmányt töttek.

Báthory Zsigmond mellé melléje adák az lengyelek Moldvát és Havasalföldét, fölkészűle, és lovassa gyalogja volt 40 ezer ember. Mihály vajda és Basta Szilágyságban együvé táborba szállottak vala, várták utánok az sléziai fegyvereseket 1500, item az ott való végbelieket.

Azonban Báthory Zsigmond Erdélyből mind táborostúl kijöve, és egy mérföldön szálla az római császár táborához, vélek meg akarván víni; kihez Mihály vajda készüle, de Basta nem akara, látván hogy kevesen volna, besánczolá előtte magát, és szép szót ada neki, Zsigmondnak, hogy hátra szállana, ne dúllaná és ontaná az keresztény vért, ő megbékélteti az római császárral. Ez dologrúl az római császár Zsigmondnak salvus conductus levelet is köldött volt. Ehez képest Zsigmond hátrább szálla minden hadával.

Azonban Bastához elérkezének az végbeliek és a sléziai had is, valának jó néppel 25 ezeren; nem vára semmit, reá indúla Zsigmondra. Ezt megértvén Zsigmond, nem választa helyt magáért (így) az hol megvárná Mihály vajdát és Bastát, hanem elejekbe indúla. Elől találák azért valami szoros helyen egymást, az hol az Zsigmond lovasa, ki 25 ezernél több vala, nem fére az németekhez, hanem az gyalog harczolt és taraczkokkal lőtték egymást. Azonban estve levén, más napra hagyván az megvívást, Zsigmond első lőn az ki helyből megindúla, taraczkit hátravonatá; ezt látván, fölkiáltának az hadak: fut az Erdély, fut! és egyszersmind nekik rohanának, az taraczkoknál való gyalogokat levágni kezdék. És így azonban az hátúlja az erdélyi hadnak az oláhok, az kurtányok megfutamának, és így mind elfutának, tá-

borokat is elhagyván. 120 zászlót nyerének tűlök, az gyalogban 3000 vesze, a többi, minthogy éjjel vala, mind elszaladának; nem is űzhették, mivel éjjel volt, őköt. 3. die Aug. esék az vereség.

És Zsigmond, noha enni népe épen marada, de ő maga Csákyval és több urakkal Moldvában futa, elhagyván Erdélyt is.

Mihály vajda es Basta, látván ezeket, minden hadakkal Erdélybe bemenének és megüték Erdélyt, Kolosvárt megszállák, azon nagy summa pénzt vevének, és úgy engedék meg nekik, hogy zsákmánt nem tevének bennek, egyebütt az országot mint az pogányok dúlák, rablák, égeték, hallhatatlan rettenetes nagy fertelmességeket és rablásokat mívelének benne, főképpen az hajdúk és bolonok.

Az Zsigmond seregének is egy része magát Mihály vajdához és György Bastához adta, más része Székel Mojzeshez és Borbély Györgyhöz.

Ezek az Székelységet, Szebent és az több városokat, egynehány várakkal egyetemben Zsigmond számára megtartották és bírták, és Zsigmondot Moldvából ismég visszahították közikben.

Mihály vajda és Basta György az uraságon nem kezdének megalkudhatni, Mihály vajda nem akart immár hallgatni Bastától, Basta is ő tőle. Látván Basta, hogy az Mihály vajda serege mindennap többölne és erősödnék, féle tőle, hogy Erdélyből őtet kiverné, és Erdélyt ismég magának foglalná; Kornis Gáspárt is megölette vala az Mihály vajda, ki római császárnak híve vala. Tanácskozván György Basta, jobbnak ítélé lenni, hogy Mihály vajdát megölné, hogynem mind magát, hadát és Erdélyt félelemben tartsa.

Azért 19. Aug. bolonokat külde sátorába, mintha követségen, és az egész lovas hadat is fölültette az alatt.

Az Mihály vajda gyalogi akkor nem valának otthon, kibocsátá vala őköt dúlni. 19. die Aug. bemenének sátorában az bolonok, és ott hirtelenséggel az maga sátorában általverék és megölék az bolonok, mellette egynéhány oláh és magyar szolgáit is, magát megfoszták és mezételen sátora eleibe kivonák, azért egy holt lóra tették az fejét, és harmadnapig így tartották. Ez Mihály vajda sok ártatlan vért onta, és ő életének is így lőn vége; mely dolgot magától mivelt-e Basta vagy ki akaratjából, még most nyilván nem tudhatjuk.

Zsigmondnak az lengyelek még másszor segítséget nem adának, mert az svécziai Carolus király Lengyelországba haddal jött vala és Ifflandának jobb részét megvötte vala, Rígát is megszállotta vala, ennek okáért azért az lengyelek mind annak segétségére mentek vala, azért hogy Carolust ki is űzzék Ifflandból.

És azért törököt tatárt hoza Erdélybe mellé Zsigmond segétségűl, de kevesen valának és nem bírának az német haddal; az szabad hajdúk Erdélynek nagyobb részét mind eldúlák, sok sereg barmot, sok lovat, sok egyébféle gazdagságot hozának ki Magyarországba velek.

Zsigmond Bastával teletszaka mind az frigyről tractált, az német fizetett nép mind ottben marada, ezek prédával élének, nem fizetett neki az császár, ki miatt hogy elpusztétották vala Erdélyt; nem is vala mivel élniek, és kijövének Februáriusban 1602.

Erdélyből Szilágyságban és Szakmár tájára, ott mindeneket eldúlának, pusztítának.

Az római császár egyben akarja vala hozni a stiriai hadat azokkal, az kiket az Dux Mercurio mellé adott vala, valának azok is 20 ezeren, és Budát akarja vala megszállani. De az gréczi herczeg és annak az anyja addig kérék az császárt, hogy megengedné nekik, hogy ők vegyék meg Kanizsát, kit végre megengede nekik az császár.

Megszállá azért az Ferdinandus stiriai herczeg Kanizsát az törökökre 9. Aug., sok álgyúkkal löveté; az olaszok sokféle mesterséges hídakat csinálának az bozóton és árkokon kin általmentenek.

Megindúla Dux Mercurius is Győr alúl az ő hadával; az mind így mutatá magát, mintha Budát akarná megszállani, Komáromnál is az Dunákat általhidaltatta vala, hadának eleje ott fekszik vala. Die 9. Septb. véletlen hirtelen megszállá Fejérvárat, kiben 500 török ha vala azkor, 19. Septb. megvevé, háromfelől megtörette vala, megostromlá, a török nem oltalmazá magát, hanem másfelől a Sár rétére az nádra futának, de az városban sok port ásának el mindenött, mely pornak azkor köllett szintén fölgyúlni, mikor az ostrom esett; az por az öreg szentegyházat is mind elhányá, az városnak is jobb részét, az németekben is sokat megöle.

Az bék fogva esék mind feleségestül, az több törökök is mind feleségestül, gyermekestül, marhástúl mindnyáján akkor prédára jutának.

Ezt az vezér basa meghallván, megindúla Nándorfejérvárrúl, és 10. die Octob. minden hadával Fejérvár mellé szálla, ki volt mintegy 50 ezeren; meg akará szállani Fejérvárat, de Dux Mercurius ott az

helyekre taraczkokat vonata, erős sánczokat csináltata mindenütt, az holott szökséges lőn, néppel megraká, maga hátrább szálla kevés táborával.

Az vezér másod nap, 11. Octobr. elkezdvén, 12., 13. die minden nap igen erős harczot tartott az táborral. Immár ezkor oda érkezett Mátyás herczeg is új néppel, az magyar urak és németség is az itt közel valók mint három ezeren érkeztek vala oda, úgyannira, hogy egy tábor volt ott is, 18 ezer ember. 15. Octobr. ismét reájok menének a budai bassa és Memhet beglerbék, az vármegyék seregén általmene és hamar megfutamodtak az segétő seregek, és ott elvesze az budai bassa és Memhet basa, kin az törökök igen megrémülének, és azután derék harczot nem állának, hanem 25. Octobr. elmene a török; 27. az keresztény tábor is eloszla. Itt vesztek mindnyájan kétfelől fő emberek is; magyar azért csak Ostrosics Mátyás vesze, de a németekben sokan.

Ez Dux Mercurius szerzé az ő táborát apró seregekben; egyik oldalát az Sár mellé, onnan az török hozzá nem férhetett, hátúl az szekereket, mindenütt az lovas sereg mellé gyalog sereget és taraczkokat vetett. Erőssen meghagyta, hogy senki helyéről el ne menjen; ha az török az kópiát az szeme köziben hozza is, ő is csak az kópiát tartsa neki, és hogy semmiképen helyéről senki el ne indúljon. És noha az török taraczkokat hozott reájok és úgy lőtte őköt, ki miatt sokan estek, de mégis veszteg köllött állani, sőt azt is tiltotta, hogy csak hátra is senk ne tekéntsen.

Az mikor a török seregek reájok ötöttek, elsőben az taraczkokkal lövődözték meg az török seregeket, azután az gyalog renddel lőtt, úgyannira,

hogy azok miatt derékkép csak egyszer kapának beléjek az törökök, mikor elvesze az két bassa; az jancsárok is igen löttek, de mégis nem állhatták ők meg az német lövését. Az törökökben sok esett el és sebesíttetett ez harczon, az keresztényekben nem annira.

Nota. Ez az vezér minden népével nem ütközött derékképen, hanem csak az gartiolok (jancsárok?) mindenfelől ostromlották az tábort, meg is futamodtak az törökök, hogy megüzzék őköt és így megbontassák azrendeket, és az derék sereg megveri őköt; de Dux Mercurius nem engedte meg őzni őköt, hanem helyt állottak.

Nota. Az németeket az Duna mellől el nem viheték azelőtt, de az Mercurius elvivé őköt, és minden régi hitvány szokásokból kivevé őköt; az asszony-embereknek nagyobb részét Győrött hagyá, Győrött kenyeret söttetett, prófontot is, ahoz útra szekereket rendelt és kísérőket, kenyeret, zabot hordatott, egyéb kereskedők is vittek bort és egyéb élést, és noha két nap sem ettek kenyeret, de ő mind helt állatott vélek.

Nota. Az mikor látta volna, hogy az nép valamennire az töröknek sokaságától megrémölt volna, éjjel egy hegyre az tábor fölében az mikor az török seregek elöljöttek, ő is az ő seregit azzal bíztatta, hogy ne féljenek, mert az kanizsai táborból érkezett segétség, nyolcz ezer fegyveres, kiknek az elei ahun az hegyen vagyon, kin igen megbátorodának az népek. Félt is vala, hogy ha az török arra az hegyre taraczkokat vonszon, az tábornak sokat árthatna onnant.

Ez Mercurius igen alázatos és istenfélő ember vala, semmi prédán nem kapott, vitéz ember és jó hadviselő; azelőtt is Frandriában 18-szor vitt szemben, és mindenkor megnyerte.

Kanizsát igen lassan kezdék forgatni az olaszok, és azért Mátyás herczeg 3 ezer gyalogot külde oda németet segétségre, és Nádasdy Ferenczet magyar lovasokkal; ő maga Fejérvárról Beszprimre jöve, onnan Pápára és Bécsben.

Az gréczi herczeg az hadakozásában inkább mindenkor az jezuvitákkal tanácskozik, és népét, ki neki segétségére jöve, hátra szállítá, azt végezvén, hogy ezeké lenne az híre neve, ha azokat ostromnak bocsátanák.

Azonban szörnyűképen törökök kezdének lőni. Mert immár Novemberben vala az idő, két-három dérrel sok meghala az olaszokban és németekben és elszökék bennek; azonban magokban megrémültek és elfutának, 60 örög álgyút és taraczkokat hagyának ott, 20 ezer puskánál többet, 20 ezer dárdát, lánczos kópiát, számtalan fegyverderekat, minden sátorokat, éléseket, szekereket.

Az herczeg is gyalog mene el, végre Istvánffy Miklósra és Draskovics Jánosra, az tótországi bánra találkozott, azok hozták Csáktornyára, ott Zriny adott kocsikot neki, és azon mene Gréczbe, ki iffiu vala, 24 esztendős, és mindenestül fogva az jesuiták tanácsán jár vala minden dolgaiban.

Ez időben az szolgáló népnek oly nagy szabadsága vala, hogy személyválogatás nélkül minden urak és nemesek marhája préda vala; várokban ha mi megmaradhatott, de nemes udvarházokban, majorokban az mit kaphattak mind prédára vetették,

söt az asszonyokat is az hol kaphatták, erövel is megszeplősitették, embereket öltek; az fejedelmeknek, kapitányoknak, akármint parancsoltak is, semmi helyt neki nem adtak. Söt azoknak, az kiknek az király az kamrárúl fizetett, azoknak és a végbeli fizetett népnek nem fizettek; esztendeig kéthárom hópénzt ha adtak nekik. Ez miatt minden ember jószágán pénz neköl éltek, kóborlottak szabadon, megböntetni szabad nem volt senkinek.

Egy regiment német gyalog, kinek Pecz (?) volt hadnagyok, szintén Erdélyből pártot ötvén, Pozsonyig jöttek föl, fizetéseket kérvén, szolgálni tovább nem akartak; ezekre Pográny Benedeket az ország vice-kapitányát [1]) küldvén hajdúkkal huszárokkal (?), hogy levágassa őköt, az fejedelem: végre aztán megalkudtak vélek, és leszállították őköt.

Az császár ez időben Prágában lakék és solitarius módon élt csak ben házában, a supplicatiókot az fő kamarás kezébe adták, az osztotta el, kit kamarára s kit hadakozó tanácsra; császárnak aztán azok az mint nekik tetszett, úgy adták eleibe a dolgot, kiből sok alkalmatlanságok következtek.

Egyik oka pedig az vala az nagy kóborlásnak, hogy a szolgáló népnek azt megengedik vala, hogy per arbitrium éljen és tékozolja a másét, hogy azután azt a kárt mind fölíratják vala; és pénzre csinálták, az szolgáló népnek eleibe vetették, hogy ihon menni kárt töttél, fizessd meg te is azt, és én is megfizetek neked; és így ezek két vagy három hópénzeket az szolgáló népnek elfogák, de az károsoknak

[1]) Kovachich példányában: „Turi Ferenczczel együtt és Franczi Ferenczczel."

267743

egy pénzt sem adtak abbúl, az szolgáló népnek is elvonták. Ez miatt az ország igen megpusztúla.

Más oka az is vala, az melyik úr bírta magát és bőven volt jószága, arra reá szállították az idegen nemzetet és elpusztíták jószágát.

1602.

Az római császár ismég gyűlést tétete Posonban az magyaroknak. Sok külömb-külömbféle dolgokat kívána tőlök, azt jelentvén nekik, hogy nem vitéz módra cselekedtek Fejérvárnál; az sok kártételről azt felelé, hogy ezféle ferox milest nem tarthatna meg az kártételtől. Az ország mit felelt arra, következik ez szerint:

Propositiones Sacratissimae Caes. Reg. Mattis, D. N. clementissimi, quas initio praesentium Regni hujus Hungariae Comitiorum Serenissimus Princeps et Dnus itidem noster clementissimus, Dnus Archidux Mathias nomine Suae Mattis exhibuit, fideles Status et Ordines ea, qua par est, obsequentium animorum testificatione acceperunt, legerunt atque intellexerunt. Ex quibus ea omnia, quae ad declarandam Suae Mattis piam paternamque defendendi et asserendi ab hostium jugo durissimo regni hujus sui sollicitudinem spectant, toti propemodum orbi christiano, ipsius solis splendore clariora cognoverunt, nihil magis in votis habentes, quam hanc singularem Suae Mattis providentiam promereri, et diuturnum florensque orbis hujus imperium divinitus ei comprecari. Nulli sane, bene gerendarum rerum perito in dubium vocari potest, providum quemque classis praefectum, priusquam vela ventis committat, non ad

navigationem tantum necessaria curare, sed et malaciam tranquillitatemque maris diligenter providere, privatis et praedonibus infestum mare quietum et securum reddere, atque inter navigandum, ne sentinae virus odore teterrimo navigantes conficiat, prospicere. Quod nisi fecerit, non minus classe tota periclitabitur, quam si, navibus ad scopulos illisis, naufragium patiatur. Quamvis itaque Sua Majestas nihil, hoc decennali bello durante, praetermiserit eorum, quae ad conquirenda submittendaque necessaria in hoc suum regnum auxilia, adeoque prosequutionem belli media pertinent: non possunt tamen fideles Status et Ordines Regni, amaritudine dolorum exacerbati, non conqueri, et a lamentis planctuque omnibus hisce Comitiis coram DEO et Sua Matte affatim edito, abstinere, (quod) vix ullum calamitatum atque oppressionum suarum sublevamen ad tot tantasque suas querelas, preces et obtestationes adhibitum sentiant; quin potius in annos et dies easdem augeri, multiplicari et dilatari videant. Quodsi forsitan in dicterium apud nonnullos, quod meliori loco res hoc tempore foret abiisset: „Hungaros pro more lacrimas, clamores et querelas comitiis suis praemittere; fatigatos tandem, sumtibus et verbis exhaustos ad rem venire solitos," haec ita se habere Status et Ordines infitiari nequeunt, neque volunt; caesos tamen, vulneratos, confectos et usque ad medullas ossium exesos quis a lacrymis prohibeat? quis liberos, ne parentibus morbos detegant suis, arceat? Extant ad acta Comitiorum, quae praeside Sua Serenitate, infelicibus hisce bellorum annis frequenter celebrata sunt, querelae atque obtestationes de insolentia militum, tam externorum quam indigenarum. Extant preces oblatae; nullum

tamen miseriarum nedum finem, sed ne diminutionem quidem Status et Ordines obtinuisse palam est, usque adeo, quod non saltem hostes Turcae et Tartari, jurati Christianorum hostes, in regni visceribus grassentur; sed hi quoque, impunitatis praesidio, ad nefanda et horrenda quaeque malorum genera exercitatissimi, omnem injuriam, vastitatem, crudelitatem, tyrannidem et carnificinam perpetrent. Quorum infinita, inaudita et exsecranda facinora uberius hic recensendi potestatem angustia temporum et honestarum aurium observantia vix patitur. Constat omnibus, quot hominum myriades hoc decennio, quo sedes huc belli translata est, hasce regni reliquias quotannis inundent. Per has ex omnibus orbis angulis milites, ad auxilium acciti, transeunt: per has castra petunt: hic commeatu in descensu gratis aluntur: hic lustratio et delectus eorum instituitur: hinc castra sustentantur: hic, soluto bello, reficiuntur, et refecti patrios repetunt lares. Nullo tamen tantae molis, tam intolerabilis oneris habito respectu, hic magna totius anni exercitus pars ad hiberna distribuitur. Quod ne fieret, articuli superinde assecuratorie editi, et per Suam Mattem confirmati abunde testantur. Quinto jam mense a castris Albensibus solutis decem fere millia equitum et peditum Wallonum et Germanorum, hi duo Comitatus Posoniensis et Nitriensis strictissimo Suae Mattis mandato, cibo et potu gratis nutrire coguntur. Quos sumtus et gravamina in illis alendis hucusque sustinuerint, et nunc quoque sustineant: ex peculiaribus Comitatuum eorumdem libellis Sua Majestas clementer cognoscet. His oppressionibus Superior quoque Hungaria, regnum Sclavoniae et reliquae Regni partes obnoxiae sunt, militibus externis

civitates, oppida, villas, domos et curias etiam regnicolarum pro sua libidine, paternae instar hereditatis, occupantibus et ad Timaros more Turcarum per quarteria vendicantibus, usque adeo, quod indigenae non amplius hospites, sed inquilini mancipiaque illorum in solo patrio et aedibus propriis habeantur. Non secus accolae quoque Rabae fluminis et riparum Danubii, quo nondum Turcae penetrarant, saevitia idgenus militum internorum, una cum rebus et fortunis, in vastitatem sunt redacti. Non minori saevitia liberi haidones (genus hominum immane, belluinum et ad latrocinia natum) in variis regni locis grassantur, incendia, caedes, rapinas, sacrilegia et gravissima quaecunque flagitia libere exercendo. Passim utrique milites, externi et domestici, non jam rusticorum et plebeiae conditionis incolarum solummodo, sed dominorum, nobilium, et ecclesiasticarum personarum bona invadunt: res quasque diripiunt, templa effringunt: sepulcra effodiunt: ossibus et cadaveribus exhumatis, ornamenta (scelus antehac forsitan inauditum!) funebria detrahunt: hospites plagis, verberibus et vulneribus afficiunt: necant plurimos: uxores maritis, liberos parentibus, filias novennes et octennes matribus, tenellas fratribus sorores, innocentes pudicasque virgunculas paternis laribus eripiunt: his (intuere DEUS, tantas Hungariae gentis aerumnas!) ad prostibulum raptis, abutuntur: uxores, filias et liberos maritis ac parentibus, gravi pretio taxatos remittunt: iis ita foedatis et conspurcatis, DEO, principibus potestatique omni, ore blasphemo insultant; dum nos, ita derelictos, tantamque grassandi licentiam, nulla coërciti poena sibi permitti vident. Nobiles, hac grassatorum tyrannide domibus eiecti, in

castris et fortalitiis cum familia, ex horum furore recepta, angustati degunt. Subditi, domiciliis vel in cineres et favillas per illos conversis vel occupatis, more brutorum animantium, per montes, alpes, silvas, saxa, latebras saltusque vitam acerbissimam agunt, mallentque mortem oppetere, si cuique vitae suae terminus ex proprio penderet arbitrio, quam vitam hanc, truculentissima quaque morte acerbiorem vivere. Nam neque montes, silvae et avia loca miseros tuentur. Rimatur siquidem iis etiam in locis omnia horum praedonum sagacitas: et pervestigatos etiam ex abditis terrae extrahit, spoliatosque vestibus et dire caesos nudos abigit: non aetati, non sexui ordinique ulli parcit: pari in omnes feritate desaevit: vicecomites, judlium, aliosque publicis muneribus, in ipsa etiam fisci contributione occupatos, sine discretione depraedatur, depraedatos dirissime pulsat. Unde tam atrociter vapulati plurimi, qui antea, nobili stirpe oriundi, victu et amictu pro suo statu affluebant, nunc stragulis et vestibus setosis induti, famelici et pannosi, stipem ostiatim quaerendo victitant. Quae omnia sua Sacratissima Majestas ex particularibus quorumvis Comitatuum et Statuum supplicibus libellis, ne hic taedium prolixius repetita pariant, fusius cognoscet. — Haec est reliquiarum Regni hujus Hungariae funestissima facies, nulli, nisi corde saxeo rigenti, non lamentabilis. Inclitum olim hoc Regnum armis, opibus et gente, nunc in extremas redactum angustias, lugubrem induit habitum; non certe Turcarum vel Tartarorum magis tyrannide, quam effreni impunitaque militum, quos defensioni potius, quam offensioni esse oporteret, libertate. Non ignorant Status et Ordines magnam horum malorum partem ex insolutione

dilatisque gentium, ex castris redeuntium, stipendiis committi. Ast quid culpae regnicolis ob hujusmodi stipendiorum defectum vel dilationem imputandum? Et cur hac occasione praedae, rapinae, ruinaeque tam detestandae regnum permittendum, sapienti Suae Mattis judicio et totius orbis terrarum examini relictum sit. — Ex his itaque Sua Majestas Sacratissima facile coniicere et clementer metiri poterit, quid hae Regni reliquiae vel potius rudera fumigantia, ad postulata Suae Mattis in propositionibus, exigua tolerandarum calamitatum suarum spe fulcitae promittere vel praestare queant. Praestiterunt hactenus pro virium fortunarumque attritarum tenuitate quae potuerunt; et tamen spe et exspectatione potius, quam effectu, fuisse hactenus utilia regnicolarum subsidia, et rem ad Albam adeo negligenter ex eorum parte gestam innuitur, ut, praeter divinam providentiam, exterorum dumtaxat militum virtuti omnis victoria, laus, rerumque bene gestarum gloria adscribatur. Non invident Status et Ordines hos exteris militibus (inter quos tamen non pauci Hungari, Sclavi et Croatae majoribus allecti stipendiis militant) successus: quin potius vota devoti ad DEUM precesque jugiter eo nomine fundunt, ut in virtute ipsorum Buda, sedes regia, totumque regnum pristino splendori restituatur, et Turcarum tyrannus victricibus eorum signis in triumphum ducatur. Agnoscere tamen vicinos par est, quod orbi terrarum pro confesso est, et monumenta historiarum testantur, Hungaros plus quam ducentis annis dira cum gente bellum gerere: impetum ejus cervicibus suis sustinuisse: adjacentes provincias et regna vicina suo excidio defendisse, instarque propugnaculi et antemuralis, ne intima Sacri Im-

perii hostilis furor penetraret, exstitisse. Quibus sane meritis quum hanc vicem fortuna rependit, ut attritis, exhaustis et paene confectis insultet, non Hungarorum ignaviae, sed humanarum rerum vicissitudini, fortuna, si faveret, adscriberet, parciusque Hungaricum nomen perstringeret. Quomodo siquidem adeo potentem multisque populis formidabilem hostem gens Hungara, tot tantisque fortunae injuriis subjecta, sustineat, quam, a Turcarum et Tartarórum immanitate residuam, hostes, uti praemissum, interni exhauriunt, exsugunt atque consumunt? Quoties et quam sedulo Suis Majestatibus indicatum et supplicatum est, ut seminarium militiae confiniorumque, exercitati milites, integro per Suam Mattem numero certis intertenerentur stipendiis, qui veluti ductores et antesignani primam in bello aciem tenerent, molemque praelii sustinerent, sine quibus inconditam plebem vel nobilitatem, ab oeconomia domestica promiscue ad arma tractanda coactam, parum aut nihil in bello valere; hoc, inquam, multis antehac vicibus praedictum, Sua Majestas meminit. Nihil tamen obtentum; quin potius exauctoratos et diminutos in confiniis veteranos milites vidimus. Quapropter nisi Sua Serenitas sub praesentibus adhuc Comitiis insolentiam hanc militarem compescuerit, et gentes hujusmodi, omnia consumentes, ad confinia distribuerit, atque certissimum, evidens et effectivum remedium his nostris gravamibus, praesertim in condescensione et hibernatione militum, auctoritate sua gubernatoria, qua plurimum potest, adhibuerit: impossibile omnino futurum est, ut partem postulati ad prosequutionum hujus belli subsidii regnicolae praestare queant; sed desperata ope humana, DEUM solum ad propulsandas suas injurias

invocare cogentur. Quod quidem inevitabili impulsos necessitate, ultimisque excidiis nostris exigentibus, vel invitos nos significare oportet, ne promissis Suam Mattem oneremus, et improperandi (sic!) ansam, si oblatis stare nequeamus, ex parte nostra relinquamus. Brevi siquidem futurum est, ut nisi his calamitatibus occurratur, confinia omnia cum toto regno pessumeant, cum inaestimabili Suae Mattis et vicinarum provinciarum damno: neque alendis castris et praesidiis, praestandis curribus, convehendo commeatui et aliis, in propositione postulatis, Status et Ordines regni sufficiant. Videbit Sua Majestas clementer, facultatem, non voluntatem, praestandi subsidii nobis ereptam, vel ex annexo rationum extractu super diminutione domorum et proventuum regni confecto. Quas quidem vastitates ipsamet quoque Sua Serenitas proximis expeditionibus benignis suis oculis vidit et perlustravit. Quod si Sua Serenitas tot tantisque votis petitas et oblatas saepius malis nostris tollendis vel saltem sublevandis auxiliatrices reipsa manus admoverit; DEO imprimis, deinde muneri, per Suam Mattem Caes. et Reg. sibi concredito, tandemque nobis afflictis satisfaciet, communibus periculis occurret, saluti publicae consulet, nosque ad excipienda quaevis etiam durissima fortunae tela, et ad postulatorum in propositionibus partem, juxta facultatum nostrarum tenuitatem, praestandam faciliores, magis idoneos atque alacriores efficiet. Interim vero fienda implendarum istarum conditionum spe freti, tractatum propositionum Suae Mattis, lucrandi temporis gratia, aggressuri."

1602. Az gyölésben végezék azt, hogy minden fösttől ft. 2. adjanak, annakfelette húsz föstélt egy lovast

bocsássának egy hónapra az táborban, az szökség idein szekereket végházak építésére, népet, élést és egyéb sok terheket.

Feirvárban kapitánt tövének egy olasz gróffot, Comes a Sylvio; ez Váradban is benne volt, mikor az török megszállotta volt, építő-mester is volt és fő vitéz ember. Ezt készen bocsáták belé, váltig épéteté, de nem végezheté el. Azonban az török felérkezék és megszállá Feirvárat 11. Aug. Köldtek bele ezer hajdút, 3 ezer németet gyalogot. Az váron kivől egy sánczot csinált volt az gróff, abban az magyar hajdúkat vitette volt. Ez sánczot az török éjjelnappal vítta, heted [1] napra megvötte és kirekesztette az várbúl az hajdúkot, kevés szaladott az nádra bellé, mind [2] ott veszének azok.

Azután az török erőssen vítta Feirvárat, sok török vesze alatta; szót adának ki az németek az várbúl, zálogot is adának egymásnak, de az végét tractatusoknak nem várák meg az törökök, hanem mindenfelől berohanának az törésen, és mind zsákmánt tőnek az benne valókban, kit levágának, kit megfogának, 29. Aug. Így vevék meg. Az népeknek az aljában elbocsáta az vezér, de az fő népet mind megfogdosta és rabúl tevé őket.

Az vezér ott késék tovább két hétnél, míg fölépétette Fejérvárat.

Az német tábor megjön, tíz ezeren ha vala; Győrnél, belől az Dunán sziget közben feködtek. Ez alatt az egész föld elrémőlt vala, úgyannira, hogy egy-két hét alatt mind Palotát, Beszprimet,

---

[1]) Kovachichnál: hatod.
[2]) Jobb részint. U. o.

Pápát és az több végházokot elvehette volna, de az úristen sehová nem bocsátá, csak veszteg feködt.

Innen fölkele az vezér-bassa és Budánál általmene és az pesti mezőre szálla.

Az töröknek az gyalogját hajókon az Dunán alá indítá, és maga is megindúlt; itt is késett 15 napot, de semmit nem rablott, sem penig sehova nem ment; Váczot pusztán hadták volt az magyarok, csak azt égette el.

Ez időben Ázsiában az törökök ellene támadtak volt az török császárnak mintegy három esztendőkkel ezelőtt; valamennire lecsendesedett vala, de esmég feltámasztták azok, a pártosok magokot, és Ezren várnál Ázsiában megverék az török császár hadát. Jesztrab vezér-bassa is ott vesze, Hazon bassa, az nagy Mehmet bassa fia, elszalada onnan és Caesareában szalada; az pártos törökök reá szállák Caesareát és megvevék az nagy erős várost, levágák Hazon bassát minden népével, a ki abból a városból Ázsiában az nagy erős városoknak és jószágoknak szabadon parancsol vala, hogy mellik menni pénzt köldjen neki, és császárnak hivatja vala magát; mely dolog az török császárt igen megrettentette vala, és azért a vezér-bassát visszahivatta vala, sietséggel.

Ehez az is érkezék: Erdélybűl egy Székely Moises szökött vala be az törökökhez, az ki semmiképen nem akara az római császárhoz hajlani, és azt adá eleiben az vezérnek, hogy mentiben mind Erdélyt s mind Havasalföldet megvehetné, és ugyanazon mehetne Konstantinápolyban haza.

Ez okbúl mene az vezér-bassa Erdély felé, elhagyván itt minden dolgait, küldé az gyalogait vizen

Konstantinápolyban, az lovassával és valami kevés lovas jancsárral Erdély felé mene; immár Lippához közel vala hadastúl.

Az római császár hada meggyölekezvén, német és magyar húsz ezer ember táján, 2-a Octobr. megszállá Budát; 3-a Octobr. az alsó várost pusztán hagyák az törökök, és 6-a die Octobr. hajnalban lajtorjákon és hajókon az víznél megostromlották.

A mely felől az magyarok ostromlották, azok behágtak és az kapukat levágták, az töröknek nagyobb része az Duna felé tódólt volt. Elbízván ebben az németek magokat, az prédának erőlvén, az magyar az mit nyert, azt is tőlök mind elvonták. Hét napig mulattanak, hogy Budát nem vítták, írának herczeg Mátyásnak, hogy siessen alá, mert mihelyen érkezék, harmad napra kezében adnák Budát. Fő az hadban egy kevél gonosz első ember vala, kártyás, részeges német, Roszbur (Russworm) nevő, valami szegény nembűl való. Azonban elérkezék Mátyás herczeg, és mingyárást húsz álgyúval egyik oldalát Budának töretni kezdék, harmad napra mind letörték. Az ostromon sokat vesződének az tisztességért, vagy az prédát kívánván magoknak, végre a bolonoknak és franczúzoknak adák, az kik valának 3 ezeren. Ezután Althám népét rendelék, német gyalogot 3 ezeret egy regimentet együtt Althánval, az ki akkor esztergami kapitány vala. Dobbal, trombitával megkiálták: hogy egy magyar se menjen az ostromra, mert szintén úgy megölik mint az törököt. Reá indúlván nagy dobszóval az ostromnak, az török csak reájok nézett; az mikor közel jöttek volna az töréshez, sok lövéssel, tüzes-szerszámkihányással sokat megölének az bolonokban és fran-

czúzokban, úgy hogy csak közel sem mehetnek az töréshez.

Az segétő sereget, Althan népét akarák segétségre indítani, de azok reá nem merének menni, noha zászlótartókat, hadnagyokot ölének meg köztek, de ugyan nem indíthaták meg az helyből őköt, és így igen nagy szégyennel hátra futának, sok közőlök elmaradván.

Az vezér bassa mihelyt meghallotta, hogy megvették Pestet, visszatére minden népével Buda segétségére.

Az tatárokat azonban az török császár moldvaiakkal és lengyelekkel Havasalföldére köldte vala, hogy Radul vajdát ismég kiőzzék belőle. Radul vajda mellett vala hajdú tíz ezer, inkább mind lovas, mert Erdélyben az kóborlásbúl meglovasitották vala magokat; voltak ismég bolonok másfél ezeren, kozákok és egyéb nemzetek, erdélyiek, havasalföldiek, mint huszonkét ezeren. Basta György végezte Radul vajdával, hogy meg ne víjon az tatárokkal, mert ezek mind lengyelek-, moldvaival voltak száz ezeren, hanem hogy besánczolja magát az erdélyi havashoz. Az hajdúk ezen közben mentek dúlni Moldvában, kikre reájok érkezvén az tatárok, megverék őköt, és sok oda marada az kóborló latrokban; az maradéka az táborban jöve Radul vajdához. Reá jöve azért az tatár had és 16 [1]) napig ostromlotta az sánczokat; végre meg is vette volna, de az vezérbassa írt neki, hogy siessen ő is az Buda segétségére. És így kimene Havasalföldibűl; vitt Moldvábúl is húsz ezer rabot el az tatár, azon szerint Havasalföldibűl sokat.

[1]) Kovachichnál: 10.

Az vezér-bassa nagy fáradva nagy sietséggel elérkezék, Pestet megszállja, lőtetni kezdé, de csak négy öreg taraczkkal, mert nem vala gyalogja is. Sokat tanácskozának az németek, hogy általmenjenek az Dunán, és velek megvijanak, de nem merék megkésérteni.

Az magyarok ez közben az zsákmányos törököket igen meghordották, sok kárt töttök bennek. Illésházy Istvánnak egy szolgája, Zádor [1]) János 50 lóval kimenvén, 60 eleven törököt hoza az táborban, több törököt hogynem magok voltak. Az törökök közt is nagy éhség levén, úgy hogy a holt lovakat is nyersen mint az ebek megették, még az csontokat is megrágták, azomban az hideg is reájok érkezvén, kire nézve Budában bőven népet vetének, és minden szökséget adának belé az Dunán hajókon. Nappal is az török táborbúl szemlátomást szabadon jütt ki és bement az török Budában. Elmene azért az vezér-bassa, az budai törökök kiötének az sánczokra, az német gyalogban többet 2 ezernél csak egyszer levágának, az álgyúknak lyukait beszegezték, az kerekeit elvagdalták, megégették, az sánczokat ezer fegyveres őrzötte, azokot is megverék, egynehány gróf és német urfiak elveszének. Végre az táborbúl az magyarok segétették meg őköt, és visszakergették az törököket. Hagyott volt 12 ezer embert az vezér-bassa Budában, ezek az alsó városbúl is kiverék az németeket, gyakorta kiötettek a sánczokra, úgyannira, hogy nem is lötték Budát egy álgyúval is, és 19-a Novembris estve nyolcz órakor megindúla az német had Buda alúl, és éjszaka mind jöve, és

[1]) Zádony. Kov.

Esztergamnál szálla meg; mert a menni nép Budában volt, meg is verhette volna az körösztény tábort, ha el nem ment volna alúla, mert sok megholt és elveszett az török miatt az német gyalogban, sok beteges is volt az ő szokások szerént közöttök.

Pográny Benedeket az nádasasokkal [1]) sajkában alábocsáták az Dunának, az Duna mellett való kastélokot is mind pusztán hadták vala az törökök, hogy Buda alá szálla az had; két ezer emberrel taraczkokkal Nádasdy Ferenczet, ki Dunán túl ország kapitánya vala, és Turzó Györgyöt, ki Dunán innen vala ország kapitánya; ezeknek Adont is megadta vala az török. Mind elégetteti azért Pográny az több kastélyokot, hanem csak Adont hagyja meg, és pusztán hagyák; abban kétszáz magyar gyalogot hagya, élést, port és golyóbist.

Pesten egy regimen németet hagyának, és az Morvaország is költde 3 ezer gyalogot belé; ezek megerősíték Pestet az Duna felől, és árkot is ásának köröle mindenfelől; nagy éhséggel telelének benne, ebet, macskát mind ötték, míg az Duna befagyva volt, azután hajókon elég élést vittek nekik.

Az táborbúl az német mind az vármegyékre szálla, hogy nem fizethete meg neki az fejedelem; ezek szabadon dúlák, foszták, ronták, raboláк az országot, sem nemesember háza, sem úré, az kinek vára nem volt, meg nem maradott, hanem mindent elraboltak, lovakot, barmokot, mindeneket elvittek, sem asszony-állatok, sem semmi rend előttök meg nem maradhatott, hanem ha elfutott, vagy várban szaladott. Nagy keserűséggel, nyomorúsággal

[1]) Naszádosokkal?

ostorozák a szegény magyar nemzetet, az ide fel való részét az országnak. Erdélyben az német had volt, az Tiszán túl is, onnén nagy rettenetesen elpusztíták az oda való részét az országnak.

Alítván az török azt alítá, hogy az keresztény had Buda alatt telelne; tatár császárt, az ki Havasalföldére ment vala, ugyan télben kiköldé.

Az tatár császár 20 ezer tatárral Pestbe szálla; és az körölvaló végvárokban elérkezett még vala Februárnak az végében; teletszaka Szala vármegyét, az Mura-közt Csáktornyánál nagyobb részre mind elpusztítá, az varasdi mezőt is Kapronczátul fogva mind Verőczig elrablá; Kapronczát meg nem veheté, de az hostátját elégeté.

1603.

Az római császár ismég gyölést hirdete Posonyban, és minthogy Mátyás herczeget az öcscsit Ratisbonában köldte volt az Imperiumbeli gyölésben: az stíriai herczeg öcscsit, 18 esztendős ifjut köldé Pozsonyban az gyölésben maga hellett. Ott az szegény magyarok váltig nagy keservesen panaszolkodnak sok nyomoruságokrul, de nem lőn ki meghallgassa őköt. Az hadakozáshoz igérének anni segétséget mint tavaly, és fölköldének követeket császárhoz Prágában, az erdélyi püspököt Náprádit, Révay Pétert, Jó Jánost és az Fölföldrül két nemes embert.

Az püspök ilyen oratiót tőn császár előtt:

Habita coram Caesare in audentia 15. Aprilis per Hungariae Legatos, Reverendissimos et Magnificos Dominos Demetrium Náprády Episcopum Tran-

sylvaniae, Joannem Joo, et Petrum Révay, Anno Dni 1603.

Mirabitur forsan Majestas Vestra Caes., quod eam in tantis ad totius reipublicae christianae salutem et incolumitatem pertinentibus negotiis nunc assidue occupatam, Vrae Mattis fideles subditi, Hungariae Status et Ordines, per nos, quos ex Comitiis, ante paucos dies Posonii celebratis, ad Vram Mattem communi sententia ablegarunt, importune interpellant; sed fides, amor et obsequium, quibus in Mattem Vram feruntur, deinde ipsa necessitas qua premuntur, eos ad hoc compulerunt. Quid est cur non debeant Mattem Vram eo, quo filii parentem pientissimum (?), amore prosequi? quando ab eo solo tempore, quo anno 1572. omnium Ordinum ejus Regni fausta acclamatione, corona S. Stephani Regis angelica augusto Mattis Vestrae capiti imposita fuit, nihil in ea praeter virtutes heroicas, singularem curam, diligentiam in rebus agendis assiduam, providentiam plane caelestem, et in gentem Hungaricam praeter alias, quas imperio suo subjectas habet, propensionem animadverterint. Vires omnes Mattis Vrae ad vindicandum ex manibus tyranni hoc Regnum, externorum quoque principum subsidiis, cura et labore Mattis Vrae undiquaque conquisitis, adjunctis, intentas fuisse, ac nihil eorum, quae vel ad vincendos hostes, vel ad gloriam gentis nostrae immortalem pertinebant, praetermisisse, non hungari tantum, sed et externae gentes, ibi barbari ipsi hostes luce meridiana clarius contemplantur, fortunae Mattis Vrae applaudunt, victorias mirantur, felicitatem venerantur. Hostium vires, contra quos nullus unquam imperator, nullum regnum, nulla gens Vra Matte aut felicius

pugnavit, aut castra tot annis, tanto cum apparatu produxit ulterius, extenuatas admodum fractasque, et jam jam cum exiguo labore et diligentia funditus exterminandas, pacemque desideratam, quae jucundissimus bellorum finis est, nunc prae foribus stare, universa laetatur Hungaria.

Prodeat hostis, cujuscunque sit ille generis, quicunque contra Mattem Vram arma produxerit, et non fuit fugatus, victus, prostratus; in Germania passim jam aliquoties exorta incendia, virtute et vigilantia Mattis Vrae vix in flammam erumpentia, in ipsa fumigatione suppressa, extinctaque; Transylvania, quae non tantum Matti Vrae ac suis beatae memoriae progenitoribus, sed et ipsis Othomannicae gentis principibus difficiles peperit labores, in ordinem redacta, ejusque perjurii et defectionis terribile exemplum ad omnem posteritatem, dici vix potest quanto cum excidio, transmissum.

Turca autem, qui minis crebris (?) variisque territamentis, exercitus, dominii sui magnitudine, spem certam victoriae suis Asiaticis promittebat, quantopere pecunia, milite, fervoreque illo pristino destitutus sit, illud unicum argumento esse potest, omnem jam suam spem non in mollitie et splendore Asiatico, non in veteranorum militum, qui fortuna Mattis Vestrae variis in praeliis in Hungaria fortiter commissis, passim occubuerunt, vi et fortitudine, sed in sola eaque inordinata Tartarorum excursione, rapina, praedaque, quos primis bellorum initiis contemnebant, posuisse.

Quibus vel semel in fugam abactis, aut turpiter stationem suam deseret, aut diuturna belli mole Mat-

tis Vrae fatigatus, ad sollicitandam pacem pudore perfusus veniet.

Eripiant igitur hanc Vestrae Mattis fortunam, hancqe nominis gloriam, si volunt aut possunt, sive Romani, sive Graeci, sive Gotthfridi, et cum tam potenti hoste in uno theatro, spectantibus totius mundi principibus feliciter 12 annis decertent. Aemulentur si placet reges et principes terrae tot clades tantaque victoriarum tropaea, quae Matas Vestra de atrocibus nominis christiani hostibus tulit, vel aquilam et lunam, tot annis in arena acerrime pugnantes, otiosi admirentur. Dignum itaque erat, ut Hungaria, eminentissimum hujus certaminis theatrum, de tam celebri et tot virtutibus parta gloria, ob tot commissa in campis feliciter cum hoste praelia, finesque recuperatos, tandem aliquando coram Vra Mtte gratularetur, eiusque felici gauderet incolumitati.

Utinam praesente Vra Matte in Hungaria, non per legatos ut jam, sed omnium Ordinum hilari facie, communique ore, laetissimo applausu haec posset fieri gratulatio.

Cujus in Hungariam desideratissimo adventu ab eo tempore, quo Vra Majestas ab illo regno abiit, nihil Status et Ordines avidius exspectant, nihil dulcius aut antiquius, et ad ejus regni solatium, hostique terrorem incutiendum praesentia Mattis Vrae existimarunt convenientius.

Non tunc barbarorum furor, per totum fere annum, tam hyeme quam aestate, ferro et igne per Hungariam superbe grassaretur. Non tot animas in perpetuam servitutem abduceret, nonque in tam parvo numero excursiones et depopulationes, quae ipsi interdum, non ita virtute sua, quam ignavia nostra,

feliciter succedunt, per Regnum tanta securitate fecerit.

Nunquam certe, si Matas Vra praesens fuisset, tot oppida, tot villae ad multa millaria incendio deleta fuissent. Non vastata per longum spatium solitudo, tot millia populorum caesa, et in captivitatem abrepta lugeret, sed neque christianus miles, qui apud omnes gentes, etiam barbaras, intra limites militaris disciplinae contineri solet, tam inauditam in fraternum, vicinum et pristinum sangvinem saevitiam exerceret.

Non afflicti rustici per saxa, per montes, nudati omnibus rebus, quae illis difficilis labor dedit, aut hostis barbarus, praeda alioquin onustus, reliqit, cacumina et cavernas montium refugia et latebras quaererent; non civitates, oppida, pagi squalore et luctu obducti, tot direptiones et incendia paterentur; virginum et honestarum matronarum, quibus a milite christiano palam impune vis infertur, intacta et secura maneret pudicitia; domus et curiae nobilitares, quibus vim intulisse olim sub poena capitalis supplicii nefas erat, dominis suis verberibus exceptis, familiaque impudice tractata, immodestos et ingratos hospites non exciperent; subditi Vrae Mattis, per aestatem multis subinde bellorum laboribus molestis fatigati, hibernatione et molestatione militum continua prohibitis, de futuro aestivi temporis bello, de apparatu castrensi, de contributione... (?) sufficienter administranda quieti et securi consultarent.

Haec omnia et alia mala vel unicus Mattis Vrae ad nos adventus continuo tolleret; barbarorum superbiam, qui Agria et Canisa interceptis, dilatandorum finium Otthomannicae tyrannidis spem haud parvam

conceperunt, comprimeret; animos vero multos, partim regni vastitate, partim ob haec mala contristatos et dejectos, dulcissimo pientissimoque suo conspectu erigeret, solatio afficeret, et ad difficillima quaeque agenda intenderet et inflammeret.

Dignum profecto regnum esse, quod Vrae Matti Caesareae primitiae, quasi ad majores dignitates fortunas, coronas regnorum amplissimas, ad gloriam immortalem, ad majestatis imperialis diadema auspicium fuit; regnum, quod Matti Vrae ex tam forti et diuturno cum immani hoste Turca certamine insignem fortunae et virtutum splendorem apud omnes christiani orbis principes peperit; regnum, quod sex centenis annis, quamvis toties hostilibus armis cruentatum, forti et constanti animo cum hoste numerosissimo bellum gerit, svavissima et paterna sua praesentia exhilarari.

Graeca terra Xerxis, regis Persarum exercitus magnitudinem semel vix sustinuit. At totam molem Asiaticam Scythicamque, quam summi (?) Imperatores Turcici in persona propria multoties tractarunt, sustinuit Hungaria. Rebellavit Graecia proprio regi tunc, cum hostis numerum majorem suo vidit, cum bellicis molestiis aliquantulum fatigata, victas inimico dedit manus. At immobilis, constans et animosa, fidelisque, tot animo pondere calamitatum pressa, perstitit Hungaria. Regnum hoc, inquam, tanti momenti, totius Imperii occidentis maximum propugnaculum, ut Vrae Mattis svavissimo conspectu semel consoletur, ut in juribus legibusque solitis et ordinariis officiis, literarum expeditionibus forma et modo consiliorum antiquo, quae sub his summis (?) injuriis nonnihil a via ordinaria exorbitarunt, benigne

servetur, ut, denique, ab injuria militum tam inaudita defendatur, sicuti par et conveniens est, ita omnes. Status et Ordines Vrae Matti, uti Dno Dno suo clementissimo, una voce et mente humillime supplicant.

Sed quia ea mala tam multa et gravia forent, ut eorum ambitum nulla circumscribere sine aurium Majestatis Vrae molestia posset oratio: hic Vrae Matti partim publicis, partim suorum privatorum scriptis ea exhibemus, supplicantes demisse, dignetur Mattis Vra, nacta occasione illa clementer perlegere, nosque ad fratres nostros, Vraeque Mattis fideles servitores, gratioso et benigno quam primum remittere responso; intelligat afflicta Hungaria, se regem habere providum et patrem propitium, hostis fortem athletam, miles insolens ducem.

Supplicatio Regni Ungariae.

Sacratissima Caesarea atque Regia Majestas, Dne Dne nobis clementissime.

Status et Ordines Regni Hungariae, Mattis Vestrae Sacrmae fideles et humillimi subditi, imprimis fidelia et constantia eorum servitia Matti Vrae Sacrmae humillime offerunt, ac precantur ex animo, ut Vra Majestas ad quam plurimos annos gubernacula omnium suorum regnorum atque provinciarum feliciter teneat, fines eorum cumulatis prosperitatibus et felicibus eventibus augeat, promoveat atque dilatet, deque suis hostibus universis laudatissimos semper triumphos reportet.

Denique quia sciunt experientia, qua ipsa edocti

sunt, ab eo toto tempore, quo Vra Matas divinis auspiciis hujus sui regni Hungariae sceptrum et coronam, ipsorum Statuum et Ordinum mirabili consensu et applausu, est consecuta, maxime vero bello, superioribus annis per tyrannum Turcam subdole et arroganter huic regno illato, nihil eorum per Vestram Mattem fuisse intermissum, quae ad prudentem atque accuratissimam necessariamque defensionem tanti momenti regni atque totius christianitatis pertinere visa sunt; quippe quod non hereditariarum tantum proprovinciarum ac regnorum, sed et totius Sacri Romani Imperii vires auxiliaque quotannis huc converterit, ac insuper ita per Dei gratiam limites ejus protulerit, ut paulo post integre illud e manibus tyranni eripere non magno jam labore et studio posset.

Pro hoc ergo Vrae Mattis tanto tamque laudabili beneficio et vere paterno affectu, Vrae Matti Status et Ordines ingentes et immortales agunt habentque gratias, toto corde desiderantes, ut hanc Vestrae Mattis pietatem et clementiam, demonstratamque in eos beneficentiam, Deus Opt. Max. abundantissime remuneret, ipsi vero omnibus occasionibus de ea humiliter promereri possint.

Caeterum quamvis maximopere vellent, si Vram Majestatem, aliquando magnis gravibusque curis hoc tempore implicitam et occupatam, suis gravaminibus molestare intermittere possent.

Verum posteaquam neminem habeant in terris alium praeter Mattem Vram, ad quem confugere possent, et qui ipsorum miseriis calamitatibusque mederi possit, neque unquam vetitum fuerit subditis, suos dominos atque reges in ipsorum necessitatibus interpe lare, tunc praesertim, quando id ipsorum regum

et dominorum singulari cum mansvetudine, subditorum vero piissima humilitate fieri potuit. Ideo confisi in Vrae Mattis erga ipsos paterna clementia, tum etiam, ne aliquando taciturnitatis, quod nimirum suimet apud Vram Mattem, ipsorum nempe Dominum et regem obliti essent, accusari possint: quaedam eorum gravamina Vrae Matti brevi stilo per nos, eorum nuncios, proponenda censuerunt, ea certe spe freti, quod Vra Matas non modo audiet illa mansvete, sed remedia illis adhibebit sufficientia.

Atque inprimis recordari Mattem Vram non dubitant, quam frequenter hactenus, tum per litteras, tum etiam per peculiares suos legatos, maxime autem in Comitiis publicis supplicarint, ut militis copiarumque et exercituum petulantia atque effrena licentia compesceretur. Quae non modo non sunt sublata vel diminuta, sed et in dies majora atque majora mala, pluresque calamitates calamitatibus superadditae sunt; quod ut Vra Matas unico tantum manifestissimo argumento videat et cognoscat, eo jam angustiarum et miseriarum res Hungariae devenerunt, ut etiamsi quam maxime Status volunt, tamen (quod certe plurimum dolent) ex omni eorum substantia praesenti anno vix vel minimam militis manum amplius in campum sistere possint.

Tacent enim, quot hostis saevitia singulis annis vel occisi, vel in servitutem tyranni abducti et ad incredibilem paucitatem redacti sint.

At miles Mattis Vrae, a quo defendi deberent, et quem Vtra Majestas non contra fideles, sed contra ipsum hostem, propugnandae et defendendae eliberandaeque patriae gratia in regnum expedire non sufficienti stipendio solet, quam acerbe, et quam mi-

sere regnicolas hactenus tractaverit, et modo quoque in dies et horas tractet, exprimi nullo sermone potest. Sive enim Superiorem Hungariam quis contempletur, sive Danubialem regionem intueatur, videbit et experietur, adeo per hunc christianum militem omnes ubique angulos devastatos et exterminatos spoliatosque esse, ut regnum, quod olim inclitum, fertile atque floridum fuerat, id nunc incultum, sterile atque penitus deforme et aridum judicare quilibet possit.

Hic dominatur praesidiarius miles toto anno, et villas domosque non rusticorum tantum, sed et nobilium penates, quod olim maxime interdictum fuerat, invadit, inter se dividit, et pro lubitu occupat atque possidet.

Hic miles auxiliarius, e longinquo veniens, non modo transit, sed et sedem locat et omnia sibi obvia diripit. Hic copiae hibernant, et quod incolae sibi a raptu et a convectione commeatus in castra aestate pro sui, liberorumque et familiae sustentatione conservaverant, obliguriunt.

Hic turmae et legiones conscribuntur, ac dum conveniunt, omnia dissipant. Hic exauctoratur non minima pars exercitus, et usque ad pilos indifferenter omnes homines denudat, et ad extremam mendicitatem reducit.

Hic hospes hospitem domo ejicit, ac omni supellectili spoliat, aut si domi eum esse patitur, servituti propriae ita subjicit, ut mancipium potius, quam liberum aut servum esse putares. Addimus Superiorem Hungariam ab aliquot jam annis vix ullum certam ordinarium Germanum aut Hungaricum Generalem protectorem habuisse, sed nunc huic, nunc illi substitutis commissam, atque adeo vel plane dere-

lictam, vel sorti tantum cuidam et fortunae subjectam fuisse, sicque tanto facilius eam periculis subjici potuisse.

Accedit his, etiam hodierno die omnem populum, omnesque reliquias hujus regni libidini copiarum et militum Vrae Mattis subjectas esse, ac dum illas spe defensionis incolunt, tot tantisque cladibus afficiunt, ut praeter communem caedem et perpetuam captivitatem vix majoribus afficere Turca vel Tartarus posset; quas non secus atque ipsum immanissimum hostem uterque hominum sexus timet atque fugit. Posset hoc loco Vrae Matti significari, quod licet ii coloni nobiles, qui adhuc, sive amore patriae, sive autem casu, quod nempe evadere non potuerunt, in laribus remanserunt, mediocri victu pollentes, hasce copias pro facultatibus eorum sustentent: nihilo tamen minus, quam si prorsus nihil acciperent, in ipsos crudeliter saeviunt, quaelibet rapiunt, urunt, villas, domos et templa effringunt, altaria profanant, honestis mulieribus et virginibus vim inferunt, jumenta abigunt, et spolia hostili modo agunt. Verum quia haec jam dudum Vrae Matti nota esse Status non dubitant, tacent ea amplificare, praesertim cum majora sint quam quae explicari possent.

Illud vero tacere nolunt, ipsas regni reliquias, vix jam quicquam aliud amplius habere, quam tantum ipsa rudera amplissimorum olim oppidorum pagorumque, ac solummodo quasdam arces adhuc et parietes (?) extare; reliquum autem vel penitus jam deletum esse, vel brevi deletum iri. Non certe ulla eorum negligentia, vel quod ipsi sibi aut Vrae Matti aliquando vel in minimo deesse voluissent: sed sola et unica militis licentia ac insatiabili illius ditescendi

ac spoliandi libidine; quorum plerique adeo serio intendunt, exsangvinant et praeda replent, ut licet olim pauperes in regnum veniant, postea tamen domum onusti redire possint, vel res direptas in publicis foris et mercatibus divendant.

Quid vero illud, quod variis in locis hospes cum familia sua e rebus suis certa pecunia se redimere cogitur? nonne hoc hostile est? Vallonum praesertim genus quam crudeliter tractet hunc populum, nulla lingva tam eloquens, quae enarrare posset. De quo sufficiat dicere: Illum inimicum nostrum esse, non defensorem. Cujus loco majoribus sumptibus indigentes, vel propinquioris nationis homines conducere et in campum expedire utique longe utilius esset.

Sciunt autem Status et Ordines, fieri non posse, quin militia damnis et incommoditatibus careat, ubi enim bellum, ibi etiam incommoda esse consveverunt. Verum tamen impune omni militi omnia licere, ac hostiliter in nos omnes grassari, id certe nimium est, et quidem etiam apud barbaros rarum, aut nunquam, maxime etiam ideo, quod certum est, Vram Mattem, etiamsi tardius, tamen omnibus suis militibus gregariis et capitaneis satisfacere consvevisse. Sed ne longiori sermone Vra Matas hoc loco molestetur, additae sunt supplicationi huic, nonnullorum, singulorum vero Superioris Hungariae Comitatuum particulares supplicationes et memoralia de militis extrema crudelitate, quam passim exercet.

Non etiam dicunt hoc loco quicquam, de Confiniorum mala provisione, quo enim illa in statu sint, haud dubie satis superque ex capitaneorum relatione notum esse Vrae Matti non ambigunt.

Verum praemissis fidelium Vrae Mattis calamitatibus accedit illa etiam prior eorum querela, de modo consultandi et tractandi negotiorum Hungaricorum, quae Vrae Matti jam antea est proposita et cognita.

Utitur enim Vra Majestas in omnibus aliis suis principatibus et regnis propriis ipsorum principatuum et regnorum Cancellariis et expeditionibus. Unicum hoc regnum est, quod in plurimas scinditur, et quod turbatam ac neglectam Cancellariam ac Consilium et expeditiones habet; nam vel omnia in Cameris et bellicis aliisque similibus locis tractantur, et expediuntur, etiam quae jura et leges regni concernunt, vel partialia tantum et minutiora quaedam negotia per Ungariam tractari permittuntur.

Eodem modo judicum quoque regni ordinariorum auctoritas, quae olim nonnulla fuerat, vilescere incipit.

Namque vel nulla amplius judicia celebrantur, vel adeo in officiis eorum coarctantur judices, ut etiam civitatum ipsarum major jam ratio haberi conspicitur, quam ipsorum Regni Ordinum; quod etiam ex privilegii, nuperrime ipsis civitatibus per Vram Mattem concessi, verbis luculenter constat, ubi mandatoria expeditio eis non obscuris verbis oblata, et magistro Tavernicorum data esse exprimitur. Caeterum promotiones etiam indigenarum personarum plane intermittuntur, ex quo manifeste et certe sequitur, ut pedetentim non modo miles Hungarus, sed et ipsa vetus populi Hungarici laudabilis gubernatio decrescat atque deficiat.

Posset vero hic Matti Vrae ob oculos poni, quam multorum negotia atque jura periclitentur saepe sae-

pius, quod ea per externa Consilia tractantur, et quam accidat multis acerbum, quod nonnunquam etiam pro parvi momenti negotiis hinc inde per Cameras et Consilia cursitare, et immensis expensis ac laboribus se aggravare debeant.

Posset praeterea narrari, quomodo plerique, non auditi, ad simplices querelas aliorum mandata impetrare soleant, et qua ratione consvetudo illa laudabilis Vrae Mattis in exquirendis et votis (?) atque in defectibus bonorum observari solita (quod nimirum non modo extra Pragam, sed etiam Pragae supplicationes consiliariis Hungaris, antequam expedirentur, promovebantur, aliquem defectum seminis magnatis viri Camera praetenderet, mox judices Regni convocabantur, et visis privilegiis ac juribus partium, quod ex aequo et justo fuerat, pronunciabatur) impedita esse videatur.

Possent alia quoque quam plurima similia gravamina in medium adferri, sed haec ex peculiaribus regnicolarum supplicationibus uberius cognosci potuerunt.

Quae omnia ut Vra Matas pro innata sua clementia, quantum pro temporis ratione fieri poterit, benigne corrigi et emendari jubere, ac modum tractandorum negotiorum ad normam veterem reducere dignetur, Status et Ordines quam humillime supplicant, maxime vero per viscera et amorem Dei illud flagitant, dignetur in belligerando alium meliorem modum adinvenire, quam qui hactenus servatus est.

Quid enim juvat, aut quid prodest, regnum hoc devastari, et campos tantum ac silvas remanere, incolas autem omnes vel inutiles reddi, vel ad aliena regna transmigrare, atque penes hostem (sicut jam

inceptum est) contra has reliquias regni, atque contra vicina bellum gerere? Hostis quomodo et qua arte exercituet, manifestum est. Is enim in propria ditione neque praedas exercet, neque castra metata diu detinet, sed ubi primum Byzantio, illisque aliis Asiaticis oris egreditur, illico in nostram ditionem excurrit, hinc sibi victum, hinc commeatum parat, propriis autem bonis tamdiu parcit, donec extrema necessitas eum cogat. Idem faciant etiam nostri, ubi primum veniunt, statim in conspectum hostis eant, ejus ditionem vastent, illi insidientur, illum mactent, illi damna inferant, non nobis quorum defensionis gratia veniunt.

Observatur praeterea ab hoste, quod solutis castris, Confinia diligenter milite replet, et tantum numerum pro praesidio in eis relinquit, ut facile omni tempore, qualibet necessitate urgente, nostris conatibus resistere possit, reliquum exercitum statim dimittit et exauctorat, neque permittit, ut diutius frustra per vias discurrat.

Quantum credit Vra Majestas prodesse potuisse Camerae et Fisco Regio, si instabile genus hominum et militum statim postquam castra soluta fuerunt, dimissum et exauctoratum fuisset? Quantum etiam profuisset reliquiis hujus regni, si illi milites, quos solutis castris Vra Matas dimittere voluit, in Confinia locati fuissent, ac illic operam navassent? Iis vero in visceribus regni collocatis, ac misera plebe per eos ad extremam paupertatem redacta, jam nedum Vrae Matti aut patriae, sed ne sibi ipsis quidem utiles esse possunt. Quod patet ex diminutione contributionis.

Denique quod fidelium Ungarorum, atque adeo harum regni reliquiarum partes concernit. Certo sibi persvadeat Vra Matas, quod sicut sibi nunquam hactenus defuerunt, sed singulis annis copiosissimo sangvine, et larga erogatione omnium suarum substantiarum, suam in patriam atque Vestram Mattem fidem testati sunt: ita etiam deinceps, quamdiu vel unicus eorum superstes fuerit, et patria sede pulsus non fuerit, secuti vestigia majorum suorum, nihil eorum intermittent, quae ipsos concernere videbuntur.

Neque vero existimet Vra Matas, minimum esse id, quod haec natio durante bello praesenti praestitit. Si enim imprimis ordinarias Regni contributiones, tandem vero insurrectiones, nec non labores, item currulia auxilia, atque immensas expensas in milites factas, (ut interim damna lateant), quis connumeret: inveniet certe singulis annis multa millia florenorum per Ungaros erogata esse.

Quod procul dubio, pro eorum possibilitate hoc etiam anno eodem modo, libentissimo ardentissimoque animo essent facturi, si per militem eis liceret, ac eo jugo et licentia petulantiaque militari sublevarentur, quod Vram Mattem facturam sibi omnino pollicentur, clementissimum expectantes responsum.

Responsio Suae Majestatis ad supplicationem Regnicolarum.

Sacr. Caes. et Regia Majestas, Dominus noster clementissimus, benigne acceptis et consideratis iis, quae sibi Domini Legati Statuum et Ordinum Regni Hungariae tum viva tum scripta oratione exposuerunt, propensae voluntatis inclinatione respondet.

Primo: gratam sibi esse officiosam dictorum Ordinum gratulationem, et prosperorum successuum precationes, optare se vicissim, inclito suo Hungariae Regno, pro quo tot jam annos depugnat, florentissimum rerum omnium statum, ut firmissimus et quasi aheneus sit reipublicae christianae contra immanem et impium hostem murus.

Jucundum sibi esse, agnosci a Statibus et Ordinibus, qua sollicitudine, qua diligentia et cura Sacr. Matas Sua in id tot jam annos incumbat, ut non solum hostem a Regni finibus arceat, verum etiam procul inde rejiciat et repellat, quodque diu ille in potestate habuit, recuperare, uti libenter quicquid vel ex Imperio vel ex aliis regnis ac ditionibus, quicquid apud principes exteros colligi virium potuerit, hactenus convertit, ita ut invicto se deinceps animo convertere paratam esse, ut majorem charissimo Sibi Hungariae Regno securitatem paret, ac libenter ipsa coram adsit, nisi hic in Imperii ditionumque Suarum meditulliis majores opportunitates auxilia necessaria conquirendi habeat, quae difficilius, si Matas Sua procul in Ungaria absit, urgeantur. Quod ad eas querelas attinet, quae de militari insolentia et gravis et frequens est, dolere sibi ex intimis animi sensibus, usque adeo nobile hoc Regnum, quod prae reliquis olim regnis, rerum ubertate ac prosperitate floruerit, in has quae exponuntur, devenisse calamitates, his aerumnis involutum esse; quibus ut liberetur, omnes se se rationes inituram, ut qui exercitibus et copiis militaribus praefecti sint, disciplinam severius et accuratius servent, peculiares constituisse commissarios, qui non tantum militum tribunos et praefectos officii moneant,

sed etiam in ea, quae jam ante incolis illata sint, damna inquirant.

Meminisse autem debere Status et Ordines, ubicunque terrarum bellum geratur, easdem querelas esse; difficulter ita in officio contineri posse diversarum nationum militem, quin exorbitet, quin insolescat, neque id mirum videri debere in externis, cum ipsimet Hungari vel in popularium ac vicinorum, quibus male velint, odium et vindictam etiam alios nonnunquam (quod compertum) adsvescant.

Liberi hajdones contra regni constitutiones quicquid possint, rapiunt, nonnunquam item subditi majori cum numero, levem aut nullam ob causam, milites externos, quod eorum praefecti et tribuni conqueruntur, obruant, dirisque modis in illos saeviant.

Ut vero iis malis remedium adhibeatur, quemadmodum Sacratissima Majestas Sua nihil in se desiderari passura sit, cum et liberaliora ab Imperio subsidia sperentur: sic vicissim oportet, ut Status et Ordines suos in officio contineant, atque annonam, unde milites arripere occasionem solent, tolerabili ac justo pretio promtius suppeditare curent; si quae injuriae graviores speciatim ostensae fuerint, Sacrmam Mattem Suam per Commissarios, quod officii sui munus requirit, serio statuturam.

Et quoniam ex Superiore etiam Ungaria variae de militari insolentia et de capitaneorum defectu querelae adferuntur, in hoc modo versari cogitationes suas, ut strenuos belli duces et praesidiariorum praefectos, a quibus afflicti subditi rectius protegantur, ibidem constituat, ac certiore stipendiorum solutione militum licentiam refrenari mandet.

Hungariae causa reliquas Sacr. Caes. Majestatis

Suae ditiones militum transitu incommoda pati gravissima, a quibus neque propria S. Mattis Suae dominia libera sint, omnia ad defendendam Ungariam tendere, quae nihil de optimo ac paterno S. Mattis Suae dubitare affectu et sollicitudine possit.

Quod deinde Dni Legati de negotiorum Ungaricorum consultatione queruntur, tamquam novo (?) more, praeter consvetudinem antiquam, expeditiones eorum priores fiant (?) vel diversis in consiliis extra ordinem dirigantur:

Respondet S. Majestas Sua: si quidquam in veteri stilo aut consultandi modo mutatum sit, si in specie id indicetur, neqnaquam se praetermissuram esse, quin desiderio Statuum atque Ordinum fiat satis. Nihil optare se magis, quam ut Regni Cancellarius et aliqui ex Consiliariis perpetuo in Aula, qui quaecunque negotia Hungarica curarent, et in deliberationem vocarent, praesto adsint. Quibus absentibus, non posse se officii regii partes negligere, quin quae ad se perferuntur expediri jubeat, sed hoc plerumque servari, et quidem praecipue in causis justitiae, ut omnino, priusquam aliquid ab se certi statuatur, consiliariorum Hungaricorum judicium et opinio exquiratur. Quemadmodum et hoc querelae caput cum illis communicandum, ut si quis abusus irrepserit, emendetur, et consvetus usus redintegretur.

Cum privilegia quaedam nuper civitatibus concessa taxantur, tamquam major eorum quam judicum ordinariorum, a quibus mandataria expeditio ad Magistrum Tavernicorum translata sit, ratio habeatur.

Dicit Sacr. Majestas Sua, diligenti consultatione rem illam expeditam fuisse, ita, ut nihil ejus te-

mere ab se statutum aut concessum sit, quod in sinistram partem accipi queat.

Denique ut grata fuit Caes. et Regiae Matti Suae solennis Statuum et Ordinum Regni Hungariae constantis fidei et devotionis, quam exequi per hanc Legationem voluerunt, contestatio, sic perpetuam sese et singularem Statibus et Ordinibus gratiam et propensionem affectum quibuscunque in rebus ostensurum, quae Dnis Legatis quam optime, quam benignissisme cupit. Datum Pragae, nona Maji, anno Domini 1603.

Replicatio Legatorum ad responsum Suae Majestatis.

Sacratissima Romanorum Caesarea atque Regia Majestas, Dne Dne nobis clementissime.

Optassemus quidem, si Statibus et Ordinibus ad eorum supplicationem nonnihil uberius et clarius responsum reportare potuissemus. Verum ne Vrae Majestati Sacratissimae, alioquin multum occupatae diutius molesti simus, illud tantummodo adhuc inculcare et humillime proponi placuit, per nos satis specifice fuisse Matti Vrae Sacrmae omnia gravamina declarata, ac constare potuisse tam Consiliorum et expeditionum interturbationem, quam etiam ubi, per quos, qua ratione et quomodo Regnum Vrae Mattis vastetur. De Consiliis et expeditionibus jam audivit Vra Majestas, vix quidquam per Hungaros tractari. Desolatio autem regni luce meridiana clarius est, ac Superiorem Ungariam et Danubialem Rabensemque regionem devastatam esse, idque non minus a milite esse factum, quam ab hoste, maxime tunc (ut transi-

tus illius taceatur, qui etiam plenus damnis et calamitatibus est), quando hibernatio et lustratio ei in regno conceditur, ac nemo eum coërcet, sed impune omnia abripit ac absumit. Quapropter praemonendam iterum atque iterum duximus esse Mattem Vestram Sacrmam, quod nisi singulorm, et potissimum ipsa militis licentia debito modo cohibeatur, fore, ut coloni, extrema necessitate et paupertate nimia adacti, vel omnes ad unum ad exteros ipsosque hostes deficiant, vel autem armis acceptis non in militem tantum praedantem, sed et in ipsorum proprios terrestres dominos insurgant, ex quo quid secuturum sit, non est quod dicamus. Superioris Hungariae delegati suas difficultates Suae Matti uberius proposuerunt. In caeteris Mattis Sacrmae gratiae nos humillime commendamus.

Eiusdem Mattis Vrae

humillimi ac fideles
capellani et servitores
Legati Statuum et Ordinum
Regni Hungariae.

II.

HIDVÉGI MIKÓ FERENCZ

H I S T Ó R I Á J A.

A MAGA ÉLETÉBEN TÖRTÉNT ERDÉLYI DOLGOKRÓL.

1594—1613.

HIDVÉGI

MIKÓ FERENCZ HISTÓRIÁJA.

1594—1613.

1594.

1. Báthori Zsigmond sok oloszokot hozatván be Erdélybe udvarába, azoknak természetektől s magok viselésektől, a mely jó szokásokban felnevelte vala gubernator Géczi János, megváltozván, idegen országoknak látására, peregrinálásra kívánkozék. Látván akkori nagy urak indulatit, s reméllvén azt, hogy abból a peregrinálásból magának hasznot vehetne, kiből az országnak is jó következhetnék, akaratjának nem reluctálhatván, engedni kelle. Elindúlván Fejérvárról, Tordára gyűlést hirdete; ott az egész országtól elbúcsúzik és helyébe gubernatorúl a patruelisát Báthori Boldizsárt commendálja; onnan elindúlván, Újvárba [1]), Kővárba megyen. Báthori Boldizsár Kolozsvárra bemegyen az urakkal.

2. Akkor Bocskay István váradi kapitány levén, kivel Báthori Zsigmondnak anyja egy volt, megértvén, a váradi praesidiummal és Bihar, Szolnok, Kraszna vármegyei főemberekkel Báthori Zsig-

---

[1]) Értsd: Szamos-Újvárba.

mondhoz megyen, Kristóf Deák [1]) levén az ott való kapitány; Husztból Kornis Gáspár is jelen levén; Jósika Istvánt magával vivén a fejedelem, ki az előtt Oloszországot perlustrálta, és mellette totum fac volt. Ezek sok több fő főrendekkel tanácsot tartván, a fejedelem igyekezetét megváltoztatják, viszszahozzák Újvárba. Megértvén az országban ben maradt urak, kik Tordáról a gyűlést Kolosvárra transferálták, el sem oszolván eddig onnan, szándékának változását, mint urokat, fejedelmeket, ismét örömest acceptálják, és eleibe küldék Kovácsóczi Farkas cancellariust, Kendi Sándorral és több, az országnak fő statusival Újvárba, méltóságoson hívják vissza. Honnat megindúlván, kimenvén szép seregekkel eleibe Szamosfalvához, nagy solemnitással Kolosvárba hozák.

3. Az hová beszállván a fejedelem, háládatlan levén, országának tett erős hitéről is meg nem emlékezvén, beérkezésének utána csakhamar, egy vasárnap reggel, tettetvén, hogy solemnitással akar misézni, a jesuiták templomában; felmenvén a nagy urak fejenként, ott ben a tanácsban elrendelvén arra való urakat, szolgákat, kik szándékát exequalják és az urakat megfogdossák ottan, ott ben kötözni kezdék őket, úgymint: Báthori Boldizsárt, Kendi Sándort, Kovácsóczi Farkast, Kendi Ferenczet, Gábort, Ifiu Jánost, Forró Jánost, Bornemisza Jánost, Gergely Deákot directort, Gerendi Jánost, Lónai Albertet, Szilvási Boldizsárt, Szalánczi Györgyöt, kit egyfelé, kit másfelé elrekesztvén; az nap Báthori Boldizsárt viszik Újvárba, a hol azután csakhamar tör-

[1]) Keresztúri Kristóf, kővári kapitány.

vénytelenűl édes bátyját megfojtatja, Kovácsóczi Farkast és Kendi Ferenczet Gyaluba, ott exequálják. Más napra, hétfőre virradólag, Kendi Sándort, Gábort, Ifiu Jánost, Forró Jánost és Gergely Deákot a kolosvári piaczon levágatja: e levén a mi édes hazánknak rettenetes veszedelme, ezeknek a nagy uraknak törvénytelen, ártatlanúl való megölése, kik tanácsokkal, okosságokkal kedvét keresvén mind a két körülünk való monarchának, békességben tartották, oltalmazták édes hazánkat; akkor vala az aurea aetas Erdélyben, azután kezdett elromlani, soha nem jő elé többször.

4. Ezeknek ártatlan véreknek kiontásának tanácsi voltak: Bocskai István, Kristóf Deák, Sibrik Gáspár, Geszti Ferencz, Kornis Gáspár, Jósika István, Süveg Albert, szebeni királybíró, s többen, kiknek majd inkább mind olyan vagy hasonló exitusa következék csakhamar. Ugyanezeknek tanácsából farban rugák a török császárral való szép békességünket, az ő eszteklésekből azon késő őszön hadat indítának, az egész ország népét hadra vivék, okot semmit nem adván rá a török, contra jus gentium, violatores foederis et pacis lőnek. Facsát, egy igen rosz palánk most is, akkor is, Geszti Ferencz levén generális, reá menének hogy megvegyék, előljáróban rendelvén amaz vitéz Székely Mojzest, ki a kastélyból kijött ellenkező törököket mikor bevágta volna a hidon, a kapu felől lábát egy taraczkkal meglővén, lova szörnyű halált alatta meghala, magát jámbor szolgái kihozván; az egy vitéz kapitány ember megsebesedésével szégyen vallva térének a hitván palánk alól vissza. Ilyen volt az ok nélkül békességet felbontó had; nem succedál a szerencse,

Isten sem szokta az ilyent segíteni; ez levén első kezdete az én időmben a török ellen ok nélkül való hadakozásunknak; ilyén lőn kezdete, rossz lőn a közepe, annál sokkal alábbvaló a vége, a mint ide alább a több írások megmutatják.

1595.

5. Követeket külde Báthori Zsigmond Rudolphus császárhoz, magát országával oda ajánlani, török ellen való hadakozásokra magát offerálni, az ausztriai házból házasságot sollicitálni, Bocskai Istvánt, váradi kapitányt, más elsőbb rendű tanácsát Süveg Albertet, Szebennek királybíráját. Kívánsága szerint való válaszszal járnak, mert offerálását kedvesen acceptálják, és egy jó öreg leányt, ausztriai Carolus gréczi herczegnek leányát igérik, kit ezen esztendőben nyárban nagy pompával meg is hozának, úgymint Mária Christiernát Fejérvárra.

6. Ezen őszön jöve Szinán passa, szultán Mehemet nagyvezére, Havasalföldire, onnan akart jőni Erdélybe, kinek hírére jöve be a német segítség, mintegy 12 ezer ember, és az ország népe is felülvén, indulának Havasalföldire, de csak a szoros helyekbe, míg a hideg idők eljővén, s látnák hogy a török had elkésett az idővel és megtért. A megtért hadnak utoljába kapdostak a mi vitézink, a hol a Dunát általkötötték volt, Gyirgyónál érvén el a roszszában, régen elköltözvén a vezér minden ármádájával. Hirdették, hogy megverték, hirdethetik ezután is, Szinán passát, de abba semmi nem volt; a mely hadat megvernek, elveszik annak táborát, lövőszerszámát.

7. Erre a hadra tekintve adták volt meg a szabadságot a székelységen levő jobbágyoknak, kik fejenként az ő paraszti fegyverekkel el is mentek vala, a visszaszegezett kaszákkal havasalföldi harczra; de onnan megjővén, nem durála a szabadság, mert nem kezdettek vala jámborúl élni a szabadsággal. Ennek az esztendőnek végén vevé meg Borbély György Lippát, Jenőt, Facsátot.

1596.

8. Jósika Istvánt generálisának tevén Báthori Zsigmond, Tömösvár alá küldé; megszállá, vítatá egy holnapig, szégyen vallva jöve el alóla.

9. Szintén ez idő tájékán szultán Mehemet török császár kijöve Nándor-Fejérvárhoz; általköltözvén a Dunán, Eger alá jöve, megszállá, megvevé, a kinek segítségére az erdélyi haddal kimene Báthory Zsigmond a Keresztes mezejére, ki három mérföld Egerhez, megegyezvén a római császár hadával, kinek generálisa Maximilián ausztriai herczeg; megvívának a császár erejével, de már Eger elkölt vala, a harcz is nem succedála, mert megverék a törökök a keresztényeket.

1597.

10. Őszszel Báthori Zsigmond újolag próbálá Tömösvárat, maga személye szerint megszállá, vítatván, s nagy halmot hajtatván alája: csak hiában fárada, haszontalanúl víván, visszajöve. A török a hajtott halomból egy nagy bástyát jövendő magok oltalmára építe.

1598.

11. Váradot Zatarczi Mehemet passa megszállá, sokáig késő őszön vítatá; de a jó Istennek kegyelme s irgalmassága és az időnek alkalmatlansága megvenni nem hagyá; mert annyi volt az eső, hogy a sánczokból is a vizeknek és sárnak árja csaknem kiöntözé a viadalra készűlt állapotokat. Akkor Báthori Zsigmond az ország hadaival Sebesváron alól a Körösben egy hegyen feküdt táborban, kit Sárostábornak hívtanak.

1599.

12. Báthori Zsigmond ismét ennek az országnak gondos terhe viselését megunván, öcscsét Báthori Andrást Prussiából a vármiai püspökségből behívatá: Medgyesen országnak generalis gyűlést promulgáltata, fejedelemségét öcsesének resignálá, maga elbúcsúzván; Báthori András cardinál fejedelemségre választaték, a törökkel új confederatiót indíta. A kik pedig az első háborúságnak okai és az urak ártatlan halálának eszközei voltanak, akkor még nagyobb részint éltek, első állapotban voltak, félvén, tartván mind, a jó békességnek végbevitelével hogy az új fejedelem egy testvér atyafiának ártatlan vérinek kiontásáról megemlékeznék: Kornis Gáspár és Sennyei Pongrácz per practicam addig hajták a dolgot, a német gyomor és olosz szív addig nyughatatlankodának, német császár pénze és practicák által: Mihály vajdát Havasalföldiből kihozák ellene Báthori Andrásnak, a magunk hazánkfiai levén vele, kik azelőtt török ellen hadakoztak, laktak Havas-

alföldiben. Azok által Mihály vajda a székelységet jártatván, szabadságot igért, mintegy készen neki nyerendő állapotra kiindúla, a Bozza útján kijöve, a székelység feltámada a nemesség ellen, házokat dúlni, égetni kezdék, az egész székelységen nem lőn olyan fő ember háza, kit el nem rontottak, égettek, dúltak.

13. A vajda Szebenhez siete, itt is volt bizodalma Süveg Alberthez, mert ez is egyik fő oka volt az urak halálának; mindazáltal az ország hadaival elébb érvén Báthori András, a város mellé szálla, de a város semmi tökéletes hűségét, mint illett, urához, országához nem mutatá.

14. Itt erős viadal levén a két nagy had között, Mihály vajdának succedála, mert Kornis Gáspár és Sennyei Pongrácz, a kiken nagy részint állott a hadaknak derekasabb ütközete, nem vívtak; Báthori András a harczról elfuta, Udvarhelyre jöve, ott sok székely főembereknek tanácsokból Moldovába indúla; de híre lőn Csíkban a parasztságnak, kik már feltámadtak volt bennek, útjokat is állván, és derekason utánok sietvén, szent-domokosi határban elérvén, s itt elrettenvén magokban, noha jobb, tágasb és bátorságosb útat választhattak volna magoknak; fejedelmeket, a vele való urakkal, főemberekkel, az árulók itt ölték meg az erdőkön szélylyel.

15. Több urak, főemberek, ki egy-, ki másfelé szaladván, Görgénybe sokan futottak, a többi között Székely Mojzes, Kornis Farkas, Mikó János, az atyám, s többek. — A vajda a harcz után Novemberben gyűlést hirdete Segesvárra, és magát fejedelemnek választatá, mindennek kegyelmességet igérvén. De azalatt egy nemes ember is elromlott, égett

házánál nem ülhetett, övének is nem mondotta, sem ős, sem donatiós jobbágyit csak nem is említette, úgy hogy egy főembernek is sem háza, sem jobbágya; a mivel szaladott várakba, kerített városokba, azzal élt ha mie volt. Nem volt akkor sem főembernek, sem igaz nemes embernek a Székelységen semmie, sőt a kit hol kaphattak, örömest megölték, arról nem is volt semmi büntetés.

16. Oh Istennek bűneinkért rajtunk való nagy ostora! Oh mi bolond nemzetségünknek nagy vakmerősége, istentelen kegyetlensége! a ki meg nem gondoltad azt, hogy elfogyatod a te hazádnak hasznos oszlopit, a kik reád gondot viselnének; idővel azt siratod meg, vagy magad, vagy maradékod.

1600.

17. Immár Mihály vajda Havasalföldének vajdája, Erdélynek fejedelme, a moldovai vajdaságot is ambiálja. Ezen télen reá készüle, és nagy hadakkal tavaszszal Jeremiás vajdára mene, noha a moldovai vajdának híre levén benne, hogy Mihály vajda reá megyen, készen is várta szép lengyel hadakkal, mert Zámoszky cancellarius az Neszterparton volt Hottinnál [1]) táborban sok lengyel hadakkal. De attól szándékát Mihály vajda végbevivén, Moldovát elfoglalá, nagy rész hadait hagyván benne praesidiumúl, triumphussal jöve be a vajda Ojtozon, és Fejérvárra mene székébe Juliusban. Mert mikoron a vajda hadai Hottinhoz érkeztek volna, s egy szép vitéz harczocskát, de nem derekast, adtak volna, és a

[1]) Choczim.

viadal mindkét részről megszűnt volna: a mi már harmadszor országunktól elbúcsúzott urunk, Báthori Zsigmond ott volt Zámoszki lengyel cancellariusnál a táborban; híre levén ebben Székely Mojzes, Csáki István s több uraknak, irtózván az oláh guberniumtól, tractálni kezdettek ott vele és a cancellariussal újolag való fejedelemségéről. Ennek a Zámoszki cancellariusnak felesége Báthori Kristóf leánya, egy volt Báthori Zsigmonddal, a ki mint ilyen, sógorának állapotját örömest értette, promotióját is igérte, mint majd be is teljesítette.

18. A vajda, hadait, kik vele kijövének, a magyar kopjásit, kik Makó György és Tárkányi István kapitánysága alatt vitézkedtek, Barczaságban hagyá, a rácz kopjás hadait Kőhalom-, Sink-székekre szállítá, a lengyel, kozák hadait Segesvár, Medgyesszékekbe rendelé. Székely Mojzes levén generálisa a vajdának, egy ideig Barczában mulata Botfalván és Földváratt; ott tractálván a kapitány és hadnagy emberekkel a Báthori Zsigmond állapotjáról és a vajdára való támadásról. Azokat, mint magyarokat, hazájokhoz, nemzetségekhez való jó akaratra indítá, hogy ne szenvedjenek olyan tyrannust, hogy ilyen nemes nemzetségen hitván oláhok uralkodjanak, elméjeket, akaratjokat minden jóra hajtá.

19. Onnat Segesvárra (holott házanépe, ipa, amaz nagy szent Kornis Farkas akkoron laktak) mene; onnat, nem mulatván, Lengyelországba mene, hogy hadakat hozasson. A vajdának ebben híre levén, Segesvárról fogva elviteté Fejérvárra Kornis Farkast, levágatá Szemere Mihályt, Farkas Ferenczet.

20. Immár ki kezdett vala nyilatkozni a Nesztor mellett elindított tracta a vajdánál; kire való képest az urakat hívatja igen serio; de magokra viselvén gondot, és immár az egész országban való nemesség ebben egyetértvén, kiki maga hazájának szabadulásáért késztil fegyvert fogni, kiknek összegyűléseknek praefigált helye Torda.

21. Fő és első ebben Csáki István, ki Kolosvárott a kikkel akkor összegyülekezett az urakkal szorgalmaztatván a magyar fizetett népét a vajdának, sok szép igéretekkel magokhoz hajtván: megindúlának Barczából Makó György és Tárkányi Ist vánék, és magokat Tordánál Csáki Istvánnal s az ország népével conjungálák, ott két hó-pénzt adván nekiek. Ezek alatt, mint ilyen utolsó veszedelmeknek veszélyében, látván Csáki István és az urak kevés- és elégtelenségeket a vajdának nagy hadai ellen, folyamodnak Basta Györgyhöz, ki akkoron Rudolphus császárnak kassai generálisa vala, hogy lenne jó akarattal, és a tyrannus oláh fejedelemségnek igájából való megszabadulásban ő is hadaival, kiknek nagyobb része akkor Szatmár körül volt, segítséggel lenne. Meggyőzettetvén az országnak követei által Basta, megszánván nyomorodott sorsunkot, a mi hadaknak szerét teheti, hamarsággal bejőve; német hada levén mintegy öt ezer, magyar lovashada is két ezer, kivel sietett Tordához jőni, és az ország hadaival ott megegyeze.

22. A vajda is nem mulatván el semmi alkalmatosságot, lengyel, kozák, rácz, oláh hadait sietvén Szász-Sebeshez gyűjteni, az egész székelységet melléje hívja; kik örömest is készek az ő országoknak vérei, fiai, urai ellen, a vajda mellett vívni,

élni, halni. Ezzel nem elégedvén, a Végekből is, Jenő-, Lippa-, lugosi hadakat várván maga mellé, kik el is érkéztenek, Barcsai András levén előttek kapitányúl.

23. De mikor ezeknek össze való gyűlésekért várakoznék a vajda, már Basta György is a mieinkkel megegyezvén, és nagy bátorságot vevén az ország hadai ilyen nagy két alkalmatossággal, egyik: hogy jobb és erősebb vitézi, kikhez a vajdának nagyobb bizodalma volt, a Makó és Tárkányi hadai velünk vagynak; második: hogy olyan szép lovas fegyveres had és puskás erős gyaloghad Bastával. Ily nagy reménység alatt, az Istennek irgalmasságában is bízván, hogy Isten még egyszer megszabadít az idegen fejedelemtől, annak rajtunk pogány módon való uralkodásától, megindúlván Tordáról Maros-Újvárhoz szállának; kire nézve a vajda is, immár ilyes feles hada összegyűlvén, megindúl, és Enyeden felűl az erdőhöz ki, csak közel Miriszlóhoz, száll.

24. A mi hadaink szép rendelt seregekkel előjővén Miriszlóhoz, a vajda előhozván hadait, Miriszló és az erdő között szép vitézi játékot exerceálnak, de nem derekast. Basta ezt azért cselekedte, mert a hadakat már ő igazgatta, és a harczot ő rendelte, hogy az ellenségnek szívét eszibe vehesse, és megláthassa az ellenségnek seregét. Itt nem akarván akkor Basta harczot adni, nem volt az ellenségnek is módja hogy vívjon; mert az Miriszlónál való szoros útat, innen kivált, kit gyaloggal, lövő-szerszámokkal megerősítvén Basta, nem volt módja, hogy akkor invadálja a mi seregeinket.

25. Látván azért Basta már az alkalmatosságot, eszében vevén az ellenségnek is mivoltát, a sánczból a lövő-szerszámokat visszahozatja, a falut felgyújtatja, minden sergét visszafordítja, hátat ad az ellenségnek. Ezt Basta, az ő hadakozó mesterséges okossága szerint cselekedte, hogy az ellenségnek feles hadait látván, jobb és alkalmatosabb helyre hozhassa ki, elhivén azt, hogy már fut, és erre való képest rend nélkül kezdi üzni; a mint úgy is következék. Mert a mikoron a Basta és az ország hadai megfordulásokkal már Décsét érték volna, eszébe vevén Basta, hogy szintén ideje a megfordulásnak, vitéz módon nagy bátorsággal, mind magyar és német hadak megfordúlván szemtől szembe az ellenségre, minden tartózkodás nélkül az ellenségnek szeme közé sietvén, meggondolván, hogy az nap leszen vagy szabadulásunk, vagy ha nem vívnak, utólsó veszedelmünk, vitézi módon nagy bátorsággal az ellenségre menvén, Istennek kegyelmes tanácsa, segítsége által a győzedelem nekünk szolgála, és a vajda, számtalan hadainak elvesztésével, onnat elfuta. Itt valóban sok szegény bolond székely atyánkfia vesze; megesék nekiek a szabadság, a nemes emberek levágása, kergetése.

26. A vajda elszaladván és elfutott hadait összevervén, azokkal Fejérvár felé tartván, Kornis Farkast a fogságból előhozatja, és a feredő háznál levágatja; onnat Fogaras felé és a Barczaságra siet, a hol a Havasalföldéből és Moldovából jövő segítségre talál, megegyez. A székelységnek maradékit újolag hívatja, de azok nem mennek; ott hadaival Barczát mind elégettetvén, általment a Bozzán Havasalföldére. Basta és az ország hadai bemennek

Barczába, onnan oszolnak el Három-székre quártélyokba.

27. Ide a Barczába érkezék Székely Mojzes szép seregekkel; de a mely derekasabb hadakat hozott vala Lengyelországból, már nem kelletvén, Csikból általbocsátá Moldovába a lengyel cancellariushoz.

28. Basta azalatt lakék Sepsiben, Uzonban hadaival, és ott körűl; Csáki István Léczfalván, Kézdiben, a vármegyék hadaival; Székely Mojzes Borosnyón a vitézlö népnek egy részével és a több helyeken, hogy refrenálják a székelységet; a mi meg is lőn. A régi lófő, darabont személyek megmaradának az előbbeni szabadságokban, a szabad székelyek esének előbbi uroknak jobbágyságába.

29. Ismét késő őszszel sz. Márton nap után kiment Basta és Csáki István Kolosvárra; az ország hadai kiki házához szálla: mert Zámoszki lengyel cancellarius kikergette vala Havasalföldéből is Mihály vajdát, oda collocálván Simon vajdát. Mihály vajda elfutván Havasalföldéből is, általjön Erdélyen a Sil útán Hátszeg tartományára; onnan megyen ki Jenö felé a német császár birodalmába Magyarországra. Moldovában helyben marada azelőtti Jeremiás vajda.

1601.

30. Ez időben Basta kívánta az országtól, hogy az ő szolgálatját mivel remunerálja, az ő urához német császárhoz is minemű háladatosságát mutassa, kívánván azt is, vagy oly fejedelmet válaszszanak, ki az ő urától Rudolphustól függjön, avagy a kit az

ura arra választ, az ország attól hallgasson. De nem engedhetvén ennek a kívánságnak az erdélyi urak, Dévát igérték Bastának, hogy itt Erdélyben Báthori Zsigmond hűségében maradjon. Ezért Basta búsúltában, nem kicsiny bosszúságtól viseltetvén, kimene Szatmárra.

31. Már az ország fél esztendőtől fogva interregnumban levén, elméjek noha hol egy, hol más embereken járt, de mégis a nagyja az embereknek, magok hasznára nézve-e inkább vagy csak a fatumtól viseltetvén, újolag Báthori Zsigmondért küldenek, ki akkor egy udvarházban Moldovában Jeremiás vajdának clientelája alatt, Botosánban lakott. Ezek oda érvén, a vajda jóakaratjának elvételéért való köszöntést is nem cselekedvén, egyenesen Botosánból elhozák Báthorit a beszterczei útakon által Beszterczére, onnan Kolosvárra, újolag való fejedelemségre. Oh! mi bolond nemzetségeink, kik akkor elsők voltatok a haza gondviselésében, kik együtt nőttetek, laktatok vele, mégis az ő állhatatlanságát, rosz pusilanimitását meg nem esmertétek, háromszor ezelőtt ide hagyván országát, végső veszedelmetekre visszahozátok; úszhatnak, mint eddig is, maradékitok az ő miá reánk jött veszedelemben.

32. Gyűlést hirdete újabban Kolosvárra Aprilisban; inauguratiója lőn nagy adónak felvételével. Az ország hadait mindenfelől hívatá; Szamosfalvához gyűlének, Májust ott tölték, Juniusban szép hadakkal, ok nélkül, de igen mód nélkül, sem utólja, sem oka, sem módja, kimene az Ér mellé Tasnádhoz. Basta még akkor kevés haddal levén Majtinnál sánczban, mellé szálla Báthori Zsigmond. Az erős

helyben levén, semmit nem is tartván, harczot nem ada, várván már elközelítő segítségét.

33. Onnan a mi hadaink, megmustrálván magokat, visszatérének Szilágy felé; ezenközben a Bastához rendelt hadak, kik magyar hajdúságból állottak, elérkezvén, Mihály vajda is jelenlevén, kijöve Majtinból Basta a mi hadunk után. Ekkor támada az a lator hajdúság; és Goroszlónál elérvén a mi hadunkot, ott a két úrnak, Székely Mojzesnek és Csáki Istvánnak, (mert két generálisok valának) egyenetlenségek miatt, egyik is nem engedvén a másiknak, mert egyik magát nagyobb, érdemesebb úrnak, magát a másik másnál vitézebbnek, látottabb hadviselt embernek állítván, a hadaknak nem jól igazgatása és rendelése miatt, nem úgy erejével mint okosságával megveré Basta, sok és vitéz emberek ott veszvén.

34. E harcz lőn Erdélynek elromlása; e levén a Bastán tött bosszúságnak jutalma. Azért a győzedelem után bejővén Erdélybe, elrontaték, pusztíttaték Erdély úgy, hogy soha vég nélkül többször meg nem épül, és soha előbbi állapotjára vissza nem jő; mert akkor nem levén kegyelem se nemes, se paraszt, se férfi, se asszonyi állatnak, egyaránt emésztette a fegyver mind férfiat, mind asszonyi állatot, kiváltképen a Mezőségen. Azt pedig a hallatlan kegyetlenséget a magyar hajdú cselekedte. Volt ezeknek az Isten nélkül való magyar hadaknak főkapitánya többekkel együtt Segnei Miklós, Dengelegi Mihály, Lippai Balázs, Szilasi János. Oh átkozott nemzetség! úgy kellett neked ok nélkül bánnod a te felebarátoddal, a ki neked soha nem vétett, kenyeredben sem ett, szemmel sem látott; te minden javát el-

prédáltad, fosztottad, faluit, városit elégetted, a bennevalót az ártatlan gyermekekkel levágtad; eltöröl e földről Isten, nem leszesz nyomos, nem marad a te prédád a te maradékodnak, úgy vesz el a pusztító, mint ő másokat rontott.

35. A harczról Báthori Zsigmond elszaladván, Csáki Istvánnal Moldovába megyen, Székely Mojzes a vitézlő fizetett renddel összevervén magát, Kolosvárhoz jő Barcsai Andrással, onnan Borbély Györgygyel Fejérvárra; Borbély György Dévára, Barcsai András Lugosra, Székely Mojzes Fogarasba.

36. Basta bejöve Kolosvárhoz, meghódola Kolosvár, megadá Gyulafi László Szamos-Újvárat; csak Fogaras, Görgény, Déva már a miénk, Brassó, Szeben és a szász városok. Tordánál megöleti Basta Mihály vajdát. Ezért vala pedig akkor igen könnyen mindjárt a németnek bennünköt meghódoltatni: Várad, Huszt, Kővár, Jenő német kéznél volt, német praesidium, német kapitány parancsolt, és azok a vármegyék az erősségekkel együtt német részre voltak; ezek is a Báthori Zsigmond cserélése-berélése miatt akadtak vala német kézhez.

37. Báthori Zsigmond Moldovából kijöve Csáki Istvánnal Brassóba, a székelységnek újabb szabadságot ada, a székelység magát nagy hűséggel viselé. Basta egyenesen Fejérvár felől Fogarashoz siete; de Sinknél tovább nem jöhete, az Olt megáradt vala; Maros-Vásárhelyhez visszaszálla.

38. Ezalatt Báthori Zsigmond, mostani új fejedelemségitől fogva megalázván magát, megszánván, megbánván hatalmas török császár ellen való előbbi bolond cselekedetét: császár kegyelmes protectióját

impetrálja; melyet a török acceptála, és rajta esett szerencsétlenségét értvén, Lugos, Karánsebes felől nagy hadakat három passával bebocsáta; kihez képest Zsigmond is Brassóból kiszálla, megindúlván az ország hadaival, Maros-Újvárnál a török hadakkal megegyeze. Basta nem meré megvárni, Déshez mene, és ott erős sánczot csinála. Zsigmond Kolosvárhoz mene, de abban sok német praesidium vala, meg nem veheté, visszajöve alóla, a törököket elbocsátá; mert erős tél, szintén karácsonban vala.

39. Tordán ártatlanúl Csáki István vádlására Székely Mojzest Zsigmond megfogatá, Fogarasba küldé, egy ideig ott tartatá, de nem sokára megbáná; ártatlanságát s nagy szükségét látván szolgálatjára, elbocsátá.

1602.

40. Basta ezalatt Beszterczére mene, kiben vala praesidiuma Zsigmondnak, Vitéz Miklós levén előttök; megszállá Basta, erősen lőteté, töreté, meg is ostromoltatá; de haszontalanúl, sok népe vesze alatta, de a viadalt nem tágítá. Látván, hogy elhagyattak a segítségtől, Zsigmond maga is megpaszancsolván, megadák a várost hitre; a Basta hitét violálá a hada, felvervén a városból kijövő nemességet; kiért Basta sok tisztviselő és főrendeket felakasztata; de a mi meglött vala, csak meglőn. És így a Marosig Bastáé volt az ország, a Maroson belől Zsigmondé. — És a tél így múlék el, sok csatáknak járásával, hol egyik, hol másik szerencsétlenségével; ezenben a tél múlton múlt.

41. Tavaszszal induciát csinála Zsigmond Bastával, kivivé hadait mind, az erősségekben levő prae-

sidiumon kivül, maga is kimene. Szeben hitetlenkedik, pártolkodik; mert a vén Süveg Albertben német lélek lakik.

42. Zsigmond, az ő szokása szerint, ismét áruba ereszté Erdélyt, Bastával tractálni kezde. Örömest szeretné is a fejedelemséget, de az erdélyi fejedelemség fáradsággal, búval, gonddal, nyughatatlansággal jár, sok félelmes állapotokkal: ő ezt nem szereti; a békességes fejedelemséget nagy bátorságban örömest igazgatná; de ne keresd azt az erdélyi fejedelmek állapotjában, nem volt a soha, nem is leszen. Volt egy kevéssé, kit Báthori István lengyel király szerzett volt, Báthori Kristóf fejedelemségében; de azt az urak levágatásával, a töröktől való elszakadással elveszté Zsigmond uram. Ne keressd hát többször, a mit magad elhagytál; soha bizony az elő nem jő.

43. Csáki Istvánt Déváról Barcsai Andrással elküldé Zsigmond Bastához, az Erdély eladásának tractájára. Bejöve Basta a követekkel együtt, mintegy három ezer lovassal és négy ezer gyaloggal Kolosvárhoz. Zsigmond az ő hadait Szász-Sebeshez gyüjté, Székely Mojzest közikbe küldé a fizetett hadakkal. Csáki István megindítá Bastát, hogy magok szemben legyenek a fejedelemmel Fejérvárott, de még Zsigmond nem jött vala fel Déváról. Nézd meg és olvasd meg itt Zsigmondnak változó semmirekellő elméjét. Mikoron már Basta Fejérvár felé megindúlt volna hadaival, inkább sietvén mint hadnak menetele vagyon, csak a lovas seregét vivé vele a tanácskozásra. Másfelől megparancsolá Székely Mojzesnek Zsigmond, hogy a fizetett haddal, mintha nem ő akaratjából, ütközzék meg Bastával, hogy ha

a szerencse szolgálna neki, örömest meg is maradna még a fejedelemségben; ha nem, a mit a szerencse hozna, azt követné.

44. Úgy is lőn. Basta bátorsággal jővén, mikoron Fejérvár felé érkeznék, úgy vevé eszébe, hogy másképen a dolog. De ő is mint vitéz ember meg nem ijedvén, és a két úr is vele levén, assecurálván az ország hadai felől, seregét elrendelvén az akasztófánál, Székely Mojzes a hídnál, megvívának. Igaz, a kevés fizetett vitézlő nép, ki állott vala 16 száz lovasból, erős viadalt tarta; de meggyőzettetvén Székely Mojzes a németektől, futva szalada, és a győzedelem Bastának succedála. Itt vesze Barcsai András Basta mellett. Így levén a dolog, mégis csak Székely Mojzesnek tulajdonítá a harcznak okát Zsigmond. Mojzes, alá Solymosba, s onnat Lippához mene.

45. Zsigmond Dévából kijöve; Szebenbe menének, ott végezének; resignálá utolszor fejedelemségét; onnat mene ki Csehországba, Litomericzen elcserélé országát: e lőn utolsó cseréje.

46. Báthori Zsigmond azért utolsó búcsúját vevén Erdélyországától Szebenben, elindúla, egynéhány főemberek elkísérvén szintén Csehországba; Basta pedig az országot kezéhez vevé.

47. A Kajánon *) Ráduly, alias Sorbán, sok hadakkal jöve bé, havasalföldi vajdaságra igyekezvén, ki Mihály vajdának maradék bojérjai közül ugyan havasalföldi bojér, nem utolsó nemzetség levén, német császár megparancsolá Bastának, hogy azt collocálja ott való vajdaságra. Elérkezvén azért Ráduly

*) Folyó Zarándban.

nem kevés hajdúság sergével, Basta is Szebenből kijöve, és már több hada is utána elérkezvén, Fogaras földén általméne Barczára, Prásmárhoz szálla. Itt akkor Fogarasból kiköltözék Csáki István, kit Báthori Zsigmond adott vala neki, mint jámbor szolgálatjáért. Basta is, csak Erdélyt ejtse német kézbe, neki igéré Sárost és Zád várát; bezzeg a jó úr ezelőtt két esztendővel keresett jó hírét nevét itt megsérté: mert nem kell vala neki consentiálni a Báthori Zsigmond elcserélésének. De jaj! gyakorta a nagy eszes emberek nagyot vétnek.

48. Bozza útán Raduly beméne havasalföldi vajdaság occupálására, Simon vajdát hogy exturbálja; de nem könnyen kapható mindjárást: mert a tatár chám, szintén akkor menvén által Havasalföldén a vezér mellé ki Magyarországra, sok ideig oltalmazta Simon vajdát. Azután elmenvén a tatár ki Magyarországra, a havasok torkából kiméne Sorbán vagy alias Ráduly vajda, és erővel elfoglalá az országot. Simon a bátyjához Moldovába Jeremiáshoz méne. A derék hajdúság sok prédával onnan kijöve Magyarországra, ki az övéihez visszaméne. Basta is Prásmárról kiméne; az országnak Medgyesen generális gyűlést promulgála, és homagiumot praestáltata; német hadait elosztá telelésre; maga Fejérvárra szálla.

1603.

49. Immár a fejérvári harcz után hogy Székely Mojzes aláméne Solymosra, nem késvén ott, beméne Törökországba, akkor a török császár derekasképen Magyarországra a német ellen hadakozván. Vala a fővezér Jemiczki Haszán passa, kihez bemenvén

Székely Mojzes Bethlen Gáborral, az országnak állapotját és újolag német kézbe való esését deplorálván, a vezérnek is szíve azon megesvén, tavaszszal Székely Mojzest hadakkal Erdélybe kísérteté, bizonyos számú hadat adván melléje, mikoron a fű ki sem jött volna. Székely Mojzes Martiusnak végén megindúla Tömösvárról, tatárral többel mint törökkel; s a tömösvári passával Lugoshoz érvén, és Huszár Pétert onnat kézbe adván, a tatárok levágák. Onnat a Vaskapun által bejővén, Szászvároson valami ötszáz német gyalog levén vigyázásnak okáért, azok a hírt megértvén, vissza Fejérvár felé sietvén, csak Szászváros mellett közel az akasztófánál levágják azokat a tatárok, kik elöljáróban voltak. Onnan Székely Mojzes Szász-sebeshez szálla; feles német levén benne, gyalogja sem levén, elméne onnan Fejérvárhoz; de ott is volt ötszáz német gyalog. Fejérvárat valami taraczkokkal Sz.-György-kapunál löteté; valami ezer gyalog rácz pandur érkezék, ostromot tétete, de haszontalan akkor; mindazonáltal megrettenvén a benvalók, megadák harmadnap múlva, és a benne valókat Zalathna-Bánya felé kísértetvén, a tatárok utánok mennek, sok elvesze bennek.

50. Onnan Székely Mojzes elindúlván, siet vala Bastát Szamos-Újvárba rekeszteni; mert immár az országban levő hazát szerető urak, főemberek lassan-lassan hozzája szabadulásoknak okáért gyűlnek vala, és magyar hadai is szaporodván, a hadgyűlés nő vala; de megértvén Basta Mojzesnek akaratját, Újvárból elmene Szatmárba, ott praesidiumát hagyván, útát Székely Mojzes Kolosvárra fordítá; azt meghódoltatá, magokat megadák. Itt a jámborok a

jesuiták fundatióit elrontották, magokat kiűzték. Jaj azután szegények sok pénzekkel, nyomorúságokkal Bastának megfizetének. Onnat Székely Mojzes Beszterczére mene, azt is hozzá hódoltatá; elindúlván, ismét Medgyeshez méne, ott is azont cselekedé.

51. Mikoron mindezek így forganának, Basta az országból kimenvén, és mellette elegendő had is nem levén, Basta által Rudolphusnak Havasalföldébe beszállított creaturája, Sorbán alias Ráduly vajda succurrálni akarván vasallus társának, Háromszéken Bedő Istvánt, Csíkban Matis Jánost erre alkalmatosnak itélvén, országából is Rácz Györgygyel bizonyos számú kurtányit kiküldvén, noha mind Háromszékről, Csíkról az igaz nemesség hazájoknak megszabadulására Mojzes mellé mentek vala, alávivé a Háromszéken és Csíkban egybegyűjtött hadakat Rácz György mellé, és magokat Földvárnál conjungálák.

52. Ezt Medgyesnél való táborában megértvén Mojzes, mindjárást elöljáróban reá választá a hadának jovát, színét, kikkel Makó György és Imecs Mihály levén a székelységről való hadak között, Rhédei Ferencz a fizetett had előtt, megindúlván, s azokat Földvárnál érvén utól, mivel ott szoros, víz és sár között voltak, az idő is reájok esteledvén, semmit az ellenségnek a mieink nem árthatván, Höltövényhez visszaszállnak. Ezek fáradt erővel is levén, nem is gondolván Földvárról azon éjjel az ellenségnek elmenetelét, a mieink mikor nyugodnának, ők Földvárról éjjel viradtig Rosnyóhoz mentek; mert tudják vala, hogy új segítségek jőne az nap Havasalföldiből, a mint el is jöve.

53. Reggel midőn a mi csatánk ezt eszébe vette volna, remélvén hogy futna előtte az ellenség, utána indúla sietséggel. Immár azoknak elérkezvén segítségek, véletlenűl, Keresztyénfalva és Rosnyó között összetalálának. Igaz, voltak ott eszes okos emberek, hadakozásokban forgottak, kiknek tetszett volna, hogy a miéink kevesen levén, olyan feles haddal meg ne ütközzenek; mert úgy is lött volna jobb. De egy Imecs Mihály nevű ifjú, ki az ő személyében elég vitéz, de experientiája kevés vala, gyalázattal illetvén, félelmeseknek, nem vitézeknek mondván a nálánál régibb vitézeket, azok is nem akarván gyalázattal megtérni, harczot adának, igaz, vitézűl és dicséretesen, kiknek bizonyára híres ütközeteket leírhatják a historicusok: de csak mint egy csata lőn, Havasalföldiből kijött csatázni indúlt egynéhány száz lovassal; sem a székelyeknek és a megmondott két lator nemes embernek, kik fellázasztatták nemzetségünket, sem az új segítség kiérkezését Havasalföldiből nem tudván, ilyen vakmerő vitézséget cselekedtek. Igaz, elvesztették a szerencsét, de dicséretesen, itt veszvén a harczon mind a ki oka volt az illetlen viadalnak, Imecs Mihály, vele Makó György, vitéz kapitány ember, sok főrendekkel és sok jó vitéz ifjakkal, főemberek gyermekeivel.

54. E harcz alatt Mojzes is az Apácza erdején azon napon beérkezék Apáczához, és azon estve az elöljáróknak szerencsétlenségeket meghozák, ki a hadaknak elapadására lőn; onnat előbb szállának Höltövényhez. Ez alatt Sorbán minden hadával kiérkezék, magyar hada is szépen levén, és a székelységről, a mint megírám, két helyről, Donáth Györgygyel, Bedő Istvánnal, Matis Jánossal derekas had levén,

55. Tudván Mojzes mind a vajdának kiérkezését, látván hadának színének elveszését, eszében vevén a maga sok fogyatkozásit, de mégis nem gondolván semmit a szerencsének változó állapotjával, előbb a papirosmalomhoz szálla, a kőhíd a hol vagyon. Sorbán is élni akarván az alkalmatossággal, nem várakozék semmit arra, hogy mi hadainkat reparáljuk, maga meglehet vala, mert lengyel had is már mellénk érkezett volna, és egyéb alkalmatosságok is szolgálhattak volna, reánk jöve a táborunkra. Igaz, Mojzes harczot nem ad vala, de a lövőszerszámával biztatják vala, hogy avval az ellenséget viszszaverhetjük s táborunkat meg nem bonthatja. De azzal meg nem rettenthetvén az ellenséget, bátorsággal reánk jöve, és mi, kik besánczoltuk vala magunkat, sem elő, sem hátra, sem oldalt nem futhatván, neküuk gyalogunk is csak hatszáz sem levén, az ellenségnek feles: itt nem viadalnak állapotja, hanem a sánczokban elrendelt seregeknek csak megbomlása lőn, senki emberségét nem is mutathatván, a ki mint futhata elfuta. De a szekerekkel duplásan bevert sánczok miá itt vesze hadunknak nagyobb s szebb része. Itt szakada vége, magva, sok becsületes főrenden valóknak, nemzetségeket itt fogyatták el. Itt vesze el a réten maga is Székely Mojzes, eleget tevén életével, vérének kiomlásával édes hazájához való szeretetének. Bizony itt is a mi nemzetségünk, a megnevezett latrok lőnek okai hazánk akkori rettenetes veszedelmes állapotjának. Oh bolond haza! hogy az ilyen árulóknak még a maradékjoknak is megkegyelmez; oh ebűl szokott amnestia! lator volt a ki fundálta.

56. Innen elszaladt főrendeknek nagy része, és másunnan is sokan összeverekedvén, menének alá Fejérvár felé, onnan Barcsához, újolag a török segítségben helyheztetvén oltalmokat. Barcsáról Bethlen Gábort elől a fővezérhez, ki akkor Esztergomnak megszállására mene, küldék, és magok sokan alá, Káránsebesbe jöttek, onnat beljebb Tömösvárra, a mi segítségünkre jött két ezer lengyel haddal együtt, kik a Mojzes elveszése után érkeztek vala. A török, ezt látván, nem kicsiny dolognak tartván az erdélyi állapotot, noha ilyen nagy dologban indúlt, egy hatalmas várnak megvételére, ki mellett készen várja a német császár ereje: mindazáltal mindjárást derekas hadakat rendelének, kiket, mintegy tizenhatezer embert, Tömösvárhoz szállitának.

57. Immár Basta újolag, a vajda szerencsés győzedelmét értvén, ő is ott kün mind német, magyar hadat derekast conscribálván, a mi meggyőzettetésünk után mintegy készre bedobola Erdélybe; hallván, hogy az erdélyi urakban, főrendekben lement sok, és hadat sollicitálnak újolag a töröktől, alá jöve minden hadával Lippához, ott erős helyben besánczolván magát, a török hadak megpróbálák erős csatákkal. Azonban az idő akkor eltelék, és a bejövetelben akkor semmi nem telék. A töröknek is ideje eltelék, a vezér is Esztergomot meg nem veheté, a mellénk rendelt hadnak is ina elszakada, eloszla, és a magyarok is vissza Nándor-Fejérvárra szállának.

58. Mikoron a Káránsebesbe aláfutott urak, főemberek, nagy reménységgel várnák a török segítséggel való visszajöveteleket édes hazájokba, eszekbe vevék, hogy a kivánságok nem succedálna : Bas-

tához folyamodnak gratiáért, kit megada, de nem sokaknak használa, mert Kolosváratt rekkentve egynéhányat megölének, némelyeknek testekét találván meg csak a puszta klastromban.

59. Ezeknek a Káránsebesben levő urak főemberek segítségekre, hogy ha kedvek lenne hozzá, kihoznák és bevigyék őket is Tömösvárra, Nándor-Fejérvárra, választották vala Bethlen Gábort, hogy együtt, egy akaratból ott ben várakoznának a hatalmas császár megsegítésére és Erdélybe való betelepedésre; de azok, megcsökkenvén a reménységben, nem akarának eljönni Barcsához, meghozván a kém, hogy nem szükség abban fáradni, s ők vissza, ki életre, de többen halálra mennének.

60. De hogy az elhagyott dologra visszatérjek, a töröknek, kit a keresztyének pogánynak hívnak, nagy misericordiáját nem akarom elhallgatni. Mikor azért Bethlen Gábor, kinek én inasa löttem vala, immár a brassai harczról való elszaladás után beérkezett volna Nándor-Fejérvárra: ott találtuk Balassi Ferenczet, kit a kétfelé való sántikálás közben beküldött vala Zsigmond követségre. Azután beérkezvén Székely Mojzes, vele minden dolgokban ott volt, és akkor is az ő és az ország dolgairól provideál vala. Érkeztek utánunk a sok főemberek, Kamuthi Farkas, Szilvási Boldizsár, Bethlen Farkas, Veres Dávid s a többi; és csak katona rend közül is sokan. Itt a török oly kegyelmességét mutatá, mindennek étele, abrakja, fizetése, végekkel a sok skárlát, gránát, karasia, úgy hogy bizony soha senki semmi fogyatkozását nem látta.

61. Minekelötte azért a segítség derekason általköltözött volna a Dunán, a vezér és tatár chám,

mert az is akkor ott vala, nem akarának segítséget adni, míg magunk közül a kit érdemesebbnek tartunk, fejedelmet választanánk. Így azért összebeszélvén, mind az urak, főemberek és a katonaság választák urokká fejedelmekké Bethlen Gábort, melyet a török igen akara. Mindjárt a vezér adata 16 ezer tallért az uramnak, a kit bizony nem is kíméllett a több főrendektől és vitézlő rendtől, minden nap úri módon fizetvén és minden rendet ajándékozván; abból is fizetett hópénzt a lengyeleknek és katonáknak.

62. De Szilvási Boldizsár, irígységtől vagy mitől viseltetvén, többet is magához vonván, reá támada Bethlen Gáborra, és falban rugá. Ugyanezt vevén eszébe Tömösvárhoz lementünkben a török, hogy semmi becsületét, mint uroknak, fejedelmeknek meg nem adnák, elkedvetlenedék. Mert noha Basta Lippánál a sánczba ásta magát, ott hozzá nem férnek vala, de más úton próbálnak vala; de a visszavonás, egyenetlenkedés ezt hozá, hogy reá támaszta Szilvási Boldizsár az ő szokott ravasz tudományával az uramra minden rendeket, csak egynéhány vitéz katona emberek maradván mellette, és a fejedelemségnek tisztéből kizárá. Így ment vissza a török had, így a magyarok és lengyelek mindnyáján; telelő helyt Szendrőt és vidékét rendelék nekiek. Nem volt semmi fogyatkozás dolgokban, de mégis nehéz az hazájától távolléte embernek, és oda nem szabados menése; a mellett hallani a bennevaló rettenetes pusztulást, veszedelmet.

63. Mindezek alatt mikoron megértettem volna, hogy az édes anyám Brassóban a nagy pestisben megholt volna, jóakaró atyámfiainak tetszésekből

biztattatván, hogy Káránsebes felől én haza bújdoshatom, gyermek vagyok, senki nem bánt: Tömösvárra s onnan Bókánba [1]) visszajövék, kiben egy káránsebesi embertelen főember, Fodor Ferencz, lakik vala. Innen egyenesen akartam Káránsebesbe jőni; de megértvén, hogy egy hitetlen, arnótból lött bánt, Lodi Simont a hitetlen árulók helyheztettek oda bánságra, ki az elfutott nemes emberekben a kit ott kaphat, megfosztja, meg is öletett bennek titkon sokat.

64. E miá szabadoson nem mertem menni, ott egynéhány nap mulattam, lovamat eladtam 12 aranyon, pénzen fogadván kalauzokat, úgy vittek Káránsebesbe. Egy estve mikor a város népe szokott omlani a folyóvízre, azokkal mentem egy esmerőm házához Borczon Györgyhöz, kinek fiával egy urat, Barcsai Andrást, szolgáltam azelőtt, oly reménséggel, hogy ő engem eliktat Erdélybe: de az áruló kézbe ada a bánnak, ki karóba akart veretni ha régi esmerőim nem törekedtek volna mellettem, megparancsolván, hogy kimenjek a városból. De hová tudtam volna menni, mikoron Káránsebestől fogva Szászvárosig ember nem lakott; tehát egy szegény szabónak háza híjján laktam két hétig, míg meghallottam, hogy Lugosi János oda érkezett, kit Basta küldött vala a rácz hadak megmustrálására. Ezt noha nem esmertem, de az atyámtól hallottam, hogy az is Báthori Zsigmond szolgája volt, s reá emlékeztem; nagy bizodalommal azért eleibe mentem. Ez mikoron megértette ki legyek és nyomorúlt állapotomat látta, melléje vőn, és ő hoza Erdélybe haza.

---

[1]) Talán Bóka, Torontálban, a Temes mellett.

1604.

65. Ekkoron Basta már Kolosvárott lakott; oda érkezvén Sennyei Pongráczhoz estvére, ő szerzett gatiát. Bölöni Gáspár lakott a magyar cancellarián, e volt Isten után promótorom mindenekben, ennek segítségével, tanácsadásával jutottam puszta jószágocskámhoz, kit adtak volt a két hajdúnak Nagy Lukács és Sebesténnek. Ezek Hídvégen egy jobbágynak leányát szerették, gonoszúl mindketten élték; Sebestén megölte Lukácsra való bosszúságában a leányt.

66. Ez időben lakott Brassóban egy franczúz, Beauri nevű kapitány, ki praesideált a városban; ennek híre levén a Hídvégen történt gonoszságban, kiküldött, és mind Lukácsot, Sebestént Kolosvárra küldi; Sebestyént felakasztják, Lukácsot proscribálák. Ez a gonosz eset rajtok nekem jó szerencsét hoza, mert útat nyita jószágocskámnak sollicitálására; és nem úgy mint magam nevével, árva öcsém, húgom neveivel supplicatiót formálván Bölöni Gáspár, mivel atyánk régen megholt Mojzes bejövetele előtt, jószágunkot megadák. Halmágyi István érkezvén Kolosvárra követségre Sorbán havasalföldi vajdától, onnat ő hozott Brassóba, kapitány Beaurinak gratiámat praesentálta, magamat hozzá vitt, jószágomat is hogy megadták jelentette, kit mind placide hallgatott, de valami háromszáz köböl gabonánk levén Földvárott, annak megadásáért felgerjede; csaknem rosszúl járék, ha Sinkabánk Márkos és Göcsi Ferencz nem segítettek volna Halmágyi mellett. Így jár, a ki hamar sokat kíván.

67. Mikoron azért a Törökországban maradt urak és főrenden való nemesség, katonaság, mint hazájokból kirekedett exulok, elméjeket éjjeli-nappali sok szorgalmatosságokkal abban fárasztanák, mint és hogy találhassanak magoknak módot mind a magok bátorságos hazajövetelekben s mind a németnek Erdélyben való rettenetes dühösködő uralkodásától lehető megszabaditásában; az alkalmatosság így hozta: Bocskai Istvánnak egy rabja Huszain aga megsaczolván bizonyos summába, ez saczának mivel megszerzésében ott ben az ő feleinél fáradozna, ez által indítának az exul urak tractát Bocskaival: hogy az Istenre nézve elsőben, annakutána hazájának nemzetének is szintén utólsó veszedelmét látván elközelíteni, serkenjen fel, és mindezekre nézve kösse fel a harangot, támadjon ki a maga nemzetének megmaradásáért, hátra tevén minden ebben vagy ezekkel ellenkező respectusokat. Mely török ebben híven és igazán eljárt, a mint a dolognak vége megmutatta. Az is a jó emlékezetű úr, ki ebben való felébredésével azután fejedelem lőn, minden félelmes állapotokat hátratévén, maga életét is koczkára vetvén (noha azelőtt bizony valóban német lélekkel bírt, de nemzetéhez való szeretetéért azt magáról levetkezé) és Istent hívân segitségül, jó reménséggel dolgához így kezde.

68. Basta már az erdélyi gubernatorságból vagy generalisságból elment vala, és itt három commissariusokat praeficiált vala, a benmaradott praesidiumok előtt hagyván egy atyafiát, kit is conte Capreolisnak hívtak; ezek igazgatták az erdélyi állapotot, mivel nem volt sohonnan félelmes állapot. Basta pediglen ment a felső generalisságra, Eszter-

gomnak segítségére. Mindezek között mikoron immár Bocskai István is látván az alkalmatosságot, hogy Basta is távol volna, és derekas hadak szintén akkor Erdélyben is, a praesidiumokon és valami néhány száz vallonokon kivül, nem volnának, Magyarországban is nagy úraknak elméjeket megnézvén, kik a németektől való rettenetes inséget megunták vala: alattomban magához kezdé alliciálni a vitézlő rendet, kik elei voltak a Bastával való hadakozásban Erdély ellen, a hajdú kapitány embereket, kik közül akkor leginkább hallgatták ama lator dúló fosztó hajdúkot, úgymint Lippai Balázst, Német Balázst, és a főemberek közül is kik azon a pórázon jártak, Segnei Miklóst, Dengelegi Mihályt, Ibrányi Ferenczet. Ezeket nézte akkor a széllyel Magyarországon levő csavargó, lézengő hajdúság, mert akkor még nem volt lakóhelyek és csak akkor támadtak vala nem régen az hajdúk, mert azelőtt emlékezetek sem volt.

69. Rudolphus császár Basta helyébe mikor Joannes Belgiosót expediálná a guberniumra, ki Váradig érkezvén, eszébe vette a Bocskai István indulatját, akaratját, szándékát: de nem levén elég módja az ellene való állásban, Pecz Jánoshoz, ki akkoron Kassa táján volt és kassai generalisságot is affectált, mintegy három ezer gyalog levén vele, érette küldött, hogy conjunctis viribus resistáljanak.

70. Immár azért Bocskai István is, mint ki ilyen dologhoz kezdett, semmi munkáját nem szánván, és értékét semmiben nem kímélvén, pénzzel a mit nem ért, ezüst míveit, kit épen, kit darabokra vagdaltatván, tartozás nélkül osztatá a hajdúknak, hogy magához vonhassa őket; kik mind az ado-

mánytól és szép szóval meggyőzettetvén, már derekasan gyülni kezdettek volna Kerekihez. A mi szegény számkivetett atyánkfiai Tömösvárról Gyulára, onnan oda érkezének és ott egymással szembe lőnek; ezek között akkor is elsőbb, noha ifjabb, levén Bethlen Gábor. Ezeknek tanácsával, a töröknek is jó akaratjával, igen nagy assecuratiójával, nagyobb bizodalommal lőn Bocskai István és a vele valók.

71. Pecz János is semmit hátra nem hagyván az ő dolgában, mikoron igyekeznék Váradhoz menni, és ott Belgiosóval magát conjungálni: híre levén Bocskai Istvánnak benne, hogy már az Ér felé közelgetne, eleibe mene, és csak közel már szintén Diószeghez rendelt seregekkel reá érkezék. Azok német módon szekerekből sánczot formálván, magokat vitézül lövéssel oltalmazták, és a mi hajdúink is vitézül ostromlották. Nem kevés puskaport hányván el a németek magok oltalmazására, és a mi ostromló feleinknek veszedelmére; a szerencse úgy hozá, hogy magoknak lőn veszedelme; mert magok tüzétől elébb vetvén fel a por magát, mint a rendelések volt, őbennek nagy kár lőn, és ezen pornak felvetése alatt a mieink derekas ostromot tőnek. Az első győzedelem e lőn, mert a közönséges nép ott mind levágattaték, a főrend Pecz Jánossal fogva esék. E lőn a nagy hatalmú Istennek jóvoltából a kicsin győzedelem a németnek utálatos inségéből való megszabadulásunkra.

72. Mikoron ezek mind így forganának, Belgiosó megparancsolta vala Conténak, hogy az erdélyi banderiummal, sőt az egész Erdélyben felültetett nemes és székely hadakkal kijőjön Bocskai ellen segítségre; kik meg is cselekedék, és ugyanazon a napon, de már késő östvén, hozzá érkezének, és

megegyezének elsőben Váradnál Belgiosóval; de míg az hadak reá érkezének, elkölt vala a súlya; és onnan nyakok vakarítva térének vissza Váradhoz. Mert a győzedelmes hadba nem merének belékapni, noha bizony sokkal felesebb vala a Belgiosó hada már az Erdélyből kijött hadakkal.

73. E kis szerencsével Bocskai Istvánnak hada nevekedni kezde, a németeknek szívek megesék, elannyira, hogy minden éjjel felülteté seregeit és úgy strázsálák hajnalig. Mindezek így folyván a dolgok, Belgioso micsodás tanácsoktól viseltetvén, minden gyalog német hadait, ki mintegy négy vagy ötezerből állott, a várba collocálá, maga a német fegyveres és vallon hadakkal, az Erdélyből kijött lovas hadakkal (mert a gyalog székelységet visszabocsáttatá) egy estve dobot verete, és mintha az ellenségre Bocskaira akarna menni, azt tettetvén, Kis-Marjánál a Berettyón éjjel általmene, viradtig Debreczenen túl ére, ott hajnalban keveset étete; de az ellenséget messze elhagyá, estvéli megindulása után, másnap Tokajba szalada, vele levén, el nem hagyván az erdélyi lovas hadakat.

Mikoron Bocskainak azt hírül adták volna, ő is hadaival megindúlván, s a németnek rémülését látván, nagy bátorsággal utána indúla; de azon éjjel a hajós hídon minden hadak Tokajba általköltöztek vala, a ráczokon kivül, kik Rakomazba szállottak vala. Ezekre hajnalban reá érkezvén a Bocskai István előljárója, a kik által nem úszhattanak, azok ott veszének. Bocskai Isván alább menvén, az általköltözéshez kezde.

74. Látván Belgiosó Bocskainak bátorsággal való magaviselését, és hogy a Tiszán is híd nélkül

költözik, Tokajból megindúla Kassa felé éjjel minden német hadaival. De már a mi erdélyi hadainkat előrendelte vala avagy inkább háta megé szorította, Csekeházára s több falukra. Mikoron azért éjjel a német hadak nagy zúgással mennének, parancsolta Belgiosó a mi generalisinknak, Sennyei Pongrácznak a nemességnek és Kornis Boldizsárnak székelységnek kapitányoknak, hogy felüljenek s kövessék, a mint fel is ülének. De ebben egyetértvén sok éjjeli tanácskozással a nemesség és székelység, balra hagyák Kassát, generálisokat Belgiosó után békével igazítván. A mi hadaink Patak felé, által a Bodrogon, szállának, és minden mulatás nélkül a leányvári réven a Tiszán által Isten akaratjából békével házájokba jutának.

75. Bocskai István ezek után mind progrediált elébb-elébb; voltak, akkor élték még házájokat szerető igaz tős gyökeres urak; mivel az ő jó szerencséje után melléje állottak mindjárást az egész magyarországi urak, vármegyék, Kassa városa, a több királyi városok, megunván a németnek ők is rettenetes inségét. Megírták a kik benne forgottak; én azokban, akkor házámon kivül levén, nem forgottam: azoknak hagyom, a kik azokban jelen voltanak.

76. Bocskai István oda fel való gondjai között nem felejtette Erdélyt is, és örömest vonta volna magához; de hadait erre nem szakgathatta. Viszont, kivel itt felköttesse a harangot, nehéz vala, mert már sokszor szájunkat a kása megégette vala, és mikoron mi, szegény erdélyi statusok, életünket koczkára vetettük, akkor Magyarország csak nézi vala. És így az 1604-ik esztendő csak reménségben,

hallgatásban végződék el; mivel Basta Kassához alá érkezett derekas haddal, és az ősznek vége s télnek eleje sok és csudálatosképen forgott, hol egyik, hol másik vevén győzedelmet. Mindazáltal a tavasznak igen elején avagy a télnek végén nem állhatván Basta, Eperjesből felindúla, Bocskai István is utána; és így Erdély is felébrede, a maga dolgaihoz kezde.

1605.

77. Ebben pedig fő és a dolognak kezdője levén Dersi Petky János, mert ő nyitá fel a székelységnek szemét, ő vala a ki megmutogatá, hogy eddig is Isten ellen, hazájoknak romlásával, lelkeknek veszedelmével szolgáltak a németnek. A székely nemzetnek némethez való hűségének megmutatása miatt szenvedtük a veszedelmet azelőtt is, és vége leszen majd nemzetünknek és minden állapotunknak, ha meg nem orvosoljuk és jobbra nem fordítjuk a ló száját. Udvarhelyszéken Keresztúratt hirdete először gyűlést a székelységnek Petki János. Itt renunciálának a német hűségének, és Bocskai Istvánhoz követeket küldének. Igaz, az egész országban nem volt derekas hada a németnek, de minden várakban, erősségekben feles német volt, Segesvárban is.

78. Sorbán havasalföldi vajda Rácz Györgyöt az előbbi hitetlen szokása szerint kibocsátotta vala egynéhány száz ráczczal és gyalog hajdúval, de a székelység nem vevé; Szebenbe méne, azok excipiálák, mert ott egy ország árulója, Süveg Albert, bíró, lakik vala, ki mindenkoron megszabadulásunknak idejében akadály vala. Ennek a szászság között gaz-

dagságáért nagy tekinteti vala, igen németes, áruló hitetlen ember vala: és ennek tanácsából Rácz György az egész télen, hol Szebenben, hol Medgyesben, végre Segesvárban szorúlván, az egész országnak nem kevés romlásával győzetteték meg, mert vár-, város-venni-való alkalmatosságunk nem volt; ő ezekből csatázott. Igaz, hol egyikbe, hol másikba szorúlt, hogy kün nem állhata; de az ő dolgokban mindaddig semmi nem lőn, míg Augustusban be kellett jőni Medgyesre Bocskainak, úgy adá Rácz György Segesvárral meg magát.

79. Ezekben az Erdélyben akkor levő veszekedések- és pusztításokban lőn a hadak előtt egy ideig Gyulafi László; de ő meghalván Köpeczen, azután küldé be Bocskai Csáki Istvánt Segesvár alá; de maga is csakhamar azután beérkezék.

80. A török császárnak is e megnevezett lator Rácz György és Süveg Albert miá ide derekas hadakat kelle vala küldeni, Ali passát, a ki azután budai vezérségre is méne mindjárást, Simon vajdát a moldovai haddal. Ezek Segesvár alatt sok ideig hevertenek, míg Rácz György onnan kijőne. Rácz Györgynek Bocskai megkegyelmezett, Medgyesen generalis gyűlést hirdete; az országtól fejedelemmé választaték, Septembernek elein, megesküvék, Rákóczi Zsigmondot gubernatornak választatá; maga Magyarországra kiméne Kassára; onnan a Rákos mezejére méne. A török császár fővezérétől, Mehmet passától igen nagy solennitással a görög koronával megkoronáztaték.

1606.

81. Két esztendő alatt való hadakozásai után, Bocskai Erdélyből, Magyarországból a németeket kitisztítván, derekas tanácskozásokkal Illyésházi István által, Rudolphus császárral a békeségről tractálni kezde, Bécsbe rendeltetvén a tractatusnak helye. Sok disceptatiókkal ultro citroque agitáltatván a dolog, tizenhét conditiók csinálásával, kire mind akkori császár, azután valók is kötelesek, a békeség végbe méne: hogy Magyarország a koronához visszaszálljon, Bocskai Istvánnak erdélyi fejedelemségben absolutum dominiumja legyen.

82. Mikoron immár sok fáradsági után a békeségnek jó exitusával Bocskai Erdélybe jőni készülne, nem akará Isten, hogy békeséges fejedelemségében dominálhasson: élete elvégződék 26-dik Decembrisre virradólag Kassán. Ím az Istennek csudálatosok az ő dolgai: mert ő tanácsa vala kiváltképen ama régi nagy uraknak ártatlan törvéntelen halála. Nem szállhata vénséggel koporsójába, életének jobb korában hala meg; ki, mondotta per veneficas artes, ki, per toxicum; igaz-e, nem-e? Istennél az itélet. Elég az, mihelyt megholt, Kátai Mihályt cancellariusát, ki megfogatott vala ezen suspiciókért, azt ottan a kassai piaczon diribról-darabra aprították, vagdalták, hogy ő lött volna oka halálának. Ebben fő volt Szécsi György, ki akkori udvari főkapitánya volt, és az udvar népével ő cselekedte, cselekedtette.

83. Bocskai István, hogy életének vége elközelítését eszébe vette volna, Homonnai Bálintot, ki mellette többet fárodott másoknál minden dolgokban, méltóbbnak is állítván arra való nézve egyebek fe-

lett, mint a nagy Alexander régenten Perdiccást, maga helyébe az erdélyi fejedelemségre commendálá testamentumában; minden gazdagságának, tárházának nagyobb részével meg is ajándékozá.

84. Bocskai István holta után Erdélyben praesideálván a gubernatorság tisztében Rákóczi Zsigmond, Kolosvárra az országnak generalis gyűlést hirdete, communicálván az országnak Bocskai fejedelem halálát: hogy magokról provideáljanak, már interregnumban levén állapotjok, és Bocskainak is a fejedelemségről való dispositióját detegálá, ki maga után Homonnai Bálintot hagyta vala fejedelemnek.

1607.

85. Mindezeket mikor immár a státusok jól megértenék, consultálódván egymással, mit kellene cselekedniek, és kit kellene Bocskai helyébe választaniok: akkor fővebb, öregebb, tekintetesebb is levén az úri és nemesi rend között Sennyei Pongrácz és Szilvási Boldizsár, székelység között Dersi Petki János, ezeknek kiváltképen való affectusától, animusától, tetszésétől is meggyőzettetvén minden rendek, egy suffragiumból választák fejedelemül a gubernatort Rákóczi Zsigmondot, kit, felkiáltván: Vivat! Vivat! Vivat! háromszor, annakutána solennitással szállásáról a nagy-templomba hozák, és fejedelemségre megesküvék: onnan nagyobb solennitással vissza szállására kísérék.

86. Ebben ellentartó vala Iktári Bethlen Gábor, de nem sokad magával; mert ő akarja vala a fejedelemségre creálni akkor is Báthori Gábort, de nem succedála; szintén akkor kevés pártja levén, benne ma-

radott, és ő rája egy nagy vasat verének; de jóakaró atyafiainak intereessiója által megszabadúla kevés nap múlva.

87. Ezalatt a magyarországi uraknak nagy része, Bocskai Istvánnak tetemeit tisztességgel elkészítvén Kassán, felesen is kisérvén együtt Homonnai Bálinttal, úgy hogy Fejérvárra hozván a testet, a temetéssel együtt Homonnai a fejedelemségre emeltessék: az új fejedelemnek hirének hallásával igen megütközvén, de azzal nem gondolván, útjokat continuálák.

88. De mikor az új fejedelem megértette volna, sietséggel melléje hivän a hadakat, minthogy a magyarországi urak felesen voltak, az udvari had is kisérvén a testet, félvén a temetés alatt valami csalárdságtól: Kornis Boldizsárt, több főembereket is választának vele, kitől megizenék Homonnai Bálintnak, hogy a test mellől maradjon el, és az udvari hadak is elmaradjanak, mert ha azt nem cselekeszik, már országosan felülvén, a testnek eleibe megyünk, elveszszük tőlök; mi is, mint urunknak, fejedelmünknek hideg tetemének illendő becsületét megadjuk, tisztességgel el is temetjük, de azon formán, mint ők hozzák, nem admittáljuk.

89. Mikoron azért Goroszlónál Kornis Boldizsár ezeket az uraknak proponálá, tanácsot tartván, Homonnai Bálint és némely seregek is elmaradának, Kővárba és Husztba menének; Kővárban levén kapitány Pernyeszi Gábor, Husztban Jósa Deák, Homonnainak megadák; ott levén derekas jovai Bocskainak, magának vevé, azokkal osztozék, és a várok is egy ideig, azoknak a kapitányoknak magokviselési miatt, Homonnai számára biratának. Míg

azután sok levelek s követek járása által Homonnai Bálint nyárban bejővén Rákóczi Zsigmond fejedelemhez Fejérvárra, ott atyafiúi szeretettel megegyezének, mert Rákóczi Zsigmondnak édes leánya, Erzsébet, volt Homonnai Bálint felesége.

90. Így aztán rövid fejedelemsége békeséges levén mind végig Rákóczi Zsigmondnak, Fejérváratt lakék; de az ország még akkor igen szegény puszta vala.

91. Mind a magán történt esetért, talám a fogyatkozott állapottól is viseltetvén Bethlen Gábor, mert elkölt vala kezéből Hunyad, kit Bocskai idejében bírt, nem vala semmi jószága a puszta Illyénél egyéb, a fejedelemtől elbúcsúzék, és kimene Ecsedbe Báthori Gáborhoz, szolgája levén; ki nagy becsülettel fogadá, jószágot szakasztván illendőt mindjárást maga, felesége és szolgái tartásokra.

92. Immár a fejedelemségre való vágyakozásra gyökeret vert vala a Báthori Gábor szívében némely embereknek persvasiója, járúlván hozzá a Bethlen Gábor kimenetele is. Itt ben is az országban némelyek, kiváltképen Kendi István, Kornis Boldizsár, látván a fejedelemnek erőtelen, igen megöregedett beteges állapotját, elméjeket abban fárasztják vala, mint promoveálhatnák Báthorit fejedelemségre.

93. Eszébe vevén azért a fejedelem Báthori intentumát, meggondolván magában, meghányván-vetvén Erdély országának igen bajos, sok gonddal, fáradsággal való gondviselését, magához közelebb való tanácsival is közölvén: tractálni kezde Báthori Gáborral. Hogy azért teljességgel haszontalanúl ne maradna már ennyi ízben való bajos gondviselésiért,

(mert noha igen dicsérik a publicumot, de szeretik az emberek a magok hasznos privatumát is) kivánná Rákóczi Zsigmond fejedelem Báthori Gábortól: hogy Magyarországon neki Csáki István relictájától megvegye Sárost és Zádvárát, kiről itt ben azután contentálná a relictát árváival, fejedelemségét kezéhez vevén; mivel minden erdélyi patrimoniumok zálogon nagy summában abalienáltattak vala. Ezt a két nevezett várat Csáki Istvánnak Basta azért szerzette vala a császártól, hogy Zsigmond fejedelmet azelőtt, a mint kihozta vala Lengyelországból Moldován által az erdélyi fejedelemségre, abból kibeszélje; a mint meg is cselekedte, a mint erről az 1602. esztendőben történt dolgok között olvashatni.

94. Azon télen ez mind így tractáltatván, véghez mene a tracta. Kezéhez vevén a megnevezett helyeket Rákóczi fejedelem, Kolosvárra gyülést hirdete: sok és derekas ratióit számlálván fejedelemsége renunciálásának, az országtól elbúcsúzék, és Erdélyből kiindúla ugyanonnan.

1608.

95. E vala pedig kiváltképen való oka fejedelemsége letételének: az erőtlenség, elesett vénség, és hogy ő német császároknak szolgálván, egri kapitányságot és több helyeken is tisztségeket dicséretesen, nagy vitézül szolgálván, promoveálta vala az uraságra az ausztriai ház: látja vala jól, hogy ha erdélyi fejedelemségét úgy kelletik viselni, mint ennek a hazának állapotja kívánná, nem lehetne, hogy a német császárnak is kedvét találhassa: mert két urnak nehéz kedvét keresni. Minden urasági, jószági

azért a Tiszán túl levén császár birodalmában, hogy gyermekei kezébe azokat békességgel hagyhassa, valedicálván fejedelemségének, kimene, ugyanezen esztendőben meg is hala.

96. Rákóczi Zsigmond fejedelemségtől való elbúcsúzása után azért az urak ottan újolag az országnak különb-különb státusival tanácsot tartván, egy suffragiumból választák mindjárást fejedelemnek Somlyai Báthori István fiát, Báthori Gábort, ki akkor Magyarországon ecsedi várában vala.

97. Eképen választaték erdélyi fejedelemségre Báthori Gábor, kihez ottan mindenik nemzet közül válogatának követeket Ecsedbe, hogy salutálnák és egyszersmind hívnák is. Ezeknek a követeknek feje vala Kornis Boldizsár. Mikor azért késedelem nélkül útjokat continuálván, oda érkeztek volna az új fejedelemhez: a követeket megvendégelvén, és az Ecsedi Báthori Istvántól maradt kupákkal a követeket bővön megajándékozván, nem tartóztatá, sok szép szókkal az országnak hozzá való affectióját megköszönvén, Isten áldomásával visszabocsátá.

98. Maga is azért az új fejedelem semmit nem késvén, mivel már jó idővel ehez szüntelen készült is vala, megindúlván, útját úgy dirigálá, hogy szintén virágvasárnap érkezék Kolosvárra; a hol az urak és státusok elébe kimenvén, nagy örömmel és becsülettel a városba behozák.

99. Más nap azért az országnak jelenlétében, a nagy-templomban, nagy solenniter az országnak való hitét deponálá; maga és országának szükséges dolgairól való propositiókat küldvén a státusok közé. Azokat is a több dolgokkal elvégezvén, és ugyanonnat a Portára főkövetet választván, az én kegyel-

mes uramot, Bethlen Gábort, az országnak mégis hozzá való egyenlő jó akaratjának megköszönése után, meg is vendégelvén az illendő személyeket: cum benedictione divina mindeneket házokhoz bocsáta.

100. Kolosváratt nem sokat késvén, alá Fejérvárra indúla, a holott pusztaságot és fogyatkozást többet talála, mint reménylett volna; de mindazonáltal az országnak mindenfelől szép csendes békessége vala, és kiki házában csendesen nyughatik vala. A német részéről azért, hogy az elébbi elromlásunk mikoron a német miá történnék, azt csak távol néznék a magyarországi urak: rólunk pedig reájok is a veszedelem bővön kiáradott vala, és majd azon állapotra jutottak vala, mint mi ide be. De a nagy Isten az Erdélyből császárhoz befutott urak által indítván fel Bocskai Istvánt, a török segitség által a szabadulásra útat nyita, mint erről feljebb olvashatsz. És már a veszedelemből való megszabadulás után, ők is egyenlő akaratból őrzik vala a megtalált békességet. Mert megtanuld, édes atyámfia! hogy minekünk mindenkor veszedelmünk Magyarországból volt, mikor egymást nem értettük: viszont, igen szép csendességünk, mint nekik, nekünk is akkor volt, mikor egymás értelmében és szeretetében voltunk. Ezután is csak addig tartatik meg a magyar nemzetnek mind becsülete, békessége, míg az úgy leszen; de mihelyt eszébe veszi ezt mind a két nagy szomszéd, hogy különbeu vagyon: hidd, bizony reád várjad a veszedelmet.

101. A török részről pedig azért vala szép csendességünk, békességünk, és csak a közönséges bejáró követeknek is nagy becsülete, haszna: hogy

a magyaroknak egyességeket eszében tartván, mind szomszédságát, barátságát ő is nagy néven veszi vala, a velek való új békességnek örülvén, akkor szintén a tengeren által is az ázsiaiakra [1]) nagy hada levén, mely ázsiaiak miá nem keveset is búsúlt. Mert ugyanis annyira elhatalmaztanak vala, hogy a törökök Brussához közel sem mertek miattok menni (Konstantinápolyhoz is elhatván erejek az ázsiaiaknak), csak azok égetésének füstét nézhetik vala. Ez a civile bellum közöttök sokáig tarta, kit későn azután exstirpála 1612-dik esztendőben a vén Murát passa, kinek helyébe succedála Nazup passa. Holt el akkor a civile bellum alatt (bizonyos dolog) százezer vitézlő ember, mint ezt szava-meghihető emberektől megtanultam s hallottam oda be való bujdosásimban azután. De nem illik erről többet most írnom; térek én a magunk dolgaira; mindazonáltal akartam pro memoria behozni. Ezekben az állapotokban találta az országot Báthori Gábor.

102. A fejedelem, mind a puszta állapotokhoz képest, mind pedig mivel soha azelőtt az országot is nem járta: Fejérvárról kiindúlván, a szászság közé mene, először Szebenbe, Fogarasba, onnat viszont Brassóba. Ott egynéhány napot mulata, és ugyanonnét expediálá az uramot solenniter a Portára. Az asszony addig kísérvén az uramot, engemet vele hon hagya.

103. Ausztriai Mátyás királynak is koronázására főköveteit küldé a fejedelem, Rhédei Ferenczet és Segnei Miklóst; kik is kedves válaszszal megjővén, az én uram is az ősznek végén megérke-

[1]) Némely kéziratokban: Ájláiakra.

zék a török császárak athaméjával, zászlójával, botjával, ahoz való több eszközökkel és szép öltözött lovakkal. Azon tél múlék el sok víg lakásokkal, fársánglásokkal, már az emberek elabescálni kezdvén a nyomorúságból, fogyatkozásokból.

1609.

104. Nyárra kelve, a fejedelem magyarországi részjovaiba kívánkozván, Ecsedbe mene, onnat régi jóakaró szomszédi sok helyekre invitálván, azokhoz is; de nem sokat késék, visszajöve Erdélybe Fejérvárra: az honnan újabban követségre készíté az uramot pozsoni gyűlésre, ausztriai Mátyás királyhoz; a hová szent Márton napján felérkezvén, a király az uramot, és mind a gyűlésben való urak nagy becsülettel fogadák. Ott a gyűlés szintén karácsonig tartván, karácson estin mindazonáltal a búcsúzások után jó válaszszal kiindúlván, azon éjjel viradtig, az innep kedvéért, szintén Thurzó Szaniszlóhoz jutánk; ott innepelvén vígon való tartással az nap, másnap elindúlván kis-karácson napjára Debreczenbe, onnat Váradra, Isten áldomásából Januariusnak elein Dévára érkezénk.

1610.

105. Ott is késvén, megértettük vala, hogy a fejedelem fársángolni indúlt a szászságra, sietének mi is utána; Brassóban értük el. Onnat kiindúlván, Kőhalomba, Nagy-Sinkre, Újegyházra, Szebenbe értünk. Ott ajándékozá meg a fejedelem az uramot a csíki kapitánysággal, a hámorral együtt és a ba-

róthi portióval; kinek elfoglalására ugyanonnat viszszatérvén, mi a mi dolgainkhoz látánk, a fejedelem Fejérvárra haza mene.

106. A pozsoni gyűléskor holmi difficultásoknak jobban való eligazításáról ilyen deliberatio lött vala: hogy Májusban a palatinus Thurzó György, (kit Ilyésházinak halálával, helyébe azon gyűlésen választának palatinusnak) aláj jöjön Szatmárba, a fejedelem viszont Tasnádra; és ott, ha mi eligazításra valók lesznek, mindazokat helybe állassák.

107. A hová a fejedelem mind székelységről, mind vármegyékről is, de a vármegyékről nem anynyira, mert még a szegénységet el nem rázhatták vala magokról, válogatván, három ezer lovassal és két ezer gyaloggal, nagy pompáson Tasnádra szálla; ott követségek által addig tractálának, hogy a dolognak jobban való eligazításáért és az egymás között való barátságnak is kötelességéért egymással szembe legyenek mezőben; kinek egy értelemből való hely, sátorok alatt a király-daróczi mező választaték; a hova a fejedelem Tasnádról, seregeket rendelvén, kiindúla; azont cselekedé Thurzó György palatinus is, a végekből levő vitézlő rend vele levén, noha kevesebb számmal, de tekintetesebbel, mert a magyarországi nagy urakban sokan vele valának és nagyobb fényességgel repraesentáltattak.

108. A szembenlételnek ilyen lőn progressusa: előbb Thurzó György palatinus szállott be a maga sátorába a vele való urakkal, minden lovas és gyalog serege szépen el levén rendelve, helyben a sátorai mellett állott. A fejedelem is elérkezvén, a maga sátoriba szállott be; ott a serege azon formán készen fenülve állott a sátorok mellett; a kétféle sátor

egyik a másikhoz, és a seregek is egy hajtásnál valamivel tovább állván.

109. Így mind a fejedelem, palatinus mikoron sátoriban beszállottak, a porból megtisztogatván magokat, mert nagy poros idő vala, mindenik szépen öltöztetett fő lovaira ült, csak magok egyszersmid és egyaránt való igen lassú lépéssel, csak az urak és főemberek (a kapitányok- és hadnagy embereken kivül, mert azok kiki seregben állott) gyalog előttök mendegelvén s utánok; a mikoron a két helyen szintén összeértek, egymásnak becsületet adtanak; mindenik lováról (de igen egymásra vigyázván, egyik is ne előbb a másnál) leszállván s kezet fogván, egymást köszöntötték; úgy ismét mindketten lóra ülvén, a fejedelem sátorába jött a palatinus, és ott tractáltak két óráig egymással; a seregek pedig semmit nem mozdúlván, csak egymás szemére nagy szorgalmatossággal vigyáztak.

110. Ennek a pompás szembenlételnek ott semmi jó effectusa nem lőn; semmi haszon, semmi jó is belőle ki nem jöve. Onnat egymástól, étel ital nélkül, ebéd előtt eloszlának, mi fejedelmestől Tasnádra, az vissza Szatmárra mene; egynéhány nap alatt követek járának egymáshoz, de azok is semmi fructussal. Így onnat Váradra jövénk, a palatinus Kassára, és onnat feljebb, házához mene.

111. Hogy pedig ebből nem haszon, hanem gyűlölség és azután második esztendőben nem kevés kár és országunknak nagy romlása esett, kit továbbá megolvashatsz, ilyen okát remélhették az emberek, melyet, úgy tetszik, az experientiák is megbizonyíthatnak ezentúl.

112. Ezen a télen mikoron Kendi István mátkáját Szerencsről (mostoha leányát Rákóczi Zsigmondnak, holta után a vén embernek) haza akarná hozni, ott micsodás gondolatokból, kikkel, mint s hogy beszélett, ő tudta; mikoron azért haza érkezett volna a mennyekzői lakadalomból, a fejedelem gyűlést hirdetett vala Beszterczére, és mikor megindúlt volna Fejérvárról a gyűlésre, útjában imide-amoda, a hová hívták, vendégséggel töltötte a fársángot; többi között Radnótra is menvén Kornis Boldizsárhoz, kinek akkor szép felesége vala, mondják, hogy a fejedelem felgerjedvén, mint ifjú ember a szép asszonyokra, s Kornis Boldizsár ezen felette megbúsúlván, már Kendi István pedig még ezelőtt elméjét ebben fárasztván, ott kezdének aztán, kiváltképen Kendi István Kornis Boldizsárral, tractálni a fejedelemnek megöléséről. Így, hogy Kendi István Szamos-Újvárba hívja vendéggé; ott mikor csak kevesed magával marad éjjel ben, sicarinsok által ölessék meg. De a fejedelem ezt eszébe noha nem veheté, mindazonáltal, divini numinis instinctu, nem akart semmiképen Újvárba menni, hanem Székről egyenesen akarta útját venni Beszterczo felé.

113. Ekkor az én uram ő nagysága, Bethlen Gábor, fő udvari kapitánya s belsőbb embere levén, udvarnál nem vem vala. Mert, mint feljebb megírám, a csíki kapitányságnak foglalására menvén, Csíkban, Gyergyóban vendégeskedvén, s ott azokat elvégezvén, onnat a Só erdején (a mint hívják) Parajd felől Régenre, Sajóra, s onnat immár Beszterczére is érkeztünk vala, és a fejedelem érkezését ott várjuk vala; mivel immár a gyűlésnek is első napja jelen vala, kit a fejedelem is jól értett.

114. Mikoron azért Kendi István cancellarius, Kornis Boldizsár, háromszéki kapitány és székely generalis, Kornis György bátyja is jelen levén, látták volna, hogy a fejedelem be nem menne Újvárba, akarták dolgokat Széken véghezvinni, olykor, mikoron a gyalogja a fejedelemnek megindúl s csak maga kevesed magával marad (mivel akkori időben az embertelen szolgák inkább sietnek vala a városba előre, hol jó szállást, szép asszonyt találhassanak, mint uroknak szolgálatjában forgolódtak volna. mely ezután is, félő, szokásban fog maradni), ott vihessék szándékokat végbe; kit azon éjjel magokban mind elvégezvén, már a mely szolgájoknak hihettek, e végre azokkal is communicálván, mindenképen készen voltak; csak szintén immár kezdeni kellett volna.

115. De az Istennek csudálatos irgalmassága a kit meg akar tartani, alkalmatosságot szolgáltat a megoltalmazásban; mint ez is succedála. Mert Kendi Istvánnak egy fő szolgája, Török János, lovászmester, ezt a fejedelemnek tudtára adá, és minden akaratjokat megjelenté. Kit midőn a fejedelem megértett volna, noha nem sokad magával levén, de magát megbátorítván, tudván, okot sem adott azoknak eféle istentelen patratumnak effectuálására : hamar körüle levő szolgáit egybegyűjtvén, a maga oltalmazásához accomodálá a kiket lehetett. Azonban hírekkel lött, hogy a fejedelemnél dolgok kitudódott hajnalban. Mivel pedig a hamis lelkiismeret maga szokta vádolni embernek bűneit : magokban megrettenvén, eszekbe vevén már, hogy nem inopinate, hanem készen találják urokat magára való vigyázásban : csak az elfutásra készülének, és elfutamo-

dának. Kik után, noha nem mindjárást is bátorsággal, mivel afféle állapotokban az ember cautus szokott lenni, talám későbben indúltanak a fejedelem mellett levő szolgák mint kívántatott volna: mindazáltal a mikoron utánok indúlhattak, először is Kornis Györgyöt ugyanitt az üzésben, Újvár felé való útban, a Puszta-tó mellett való gátnál érvén, azon helyben megölték. Kornis Boldizsárt is nem messze, ki mindaddig ellenkezett (mert egy vitéz úr vala), míg karját nyillal általlőtték, de megbágyadásával őtet is elfogták, és ott fogva vitték.

116. Ebben a dologban a fejedelem suspicálódván azon, mivel ezen dolgot ilyen urak indították, és szintén a gyűlésnek alatta pedig, kételkedett, hogy sok complicesek volnának ehez a státusok között. És noha Kornis Boldizsár fogoly levén, azt állatta, hogy még in publicum nem erumpált volt: mindazonáltal anxius levén, mint ilyen állapotban, a fejedelem, postáját és bejáróját, Kendi Ferenczet, küldi az uramhoz be Beszterczére; kitől mind a dolog történetét értésére adá, s mind ha mi ellenkező dolgok volnának ott ben, hogy azokat értésére adja, és egyszersmind már a dolgok így succedálván ott kün, az uram is ott ben, mint igaz szolga urához, magát úgy viselje.

117. Mikoron azért az uram szintén ebéd felett volna, érkezvén a posta, a fejedelem levelét elolvasta volna, elébb végezé el az ebédet szokás kivül; és mihelyt ebédtől felkölt, noha akkor is sok becsületes főrendek valának asztalánál, többeket is felhívatván, a dolgot kijelenté. De mikoron efféle dolgokat sem azelőtt vele jelenvaló főrendektől, sem általunk is szolgái által, általam is, ki mindjárt a

székelységről való főrendeket expiscáltam, semmi afféle ártalmas dolgokat észben sem maga, sem senki közülünk nem vehetett volna: két embernek arestáltatásával (egyik Mikó György, háromszéki vicekapitány, másik Kálnoki János fő-királybírónak) engem azon estve későn kibocsáta a kapun az uram, és elsö álomkor Lekenczére érvén, a fejedelemnek általam az ott ben való állapotokat értérére adá s megbátorítá; a honnat a fejedelem is másnap Beszterczére beérkezék.

118. Itt a fejedelem ezen gyűlés alatt Kornis Boldizsárra, mint kit in flagranti rabúl fogtak, törvényt láttata. Elsőben is Kornis Boldizsárt az Imrefi János szállására hozván, minden dolgoknak eredetét, igyekezetét magával szépen kibeszélteték, azután in publicum az ország eleibe hozák, és ott sententiázák meg; onnan másnap Kővárba indíták. Azon estve Tordai János deákot directort, kit nyavalyást, Kornis Boldizsár vallott vala bűnösnek és dolgokban tudósnak, az udvarló-palotában ülvén, a több főrenden való közül egy darabont hadnagy szép térdhajtással felköltvén, megfogák, és harmadnapon szegényt törvénytelenűl a kapu előtt felakaszták. Mondják, Kendi Istvánnak igen barátja volt.

119. Kendi István Újvárba szaladván, onnat, (a kiknek hihetett) szolgáival felrakodván, Szatmárra, onnan feljebb a német pártra mene. Kornis Zsigmond ekkor Radnóton levén, hallván a bátyjának szerencsétlen történetét (volt-e neki hírivel, nem-e, azt én nem tudom, a mit nem tudok, nem is írom), megindúlván Radnótról, Háromszék felé, be az Ojtózon Moldovába, onnan ki Magyarországra megyen, és Kendi Istvánnal megegyezett.

120. Az embereknek ilyen opiniója vala: hogy ezért nem lehete császár részéről a palatinus által Báthori fejedelemmél való jó conjunctio és confidentia, hogy már ezen urak ott kün valának; mert ezen urak dolga Martiusban történék, a Tasnádhoz való menetel pedig Juniusban azután.

121. Mindezek után mikoron mind a megirott urak így jártak volna, és a daróczi szembenlétel, tasnádi, szatmári tracta is frustrálódott volna: Váradról a fejedelem bejöve Kolosvárra, a hová behozatván Kornis Boldizsárt, ugyanott fejét vételé. Vele oda járt bizonyos számú seregeket kit-kit haza bocsáta, de ismét némű-némű hirekre való képest, az ország hadait felülteté, és Kolosvához szállván, ott bizonyos ideig táborban lakék. Látván azért a dolgoknak nagyobb bátorságos állapotját mint félelmét, ugyanonnan mindeneket ismét házához bocsáta; maga Fejérvárra mene, onnan nem sok nap múlva Dévára, Hunyadra, az uramhoz, és sok vendégségekkel egy hetet tölte.

122. Mindezek után a fejedelemnek nagy és rettenetes dolgokra kelle gondolkodásit éjjeli-nappali sok fáradságos munkákkal venni. Mert Imrefi János ki director és praesidens Consilii et totum fac immáron vala, a fejedelmet iyen nyalánkságra inditá: hogy itt Erdélyben magát igen megerősítse, Szebent a szászoktól elvegye, abban derekas praesidiumát tartsa, hagyja, onnat Havasalföldibe, moldovai vajdaságra és, ha Isten élteti, onnan a lengyel királyságra is igyekezzék. A mint ezt el is kezdék, de Istentől nem levén elvégezve, nem succedála, mint ide alább megolvashatod.

123. Hogy azért jobb alkalmatossággal lenne, és a szomszéd országok inkább észre ne vennék igyekezeteket, ilyen stratagemát formálának: mintha külső ellenségtől tartásink volnának, Kendi Istvánék is Lengyelországról hadat akarnának indítani, azért az országból Moldovára, Havasalföldire való utakat megfogának a járástól és erősen bevágák mindenfelől.

124. Ez alatt a fejedelem parancsolatot külde ki mindenfelé, vármegyékre, székelységre, hogy oly készen legyenek, második parancsolatra, mindjárást ahová kívántatik, indúlhassanak; sőt a külső hadakat és az egész hajdúságot sem mulatá hosszú ideig, hanem mivel mind a két részen levő hajdúság akkor Báthori fejedelemtől hallgat vala, először is azokat mind felültetvén, beindulának Erdélybe. A fejedelem is Fejérvárvárról kiindula, a hajdúságnak derekasan való elérkezésével, és a Bihar vármegyei s végbeli hadakkal.

125. Keresztény-Szigetre érkezvén a fejedelem, és a hadak mind a körülvaló falukra, Szebenbe akarván bemenni a fejedelem: a szászok, az ő szokások szerint, hívák, mivel meg is kellett lenni, de az ő módjok szerint, mint remélették volna, limitative; nem úgy mene be. Melyről ha tehettek volna, nem is admittálják vala, de készületlenek levén hozzá, s a hadaknak mindenfelől való érkezése megrettentvén őket, úgy bocsáták be, mint a fejedelem akará.

126. Szebenbe való beérkezéssel azért ottan a kapukat a fejedelem praesidiuma kezdé őrzeni, és a kólcsot östve neki vivé fel a gyalog kapitány, reggel meg ő nyitotta fel a kaput. Ezt eszekbe vevén a szászok, hogy nem tréfa; azonban harmad napra na-

gyobb gondolat, búsulás éré őket: mert minden háztól minden fegyvereket, akármi névvel neveztettek, a piaczra kelle, a fejedelem szállása eleibe hordaniok. De mindezek is tűrhetőbbek valának, ez lőn immár nyavalyásoknak nagyobb veszedelmekre: kiki az embereknek, kinek conscientiája nem volt, prédálni kezdé szállását, kit lopva, kit nyilván, azaz: a mit el nem rejthetett a gazda, a gonosz lelkiesméretű vendég elvonta; melyet még a nagy emberek közül is némelyek megkívánának, és nem kevés prédával rakodának. Mert sok rejtekhelyeket feltalálván, sok ezüst, arany művel, pénzzel gazdagulának, kik meglátszottak, hogy nem mind szászoké voltanak régen, hanem ama régi nagy urak, gazdag fő emberek a sok változásokban hordották volt be nagy részét tutioris conservationis gratia; nálok maradt azután; de ama régi közmondás szerint: male parta, male dilabuntur, viszont úgy költ el tőlök is. Nem dúltam, nem prédáltam bizony semmit is.

127. Így lőn azért, így kezdődék annak a városnak romlása, kit soha semminemű ellenség fel nem prédált; mert ők minden változásokban úgy viselték magokat, hogy az erősségben magokat oltalmazták. Akár német, oláh, mi jött reájok, jó idején ahoz állottak, és onnan hallgatták csak, az ellenség mint bánt velünk, mint rontottak, pusztították, belőlünk halmokat hogy raktak. Az országnak közönséges jovában soha egyet nem értettek, sőt mindenekben ellenkeztek az ország főembereivel, olyankor híztak, a mi romlásunk nekik volt hasznokra. Egy lator Süveg Albert vala, kiben tíz németnek lelke lakott; mert I. Ferdinandus császár udvarában nőtt volt, valóban teljes életében meg is mutatá hű-

ségit ennek az országnak sok romlásával; de ő immár megholt vala ekkor.

128. Elvégezvén azért a fejedelem dolgát, disponálván is a város állapotját, kiki a jó vendégség után búcsúját vevé a gazdájától; kiket a gazdák nagyobb részére inkább mind könnyes szemmel bocsátottak, s nem is láttam soha annyi síró gazdát, kiki vendége után mint sohajtott, óhajtozottt. Meggondolhatod te is, olvasó barátom! ilyen jámbor vendégedet mint bocsátanád útra. Ők is ilyen áldomással útra bocsátván, Szebenből kiindulásunk napján harmadnapra minden hadak Barczában lőnek.

129. Mihelyen azért a fejedelem beérkezett volna Feketehalomba, csak maga más nap kevesed magával bemene Brassóba, de ott nem mulata: azon estve Keresztényfalvárá mene. Ez alatt a barczasági pórok a bevágott útakot tisztították, még pedig oly sietséggel, hogy eszébe nem vehetné a havasalföldi vajda. Előljáróban Törcsváráról mintegy hat ezer embert külde el a fejedelem Tergovistára (mert akkor a vajdák lakóhelye vala), de már résen levén a vajdának füle, nem érhették; minden gazdagságával békével mind maga és gazdag boérjai elszaladának.

130. Az előljárónak elküldésével, maga is a hóháton (mivel nagy hó, szintén a két karácson között vala) hálván Törcsvárán belől, másnap minden derekas hadaival megindúlván, negyed napra Tergovistára beszálla az egész hadakkal. Itt a hadak, kiváltképen a hajdúság a prédára szokása szerint kioszla; láthattad volna éjjel-nappal a számtalan lábas mindenféle marhának kihajtását. Így mi a hajdúknak (mivel erősség nincs Havasalföldén) megvevők

az országot; elpusztíták, dúlák, égeték. Onnat mi sem Moldovára, sem Lengyelországra nem menénk, mert megfenyegete a Porta, hogy ne bolondoskodjunk, hanem ha egészség kell, térjünk vissza országunkba, s üljünk veszteg. Ez lőn haszna az Imrefi János nagy tanácsos elméjének; mert bizonynyal írom, az én kegyelmes uramnak én is belsőbb s elsőbb szolgácskája levén, sokszori esküvéssel való beszédéből hallottam, hogy soha Szebennek elvételében sem volt híre, sem azokra az országokra való igyekezetekben semmi része, csak volt tulajdon Imrefi János tanácsa; noha Imrefi után az uram volt, mint főkapitány, elsőbb tanács is utána, és minden azt itélte, ő is úgy értette, az ő tanácsából is volt. Úgy hidd azért, édes atyámfia, valamint feljebb írám: úgy láttam, hallottam csak, mert bizonyára talám én is vettem volna valamit eszembe, ha az urammal közlötték volna.

1611.

131. A török császárnak azért sok fenyegető parancsolati után, mikoron három hónapig az országot eldúlták pusztították volna, és a mit kaphattak, minden irgalmasság nélkűl belőle kitakarították volna, a hajdúságnak nagyobb része a prédával már régen haza is takarodván, a fejedelem is minden hadával kijöve Brassóra, onnan székébe Szebenbe; Tergovistán hagyván az uramot bizonyos számú seregekkel, hogy Minye Ráduly vajdát (kinek a vajdaságot, a török császár, az elkergetett Ráduly vajdának tisztit adá) becsülettel excipiálná, székébe beülésében jelen lenne; hogy mi levén okai vajdaságá-

nak, szerencsés állapotjának, a fejedelem is esztendőnként onnat akár csak mi hasznot vagy honorariumot vehetne.

132. Mikoron azért az új vajda elközelgetett volna, a fejedelemnek kijövetele után mintegy 10 nappal, nem messze hálván a vajda a várostól, mi is felkészülvén, felülvén, a velünk maradott seregekkel kimenénk reggel a vajda eleibe; mintegy fél mérföldnyire. Azonban elközelítvén a vajda is, az országból iminnet-amonnat, erdőkről, Duna-szigetekről gyűlt különb-különbféle emberivel, három sereggel, de nem felettébb sokad magával, mintegy négy vagy öt száz emberrel, a kapucsi passának is mint valami kétszáz lovas töröke levén, a vajda is a passa seregében a császár zászlójával jődögélvén, egymással így lőnek szemben.

133. A vajda szárnyúl két-két sereget rendeltetett vala, maga közből jött a kapucsi passával, egymás mellett; az uram is hasonlóképen formálá seregét; de minekünk felesebb seregeink valának, és gyalog sereg is két igen szép vala, kik közből szárnyúl a maga seregit fogták körül, maga a fejedelem képét repraesentálván. Mikoron a sergek egymáshoz így közel érkeztek, egy-egy hajtásnyira megállván, az uram csak egynéhányad magával, fő-főemberekkel léptetett elébb; úgy a vajda és kapucsi passa, és csak lóháton egymás kezét csókolván, hárman egymás rendiben mentenek, jobb kéz felől az uram, mellette bal kéz felől a kapucsi passa; keresztyén módon az uramnak esett a főhely, a török bal kéz felől, mint császár személyét követséggel repraesentálván; de ő nálok a bal felől való hely a fő állapot. Így a két sereg, kiben a vajda jött és az

uram serege, egymás mellé állott; a mi seregünk az uram felől, az övék bal felől, és így kísértük be a vajdát székibe Tergovistára.

134. Ezek így végbemenvén, másnap a vajda az uramot és sokat közülünk megvendégelvén, tisztességes ajándékokkal látogata, a mellett sok jó akaratját ajánlván. Lugosi Jánost ott hagyók a vajda mellett, mint valami négyszáz lóval, míg az ország haza takarodnék, hogy azokkal nagyobb bátorsággal ülhetne székibe, az ország is hozzá inkább meghajolna, mivel a mi bemenetelünknek idején minden ember minden városokról, helyekről, senki helyben nem maradván, ki hová látott, hol megmaradást találhatott, elfutott, és mindennyi idő alatt is haza nem takarodtak vala. A vala pedig nehéz télben, nagy hó levén, szintén első beérkezésünkben, de az elmene; s azon egész télen azután ott ben harmadnapig való hó sem esék. Így télben esett vala futások [1]), azért is vallának nagyobb kárt nyavalyások, kit majd megfizetnek nekünk és dupláson visszaveszik a mit Erdélybe hozának. Amaz dúló, fosztó hajdúk pedig, a kik derekason kitakarították Havasalföldének zsírját, nem érzék ezt, sőt mikoron az elfutott vajda reánk jőne, nem is várák reánk érkezésit, elfutának, minket oda hagyának, mint tovább megolvashatod.

135. Megértvén azért mindezeket Havasalföldéből Lengyelországba futott Ráduly alias Sorbán vajda, hogy az erdélyi fejedelem kijött Havasalföldéből, micsodás állapottal van az új vajda, sem a töröknek nincsen derekas praesidiuma, s tőlünk is igen kevés

[1]) Czélzás a Krisztus szavára, Máté 20: 24.

segítség hagyatott egy ország fejedelmének oltalmazására, mint ki azelőtt az országot alkalmas, ép és boldog állapottal bírta kilencz esztendeig (mert bizony akkor volt még Havasalföldinek másfél millió jövedelme kész pénz), nem kevés kincscsel bírván, Lengyelországban bizonyos számú kopjás hadakat conscribálván, Moldovára jövén, ott is mind pénzzel, akkori vajdának is barátságával hadait szaporítván, elsőben is Havasalföldére maga országának recuperálására igyekezvén: a mi vajdánk meg sem várá, Gyergyóba futa. A mi ott hagyta hadaink fizetlen nem akarván eljőni, az elöljáró hadaiba belékapván, nyavalyás Lugosi János ott vesze egynéhányad magával, a többi nem kevés kárral szaladának ki Erdélybe. Országának kezéhez vételével a vajda, mindeneket magához kapcsolván, hadait megtöbbíté, az egész ország népét is táborba szállítván, minden igyekezete azon vala, mint állhassa bosszúját; pedig igen nagy alkalmatosságot láta. Mert mikoron Brassóban Fejér Mihály [1]) viselné a bíróságot azon esztendőben (kinek elméje, okossága, sőt értéke is ott többekét felyülhaladja vala), avagy az ő szebeni atyafiain való esetet látván, azokon szánakozván, avagy inkább a magok állapotját is hasonló sorsoktól féltvén, a kikkel ő akarta a városban, közölvén intentumát, ilyen dologhoz kezde: látván a vajdának szerencsés állapotját, progressusát, azelőtt is ismeretsége levén vele, s mind a Székely Mojzes idejebéli dolgokról is példát vevén, a magok megmaradásáért utremumot próbála. Inkább akará, hogy közönségesen érezzük a romlást, hogynem csak az ő szoká-

[1]) Weisz, latín íróinknál Albinus.

sokban, szabadságokban lássanak változást. Így Sorbán vajdával egyet kezdének érteni a fejedelemnek megváltoztatásában. Mivel Szebent szabadságában megrontatá, ők is azontól félvén, a vajda is kárt, gyalázatot vallván, jöjön ki városokhoz, és vele együtt ők is készek élni halni.

136. Báthori fejedelem a vajdának visszajövetelét, az országnak kézhez való vételét, mind jól érti vala. Kihez képest mindenfelé hadi készületre való leveleit expediálá, nem sok napok eltelésivel a hajdúságot is helyéből felkölté, Nagy András levén generálisok, s minél több számú hadakkal Erdélybe beindítá. Itt hasonlóképen az egész ország népét felülteté, maga is Szebenből kiszálla, először ugyan csak Szeben eleibe; a kiszállás után nem is mulata.

137. Hogy azért kiszállása után a fejedelem a külső hadaknak elérkezését értette, és a melléje jött hadaknak is állapotját látván, Szebenből megindúla a Barczaságra, hogy ha valamiképen a vajda kijőne, útját megállja, avagy ha módját találja, hogy újolag Havasalföldére bemenvén, a szerencsét vele újobban megpróbálja, vagy ismét onnat kiverje, a mit a hadakozásokban szokott az állapot hozni, azt kövesse.

138. De mikoron már két napi járó földet ment volna a fejedelem, meghozák Fogarasföldére, hogy Nagy András, ki már Erdélyen által a Barczaságba beszállott vala elöljáróban a hajdúsággal, a brassaiaktól corrumpáltatott volna (lehetett abban is valami), avagy minthogy akkor immár a kassai generalis, Forgács Zsigmond is, minél több fizetett hadait a német császárnak táborába szállítván, oly praetextus alatt, hogy a császár pártján levő hajdúkot mind az ő birodalmok alá hajtanák, mind pedig za-

bolát vetnének szájokba, immár a Tisza mellé szállván, által akarna költözni: — ezekre nézve Nagy András, Udvarhelyszéken, Marosszéken által, a Mezőségen Kolosvár felé minden hajdúsággal kimene, és a fejedelemnek csak az országbeli, végbeli s kevés udvari fizetett katonáival kelle Barczába általszállani, Feketehalom és Höltövény közé.

139. A brassaiaknak pedig dolgok igen secrete volt, hogy arról senki csak gondolkodni is nem tudott. Mert a fejedelemnek Barczába való beérkezésével, nem hogy ottan mindjárást valami hostilitást mutattak volna, sőt nagy obsequiumot, és a mivel tudtak, a fejedelemnek gazdálkodtak, kedvét keresték, adójok felett is valami egynéhány ezer forintot adván akkori szükségre. Abban pedig nem hogy a külső messze való emberek vettek volna valamit eszekbe: de én is, ki gyermekségemtől fogva közöttök voltam és nem kevés esmeretségem volt az eleivel az embereknek, és a táborról be s kijártam, soha afféle dolgot eszembe nem vettem, maga a sokaság között nem szokott titok lenni, s ha kik efféle szókat szóltak is felölök (mivel Istenemet hívom bizonyságúl, semmit eszembe nem vettem) kész lettem volna érettek összeveszni; mint ez meg is volt. De hiszem oka a volt: tudták, oly ember szolgája vagyok, ha én abban mit érteném, mind uramnak, mind fejedelmemnek, tartozó hűségem szerint, tudásokra kellene adnom.

140. Alább azért onnan Prásmárhoz szállánk, közel a források közé, táborba; mivel a vajda felől való bizonyos hírünk igen kétséges vala, mert amint Székelyföldéről bejáró kémek hozták a hírt, Brassóból másképen. Immár a magunk és országunk oltalma-

zására vala akkor nagyobb gondunk, nem más országoknak keresésére avagy megbántására. Hogy azért a híreket úgy hoznák, hogy a vajda táborával a Dombovicze mellé szállott volna és ki akarna jőni reánk, a Király-útán Rakat felől: a fejedelem bizonyos számú egy jó csatát, mint nyolczszáz vagy ezer lovasból készítvén, küldé Törcsvára felé, hogy a dereka ott megmaradván, onnan kevesebb számúkat vagy nyelvfogni vagy hírhozni bebocsátanának, és ne bizontalan hírrel, hanem valósággal jőnének vissza. Így bocsátván más csatát a városra is.

141. A csatáknak bizonyos hírt hozásának okáért való kibocsáttatások után, mikoron és honnan csak remélleni is nem tudtuk volna, egy reggel a zsákmányosok elsőben, azután a strázsák is azont bizonyítván, minden embereknek gondolkodásán kivül, véletlenül hozák meg, hogy már a vajda a Havasokon, csak ösvényen (hol nem hogy valaha derekas had járt volna, csak csatát sem reméllettek volna járni), nem csak a Havas alá jött immár ki, de a Havason is innen felőlünk hált, hozzánk egy vagy másfél mérföldnyire, és seregét szépen elrendelvén, a torkolatból kijött Hétfalunál, és úgy mendegél Brassó felé.

142. Ez hírt hallván, jelt adván mind ágyúlövés, dob- és trombitaszók által, a fejedelem is minden seregét felültetvén, már mint ezelőtt elrendelték vala a seregeket, mi is felülvén, kiindúlánk; de míg mi útunknak Brassó felé menésének felét elvégeztük volna, már a vajda minden seregével bolonyai hostát felől, a hostátokba bátorsággal beszálla. Itt vevők valóban eszünkbe a brassai állapotot, hogy nem tréfa, de már késő vala.

143. Az ellenség azért így beszállván a brassói hostátokba, hogy mi is félelmet semmiben ne mutassunk, oda közelíténk. Mert bizony oka félelmünknek nem is vala, mivel noha a hajdúk hívtelenül elárulának, odahagyának: de nekünk jobb, több, szebb, felesebb hadunk vala mint a vajdának; de igen felfuvalkodott állapottal valánk, elhittük vala magunkot, az Istent elfelejtettük vala; oka is lőn szerencsétlenségünknek.

144. Reménlvén azért, hogy az ellenség már az nap (beszállván a hostátokba) velünk meg nem vína, és mi is neki ott nem árthatván, mivel bizony nagy csorbája esett vala a mi hadunk színének a két csatára való menés miá, a seregeket Szent-Péter felé indítván: mikoron eszembe vettem volna, hová akarnák szállítani, tudván gyermekségemtől fogva a helyeket, hogy nem viadalnak helye, az uramnak igen mondom vala, de én ifjú levén, annak semmi foganatja nem vala, és a hadak hordozását Bedő István vezérli vala.

145. Hogy a hadak leszállani akarnának, reménységünk kivül, az napi harczolásnak jeleit vevők eszünkbe. Mert Ó-Brassó felől egy, két, három sereg, végre több kezde délután mint két-három óra tájban kitorlózni, és az egész had végre megmutatá magát; az ő elrendelt állapotja szerint egyenesen a mi seregeinket nézvén, nekik mind alkalmatosságok ott elsőben meglevén, a mi állapotinkat jól eszekbe vevén; mert a fellegvárból minden állapotunkot contemplálhatták, látták, eszekbe vették, azt kiváltképen, hová bolondoskodtunk a nagy árkok és sárok közé.

146. Így mi az ellenséget magunkra várók, mint mi közelítenők őket; ki miá nem kevés bátorságot

és nagyobb szivet vevén, hogy kényesebben mozgunk feléjek náloknál, reánk ére. Igaz, a bal szárnya a mi seregeinknek a vajda seregét csaknem az akasztófáig vágá, de a közepében levén a fejedelem serege, a jobb szárnyával együtt csak nem is víva, és a seregeknek erre való derekas ütközete nélkül elfuta. Így a mi seregünknek balkézfelől való győzedelmes szárnya is, eszébe vevén, hogy elfutott a dereka, megtére. Igaz, a mi derekas gyalogunk, ki a közepe és jobb szárnya között vala, a vajda gyalogja is arra aránza, a mi gyalogunk, kiben a fejedelemnek 500 gyalogja, a csíkiaknak 800 gyalogja, és Magyarországból is a Duna mellől Rácz Ábrahámmal bejött 800 gyalog, oly vitézül víva, hogy a vajdának minden gyalogját letiporá, levágá a papirosmalomig, mindaddig, míg maradott bennek. A lovas seregek előtt pedig oly árok és part vala, most is úgy áll és mindéltig, hogy nem volt volna oly kopjás had, akármicsodás vitéz, ki már ott nyithatott volna útat; de előbb, míg oda ére az ellenség, vala mód benne. A jó Isten így akará azért megesmertetni magát, és az utálatos rosz oláh nemzetséggel így büntete meg minket országostól harmadszor is. Mert egy kevés lengyel kopiás sereg, ki mind is nyolczszázból állott, annál kevesebb kozákokon kivül nem volt emberséges had. Így azért az Isten vere meg bennünket, nem bizony a rosz oláhság. Mert ezen lengyel kozák seregeket a mi balszárnyunkbeli seregek bizony mind vajdástól messzeüzték, sőt egy Füzesi István nevű hadnagy a vajda oldalának akasztotta a kopja szegét is; csak hogy vitéz emberek levén mellette, megsegítették.

147. A brassai megverés után a fejedelem a harczról elszaladván, Szebenbe ment a fizetett néppel, a ki a harczról elszalada. Az uramat, Bethlen Gábort, török segítségnek sollicitálására hívá Dévára, hogy onnat a tömösvári passát, a végekről, egyéb helyekről is a mi hadat szerezhet, minél hamarébb segítségére hozza, Szebenben várja; ha az ellenség onnat lábánál fogva ki nem vonja, neki magát meg nem adja. Abban pedig módja az ellenségnek nem volt, sőt hogy ez világon minden oláh is erővel megvenné: mivel szép praesidium maradt vala benne a harczra menésünknek előtte is, a fejedelemmel elszaladott fizetett nép is mind melléje menvén, volt Szebenben, lovas, gyalog, több 2000 embernél.

148. De ezalatt nagyobb véletlen veszély ére bennünket; mert, a mint feljebb írám, ez hírt hallva, mintegy kész tettre, bedobola Forgács Zsigmond kassai generalis, ki már a Nagy Andrással együtt kiment hajdúkot, magával együtt, az egész magyarországi, ő pártjokon levő hajdúkkal maga alá hajtván, a Tiszán túl vele jött hadakkal együtt Kolosvárhoz érkezék. A kolosváriak, az ő erőtlenségeket tudván, semmi vitézlő rend is nem levén benne, mivel ha szintén nagy hamarsággal meg nem vehette volna is (mert derekas lövőszerszám velek nem volt), de tűzzel őket a szőlőhegyekről megemészthetvén, azután is deditióra kellett volna menniek: magokat megadák Forgács Zsigmondnak.

149. Forgács Zsigmondot pedig expediálta volt be Thurzó palatinus, császár akaratjából, mivel a Székről elszaladott Kendi István, vele levén Kornis Zsigmond is, az ő kifutások miatt nem mehetett vala végbe a daróczi szembenlételkor a békesség. Azon-

ban történvén hamar a Havasalföldében való, igaz, oknélkül való bolondoskodásunk is: várják vala csak az alkalmatosságot, ha mi szerencsétlenségecske akármi essék rajtunk is, hogy ők is az occasióval élhessenek; a mint élték is; de csak haszontalanúl, mert rosz lőn az exitusa, mint tovább meglátod.

150. A győzedelem után a vajda megindúlván, Brassótól igen lassan Szeben felé útát csak úgy viselte, hogy Forgács is az ő hadaival érkezhessék Szeben felé; tudván arra való elégtelenségét, úgy remélette, hogy virtus unita valebit, s vagy éheztetés által vagy per tractatum vihetik végbe akaratjokat. Az is frustráltaték a reménség.

151. Hogy Forgács Fejérvárra érkezett volna, azt praesidium nélkül pusztán találván, csak az ott valók és holmi elfutott néhány nemesség szorúlván bélé, könnyen meg is vevé, megadván nyavalyások magokat. Immár az országnak lakosi, ki hová tudván futni, bújdosni, minden helyekről, az hol erősségecske nem volt, lakóhelyeket pusztán hagyván, amazok az országot kétfelől dúlják, pusztítják, égetik, prédálják vala, és a hol mit kaphattak, minden kímélés nélkül az oláhok Havasalföldibe takarítják vala. De az nem olyan csudásnak láttatott, mert nekik a kölcsönt fizettük, noha amaz régibb dúlásokat, a Székely Mojzes ideiben, ugyanezeknek latorságoknak csak fél részét sem vehettük vala meg. Mindazáltal ők az ő dolgokban eljárván, semmit el nem mulattak. A magunk nemzetsége is, kikkel egy nyelvünk, egy hitünk, azon irgalmatlanúl dúltak, prédáltak az hová érkeztek, sőt talán szörnyebben mint az oláhok, noha azoknak okot semmit nem adván, mintha rajtok hasonlót valaha cselekedtünk volna, a rét-

tenetes kegyetlenséget continuálják vala. Forgácscsal együtt vala Kornis Zsigmond, de Kendi István nem, mert őtet Moldován által a vajdához expediálták vala régen, még Barczában, de a harcz után. Azért a vajdával meg is egyezvén, ő onnan az országbeli státusokat, Forgács Zsigmond mellett pedig a mint lehetett Kornis Zsigmond császár hűségére szorgalmaztatni az embereket kénszeríték vala.

152. Megértvén Forgács Zsigmond az uramnak Dévára való alámenetelit, azt is, Szebenből mi végre bocsátotta ki a fejedelem: Déva felé egy derekas csatát bocsáta, hogy ha valamiképen megtréfálhatnának; akár fogva az uramat életben vagy halva, ha úgy nem, mind erős reversalisra, s mint obsideseket is választván el együtt a csatával valami formán, de az uramat felhoznák. Igaz bizony csak mégis alig hogy meg nem tréfálának, mert noha a mi vigyázóink is onnat, Forgács mit mível, meg nem szüntenek jőni-menni, s már Fejérvárhoz való érkezéseket is jól értettük: de mi Déván, alatt az udvarháznál, bátorságoson voltunk mind éjjel-nappal; csak szintén azon estve ment vala fel az uram a várba, de a katonáknak nagyobb része itt alatt volt vigyázásban: a mely felől az útakat a strázsák állották, úgy tudták megkerülni a rétek felől, hogy valamíg a kaput reánk vágni kezdették, semmit tőlök nem tartottunk, akkor vettük eszünkbe, hogy rajtunk vagynak, meg is vevén az udvarházat. Itt vesze ama jó vitéz Mándi János, az úr hadnagya s egynéhány katona, a többi a hegyen fel a vár oldalán a vár alá szaladának. De a várban is hír esvén, és már mind a lövőszerszámok elrendelve levén a lövéshez: ez éjjel (mert ez hajnal előtt mintegy egy órával vala)

szerencsére mégis a pattantyúsok kilövöldözék az ellenséget, s nem gyújták meg sem az udvarházat, sem a várost.

153. Ott ezek nem sok nyereséget kapván, mert a város népe nem vala hon, reggel Barcsára ütének, azt megostromlák; a mi néhány ember benne vala, emberől is tarták, de nem resistálhatának; meghágák, felverék, a mit ott találának, eltakaríták.

154. Monakhi Miklós és Lónai András ugyanazon napon Szántóhalomról küldének be az uramhoz Dévára, hogy ők Forgács generálistól és a vele való uraktól expediáltatott követek, ha azért ő Nagysága akarná, szembe lennének, és a közönséges jóról, urunknak fejedelmünknek, közönséges hazánknak, nemzetségünknek is jövendő megmaradásáról hoztanak volna követséget.

155. Az uram ő Nsága ezeknek izenetét meghallgatván, a hozzájött főembereket a követekhez így bocsátá: Ha olyan dologban járnak a miről izentek, nem hogy velek, oda közel érkezvén már, szemben nem lenne, de az előszámlált hasznokért messze földre is elfáradna. Így azért a velek való seregeket hagyják ott az Hunyad vize mellett, magok valami ötvened-hatvanodmagokkal, bízvást jöhetnek. Együtt az assecuratoriát is nekik főember szolgájától megküldé.

156. A megnevezett követek azért elérkezvén, csak estve felé, s a várból az uram is alájővén, nekik az udvarháznál illendő szállásokat öltöztetvén és becsületes vacsorát is készíttetvén, vacsora előtt velek nem keveset beszélvén: a vacsorát azonban elfogyasztván, a vacsora után mi a várba felmentünk, az uram ő Nsga bizonyos főlegény szolgáit hagyván

az urakkal, és egynéhány gyalogját, ők itt alatt, mi ott fen a várban háltunk.

157. Más napra viradólag, mivel a miről beszélgettek vala, arról nem determinálhatának, és talán a kívánságokat is az uram gondolkodásra inkább mint hirtelen való deliberatióra hagyván, jó reggel ismét minél becsületesebben (mivel mind feles szolgái s a körül való nemességnek is nagy része ott jelen vala) hozzájok az udvarházhoz lemene és ott egész ebéd időkorig sok discursusok után úgy tetszék, hogy a felül megírt okokért, magával a generálissal s a vele való urakkal szemben legyen, de úgy, hogy ezek a jelen való commissariusok ott a várban legyenek obsesek, míg ő Nagysága viszszajőne.

158. Az egymással való beszélgetések után így megegyezvén, magok a két commissarius urak magokat impignorálván, Abafi Miklósnak parancsolák, ki a seregek előtt vala, hogy előjőjön Dévához mint 300 lóval; és a többi, kik alájöttek vala, más útakon vissza a táborba sietének. Abafinak seregével való érkezésével azért ugyanazon napon délután megindúlván az uram, az nap Szászvárosra, másnap délre Szászsebeshez, vecsernye-időtájban Szerdahelynél érők el-a generálist táborostól; az hová midőn közelítésünköt értette volna, Rákóczi Lajost, egynéhány seregeknek felülésével az uram eleibe küldé, ki a tábortól fél mérföldnyire fogadá, sátorokat vonatván külön az uramnak, helyeket rendelvén nekünk is; azon napon vele sokat tractálának.

159. Másod napon is, mégis az uramot, nem akarván örömest kedvek ellen való dologgal elbocsátani, egész délig tartóztaták. De a kívánságoknak

alkalmatlansági olyak valának, nem az igérethez hasonlók, hanem (mind az ellen, háborúszerzésre valók) ellenkezők; és így vevé eszébe az uram, hogy abból sem urának fejedelmének, kinek erős hittel köteles volt, megmaradására fejedelemségiben nem hogy lenne, sőt inkább minden igyekezetek a volna, hogy valamint s valahogy, vagy erővel, vagy akármi módon exturbálhassák fejedelemségéből, azután helyébe a császár részéről, kit a német tanács rendel, az legyen fejedelem, és immár magok közül is vagyon, a ki ambiálja, kiváltképen Homonnai György. Így több kárt látván az uram csak oda való menetelében is egyképen mint hasznot (noha elméjeknek megvételére valami hasznocskát remélhettünk belőle): mi onnan ebéd után elindúlván, estvére Szászsebeshez jövén, ott abrakolván, viradtig Dévára haza jutánk.

160. Látván azért az úr ő Nsga minden igyekezeteket, hogy oly dolgot vettek elejekbe és oly dolgot akarnak kívánni, a kinek nyakunkról való elrázásáért (tudniillik, hogy rajtunk német ne uralkodjék) sok halmot raktak belőlünk: nem hogy valamit abban consentiált volna, de haza érkezésünk után, az obses urakot megajándékozván, békével elbocsátván, így izene a generálisnak: Ím kegyelmetek látják, lovaimot készítik, magam készen vagyok és váromat módjával hagyom, ezen mai napon kegyelmetekkel együtt indúlok, és ha a török császárnak szolgáit, hadát találom, soha bizony Erdélyben békével való megmaradást (kitől Isten oltalmazza az uramot, ha addig szerencsétlenség találná is az uramat, kit nem remélek) nem engedek, sem itt benneteket, Erdély országában, nem szenvedlek.

161. Ezzel elbocsátván a követeket vissza, maga is utánok azon estvefelé elindúlván, Illyére mene, onnét le Tömösvárra. Az uramnak Tömösvárra való érkezése mit hozott és mit használt legyen, megmutatják a következendő dolgok. Mert noha engem a várban hagyott vala feleségével, első gondviselőül, s azért jelenlétemben esett dolgot nem írhatok: de leérkezésével úgy forgódott, hogy a végekből mindjárást húsz nap alatt közel 4000 végbeli vitézeket egybegyűjtvén, a Vaskapun behozá; bizonyos emberét küldvén alá Szilistria felé, onnan derekas hadak törökkel, tatárral készülének Omer basával. Noha pedig az uramnak ő Nságának Forgácscsal való szembenlételét gonoszakarói hamisan, különben magyarázták: de az eventus ismét különben lenni megmutatá, és az ő irigyi hazugságban maradának, az uram nem kevés hírt, nevet, becsületet vőn belőle.

162. Ezen közben a vajda is elközelítvén Szebenhez, Forgács generális is elérkezék, és kétfelől szállának melléje, a vajda dél felől, Forgács napnyugot felől való Kisfaluhoz közel. A mellé való szálláskor kiütvén a városból a mieink, nem kevés vitézségeket mutatták mind a külsők az egymással való ellenkezések között, de erősséget azzal nem szoktak venni. És noha a két táborban alkalmasint való hadak valának, Forgácsnak levén mindenestől 15,000 embere, a vajdának is 12,000 számú hada: de Szebennek megvételéhez, bátor szintén elég lövőszerszámok, munitiójok lett volna is, nem nekik való vala a megvétele; lövőszerszámok pedig, ki megtörje azokat a falakat, s porok, golyóbisok nem levén, magok is látják [vala jól arra való elégtelen-

ségeket, hanem irogatás, tracták által próbálták, hogy a fejedelmet megijesztvén, városostól dedálná magát, a német császárnak sok kegyelmességét igérvén, Ecsedbe menne ki, ahoz való uraságokat többítenék, és Opuliát is neki adnák; ijesztvén azzal is, hogy mindenfelől destitutus, s nem várhat külső segítséget is, az országnak nagy része is, a városok mind, Beszterczén kivül, már hozzájok állottanak, s nincsen módja újolag való fejedelemségének recuperálásában.

163. De a fejedelem mindezek ellen magát nagy magnanimiter viselvén, nekik arra semmi kedvek szerint való választ nem adott, megmondván : noha a szerencse most így megjátszodtatta, de az Istennek ilyen az ő csudálatos dolga, ha ma bűnökért az embereket megrettenti és bünteti, holnap azokhoz nagyobb kegyelmességét mutatja. Országát pedig recuperálni nem kívánja, mert el sem vesztette. Országának közepében oly erősségben ül, hogy senkitől nem fél; és noha a szászokat érti hogy tőle elhajlottanak, az ő gyenge voltok hozta azt, de vagynak azokban is, kik nem mind jó akaratból cselekedték azt.

164. De az országának minden erősségit még kezében tartja, és egész székelység hozzá a hűséget igazán tartja, az uraknak is több és erősebb számok, a vármegyék is a szerint, és így várja a jó Istennek kegyelmét, nem kételkedik semmit, hogy a töröknek is segítsége el ne érkezzék. Így azért addig tehát az országot dúlhatják, égethetik; a mint azt is cselekeszik minden irgalmasság nélkül, nem tekintvén azt, hogy magyarok, egy nemzetek levén, pogány módon, minden könyörületesség nélkül ron-

tanak, pusztítnak, kire semmi okot nem adtunk. Lehetetlen azért, hogy az Isten elszenvedje ezt az ok nélkül ránk való jövetelt, és ezt az istentelenséget. Mert ha a vajda mit cselekedett, annak más útjamódja volt; azon conscientia is vádol bennünket, okot egyképen adtunk is; de a mi nemzetségünknek, hogy Magyarország rontsa Erdélyt, nem. Így azért a fejedelemnek magaviseléséből, a dolgoknak is külsőképen való folyásából veszi vala eszébe Forgács generális, hogy hiában fogott fáradni, reménségében megcsalatkozik inkább mint jó végét remélhetné. Futtatá Kendi István által Brassóból a Székelységet, urakat, főembereket; de csak haszontalanúl.

165. Nagy András, a hajdúság generálisa, azalatt mikor Forgácsnak és az uraknak haszontalan munkájokat látná, újolag másképen kezde gondolkozni, és a Brassónál tett fogyatkozásit remélvén az uránál ezzel vihetné végbe, Szebenbe beszökék; mely miatt nem kevés búsúlása lőn az uraknak; mert az alattvaló hajdúság is, a ki a prédával ki nem ment vala, nagy részint, ki utána kezde beszökni a városba, ki imide-amoda oszlani.

166. Azonban az uram ő Nsga is szép török hadakkal megérkezék a Vaskapun be, és maga elől Dévára haza érkezvén, megtekinteni házát és dispositióval hagyni, engemet, mivel nyugodt állapottal hon maradtam volt, elkészíte, hogy valami formán Szebenbe bemenjek, Szászsebesben jó kalaúzokat vegyek, kik oly helyeken vigyenek el éjjel, hogy kézbe ne akadjak. Így azért mind levelével, követséggel elbocsátván csak másodmagammal, estve érkezvén Szászsebesbe, ott semmit sem mulatván, úgy

menék útféleken Vízakna felől, hajnalban más nap a szebeni kapura, minden akadály nélkül, Istennek hálá, békével érkezém. Híre levén a fejedelemnek menetelemben, mindjárást magához vitete, még ágyában feküvén; az uramnak mind levelét megadván, izenetét is megmondván, nagy örömben lőn, az uramnak szolgálatját nagy neven vevé, nekem is sok kegyelmességét igéré. Ezalatt, ugyan jelenlétemben felöltözvén, más bástyákról is a lövőszerszámokat a Forgács tábora felől való bástyára vonatván, sok lövést tétete. A székelységre mindjárást leveleket bocsáta, tudósítá, hogy már a Vaskapu felől a segítség elérkezett, minden órán közelebb való érkezését reménli, s mint eddig hogy állhatatoson viselték magokat, nem kételkedik, hogy ezután is azon hűségeket meg ne mutassák; kire való képest inteti szeretettel, megegyezvén, bizonyos helyen, egész székelységűl indúljanak, mivel Nagy András is beszökvén, az ellenségnek nem egyképen, hanem néhány módon veszi eszébe megrémülését; hiszi bizonyoson, hogy mihelyt a török hadak közelítését, az ő mozdulásokat is érti, megindúl a várostól. Így egyfelől ők jövén, másfelől a török, harmadfelől már magának is ott ben szép praesidiuma vagyon, hiszi, az Isten az ellenséget megszégyeníti, és az országot inségek alól megszabadítja.

167. Mikoron azért mind a lövéseknek szokatlan voltából, s másképen is Forgács és a vajda vennék eszekbe a fejedelemnek remélendő szerencséjét, látván, hogy az ország státusi közül senki el sem jő Forgács hívatalára (ki gyűlést hirdet vala Medgyesre az országnak), megtudván a töröknek is a Vaskapun való beérkezését, meghozván a vajdának

is Havasalföldéből Omer bassának a Duna mellett való készen lételét; Szeben alól elindúlának Medgyes felé, mind a két tábor, egyik a másikat követvén; holott a fejedelem is felülvén, és kimenvén egynéhány szép sereggel, ellenkezésekkel mennek el a város mellől.

168. Beérkezvén a fejedelem a városba, engemet visszabocsáta azon estve, hogy az ellenség elmene. A havas alatt Doborkáig 50 lovassal késértetett, 50 képére vert aranynyal megajándékoza, több kegyelmességét is igéré. Ez az ő-adta arany volt pénzemnek, akkori szegény legényi állapotomban, fundamentuma, et super hoc aurum aedificavi; abban egyet sem költöttem el, míg hamar más ötven, és azután több-több kezde reá gyűlni. Quia erat benedictio, neque repugnabant. Így elbocsátván a fejedelem, az uramat az Isztrigy vize mellett találám Brettyénél. Az uramnak a fejedelem levelét megadám, hogy ne késsék, éjjel-nappal siessen a mint lehet, mivel az ellenség elment, hogy rajtok lehessünk, megmondám. Ez mintegy déltájban levén. A törököknek az ellenség megrémülését, a város alól való elszállását az uram megjelentvén, nagy örömben lének. Az nap Dévára menénk, és azon estve s éjjel az útra késztilvén, a törökökkel ismét megegyezénk Szászvárosnál, onnat ismét Szászsebeshez; a hová levele jöve a fejedelemnek, hogy a török hadak, míg maga is kiérkezik, ne fáradjanak tovább.

169. A székelység is vigyázván az ellenségnek minden szándékára, mihent értették Szeben alól való elszállását, ottan ők is, a mint jobban lehetett, serénykedvén, Fogaras felől érkezének a fejedelem

mellé. Azokkal az hadakkal együtt kiindúlván a fejedelem is Szebenből, megegyeze Szászsebesnél. Mert még az ellenségnek szándékát, melyre megyen Medgyesről, nem érthetni vala igazán; és ezért kellett a fejedelemnek Fejérvár felé jőni. Hogy azért a kétféle hadak Szászsebesnél megegyeztek, másnap meghozák, hogy Segesvár felé indúlt az ellenség Székelyföldе felé, hogy a székelységet elszakaszsza a fejedelem hűsége mellől, és inkább mellőle elvonhassa. Minden mulatozás nélkül mi is azért indúlván, Mihályfalvához szállánk; onnat ismét Medgyeshez sietvén, a nagy-ekemezei rétre. Itt a szegény medgyesi szászokat az hajdúk és több latrok felverék a kastélyon kivül, az is oda lészen vala, ha az uram meg nem oltalmazza vala. Hogy Forgács Zsigmond venné eszébe, hogy semmit nem használ a székelységet mellé való vételében, ha mind dúlatja, fosztatja is őket, útát Udvarhelyszéknek széléről fordítá Barczába ismét, és noha nem kevés kárt tőnek, de nagyobb romlást tehettek volna tűzzel; de könyörületesen cselekedének, mint árthattanak volna, látván, hogy semmi haszna, úgy is semmiképen, sem tűz, sem fegyver, sem kár a székelységet a fejedelem hűsége mellől el nem vonsza.

170. Dánosi réten vala tábora a fejedelemnek, mert Segesvár elhajolván Forgács Zsigmondhoz, nem akarjuk vala hátunk megé hagyni. De keményebben viselék magokat, mint kell vala; semmi hűséget nem mutatának, nem is igérének, mutatván arra, hogy szabadítsuk meg az ellenség tüzétől az országot, azután meglátják mit kell mívelni. Módunk sem levén, hogy hirtelen ártsunk, az ellenségre is egyszersmind vigyázzunk, onnat fordulánk Almakerék

felé, Rétenhez szállánk, onnan Fogarason túl, a vadkert mellé.

171. Ugyanazon estve az odaszállás után, Szilasi Jánost 3000 lóval választá el a fejedelem elöljáróban, hogy viradtig általmenjen az erdőn és neki bizonyos hírt hozzon Vledénhez másnap, az ellenség mit mível; az hová nekem is elmenni parancsolák, én jól tudom mind az útat, mind az oda be való helyeket. Noha bizony jobban kellett volna tudnom, szégyenlém oly állapotban tagadni, el kelle mennem, és ösvényeken viradtig Zernyestig menénk. Ott hajnalban oláhokat fogdosván, megmondák, hogy a hadak az előtt való nap Törcsvárához szállottak; ők úgy tudják, be akarnak Havasalföldébe menni. A mint úgy is vala; mert a nyomra akadván, ottan az üres táborhelyre jutánk; honnat már felkelvén, akkor költözik vala a vár alatt a szoroson. Az utóljába belékapván, sok rosz üres szekereket értünk el, kiket barmok vontak, de igen kevés prédát kaphatánk haszonra valót; mert a mi gyalogja vala, azt hátúl rendelte vala, és a várból is erősen lőttek szakálasokkal, taraczkokkal hozzánk; jó legényeket is meglövöldözének, egy Gyarmati Mihály nevű hadnagyot taraczkkal ellövének.

172. Látván, hogy mi ott semmi hasznot nem tehetnénk, kinél nagyobb kárt ne vallanánk, Rosnyó felé szép seregrendelve visszaszállánk; és mikoron Feketehalom felé akarnánk menni, látánk a nyomon Brassó felől jőni három nagy seregeket, de kik lehessenek, sem mi, sem ők minket nem tudván: mikoron a mi seregeinkből egynéhány lóval oda felé rugaszkodtanak volna, ők is a szerint felesen kirugaszkodván seregekből, egymás közelítésével mind-

járást eszünkbe vevők, hogy török, tatár; sem mi, sem ők azért okot nem adván mindjárást az ellenkezésre; azonban magyarúl szólítának, kik és ki hada vagyunk? Kik mikoron megértették volna, ők is magokat megmondván, ott, egymással szembe levénk, örvendezéssel köszöntvén egymást. Hát ők is: az ellenség hová lett, hová ment? annak nyomát kergeték. Megmondván azért nekik az állapotot, haszontalan tovább fáradni, ők Keresztényfalvára szállának, mi Feketehalomba. Kiről a fejedelmet, mind az ellenségnek országából való kimenéséről, és Omer basának derekas hadakkal való elérkezéséről, ugyan általam a hadak tudósíták Vledénhez való szállásával. Az ellenség elmenetelén Istennek hálát ada, a török-, tatárnak későbben való érkezésével nem sokat örvendeze.

173. Immár az Isten ellenséginket megszégyenítvén, előttünk elfuttatá, azon nem kevés örömünk vala; de az örömet nagy búsulás követé: mert annyi török, tatár, oláh érkezék be, mind fejedelmestől, országostól nem kevés búsulásunk vala, többen levén 30,000 embernél; Omer basa velünk, s vele azon kivül török sok vala. Volt min gondolkodnunk, mert ha akart volna, mind országostól, urastól, kik jelen voltunk, az országnak úr és nemes rendeit felkötözhették volna. Ezért is vala a félelem: mintha Omer basa verte volna meg az ellenséget, nem kevés summát kér vala a fejedelemtől, olyan pedig, a kit monetának hívnak, nem vala. Ott is nem keveset szolgála az uram (mivel a basával és a tatár murzáknak is némelyikével esmeretsége volt) szép szóval, adós levéllel. A mellett holmi kupák, poharak, pohárszékek voltak a fejedelemnél, azokat kelle oda adni,

és a mi igen kevés monetának, mint olyan fogyatkozásban, szerét tehették; de ugyancsak kibeszélé őket.

174. Itt igen szűkön vala a quotidianum is, mert táborunkat elhagyván Fogarasnál, a ló faráról, konyhakocsikról elfogyott vala. Én az uramat, sőt a fejedelmet is bővön tápláltam Földvárról szép czipóval és kalácscsal; mivel házam népe Hidvégről oda futott volt, jó módom vala benne, kinek becsületét, hasznát is vőm, mert a fejedelem a hidvégi nemeseknek, kik Brassóval együtt ellene támadtak vala, minden jószágokat ugyanazon táborban nekem ajándékozá.

175. Így azért, az országnak noha igen nagy romlásával, de az Isten megveré, megszégyenité Forgács Zsigmondnak kassai generálisnak ok nélkül reánk hozta hadait, mind a Sorbán vajda hadával együtt; és több kárt, gyalázatot valla, mintsem ezért becsületet, jutalmat, hirt, nevet nyert volna. Ebben pedig az ügyében a fejedelmet segité elsőben az egymásszeretet, egymást való értelem: mert semmiképen meg nem szakgathatták az országnak státusit, szász uraimékon kivül. De ők az erősségekben voltak, ültek, bizony meg is adák az árrát, mert mindenik alkalmas mulctát ada a fejedelemnek az ellenségnek kitisztulása után. A török is valóban megmutatá, hogy nem engedi a német birodalma alá Erdélyt, mert mindkét felől derekas segitségeket ada.

176. Nem kevés munkával és sok igéretekkel kibeszélvén a török, tatár hadakat, a fejedelem Fogarasba visszamene, elsőben Brassónak minden hostátait elégetvén. Ott engemet a jó Istennek kegyelmes gondviselése által a csiki vice-kapitánysággal

ajándékoza meg az uram akaratjából, és hogy újolag maga mellé bizonyos számú lovas, gyalog hadakat írjak el, kivel Váradra menjen, mindjárást tisztembe bocsáta, 26 esztendősbeli ifjú koromban. Áld meg, Isten, vezéreld ily ifjúságomban való ilyen becsületes tisztemet, viselhessem becsülettel dicséretesen, más jó vitéz hadnagyoknak példájával előttem.

177. Fogarasból azért beérkezvén Csíkba, Csicsóba, Kelemen Mihályhoz (az én tisztemről való parancsolatokkal), ki akkor fő-királybíró vala, igen kedvetlenűl fogada, mindazonáltal ott gyűlésbe hirdetteté a székeket. Kibe mikoron én is beérkeztem volna a mellettem és velem való levelekkel (mert commissariusom nem vala, kinek de necesse meg kellett volna lenni; de mind az uram, azt hiszem, arról megfeledkezett, magam is nem tudtam meggondolni): a leveleket praesentálám, kikben tisztemről parancsol elsőben a fejedelem, azután commendál az uram más levelekben, a mi székely szokásunk szerint. Azért engem szállásomra bocsátván, magok tanácskozásra maradván, deliberáltak felőle, hogy engem, mivel ott zálogom nincsen, kapitánynak nem agnoscálhatnak. Azután behívatván, egy paraszt, írástudatlan öreg ember, Fodor Bálint, levén ott; ez által kezdének óráltatni. De mikoron ki nem tudná vagy merné mondani, mit akar, magam magyarázám meg, a mit ő ki nem mondana. De ebben magnanimiter akarván magamat viselnem, arra csak így feleléк: Mivel mentse kegyelmetek magát, hogy engemet kapitányának fel nem vehet, tudniillik hogy semmi zálogom, sem residentiám itt nincsen, értem; most én azt nem disputálom, sem az én tisztemet

erővel én nem oltalmazom; vagyon arra ki gondot visel. Hanem az én uram ő nsga, Bethlen Gábor, kegyelmetek fő-kapitánya; én annak egy főember szolgája, erdélyi, és igaz régi székely nemzet vagyok. Ímhol a mi kegyelmes urunk ő felsége parancsolatja, ki nekem úgy mint csíki vice-kapitánynak szól, olvassa el notarius uram. Elolvasván: abban parancsolva vala: írjak el 400 lovast, 300 gyalogot, mert a csíki gyalog azelőtt való brassai harczon veszett vala. Ím azért kegyelmetek hallja mit parancsol a fejedelem; ha ki szómat fogadja, harmadnapra mustrát hirdetek, attól becsülettel veszem; ha ki szómat nem fogadja, bizony megbüntetem, a mi kegyelmes urunktól s egyszersmind főkapitányától nekem adatott authoritásomból.

178. Így az harmadnap előjövén, hát mindenek engedelmesek, és a mustrán jelen vagynak. Én azért az én hivatalomnak megfelelék, és a kik hozzám jó akarattal voltak, úgymint: Szent-Miklósi Gurzó Márton, Bernáld János, Kósa Balázs, Bartalis Ferencz, Beke Oremus, azoknak barátságokat megköszönném; a többekhez is simúlván, az időnek engedtem. De azok azért ugyan nem szüntek alattomban alám vermet ásni, mint: Kelemen Mihály, Hadnagy Mátyás, Fodor Bálint, Incze Balázs, notarius; és titkon szék nevével a fejedelmet búsíták, utána valókat igéretekkel unszolták. Itten az Isten volt velem. Mert azonban ki sem indúlhatván Csíkból, a mustra után harmadnap, Forgács Zsigmond 24 zászlóalja gyalogja, Moldován való általfutásán, nem érkezhetvén a lovassal, meghozák, hogy a csíki úton jőnek. Ott én is elejekbe menék, nem csak az hadakkal, az egész csíki néppel; és Nyiresben útjokat megállván, ma-

gokat megadák. Minden fegyverektől őket megfosztván, magokat békével, ugyan a megirt hadakkal Kolosvárhoz, a hol akkor a fejedelmet elérém, kísértetém; kiért a fejedelem nem hogy tisztemet elvette volna, söt több kegyelmességét igéré.

179. Ott azokban szegények közül 40 personát hadnagyokkal kiválaszta; Géczi Andrást a Portára követségre bocsátá, a zászlókkal együtt a 40 rabot a császárnak ajándékba küldé; egy részét maga gyalogi közé esküdteté, ki imide-amoda oszla az országon, ki haza akkor és azután is bújdosék.

180. Forgács Zsigmond a Király-útján Törcsváránál Erdélyből beszaladván, mint feljebb irók, míg Havasalföldéből felkerülne (mert lassabban mehetett mint akarta volna), a sok esők után, mint őszszel, az útak is megveszödvén, a vizek is megnővén, a tatárság is a Bozzán azonban általmenvén Havasalföldére, nyomába akadván a Forgács és vajda hadainak, utána menvén, Moldován a Bakó erdején érte a tatár el, ki semmi harczot nem adott, hanem csak ment. A tatár is az utólját a hol érte nem kímélte, minden terheket, szekereket, táborokat elnyerte. Itt kétfelé szakadtak: a vajda lengyel hadaival Lengyelországra, mert azok vitték az Erdélyből való kimenetel után a vajdát az ő hópénzekért; Forgács pedig a havasokra fogott, hogy azokon menjen által. Ott az Isten csudálatosan cselekedék velek; mert tíz napokig bújdostatá őket a nagy havasokon, úgy hogy egy nap mit előmentek, másnap meg visszamenték, minden éléstől elfosztattak, nem volt oly úr, ki lóhússal nem lakott. Így veré Isten ott is őket ok nélkül reánk jövésekért. Nagy későre megszakadozván, ki Máramaros, ki Beszterczc

felé, ki Lengyelországon, úgy bújdostak hazájokba. Így fizeté meg Isten jutalmát érdemek szerint rajtunk való cselekedeteknek.

181. A fejedelem, a mi hadakkal lehete, Váradra mene ki, az hadakat, városokra, falukra osztván, engem a csíki hadakkal Marjákba és több falukba. A Forgácscsal bejött hajdúkból nem keveset fogtak vala el Máramarosban, a kik szakadozva jöttek, ki egy, ki más úton; kiváltképen két kapitányt [1], a nánásit és pércsit; kiket midőn szintén a Váradi kapun be akarna menni a fejedelem, mindeniket akkor támasztták fel karóban; többeket bennek sokat felakasztata. Így fizete nekiek érdemik szerint.

182. Mikoron azért a fejedelem Istennek kegyelmes dispositiójából ellenségin győzedelmet vevén, Váradra hadaival kiérkezett volna; Forgács is, az elszaladott, lómáján eléhezett urakkal, Homonnai Györgygyel, Dóczi Andrással, Czobor Mihálylyal, Rákóczi Lajossal s többekkel, vissza Magyarországra, hazájokba érkezett volna; a palatinus Thurzó György már ezeket értvén, és előrelátván, hogy ha az ő tanácsából fellobbant tüzet meg nem oltja, nagyobban való elterjedésével derekasabb romlást hozhat: Kassára alájövén, Báthori fejedelemhez követit küldi, hogy az elmúlt dolgok sopiáltassanak, és mind a két részről újolag való békesség confirmáltassék.

183. Kikre nézve a fejedelemnek is noha tovább való igyekezete vala, és messzebb való progressusa is lehetvén, igyekezetét előbbvihette volna:

[1]) Böjthi szerént (Libr. II. cap. 4.) Fabriczi Albert és Kállay (Quallovius) Lukács.

de meggondolván, hogy Erdélyben Brassó, ki rebellis, háta megett valamit olyat indít, kiből nagyobb kára következhetik: a kinált békességet acceptálá, és több alá- s feljáró követségeknek alkalmatosságával bátorságot vevén a palatinusnak assecuratiójával, az esztendőnek végében haza Erdélybe való igyekezetiben lőn foglalatos.

1612.

184. Az esztendőnek újságán azért Váradon és mindenütt ott kün való birodalmiban dolgait a fejedelem disponálván, minden országos hadait házokhoz bocsátván, maga is beindúlván Erdélybe: Kolosvárra, Fejérvárra, onnat Szebenbe mene. Azért én is ilyen új állapotomban, mind a szerencsének élvén s mind ifjúságomtól viseltetvén, mikoron az én seregimmel Radnóthoz értem volna (mert Kolosvár felől nagy hófuvások miá törés nem vala): házokhoz bocsátván a velemvalókat, magam útamat Szabédba, az hol szerelmes feleségem, kit sok időtől fogva nem láttam vala, némely jó barátimmal térítém. Kit nagy jó egészségben békével találván, egymásnak való örvendezésink után ott harmadnapig múlatván, Csíkba a tisztembe együtt indúlánk.

185. De a nagy hatalmú Istennek csudálatosok az ő dolgai, és mely igen változandók a szerencsének az ő forgási, ím majd magamon is tapasztalom meg: mert egyfelől hizelkedik, másfelől megcsal a szerencse. Mint ilyen ifjú állapotomban a szerencsét mikor már kötve tartanám magamnál, beérkezésem után Csíkban, jóakakaróimmal egynehány napokon lakozom, azonban reméntelen keserűség környékeze

meg; két hétre bemenetelem alatt, hirtelen való gutaütéssel egy szempillantásban 30-a Januarii viradólag a halál hirtelen szemem elől kedves szerelmes feleségemet elragadá. Kinek immár hideg tetemeit mikoron a földnek, az ő anyjának meg akarnám adni, Hídvégen készűlvén hozzá, az időnek akkori alkalmatossága miá, intetvén jóakaró atyámfiai által, abeli szándékomat megváltoztatám, és Oltszemin, szerelmes szülőimnek temetőhelyén, a földnek ajánlám. A brassaiak, reávigyázván akaratomra, 500 gyalogokat küldtek volt ki Hídvégre, hogy impediálják a temetést; kik látván, hogy abban semmi sem telne, prédálni kezdvén a falut, egynéhány, úgymint 17 számból való, jobbágyink elégett házunkban, egy boltban szorúlván, annyi gyalog ellen tartották három óráig. De semmi lövőszerszámok nem levén, csak paraszt dárda-fegyverrel oltalmazván magokat, tovább nem tarthaták, a puskákkal lövöldözvén reájok egy ablakon be egy almafáról, és így szegényeket kegyetlenűl ott megölték.

186. A fejedelemnek Váradra való járása alatt a brassaiakra, mint uroknak rebellisére való vigyázást, a háromszéki atyafiakra bíztam vala; kik a télnek mivoltához képest, a mennyi tőlök lehetett, nem is mulaták el, hogy nem infestálták volna. De a havasalji útakat semmiképen el nem foghatván tőlök, nem intercludálhatták semmiképen, hogy deditióra mentenek volna.

187. A télnek kietlen erős volta azért mikoron valamennyire ereszkednék, és martius is elközelgetett volna, a fejedelem bizonyos számú hadaival Szebenből megindúlván, Barczában szálla; és minekünk is kemény parancsolatokat küldvén, minden sere-

geinkkel Feketehalomnál excipiálók székelységül a fejedelmet; és ugyanazon napon a kastélyt megszállatá, hat falkon taraczk levén velünk, lőtetni kezdé. Mikoron azért a sáncznak felverésében forgódnánk, és egy szakállasból az udvari gyalogoknak vicekapitányát meglőtték volna, azon a fejedelem megbúsúlván, parancsolá, hogy a dolgot szörnyebben fognók. Mikoron azért a benne való szászok megrettentek volna, szót adának a megadásról; de Brassóból küldetvén ki 32 gyalog, ugyan a városi ifjú rend közül, ezek a megadást retractálják vala; és a toronyban szorúlván, nem kevés kárt tesznek vala a mieink közül. Mikoron azért porokból ők is fogyatkozának, és az oda fel való szoruláshoz sokképen való fogyatkozásokat látnák, nem tarthatván, megadák magokat. De jaj szegényeknek! mert iszonyú rettenetes halálra kelle menniek. Mert mivel a toronyból ezek lőtték vala meg a felül megírt vicekapitányt, a fejedelem magát meg nem tartóztathatá, hanem mind azért, mind hogy a brassaiaknak réműlést és a meghódolásra inkább útat nyitna, Vidombák és Keresztényfalva között a huszát karóba veteté, a tizenegyet felakasztatá; harminczegyet ilyen kínokkal a harminczkettődikkel exequáltatá, és azt Brassóba bebocsátá, de ez is a hóhérságért ott ben Fejér Mihálytól megöletteték.

188. Feketehalmot kezéhez vevén, Rosnyót megszállatá. Mikoron annak megvételében foglalatoskodnánk, kétfelől lőtetvén, a Törcsvára felől való magas hegyre vontak vala két falkont, kikkel a várba belőhetvén, a bennevalóknak nem kevés félelmet szerez vala; mely sánczra a brassaiak kiütvén, kiben egy udvari hadnagy 100 gyaloggal és több

udvarhelyszéki gyalogokkal vigyázván, éjjel, viradta előtt a sánczban valókban egynéhányat levágatván, a falkonok lyukait bedugák, kerekeit elvagdalák, de nagy völgy levén a sáncz között, már a csalárdságtól is tartván, mi a kapu felől való sáncznak oltalmazásában forgolódván, azok békével Brassóba térének. Mindazonáltal nem tágítván a vívást, tüzes laptákat is bocsátván be, azután három napra azok is megadák magokat.

189. Onnan Törcsvárához menvén, azt a többinél kevesebb munkával kezünkhöz vevők, mert csak azt sem várák, sánczczal környülvegyük; addig azok is magokat megadák. És mind Törcsvárában, mind Feketehalomban praesidiumot hagyván, onnét Hermán alá menénk. Ezek magokat keményebben viselék; mivel egynéhány számú praesidiumot küldvén belé a brassaiak, egy német, külső országbeli emberrel, ki többször is afféle helyeken forgott, látván elégtelenségünköt (mert a porunk elfogyván, estvéig is 20 vagy 25 golyóbist hozzá nem lőttünk) ezek meg nem adák magokat. Innét gyalázattal elmenvén, a földváriakat meghódoltatók, abban is praesidiumot hagyván; a prásmáriak is szép szót nyújtván, azután azok is megtréfálának. A fejedelem vissza Szebenbe mene, és minket székelységűl elrendele, kiki két hetet mint, mikoron töltsön, ott elrendelé Barczában, a brassaiaknak includálására ott hagyá Bethlen Farkast, a Török István és Mocsoni Gergely seregeivel. Marada ott velek elsőben Háromszék, kit azután én, a csíki haddal válték fel. A törcsvári kapitányt a deditióért Fejér Mihály megöleté.

190. Oda feljebb emlékezetet tettem röviden a Géczi András Portára való követségéről; ki mikoron beérkezett volna a Portára a fejedelem követségével, ő az urától reá bízatott követséget fordítá, és a brassaiak dolgát az ország nevével kezdé agálni a Portán fejedelme ellen, amint hogy ezt obtineálá is. Mikoron a Portán igyekezetét ennyire végbevitte volna Géczi, kiindúlván onnat, Tergovistára jöve a vak Ráduly vajdához, kinek erős parancsolatot íratott vala a Portáról, hogy Géczit Brassóba bekísértetné, sőt promoveálná is hadaival. Melyet noha kénszeríttetik vala megcselekedni a vajda: de megemlékezvén, hogy vajdaságának kiváltképen való első oka Báthori fejedelem volna: mindeneket értésére ada a fejedelemnek, a miket már kénytelenségből kell vala cselekedni, azokat későbben cselekeszi vala; és el is mulatván bennek sokakat. Mindazáltal 200 kopjás ráczokat adván melléje, Brassóba a Parahó után júniusban érkezik Géczi András.

191. Mindezeket az igyekezeteket, a Portának is tökéletlenségét jó idején azelőtt eszébe vette vala a fejedelem, de a gondviselésben restebben fárad vala; mert sem Portára császárhoz, sem utána való gondviselőkhöz követét be nem küldötte, hogy eleit igyekezte volna venni; és így csak elhallgatván, semminek vélvén, őneki, azaz Géczinek akaratja előbb-előbb mégyen vala. Ezekre nézve mikoron a vajda értésére adta volna a fejedelemnek hozzá való érkezését Géczinek: Német Gergelynek parancsolja a fejedelem, hogy Brassó mellé szálljon az egész székelységgel, ki akkoron udvarhelyszéki kapitány is vala; melyet minél hamarább megcselekedénk a Géczi András bejövetele előtt. De a sok útak között

nem érkezhetvén minden ösvényekre való vigyázásra: a feljebb megírt ösvényeken kiérkezik, minékünk Szent-Péter mellett feküvő táborunkban való mulatásunkban. Annakutána szaporodván minden nap Géczi, néhány tatár, török is érkezvén hozzá, minden nap nem kevés csatázások, ellenkezések, szép vitézjátékok estek a város mellett. Ott a kinek kedve volt hozzá, megmutathatta magát.

192. Valának Brassóban, kik a Sorbán vajda és Forgács itt az országban való hadakozásoknak idején benszorúltak vala; az urak közül Petki János, kit (tökéletes igaz jámbor hazafia levén, az ő jámborságáért a fejedelemmel meguntattak vala) megvete, szolgálatját nem vevé, nálánál érdemetlenebbeket promoveálván. A benne való virtus noha ezeket békével szenvedi vala, de végtére annyira megvettetvén a fejedelem gratiájából, magának refugiumot Brassóban keresvén, ugyanott, ezen késő őszön, sok betegségi után holt meg. Főemberek voltak ottben: Nemes Balázs, fiával Tamással, Nemes János, Mikes Zsigmond, Nagy Menyhárd és többek.

BÍRÓ SÁMUEL FOLYTATÁSA.

193. Minden változások között, a Brassónál való harcz után, a fejedelemnek szívét, sok gonoszakarói Bethlen Gábornak, nem szűnik vala ingerelni. Melyet is kifakaszta a fejedelem; mivel Szebenben vendégeskedésekben és dobzódásokban töltvén idejét, midőn Bethlen Gábortól is (ki udvari kapitánya, egyszersmind komja is vala a fejedelemnek) ebédre hívattatván, megrészegedett volna, és onnan szállá-

sára akarna menni: történék, hogy a grádicson menvén le az udvariakkal együtt, egy kő kiesék a grádicsnak felső lépcsőjéből (holott a grádics a gazdának vigyázatlansága miá, a régiségtől is elromlott vala, és Bethlen Gábortól egynéhány izben meg is intetett vala a gazda, hogy reparálná, mivel ha valakinek valami sértődése érkeznék miatta, bizony ő búsúlna meg érette), mely kő a fejedelmet alig le nem üté lábáról. Mindazért a praeconcepta opinio, mely eleve a fejedelem elméjében megvala, mind pedig a hízelkedőknek szavai elhitetik vala vele, hogy Bethlen Gábor factiójából esett volna le a kő, meg akarván vele a fejedelmet öletni, hogy ő a fejedelemségbe beállhatna. Azért a fejedelemtől igen becstelen-s fenyegető szókkal illetteték, és úgy mene a fejedelem maga szállására. Bethlen Gábor is, tartván a ki-tudjától, nehogy a megindúlt és részeg fejedelem valamit moliálna ellene, ő is maga udvari népével reá készíté magát, hogy ha valami következnék, szamárúl meg ne hallna, és magát ha lehetne megoltalmazná. Azalatt Nagy Gergely, az udvari gyalogoknak kapitánya, és Kákonyi István, kik Bethlen Gábornak jó akarói valának, a fejedelem előtt menteni kezdék Bethlen Gábort, és bizonyitani a kőnek történetből való leesését és hullását; hogy Bethlen Gábor annak előtte a gazdát halálnak fenyítéke alatt intette volna azon grádics reparatiója felől, nehogy valakinek romlása történnék miatta; melylyel a fejedelem elméjét megcsendesíték. De minthogy Bethlen Gábor előtt példák valának: Horváth Miklós, lovászmestere, kire megharaguván, részegen összetapodtatta vala a fejedelem, és úgy ölte vala meg lova lábával, s Nagy András, kinek fejét vétette hiti ellen: nem mere egész bátor-

sággal bízni a fejedelem megengesztelődéséhez, ne-hogy ő is, megrészegedvén a fejedelem, úgy járna mint amazok. Azért levelet ír a tömösvári passának, egyetértvén a szászokkal: sietne a passa bejőni a hadakkal, mivel Báthori Gábor a némethez akarna hajolni, s az országot is hajtani, ő pedig, a fényes Porta hűségében levén, Báthori Gábort fejedelminek nem akarná esmérni, mivel az országnak is minden törvényét és szabadságát felforgatta volna; azért mihelyt ő érkeznék a török hadakkal, maga is szászokkal és székelységgel melléjek állana. Mely levele Bethlen Gábornak elfogattaték, és a fejedelemnek kezéhez jutván, a fejedelem mind eltitkolá, várván az időt és az alkalmatosságot, melyen bosszúállásával együtt kifakaszthatná. Történék azalatt, a fejedelem Szebenből kimenvén Fejérvárra, Bethlen Gábor is udvarhoz mene, holott a fejedelem asztalához marasztatván, midőn már asztalnál volnának, a fejedelem medgyes-bort iszik vala, és az inas Bethlen Gábornak fejér bort vivén, mondja vala Bethlen Gábor: Öcsém! hozz nekem is a veresből, mert megérdemlem. Azon a fejedelem felgyúladván, a kardját oldalán megcsapja (mivel szüntelen azt visel vala), és Bethlen Gábort becstelen szókkal illetvén és árulónak mondván, és hogy levele is kezében volna, mely miatt életének el kellenék fogyni, rútúl szidja vala, és hogy nem veres bort adatna innia, hanem a vérével akarná megfesteni padimentumát, nagy kiáltással esküszik vala. És midőn már a fejedelem ellene akarna indúlni, nagy tumultus levén a palotán, Bethlen Gábor azonközben Kapi András és Rhédei Pál segítsége által kirándula a palotáról, és tanúlt vitéz szolgái körülvevén, az udvarból kiszalada,

és azon éjszaka Dévára, maga várába mene; maga pedig a fejedelem Alvinczre, hálni.

194. Felébredvén azért reggel a fejedelem, és elgondolván mit cselekedett legyen, és micsodás veszedelem következhetnék Bethlen Gábortól: igyekezik vala, miképpen vehetné és csalhatná magához Bethlen Gábort és megölethetné; azért ír egy levelet Bethlen Gábornak, és követi tegnapi részegségében esett alkalmatlanságáról, s egyszersmind kéri, ne sajnálja hozzája feljőni és 3000 forintokot vinni, mivel pénzre volna szüksége, és azért neki Szászvárost inscribálná. Kapván Bethlen Gábor e jó alkalmatosságon, már a pénzt elkészítette vala, és szintén indulófélben levén, érkezik Kapi Andrásnak és Rhédei Pálnak levelek, hasonlóképen a fejedelem udvari papjának is azután csakhamar, úgymint Rettegi Jánosnak, (ki Bethlen Gábornak kiváltképpen való jóakarója vala), melyekben adják vala tanácsúl, hogy ha életét szeretné, akármicsoda szín alatt hívattatnék udvarhoz, ne menne, és a fejedelemnek semmit is ne hinne. Történék ezalatt, Bethlen Gábornak egy szolgájával, Debreczeni Andrással, találkozék Fejérváratt egy asszony, (kit Török Katának hívtanak, kié Hunyad vára vala), ki is azt izeni Bethlen Gábornak, hogy nekie az éjszaka a fejedelem Alvinczen (mivel azon éjszaka vele hált vala a fejedelem, s Bethlen Gábornak is szerető atyafia vala) nagy hittel megesküdt volna, hogy mihelyt Bethlen Gábort udvarához kaphatja, mindjárást megöleti, azért semmiképen udvarhoz ne menne. Megértvén azért ily világoson Bethlen Gábor a fejedelem szándékát: illyei kastélyát jó rendben hagyván, Déván is erős praesidiumot helyheztetvén, maga válogatott 50 szolgáival

septembernek közepe felé Tömösvárra mene. Kapi András pedig és Rhédei Pál megfogattatának a vele való egyetértésért, és Szebenbe küldetének fogságra a fejedelemtől.

195. Nem kevés confusióban vala azért a fejedelem, mind a Bethlen Gábor elmeneteléért, mind pedig a beszterczeiek miatt; kik is látván, hogy a Báthori Gábor fejedelemsége alatt a szászság teljességgel elmúlattatnék, mind pedig hajdúságtúl, a fejedelem nekiek adott hiti ellen, rútúl pusztíttatnának és prédáltatnának, a török Portán supplicálnak vala, hogy a Báthori tyrannusága alól szabadíttatnának fel. Azonban a brassaiak is, kik ezelőtt rebelláltak vala, Géczi András vezérléséből napról-napra szaporítják vala hadokat, és segítséget is kérvén Rádulytól, a Minye vajda fiától, a török császár parancsolatjából 600 lovast is nyervén, Segesvárat el akarják vala foglalni, és a fejedelem ellen megerősíteni. Annakokáért is octoberben kiindítván Brassóból seregeket, úgymint 1000 lovast és 600 gyalogot, sok míves városi emberek és még deákok is mennek vala szabad akaratjok szerint azon expeditióra nagy örömmel és tánczolva, és tábort járának, s szállának meg Földvárnál. Géczi András némely becsületes székely nemesekkel, Nemes Balással, Kálnoky Jánossal, Horváth Györgygyel s másokkal, 800 lovasnak valának elöljárói. Fejér Mihály pedig, a brassai bíró, 200 lovasnak és 600 gyalognak parancsol vala, ki is igen factiosus és ambitiosus ember vala. Mondják, mikor kiment volna a brassai kapun, gyakran tekintett volna hátra, és könnyezve jövendölte volna, hogy soha többször életben azon a kapun be nem menne. Minthogy Földvár mellett az Ólt vize foly el, az Ól-

ton túl vala a fejedelem tábora, kiknek elöljárója vala Török István; ki is mihelyt megértette volna a brassaiaknak Földvárra lett érkezéseket, közölvén maga szándékát Mocsoni és Folti Gergelyékkel, jó vitéz kapitányokkal, tetszék, hogy az Ólton gázlót keresnének, és hajnalban általmennének az ellenségre. Mely meg is lőn, és 14 zászlóval, mely alatt 1200 lovasok valának, általgázlának, és Török István a seregeket elrendelé; a jobb szárnyát Mocsoni, a balt Fólti igazgatják vala, mindeniknek háromhárom száz lovasa levén, maga a többivel a derekában vala, és úgy szép sereg-vetve felmenének az hegyre, holott Fejér Mihály hada vala.

196. Kezdék azért Géczi és Fejér Mihály, a mint az időnek szorossága engedi vala, rendelni a seregeket. De minthogy nagyobbára városi mester- és czéhbeli emberek valának, a rendet igen rosszúl tartják vala, és imígy-amúgy rendbe állván, mihelyt az oláhok, kiket Ráduly küldött vala, látnák a fejedelem hadainak jó rendit: avagy attól való ijedtekben, avagy hogy talám a vajdától is parancsolatjok volt, ne veszessék magokat és a harczot elkerüljék: a legelső ellenkezésben hátot adának, és minden tartózkodás nélkül Havasalföldébe visszamenének, a szászokat odahagyák. Azonban Mocsoni és Fólti az alattvalókkal egyenesen a Géczi és Fejér Mihály táborára rohanának, és majd egy fél fertály óra alatt mind elszélleszték őket. Géczi mellett jó vitéz székelyek levén, azok oltalmazák, hogy el nem fogák, és útat csinálának neki a szaladásra. Fejér Mihály pedig mikor a szászokkal szaladna, és egy sáros s nádos árkon által akarna menni, egy Tunyogi Gergely nevű katonától feje vételék; s a többit a

brassai hostátig vágák. A deákság is könyveket kapván elé, és kezeket az ég felé felemelvén, úgy kérvén gratiát, semmit nem használának vele, mind levágatának. Fejér Mihály fejét Szebenbe vivék, és ott a piaczon nyársba tevén, ott álla mindaddig, míg egy igen nagy szélvész támadván 22-a octobris, onnat ellopattaték. A testit pedig Brassóba vivén, ott temeték el, sok városbelieknek rajta való szánakozások alatt, az asszonyoknak pedig, kiknek férjek, fiok, rokonok elvesztek vala, sok átkozódások között.

197. Ezen a fejedelem győzedelmén a brassaiak és a Brassóban levő nemesség, Géczi Andrással együtt küiönb-különbféle vélekedésben valának. Némelyek javallják vala, hogy a fejedelem gratiájához ragaszkodjanak. De Géczi András a nemességgel és a tanácsban levő első emberekkel tanácslák a Portához való újabb folyamodást; melyen meg is állának, és a beszterczeiekkel egyetértvén, küldék előre a fővezérhez Bengner Jánost, ki informálná a fővezér által a császárt, mi formában hagyattattak volna el az oláhoktól és megverettettenek volna a Báthori hadától, micsoda inségben volnának, és mint prédálná a fejedelem az egész országot; megemlítvén a Bethlen Gábor dolgát is, és hogy ő is az egész ország és szászság romlásáról bizonyságot tehetne. Bengnernek utána egész instructióval nem sokára küldék követségre Hídvégi Nemes Balázst, ki megélemedett idejű és szép experientiájú ember vala. Ki is a szászságnak, székely főembereknek és Géczi Andrásnak neve alatt midőn a divánba behivatott volna, elsőben is a török Portának nagy kegyelmességéről bőv beszéddel szóllván, és hogy az által szerzették volna

a nagy birodalmat, midőn hirek elterjedett volna, mely kegyelmesen bánjanak az alattok valókkal, és az elnyomattattaknak kész segítséggel voltak volna eleitől fogva, azért valakik a fényes Portához folyamodtanak, soha gyámol nélkül nem maradtanak. Legelsőben is a saracenusoktól és más nemzetektől az által nyerték volna el mind a két Arábiát, Ázsiát, Egyiptust, Siriát, Babiloniát, és a Paleologus famiLiától kihívattatván Europába, Konstantinápolyt, honnan mintegy vigyázóhelyből vigyázván, valakik megnyomoríttattanak más nemzetektől és segítségét kívánták, mindjárást jelenvoltanak; példa levén a magyar nemzetben is János király, ki elnyomattatván Ferdinandus német császártól, szultán Szulimán által helybeállíttaték, és azóltától fogva mind jól is folytanak volna a magyarok dolgai, míglen a mostani fejedelemnek, Báthori Gábornak atyafia, Zsigmond, és maga Báthori Gábor össze nem gázolták volna a szegény hazát. Azután kezdé elészámlálni Báthori Gábornak számtalan excessusait; ki minekutána a bátyja, Ecsedi Báthori Istvánnak kincsét eltékozlotta volna, az országnak pedig jövedelmét ismét tolvajokra és kurvákra elköltötte volna: annakutána prédálásra adván magát, városok, várak, faluk teljességgel kimeríttetének minden javakból, nem levén elégségesek számtalan nagy költségű vendégségeinek elviselésére, az egész haza is fegyverbe borúlna miatta. Mivel mihelyt a fejedelemséget eléré, mindjárást Magyarország részeit, melyek a német császárhoz tartoznak vala, megbolygatá; Lengyelországba tolvajokat külde; Moldovát felprédáltatá; Havasalföldéből a vajdát kiűzé és az országot elégeté; a fényes Porta ellen gyakran fenyegetőző

szókat szólott; hazafiait, kik a fényes Portához hűséggel voltanak, egy részét megölette, egy részét bújdosásra tette; jószágokat azoknak tolvajokra és kurvákra osztá fel; feleségeket sok uraknak erőszakoson megszeplősíté, söt maga testvérhugaival is gonoszúl élt. Egy szóval nincsen az a nagy vétek és gonoszság, mely benne meg ne találtatnék; bizonyságok a haza veszedelmének Omer basa, Zulphikár basa, Memhet aga, Ibraim csauz, mások is sokan, kik az elmúlt esztendőben a győzhetetlen császár vitézinek elöttökjárói valának. Hozzátevén azt is, hogy Géczi András, megjövetele alkalmatosságával, a fényes Porta assecurátiója mellett, bízván, hogy egy hajszála is el nem esnék, kihez képest oláh segítségek is érkezvén, megharczoltanak volna a Báthori Gábor hadaival, de az oláhok árultatások miatt ötszáznál többen vesztenek el, a brassai bírón és két jeles polgárokon kivül. Azért folyamodnak a győzhetetlen császár szárnya alá, oltalmazza meg továbbra is a Báthori tyrannuságától öket, feleségeket, gyermekeket; és ha a budai vezér által (kit sok ajándékival corrumpált) az ország neve alatt valami leveleket küldene is a Portára Báthori Gábor, hely és hitel neki ne adassék, mert az hamis levél volna, és sokaknak nevek s pecsétjek volna rajta, kiknek sem hírek, sem tanácsok benne. Melyek felöl hogy Bethlen Gábor is mindenekről bizonyságot tudna tenni, állatá.

198. Mely oratiója Nemes Balázsnak meghallgattaték ugyan, de nem lett volna oly foganatos; mert tudja vala a Porta, hogy urok ellen rebellisek volnának, a Porta pedig aféléknek nem igen szokott kedvezni, söt inkább ellenek szokott fegyverkezni;

hanem a Bethlen Gábor személye, mely a Porta előtt igen kedves vala, és a fejedelemségre alkalmatosnak tartatik vala, sokat használa ezen Nemes Balázs kérése beteljesítésének; mivel Bethlen Gábor is hasonlóképen deplorálja vala maga is hazája sorsát a Portán levő vezérek és basák által, Tömösvárról folytatván maga dolgait.

199. Történék pedig Bethlen Gábor ellen Tömösváron nagy conjuratio. Ki midőn szüntelen járna az ott való dívánba, és a magyarországi palatinusnak Thurzó Györgynek és Forgács Zsigmondnak leveleit producálván, bizonyítani akarná azoknak a németekhez hajlandó szándékát: szolgái közül öszszeesküvének ketten ellene, Basa István és Vajda Zsigmond, csak ifjacskák, elunván a bujdosást, és meggondolván azt is, hogy az ő atyjokfiainak nagyobb részek Báthori Gábor mellett volnának, és ha a fejedelemnek veszedelme következnék a Bethlen Gábor munkája által, azoknak is romlaniok kellene. Egyszersmind igérte vala a fejedelem, hogy valaki Bethlen Gábort megölné s kivált fejét eleibe vinné, egy 100 házú jobbágy faluval ajándékozná meg örökösön. Ettől a jutalomtól is viseltetvén, elvégezék, hogy éjszaka Bethlen Gábort ölnék meg; harmadikot is, Debreczeni Andrást, magok mellé kötelezék nagy hit alatt, és meg is mutaták neki a kardot, mely a végre, hogy a következendő éjszakán fejét vennék Bethlen Gábornak, megélesítteték vala. Ki jóllehet amazoknak megesküdt vala, mindazáltal a lelkiismérettől furdaltatván, jobbnak itélé, urának a dolgot megjelenteni, mintsem oly vétekbe elegyedni. Azért audientiát kérvén urától, midőn leveleket írna, a dolgot megjelenté. Íme, úgymond, uram! jelen va-

gyok, két gonosz ifjúnak ellened feltett szándékoknak megjelentője, mert a te hozzám való sok kegyelmességed és nagy magnanimiád soha elmémből ki nem töröltethetik, és bizony szentségtörésnek tartom, ellened csak gondolatomban is valaha vétenem. Basa István és Vajda Zsigmond ellened feltették magokban, hogy az éjszaka első álomban reád jöjenek, és az ágyban fejedet vegyék, s Báthori Gábornak vigyék; és már fegyvereket is megfenvén, engemet is szándékokba s tanácsokba részessé tettenek, jószágodnak is harmadát nekem igérték. De én az Istentől félvén, hozzám való sok rendbeli jótéteményidről is megemlékezvén, jobbnak itéltem neked kedvezni, mintsem amazoknak kívánságoknak engedni. Azért az Istenért kérlek, jó erős strázsákkal erősítsd meg házadot, kedvezz életednek, s az által nekünk is szolgáidnak, hogy a veszedelembe ne essél. Melyet megértvén Bethlen Gábor, megköszöné s megdicséré az hűségért, és parancsolá, hallgatna. Azonban szolgáit előgyűjtvén, megfogatá mind a kettőt; kik megvallván szándékokat, nyársba itéltetének, mindazonáltal nem akarván az idegenek előtt kegyetlen nevet viselni, és hogy az hazafiai előtt is kegyelmességgel híresednék, jobbnak itélé, megpálczáztatni őket s elbocsátani, valahová akarnának menni.

200. Nem szűnik azonban Bethlen Gábor éjjelnappal az oda való basát és tanácsait járni és elhitetni, hogy Báthori Gábor németes volna; melyet jó okokkal meg is állata. Azért legelsőben is Budára mene, és ott a vezért magáénak tevé; onnan Tolna, Eszék felé menvén, télre érkezék Landor-Fejérvárra; holott a vezértől, Scanderbégtől öcscsének fogadtaték, és reménység adaték az erdélyi fejedelem-

ségre. Kész is vala Scanderbég azokkal az hadakkal, melyekkel azon esztendőben Moldovában a lengyeleket megverte vala, behozni Bethlen Gábort Erdélybe, ha a fővezér, Tiryachi engedi vala, ki jobbnak itéli vala, elsőben békesség szerint componálni Báthori és Bethlen Gábor között a dolgot, mintsem fegyverrel. Bethlen Gábornak azért nagy szerencséjére meghalván az a fővezér, succedála neki Nazuph, ki igen nyughatatlan és hadakozást szerető ember vala; kihez Bethlen Gábor elmene Drinápolyba, holott akkor a török császár is, Amhet szultán jelen vala, úgymint 1613-dik esztendőben, februariusban. Holott mind régi ismert jóakarói, baráti által, mind pedig úri bátorsága által (midőn a császár kengyelét, sétálni járván lovon a császár, megragadta volna, és rövideden maga ügyét a császárnak elöszámlálta volna, mely dolog azon a Portán igen jeles elmének jeléűl tartaték) azt vivé véghez, hogy minden portai nagy basák és vezérek kedvelik vala vele beszéleni, de kiváltképen a fővezért és muftit igen jóakaróinak tevé. Megengedteték azért neki martiusban, hogy a divánba menne, és ott proponálná maga dolgait; holott ilyenképen szóla :

201. Jóllehet ifjúságomtól fogva a fényes Portához való hűségemért sokat szenvedtem legyen: soha fejedelmim ellen, kik igaz magyar vérből valók voltanak és hűségeket a fényes Portához megmutatták s tartották, áruló nem voltam, s nem is kénszeríttettem azoktól a fényes portához (mely a bujdosóknak kegyelmes dajkája, a számkivetetteknek gyámola s az igaz ügynek előmozdítója szokott lenni) bántódásimban folyamodni, sem én, sem más

igaz hazafiai. De mihelyt a németes elméjű fejedelmek kezdettenek parancsolni, mindjárást micsoda számkivetések, bujdosások s a Portára való folyamodások lettenek a haza fiai között, a fényes Portánál nyilván vagyon. Mely dolog a Báthori Zsigmond, Mihály vajda s Székely Mojzes idejétől fogva az erdélyi hazafiaknak majd ugyan természetekké vált vala, hogy a fejedelmeknek kegyetlenségétől megterheltetvén, a németeknek csalárdságoktól és olaszoknak mesterségektől nyomorgattatván, hazájokból kiűzettetvén, nem másuvá, hanem a fényes Porta oltalma alá folyamodnának. Mert minekutána a nagy emlékezetű szultán Szulimán idejében a magyar nemzet kétfelé oszlott, és egyik törökös, a más németesnek tartatott volna, Erdély is, elsőben magok között való veszekedés, azután az hatalmas török nemzet fegyvere által meghódoltatott volna, és magát egyszer a fényes Porta patrociniumja alá ajánlotta volna: a lőn belőle, hogy a két factio szüntelen üldözé egymást, és az erősebb az erőtlenebbet rontá, pusztítá; és minthogy az erdélyiek a győzhetetlen császár köntöséhez ragaszkodtanak volna: fél törököknek hivattatának. Innen, mintegy kútfőből származnak minden gonoszok, gyűlölségek s pártütések a magyarok között. Innen nekem is ezelőtt tíz esztendővel a német párton valóktól, hogy a fényes portához igaz voltam, és magok mellé nem vonhattanak, kétszer kellett sok becsületes haza fiaival, úri s főrendekkel házámból kibújdosnom, és mindannyiszor mindenemtől megfosztatnom, mindaddiglan, míglen a fényes Porta gyámolítása által, újabban édes hazámnak megadattatnám. Mely gonoszokot és szerencsétlenségeket annál könnyebben szen-

vedhettem, minél ifiabb koromban történnek vala rajtam. Most már, midőn a németeknek hazánkból való kitisztítások után csendességet gondolunk vala, és reméljük vala a fényes Porta szárnyai alatt való nyugodalmunkot, íme, hirtelen új és szokatlan tyrannisnak neme alatt elnyomattatánk.

202. Mert minekutána Báthori Gábor, az én munkám, én tanácsom és vezérlésem által a fejedelemséget elkapható: a jó erkölcsét gonoszra, kegyelmességét kegyetlenségre, igazvoltát igazságtalanságra, adakozó voltát fösvénységre fordítá. Mert sem Isten, sem ember törvényével nem gondolván, legelsőben is fő és alacson rendű embereknek feleségeiket személyválogatás nélkül megparáznítá, leányaikot elragadoztatá, azokkal gonoszúl éle, sőt maga testvérhugának sem kedveze. Kik ezen gonosz életit az urak s igaz hazafiai közül nem javalják vala, azok közül kit házájából kikergete, kit megölete, elannyira, hogy senki is valamirevaló ember s igaz értelmes hazafia már nincsen mellette; hanem aféle tolvajok, kik annakelőtte az erdőket és pusztákot lakták, a győzhetetlen császár népeit és más jámborokot megöltek s felprédáltak; azokkal éjjelnappal iszik, vendégeskedik, paráználkodik. A szabad városoknak pedig törvényeit, szabadságait, melyeknek megtartására hittel kötelezte vala magát, nem csak megszegte, hanem a szászságnak is, Erdélyországának is legerősebb városát csalárd szín alatt elfoglalta, bízván annak erősségében, hogy onnat, ha kívántatik, a fényes Porta ellen is rebellálhasson, és mintegy fészke legyen minden gonosz cselekedetinek nagyobb bátorsággal való véghezvitelére. Minden gazdagságától azon várost megfosz-

tatta, maga útczánként járván el a lakosoknak házokat, nagy részeket a lakosoknak a kapukban seregenként ölette meg, egy részét pedig csak a jelenvaló köntösökkel bocsátotta bújdosni; templomokot, oskolákot felveretett és elprédáltatott. Melyekről az egész szász natiónak követe, Bengner János, és magának Báthori Gábornak képe, inasa s követje, Borsos Tamás és Balási Ferencz is, kik itt a fényes Portán jelenvagynak, ha akarnak, jó lélekkel bizonyságot tehetnek. Hogy a brassaiakról ne szóljak, kiknek dolgok már a fényes Porta előtt világos; kik is nem egyébért szenvednek már esztendőtől fogva obsidiót, kivűl pedig üldöztetéseket s minden jószágoknak elvételét és prédáltatását: hanem hogy atyjokfiain szánakoznak és igaz ügyöket kívánják segíteni. Annakokáért ha Erdélyt, kit a tyrannus teljességgel elnyomorított, és az útak is félelmesek tolvaj miatt, meg akarjátok tartani attól az alattomban való házi tolvajtól, mely latrabb a nyilvánvalónál: szabadítsátok fel minél hamarább a győzhetetlen császárnak győzedelmes fegyvere által.

203. Hasonló panaszok levén a szász városoknak is, mind emberek, mind levelek által, helyesnek találtaték a Bethlen Gábor beszéde, a Báthori Gábor fejedelemsége pedig az ország népének terhesnek és a török birodalomnak veszedelmesnek. Azért a fővezér Nazuph azon divánban Bethlen Gábort Erdély országa fejedelminek nevezé s köszönté, mely azon esztendőben aprílisnek fogyta felé vala, és fejedelmi méltóságának jeléűl kardot, buzogányt, 2000 tallért, három jeles lovakot (melyeknek egyike aranyas szerszámmal s nyereggel, ketteje pediglen csujtárokkal felöltöztetve vala), öt szamárt, öt tevét aján-

dékoza. És Skanderbégnek, Magyar Ogli Ali basának, bucsáki, silistriai tatároknak, moldovai s havasalföldi vajdáknak erős parancsolat adaték, hogy mihelyt Bethlen Gábor kívánni fogja, minden erejekkel melléje mennének és erdélyi fejedelemségre vinnék be.

FÜGGELÉK.

I.

Anno 1598.

(Az erdélyi veszedelemről, Enyedi Pál énekéből).

A monostori templomat Kolosvárnál az menny megüté, kinek héjazatja mind elége, a kőfala megmarada; a pápások így írtak, hogy tiszta időben ütötte volna meg a menny, de nem igaz, mert essős idő és fergeteg, dörgés vala. Ezt is hozzá mondják: mikor Petrus Majorius, a jesuiták rectora, ezt megértette volna Kolosvárątt, így jövendölt felőle, hogy minthogy a templom az magyaroknak régi templomok, és az felső része menny-ütés miá elégett, de az oltár megmaradott, ezokáért nagy iszonyú veszedelem jő az országra, ki miá csaknem elvesz; de minthogy az oltár megmaradott és a fundamentuma, ismét a veszedelemből békeségre jut és megépíttetik. De az afféle szó mind szófia szó, melyben semmi verisimile nincsen, emberi okoskodás stb. Nem csak az oltár maradott meg, hanem egészlen a templom kőfala.

Anno 1599.

Mihály vajda Erdélyre jöve, Barczaságban nagy pusztítást tétete tűzzel, fegyverrel; cardinál Andrással Szebennél szembeszálla. Mikor ütközetre készülnének, az cardinál aranyas zászlójának gombja őmagától leesék, melyet gonosz jelnek vélének. És ez ha így volt, infaustum omen volt. Volt ez harcz 28-a die Octobr. szent Simon Judás napján. Ez esztendőben jó és bőv bor lött vala, mellyel azután az oláhok ellakának. Az egész országot, valahová beférkezett oláh, magyar, kozák, rácz, mindeneket feldúltak, az embereket fosztották, ölték. Azután a vajda adót rendele havasalföldi módon, minden hóra hat-hat forintot, melyet mind olyan inségben is meg kelle adni; ezen kivül élést a sok gaz népnek. Akkor szokták vala mondani, hogy nincs oly vakart tök, a kiről többet nem vakarhatnak mindaddig, míg valami épség vagyon benne: *Nulla est tam rasa et glabra cucurbita, de qua plus ramenti deradi nequeat, quamdiu ea integra fuerit.* Az vajda a székelyeknek meghagyta volt, tudván azt, hogy az urakban és nemesekben Moldovában futnának, hogy valahol valakit találnak, levágnák. E volt oka a cardinál halálának is. Ölte meg a cardinált egy havasban Balás Mihály, csíki székely, Boldog-asszonyfalvából való, így mondják; sokan különben hirdetik. Egykor a vajda egy pálczát faragcsált volt mulatságában, és ő késsel mind lehántotta volt héját, s mond: ha élek, így hántom meg Erdélyt. Sokszor volt Mihály vajdának ez szándéka, hogy teljességgel kigyomlálja a nemességet és az urakot Erdélyből, csak oláhot és ráczot hagyna itt. A legelső gyűlésben is volt ez szándéka,

mikor a harcz után Fejérvárra gyűlést tétetett volt. Ez levágatás felől való tanácsot Naprágy Demeter és amaz bolgár püspök Demeter forralták volt a vajdával. Ezt megértvén Malespina [1]) episcopus, e verte volt a vajdát el róla, és abban múlt akkor. Annakutána, aratás felé mikor volna, ismét szándékját a vajda elövötte; Segesváratt Szemere Mihályt és Kornis Ferenczet [2]) is levágatta. Székely Mózes kifuta az országból, vele a sógora Kornis Mihály, Petki János és a többi sokan.

Anno 1600.

Ezután Sebesben, Fejérvárhoz közel hirdete gyűlést, hogy ott teljességgel véghezvigye dolgát; a kik betegek volnának is, azok is szekeren oda hozatnák magokat, a szolga-rend pedig lenne Tordánál vagy másutt táborban. Ilyetén praetextusa volt, hogy az nemességben némelyeket Havasalföldében, némelyeket Molduvában kellene küldeni, némelyeket itt Erdélyben hagyni, mert ő teljességgel Tömösvár szállására akarna indúlni. De ezt a magyarok eszekbe vevén, hogy bűrökben jár az a vajda gyűlése, Tordához gyűlének ilyen okkal, hogy jobb volna a vajda népének, ha külön táborban lennének az oláhoktól és ráczoktól a magyarok stb. A ki rókát akar fogni, okkal hordozza a horgot utána, mert ha eszében veszi vagy veheti, üresen megyen haza. Hoc modo non defuit Ungaris summus Annibal et summus Mihály vajda. Így az nemesség és urak Tordához gyűlének, Csáky Istvánt előttek valónak választják; ez mindent híva vala hadában az vajda pártjáról. Az

[1]) Más codex Malaspina.
[2]) Farkast. U. o.

bestiák, kiknek nagyobb része magyar vala, háromszázon egyszersmind Csákyhoz állának, a nemesség is menten ment oda, paraszt had négyezere volt, Besztercze tartományából hétszáz puskás jövén, ezekkel sok szekér élések, kiket vajda számára gyűjtöttenek volt kapuszám szerint. Lovagok voltak, kiket vajda számára hozattak volt, ezek is Csákyhoz állottak, tizenkilencz ezer ötszáz hajdú volt. Mindenfelé Csáky útakot állott, minden kémeit a vajdának elfogják, öltön ölték. Semmi bizonyost a vajda nem érthetett tordai táborban valók felől; a vajda is sebesen gyűjti minden táborát, oláhnak, rácznak és székelységnek sokaságát. Marosszéknek a gyalogja vajda mellé mene, a lovagja [1]) Csáky mellé álla, kik tizenhárom százan voltak. Volt Mihály vajda, mikor Erdélyre jött, tizenhat ezer lovaggal, tizennégy ezer gyaloggal, azon kivül a székelységgel; ez mind azután nem kevesedett, hanem szaporodott, mert azután sok oláh, szász és ráczok jövének hozzá. Nem régen azelőtt számtalan ráczság az alföldről török birtokából jött vala be Erdélyben, kiknek az vajda lakóhelyet itt adott vala, más részét Havasalban rendelte vala; ezek is mind az vajdával voltak. Feleségeiket, gyermekeiket, marháikat Fejérvár mellé, kivül a Maros kerületiben Drombár mellé szállították vala. De azután hogy megverék a vajdát, kitódulának onnat nagy sírással-rívással, és nagy része Erdélyben vesze. A vajda is a fiát, Petráskót Havasalföldéből kihívá, és ez is tíz ezerrel indúla ki onnét; Baba Noák volt hadnagya. Ezenközben a német is seregével küldé Basta Györgyöt egynehány száz

[1]) Aranyasszék is, mond egy más példány.

fegyveressel és magyar fizetett néppel. Nagy rettegés mindenütt, mi vége leszen a hadnak. A magyar had száma tizenkét ezer, a vajda népében tizennyolcz ezer puskás, azon kivül lovas, kézíves, kozák; taraczk vagyon harminczkettőnél több; a magyarokkal kevés taraczk, de azzal nem sokat gondoltak. Miriszlóhoz mentenek; onnét, mikor ki nem vehetnék a vajdát, erős tábora levén, visszafordulának Basta tanácsából, kicsalák a vajdát; visszafordúla a magyar a sok taraczk-, puskalövésre. De kevés kárt tőn az vajda lövéssel, egy főembernek, Bessenyei Istvánnak a fejét találák taraczkkal, meghala, azután Enyeden temették el. Megverették a vajda Szent-Mihály havának 10-dik napján hétfőn délben; azután halomba hányák a testeket. Enyedi ember vette rovásban, kilencz ezer fekszik az öregebbik halomban, a kisebbikben két ezer, kiket közel a tájban összehordhattanak. Elfuta a vajda, ére Barcza földére, ott nyomúlt népe megsokasodott, tizennyolcz ezerrel volt; a fia is ott juta melléje. Basta is oda érkezék és a magyarok is táborral; vajda izenvén Bastának, ő is császár híve volt volna, miért támadott volna ellene. Sok beszéd után megalkuvának, hogy maradjon Havasalföldében, Erdélytől mindenképen ellegyen; így, ha a császár híve leszen, segítséggel lesznek Havasalföldében neki a lengyel ellen, kit immár értettek vala, hogy az vajdára jön Havasalföldére a Casimirus lengyel király parancsolatjából. A vajda mene ki a Bodza útján; ott, Havasalföldében, ismét megverte volt Casimirusnak húszezer emberét; általszállván Erdélyen, mene az német császárhoz. Ezután az erdélyi urak Léczfalván gyűlést tőnek; végezének, hogy császárhoz küld-

jenek és megköszönjék a segítséget, hogy a mirisz-lai harcz helyén egy kápolnát építsenek örök emlékezetre, az nap magyaroknak innepek legyen, mely nap a győzedelem volt, mikor ott valaki elmenne, az Istennek nagy hálát adna az ő nagy jótéteményéről. Végezék, hogy fejedelmet hoznának, Báthory Zsigmondot; az ebhendin meg is alkuvának, hogy behozzák, de úgy, hogy híve legyen német császárnak. Több sok egyéb szép törvényeket is rendelének. Onnan az ország eloszla, azután csakhamar Kolosvárra gyűlének ismét; Basta is oda mene.

Anno 1601—2.

Esztendőnek elein küldének Zsigmondért Molduvában, hogy behoznák ebhendit; ezt Basta nem javallá és ellene kezde tusakodni, de annyi ereje nem vala, hogy ellene állhatna, mert a segítséget mellőle kibocsátotta vala, azért el kellete szenvedni Zsigmond választását és érte küldését. Ez időben Baba Noákot és egy rácz papot megsütének Kolosváratt, ezokáért, hogy Tömösvárra akartak szökni és törökké lenni; a levelet megtalálták a papnál. Négyszázadmagával indúlt volt Baba Noák, hogy Tömösvárba menjen, iszonyú lator ember volt Baba. Azért Kolosváratt így végezék, hogy ne lennének német birtokában, hanem törökhez állanának. Itt meghasonlának az urak (notandum: ezen gyűlés alatt Báthory Zsigmond Moldova határában volt; várta, leste az választást, úgy hirdette, hogy kilencz ezer néppel volna, mikor csak kilenczedmagával sem volt); megfogák Kornis Gáspárt, Sennyei Pongráczot, Géczi Pétert és Huszár Pétert; ezokáért, hogy Kornis és Sennyei egyetértettek volna Mihály vajdával mi-

kor az országra jött, más az, hogy nem jovallották ez négyen Báthory Zsigmond behozását. Mely dolgon Basta felette megbosszankodék, búsúlt. Nagy uraságot igértenek volt, emlékezik Dévai azonokról (?); egy öreg arany kupát csináltanak neki itt Erdélyben, csak maradjon nálok itt, de Basta minden igéreteket repudiálta. Ez közben Basta kimene Erdélyből Szamos-Újvárba, ki még császár hívségében vala; szállítá belé kapitányúl Ribis Sigfridust, mert a vajda megverése után mindjárt az oláh kapitány kiszökött volt belőle és Ribist vitette volt Basta belé; mert hogy inkább Bastát segítségre híhassák, a várakot valamiképen (?) az oláhoktól kézhez vehették, zálogúl Basta kezéhez adták, Husztot, Kővárat, Szamos-Újvárat. Mikor Zsigmondot behozták volna Erdélybe, és Kolosváratt nagy hadat gyűjtene Basta ellen, kit immár Magyarországban értének vala, hogy Mihály vajdával gyülekezik, Ribis Szamos-Újvárat megadá Zsigmondnak; neki adta Maros-Újvárt. Az után Zsigmond a csíkiakra küldé Székely Mojzest, hogy őket a cardinál haláláért megbüntesse; dúlatá, öleté Székely őket; ez Mojzes szentelt-vitéz volt, kit István király Lengyelországban szentelt volt. Zsigmond gyűlést tétete Kolosvárra pünkösd másod napjára, melyben a Basta ellen való had felől végezének. Nagy népet készíte Zsigmond, az oláh, moldvai vajda adott három ezer kurtánt, az alföldről is jövének sok ráczok, kik félkedvvel voltak a magyarral való verekedéshez. A miriszlai harcz miá török vezér basa is két száz tatárt külde, annakfelette botot, szablyát. Nagy hada volt Zsigmondnak; ez haddal kimene Erdélyből Zilahon által az Érmellyékre, ismét meggondolván magát, visszaszálla Goroszlóhoz.

Bastával volt nyolcz ezer fegyveres és két ezer kopjás magyar; Mihály vajda duna-mellyéki ebhajdúkkal tizenhárom ezerrel és két ezer kozákkal. Goroszlónál megvívának, a németek verték el a legényeit Zsigmondnak, azután a Mihály vajda népe a meghajlott népet kezdé vágni, vágatni. Zsigmond Molduvába futa, onnan csakhamar Brassóba; Csáky István marada Molduvában. Írt ő onnat a török császárnak, hogy küldjön segítséget stb. Mihály vajdát pedig megöleté Basta Tordánál, rendele helyébe egy fölatort, Sennyei Miklóst; e hajdúság emészté meg Erdélyt. Akkor a mezőn kalangya vala, mind oda leve, és iszonyú sok pusztítást tevének, valamit földben, föld kivűl találtak, a mind oda volt; várakban, kastélyokban hitre bekéredzettenek vagy egyébképen hamis hitekkel megcsaltanak valakit, kegyetlen módon cselekedtenek velek stb. Sokan hegyekben, havasokban rejteztenek, futottanak, búttanak, onnan is kivadászták őket. A Basta és vajda tábora Kenyérmezőre juta, onnan valami kevés török hátraüzettetett. Ő ismét, Basta, szálla Szeben alá, onnan indúla Fogaras felé, de az Óltön nem mehete által, nagy sár, víz is lőn mindenütt. Ezek közben Báthori Zsigmond török segítséggel készűlvén készűl a törökhöz, Bastát megijeszté, tére Nyáradtőre, ott hevere sok ideig. Horváth Ábrahámot küldé Déva felé, hogy a török felől bizonyos hirt hozzon, de hát Borbély György, ki Dénán volt, Bektes basával így végzett, hogy feljőjön a Maros mellett. Feljővén, Ábrahámot elfogták és Nándor felé kergették, vitték, azt mondják. Ez dolgot Basta megértvén, Medgyes felé intézte táborát, Désre szálla, ott besánczolá magát. E közben Báthori az ebhendi feljebb

jövén a török haddal, szálla Fejérvárra, ott hevere sokáig, nem mene Bastára, mert immár negyedszer árulja vala Erdélyt a németnek; egy olasz papot, Antonius Marietus jesuitát küldé a némethez titkon, hogy Erdélyt neki kezében adja; de hogy semmit ne láttassék cselekedni, elébb szálla Marosújvárhoz, a székelységet melléje vevén; ott is sokat mulata, csak hogy az időt vontassa, azután Kolosvárat igen későn megszállá, de csak színnel, mert nem akarta megvenni, hanem hogy a töröknek adjon valami hitelt. A török Fejérvárnál minden mezei jókat, szőlőt stb. elpusztítá. Ezenközben íra Csáky István Moldunából Zsigmondnak, hogy legyen hív a törökhöz, mert ő fejét kötötte ahoz, hogy Zsigmond hív teljességgel a törökhöz; azzal a török segítséggel ellenségét megverheti, ha a nem elég, többet is ad. Mikor Maros-Újvárnál volna Zsigmond, azonközben Csáky is elérkezik sok tatárral, törökkel. E tájban gyülekeztek vala nyolcz százan parasztok minden módra Gyalu tartományában, Gyerőffy János volt hadnagyok; de az Basta hajdúi és buloni Kolosvár felé útban levén, levágták őket Kolosvár alatt, a béket ellőtték. Itt hát valami törökök, úgymint három ezeren, mentenek zsákmányra, azokat a hajdúk igen megverték. A török ezen felzendült, és mintha mind hazájokban volnának, Kolosvárról elindulának, a hostátot felgyújták és elmenének; így beszéli Enyedy Pál az ő énekében, de nem igaz, mert zsákmányra három ezer török egyszersmind nem szokott kimenni, és ha kimentenek volna is, azt nem értettük, hogy hajdú az törököt megverte volna; semmi afféle nem volt, hanem Zsigmond ebhendi mikor látta volna, hogy a télnek hidegsége miá az törököt elbo-

csáthatja, visszatért Fejérvár felé, mert Bastával minden dolgot jól értett, járton-járt egymáshoz Kolosvár alól követek. Rettenetes hideg ez időben vala. Zsigmond elszaladván Kolosvár alól, Dévára ment, ott sokáig múlata. Januariusban Ao 1602. Brassóba mene telelni. Basta ez idő alatt hajdúit mindenfelé kibocsátá, Pecz Jánost Gyalu alá küldé, mert Zsigmond hűségében vala. Vala benne még egy Szilvási János nevű pap, kit Napragy Demeter püspök hagyott vala benne tiszttartóúl. Lőteté Pecz Gyalut sok ideig, mikor kilövének ötvenhetet, utóljára megadák a várost hűtre, de ebhitelre, mert a volonok és hajdúk mindent feldúlának, fosztának, le is vágának a szolgáló rendben. Gyalu tartományát rendelé Basta telelni a hajdú és rácz hadnak, Besztercze vidékin lőn ő magának vigyázása [1], német és halom hadat melléje várván. Besztercze Báthory Zsigmondnak hűségére hajlott vala; Vitéz Miklóst adta vala Zsigmond oda kapitányúl háromszázmagával. Két hétig lövette Basta, először a volonok ostromlák, meg nem vehették, azután az magyar haddal akarta ostromlani vagy ostromoltatni, de azonközben Báthori ebhendi és Csáky István tanácsot tartván, Brassóból megírák, hogy adnák meg a várost. Megadá Vitéz Miklós és Nagy Albert, de nem állának az hűtnek a németek, midőn a kimenő vitézeket ölék, fosztták, Vitéz Miklóst megölék stb. Föld népe szorúlt erdő keblében, havasokban, hegyekben, rettenetes nagy hidegségben; nem találának magoknak rejteket, erdőkben is felkeresték őket, nagy kegyetlenséget rajtok tesznek, sokakat tűzzel égetnek meg, sokaknak

[1] Maradása.

fejeket megtekerék, hogy a szemek a fejekből kiömlött, kikben azután sokat láttunk hogy koldultanak, kik azelőtt marhás emberek voltanak és jól bírták magokat. Sokakat tüzes vassal égettenek, parázsával, tüzes hamvval hátokat, hasokat égették, szíjjat metszettenek játékból soknak a hátokból, ezt ők nevezték szár-tekerő szíjnak, sokat hajoknál fogva felakasztottak, szalmatüzet raktanak alájok; azt ők nevették, kaczagták; mint éltenek az asszonyi renddel, nem mondom meg, mert én magam nagy gyalázatnak tartom. Springen, Keserű János falujában, akkor temettenek volt el egy ifjú oláh asszonyt, felásták a hajdúk, kivötték a koporsóból, mezítelen fektették a czinteremben, rendről rendre jártanak reá; a ki ezeket látta szemeivel, jámbor igazmondó főember, attól értettem, hallottam. Kegyelmezz meg, Úr Isten! és ne büntess meg egész nemzetestől érettek, mint a Benjámin nemzetét eltörléd a világból ennél kissebb paráznaságért. De a dunamelléki fattyú eb magyar, kiknek az anyjokat ötven esztendőktől fogva a török s tatár keresztül-kasúl fúrja, nem csuda, ha ilyen oktalan állat, mert az apjoknak természeteket követik, a töröknek és tatárnak, mert azoktól fajzottanak. E Basta hadában való magyarok mind olyanok voltanak; az asszonyembereknek csecseiket meghasították, kezeiket belévonták, úgy szegben felfüggesztették, gyermekeiket, fiakot előttek égették. Monorán volt ez dolog: az útczán nagy tüzet csináltanak, a megfogott szegény népet, magyart, szászt, férfiat, asszonyembert a tüzre hajtották egyfelől, másfelől visszaverték reá, és így tüzzel emésztették meg őket. Ezt nem magunktól gondoltuk, hanem szemlátásból bizonyosan sok embertől

értettük. Gyalu felől történék Mákó faluban: két gyermeknek az apját megölték az eb hajdúk, a két gyermek futott valami rejtekhelyre, onnan nem mertek kijőni, míg az hajdúkot érzették, hanem ezenközben a kisebbik éhséggel meghalt, a nagyobbik azt megette épen; ezt nem hihetni és talám tám hihetetlen is, ha bizonynyal nem beszélenék. Nem tudom minden kegyetlenségeiket mind rendről-rendre előbeszéleni vagy számlálni, de ha tudnám is, nem lehetne, mert sok idő, sok munka, sok papiros, sok hitel kellene hozzá. Ezt tudom, hogy mind elfogyaták őket az eb hajdúk. E romlást szenvedék ez helyek: Kolosvár és ő tartományvidéki, Gyalu, Bánffy-Hunyad, Kalotabeliek, Görgény, Beszterczé vidéke és nagy sok többen, és főképen Torda, a hol három száz és harminczöt polgár mesterbeli férfiat vágának le, melyről másutt bőven írtam, és Ida, Beszterczé vidékin, a hol csak egy udvaron két száz paraszt ember és nemes ember testinél több volt, kit az hajdúság levágott, semmi okot hozzájok nem mondhatván, mikor Basta hívségében voltanak, mint szintén a tordaiak. Ez dolgok lőnek a frigy alatt, míg Báthory Zsigmond Bastával tractált békeség felől, mikor utóbbszor Zsigmond a németnek utálatos árulással elárulta Erdélyt. Így végezének egymás között Basta és Zsigmond, hogy Basta vigye ki hadát Erdélyből; szent-György nap előtt kivivé a német hadat, de a hajdúkkal nem bírhata, nem is viheték ki, hanem Zsigmondnak szabadság adattatván, hogy verje ki őket, a frigy helyén maradván. Így mikor az hajdúk is ben lézengenének, Csáky István reá gyüjté hadát és kegyetlenül megveré őket; ez vala 1602-ben. Így a hajdúk kivakarodának a Szilágy-

ban tavaszkor, és így marada valami kicsiny, de nem állandó békeségben Erdély.

Ez idő közben Ráduly vajdát, kit Basta adott vala oda, kiverék Havasalföldéből; tarta Székelységre Brassó felől, onnét Szilágyban a görgényi tartományon által kimene Ráduly, kéré Bastát, hogy lenne segítséggel, és vinné be Havasalföldébe, mert a császár hívsége miá szenvedte volna. Basta mondá, hogy gondja lenne reá; ezenközben a hajdúságnak eleibe adá, hogy ő töle hallgatnának, és mikor ideje lenne, bevinnék Havasalföldében. Már az idő szépen kinyílt vala, és a frígynek napja, sz.-György napja, elközelgetett vala, mely napon Zsigmond Bastával végezett vala, hogy míg a német császárnál tractálna Zsigmond a békeség felől, lennének addig csendességben. Jöve Zsigmond Fejérvárra, és hivatá Csáky Istvánt, ki minden hadának generálisa vala, megjelenté neki titkát, hogy ő a némethez állana és az országot a németnek adná; Csáky ellene tusakodék és semmiképen reá nem hajla; mene Fogaras várába, kit eleinten az ország neki adott vala, ott sok ideig levén, hogy ő részes ne legyen a Zsigmond dolgában, mert ő hitét, fejét kötötte volt a töröknek, hogy hív leszen az ország neki. Zsigmond újra eltökélé magában, hogy ő az török barátságát megvetné, mert csalárd, pusztító volna és országát is féltené töle. Ez idő közben mikor így viszálkodnának az urak, jöve sok hajdú be a frígy alatt, Toroczkóra üte, Zsigmond pedig Fejérvárról Dévába futa, küldé mindazáltal az hajdúk eleiben Lugosi Ferenczet és Szelestyei Jánost kétszáz hajdúval, kiket Csáky gyűjtött vala és Mojzes, és Segesvárnál teleltenek vala, azokat küldé a magyarországi haj-

dúkra, kiknek előttek Horváth Ábrahám vala, Lugosi János, Adorján Pál és több egynehány lator, ily szándékkal, hogy ők Toroczkó felől Fejérvármegyébe üssenek; voltanak ezek három [1]) ezeren, Lugosi Ferencz hét százzal. Ott sokat lesózának a magyarországi ebekben, hóhérokban. Ezenközben Zsigmond sollicitálja Bastát, hogy jőjön be, de csak kevesed magával, a hajdúságot hadja el, mert ő az országot készen kezébe adná. Basta szálla Kolosvárra némettel és bulonnal, a hajdúságot Körösbánya felől hagyá, hogy beütnének. Zsigmond sollicitálá Csáky Istvánt, hogy menne Bastához, végezne minden ő maga dolga felől s mind az ország dolgáról; látta Csáky, hogy nem lehet egyéb benne, Kolosvárra mene Bastához, és így német hűségére álla. Basta előbb jövén, és Fejérvárnál megveré Mojzest, és az hajdúság is iszonyú pusztítással, öléssel felmene a Maros mellett, és Bastához adá magát, és Zsigmond is Bastához jöve Dévából, és a német királyhoz kivivé az ördög az árulót. Ez hajdúságnak előttek Ráduly vajda vala, voltanak mintegy tizenkét ezeren, jövének be Erdélybe, kikelének Dévánál, és az Maroson általkelének Fejérvárnál, nagy iszonyú pusztítás, veszedelem levén miattok. Papmezőnél, Abrud-Bányán, Keres-Bányán, Belényesben, valahol eljüttenek, csak a földet hagyták, a parasztság ha a hegyekre nem szaladhatott, mind levágták. Ezeket Basta küldé Radulylyal Havasalföldébe, hogy Radulyt bevinnék az országba. Basta Szebenhez szálla és Zsigmond is vele, és azután némethez felmene. Mene Basta őszszel népével Prásmárra, ott lőn so-

[1]) Egyéb másolatok harmincz, söt száz ezeret mondanak.

káig, várván mint lészen a havasalji dolog [1]); azután telelni mene Fejérvárra, szent-Miklós nap tájban. Ez időben iszonyú éhség vala Erdélyben, és mind napról napra nevekedik vala.

Anno 1603.

Kikelet felé Mojzes törökkel, tatárral Erdélybe bejöve, Basta kimene Erdélyből előtte; a török, tatár, Moyzes megszállák Fejérvárat; Moyzes Székelyeket hívatja, nem jövének, ők Farkasvágónál táborba szállottak. Rácz György és Kis Murza Havasalföldéből kimene, biztatja őket, és melléje menének Moyzes ellen, Makó György és Imecs Mihály vagyon ellenek; Segesvárról Moyzes egynehány ezeret a székelyekre külde, hogy hódoltatná őket; Toldy István volt előttek tatárral. Földvárnál megharczolának a székelyek és hajdúk, a tatár kilőtt nyilát a hajdú felszedi, a puskába teszi, és azt lövi vissza a tatárra stb. Székely Moyzest ölte meg egy székely, Csík-Szent-Mihály faluból való, Katona Mihálynak hívták; ez mikor fejét akarná venni, Rácz György oda ért, és nekie engedte, hogy fejét vegye; a lovát Rácz György elvevé. E veszedelem után Basta bejöve, a népet széljel, falunkint, városonkint elosztá. E veszedelem mindeneknél nagyobb volt.

Anno 1604.

A szegénység, ki megmaradott, havasban szorúlt az iszonyú télben; a hajdú ott is felkereste, hóban, hidegben ló mellett hurczolta, ha lábát, kezét

[1]) Varians: Ott lőn sok ideig, várván mind készen az havasalföldieket.

hideg megvette, ott hagyta, megölte; különb-különb kínokat gondolták, hogy marhát, vermet mutasson, mindaddig kínozták, hogy abban ölték meg; sokaknak a száját felájazták, cseberrel hordottak vizet belé, és igy ölték meg. A hasára állván, úgy tapodván, a talpát meghasogatták, megsózták, marhájokat őmagok ellopták egymásnak, a velek való rabokra fogták, azért kínozták, vesztegették, némelyeknek kezét elvágták, s mondották, nevették: miért nem őrizte meg, miért hagyta ellopni stb.

Anno 1601.

(Gyalunál való hajdúk veszedelme.)

Mikor Báthori Zsigmond Goroszlónál rosz hadát elvesztette volna, és azután törökkel, tatárral bejött volna Erdélybe hogy Bastát kiverje, a goroszlói harczról elszaladott vitézlő rend sok gyülekezett volt Gyaluhoz, és a köznépben is; Gyerőffy János, vice-comes Comitatus Colosiensis, úgymint másfél ezer embert vött vala fel; mindenestül voltanak két ezeren, kiknek volt sok hadnagyok, kik Goroszlóról elszaladtanak, Makó György.

A várban Gyaluban volt kapitány Szilvási János pap, kit Zsigmond fejedelem akaratjából Náprágÿ Demeter hagyott volt ott több papokkal és katona szolgáival egyetemben, mikor Náprágÿ Mihály vajda idejében kiszökött volna Erdélyből. Akkor Kolosváratt benn a városban bolonok voltanak, németek és egyéb Basta emberei, körül széllyel sok Basta hajdúi. Ezek reá tanácskoznak Gyalu mellett való hajdúkra, úgymint másfél ezeren felkészülének, bocsá-

tának elöljáróból négy száz lovagot, kik őket a városból a mezőre kicsalja. Ez négy száz lovagra kimegyen elől ki a mezőre a hajdúság, a több különböző hadnagyok ki jovalván, ki nem jovalván a kimenést. Mikor a mezőn a négy száz lovag mind hátot kezdett volna adni, és a Zsigmondhoz való hajdúk mind menten menne utána: a hadnak utolsó része vissza kezd térni Gyalu felé, mert a lesből egynehány zászlót látnak hogy kiveti magát; így indulának neki a Gyerőffy hadára, és városig mind vágták őket és a városban is széllyel; a többi széllyel az erdőkre és hegyekre eloszlott. Vágtanak le bennek ötödfél százat, azután a várost, Gyalut felgyújták és elégették, a nyereséggel visszamenének Kolosvárra.

II.

EGY ADALÉK

a magyar aristokratia történelméhez Erdélyben.

Al-torjai báró Apor Péter „Lusus mundi et ejusdem actus scenicus“ czimű történelmi munkájához egy becses függeléket vete e czím alatt:

Notatu digna.

Magnus ille turcarum terror, christianitatis propugnaculum, religionis catholicae vindex acerrimus, patriae pater, sanctitatis idea, norma pietatis, decus perpetuum familiae suae, sapientiae thesaurus, miles fortissimus, consiliarius sapientissimus, judex aequissimus, auratus eques, totius patriae Generalis, qui toties turcas profligavit, vires Orientis confregit, cujus laudes tota posteritas cum grata memoria recolet,

quem et Capitaneum supremum superius — (értsd: munkájában) — scripsimus, Baro Sigismundus Kornis de Göncz-Ruszka, frater germanus Georgii Kornis, abavi moderni Excllmi Dni Gubernatoris Transylvaniae, Comitis Sigismundi Kornis, nec non cum suis titulis superius descripti Comitis Stephani Kornis de Göncz-Ruszka — ut theatrum scenicum mundi posteris ostenderet, propriis manibus descripsit omnium magnatum, procerum et nobilium nomina, qui vita ipsius durante, aut in proeliis, aut alio violento mortis genere, aut etiam morte naturali obiverunt. Ne ergo periret magni hujus herois opus, posteris valde curiosum, utque posteris in majoribus suis gloriari liceret, sicut accepi, sic posteritati fideliter transscribo.

Nota vero: prius specificabuntur nomina eorum, qui vel in proeliis vel morte violenta obiverunt, et cum heros fortissimus nomina idiomate nativo a cognomine ordine alphabetico apposuerit, nos vero latino sermone edamus, placuit sequi herois sapientissimi stylum, et similiter cognominis, non nominis alphabeto describere. Cum vero cum Moyse Siculo ad Coronam in campis Barczensibus flos patriae perierit, ubi hae duae litterae M. S. (Sz. M.=Székely Mózes) post cujuscunque nomen apponentur, scias ipsum periisse cum Moyse Siculo; aliquos vero in quo praelio manserint, non specificat, post quorum nomina ponatur littera O."

E jegyzéket e helytt adom, s nem az Apor munkája mögött, hová különben sem tartozik, s adom az eredetinek hiány- s hibáival. [1]) Sajnálatos, hogy

[1]) Hat név maradt ki csak, mint nem ide tartozó: II János király, Illyésházy István nádor, három oláh vajda: István, Mihály (sanguisuga Valachiae vajvoda) és Péter; végre Thurzó György nádor.

sem Kornis, sem Apor nem határozta meg a korszakot, mit e nagy érdekü jegyzék befoglal. Néhány évtized csak, s mégis mennyi hős, mennyi áldozat! Fejedelmi faj! méltó ura a földnek, mit meghóditott, s vérével szentesité meg törvényes kiváltságait.

Megtartám a névsor két osztályzását; az A) alá sorozvák azok, kik erőszakos halállal vesztek; B) alatt a természetes halállal kimúltak jegyzéke áll; az egyes nevek mellé tett eme két betü Sz. M. azt jelöli, hogy az illető, Székely Mózes csatájában (1603 Aug. 2d.) esett el.

A)

Ábrámfi Boldizsár.
Ajkai Miklós, } Sz. M.
Alárd Gáspár, } Sz. M.
Almádi Bálint. } Sz. M.
Ambó János.
Antalfi János.
Apaffi Farkas, Sz. M.
— Mihály.
Apor Endre, } Sz. M.
— János, id. és ifj. } Sz. M.
— Lőrincz, } Sz. M.
— Tamás. } Sz. M.
— István.
Asztai Mátyás, Sz. M.
Bácsi János.
Bagadi István † Goroszlónál.
Bagaméri Bencze és György, birői itélet folytán lefejeztettek.
Bakó Dániel, } † Szebennél
Baládfi Ferencz. } † Szebennél
— Gábor, Sz. M.
— János (2, egyik nyakát szegte, másik † Goroszlónál.)
Balássi János, Sz. M.
Balogh Ferencz.
— János, } Sz. M.
Bálintith János, } Sz. M.
Bánffi György. } Sz. M.
— Miklós.
— Zsigmond.
Baranyai Jakab † a parasztok.
Barcsai Endre † Gyulafejérvárnál.
Baróti Balázs † Goroszlónál.
Bartabinti Mikl. † Mihály vaj.
Báthori Boldizsár † Báthori Zsigmond.
— Endre, bibornok † a sz. domokosi székelyek (Csik-székben).
— Gábor, fejedelem.
Becskei István, Sz. M.
Becz Imre, } † a székelyek.
— Tamás, } † a székelyek.

Bedeő István † Báthori Gábor.
Béldi János † a székelyek.
— Kelemen, Sz. M.
— Pál † Mihály vajda.
Bényei Mátyás, Sz. M.
Berendi János † Szebennél.
Bergendei János, Sz. M.
Bertók Mihály.
Besenyei György, Sz. M.
— István (2, az egyik Miriszlónál).
Beszprémi Márt., Goroszlónál.
Besztrédi Ferencz, Szebennél.
Bethlen Mihály.
— Mikl., Gy. Fejérvárnál.
Bihari János, Sz. M.
Bocs György † a székelyek.
Bocskor Bencze.
Bodoni János, Bodor Péter, — Lőrincz. } Sz. M.
Boér Pál, Gyalunál.
Bogáti János, megölette Székely Mózes.
— Imre, Szebennél.
— Miklós, Sz. M.
Bokai Gáspár, Szebennél.
Boltai György, — István, } Basta katonái.
Borbély Endre, Keresztesnél.
Bornemisza János † Báthori Zsigmond.
— Pál.
— Zsigm., Keresztesnél.
Boronkai Fer. † parasztok.
— János † Basta.
Borsovai János, Sz. M.
Borzási János, Beszterczénél.
Budai János.
Csáky Gáspár, Goroszlónál.
— István (de Harkó) öngyilkos.
— Lőrincz † parasztok.
— Zsigm., Keresztesnél.
Csányi Lőrincz † parasztok.
Cseffei István, Goroszlónál.
Cseréni László, Sz. M.
— Mihály.
Csernátoni Mih., † parasztjai.
Czeglédi Péter, Csics György. } Sz. M.
Csiszár György † Basta.
Csomortáni Tam., Goroszlónál.
Damokos Péter, Sz. M.
— Domokost és Tamást, Mihály vajdának várhegyi kapitánya (Kézdi-Székben) fejeztette le Markosfalván.
Daniel Ferencz, Darlaczi Tamás. } Sz. M.
Décsei Fer. † Basta katonái.
Despot Jakab.
Dévai Fer. † Basta katonái.
Devecseri Péter † parasztjai.
Domini Pál, Szebennél.
Donáth János (2.) Sz. M.
Donáti Jakab, felakasztatta Basta.
Doncsák János † a németek.
Ebeni Gás., Tömösvár alatt.
Eőz János † Basta katonái.
Erdélyi Bálint, Keresztesnél.
Farkas Fer. † a székelyek.
— György † katonák.
Fekete György † az oláhok.
— János, Tömösvárnál.
— László † a ráczok.

Felföldi Mátyás † parasztok.
Ferenczi Deák (Literatus), Sz. M.
Filepsi György † az oláhok.
Fodor Ferencz, Sz. M.
Forró János, † Báthori Zsigm.
Gálffi Ján. † Báthori Zsigm.
Gáltői Mihály † Basta katonái.
Garázda János † a tatárok.
Gárdai Tamás, } Sz. M.
Gáspár Ferencz. } Sz. M.
Géczi Ferencz, Keresztesnél.
Gegő Péter † parasztok.
Geréb János ifj. † Mihály vaj.
Gerendi István † a szászok.
Gondos Miklós, } Sz. M.
Gosztoni Balázs. } Sz. M.
Gyerőffi Farkas, periit ob equum petulantem.
György Tamás, } Szebennél.
Gyulai Dénes, } Szebennél.
— Endre, Beszterczénél.
— Ferencz, Sz. M.
— Pál † Báthori Zsigm.
Gyuraki György, } Sz. M.
Gyurma György, } Sz. M.
Gyürüsős János. } Sz. M.
Haranglábi Fer., Szebennél.
— Miklós † a tatárok.
Harinnai Ferencz (2) } Sz. M.
— Mihály, } Sz. M.
Henter Bencze, Segesvárnál.
— Gáspár, } Sz. M.
Horváth Ferencz, } Sz. M.
— György, (periit ob equum petulantem).
— János, (vir pessimus) Szebennél.
— Mátyás, vízbe fült.
Horváth Menyh., Keresztesnél.
— Miklós, } Sz. M.
Hodgyai György. } Sz. M.
Homonnai György, Basta lefejeztette.
Hosszuaszai Dániel, } a parasztok.
— György } a parasztok.
— István, } a parasztok.
Hosszutelki Mátyás, } Sz. M.
Huszár Péter, } Sz. M.
Huszti György, } Sz. M.
Jankó Gásp., lefejez. Basta.
— János, Sz. M.
— Lőrincz, † a sárkányi erdőkben.
— Miklós, Sz. M.
Iffiu János (2, egyiket Báthori Zsigmond, a másikat Basta ölette meg).
Illési Bálint, } Sz. M.
— János, } Sz. M.
Imecs János, } Sz. M.
— Imre, } Sz. M.
— Mihály, } Sz. M.
Inánkövy Döme. } Sz. M.
Jósika István † a németek.
Kabos Farkas, Sz. M.
— János † a popularibus.
— István † Mihály vajda.
Kálmándi Mihály † Basta.
Kálnoki Bálint † a székelyek.
Kamuthi Kristóf a Beszterczc vizébe fült.
Kapucsi János, Sz. M.
Katonai Mihály † Mihály vaj.
Kemény Ferencz Báthori István a lengyel király.
— János, Sz. M.
— István (2).

Kencsus Balázs, periit ob equum petulantem.
Kendi Ferencz, Szebennél.
— Gábor, } † Báthori Zsig.
— Sándor. }
Kendeffi István, Sz. M.
Király György, Váradnál.
Kis Döme † Oláhországban.
— Farkas, } Sz. M.
— Péter. }
Köpeczi Mihály † Szebennél.
Kornis Farkas † Mihály vajda.
— Gáspár † a ráczok.
— Mihály, } Sz. M.
— Miklós. }
Kósa Márton † Beszterczénél.
Kovacsóczi Fark. † Báthori Zs.
Kun Gáspár † saját jobbágyai.
Lacsnig Miklós, Sz. M.
Ladányi Gergely, † Báthori Gábor meggyilkolásaért.
Lasthai (Laszkai?) János Szebennél.
Látrán János, Goroszlónál.
Lázár Egyed, } Sz. M.
— Endre, }
— Gábor, }
— György. }
— Farkas, } † a székelyek.
— Imre. }
— Ferencz, Keresztesnél.
— István, Szebennél.
Lencsucs Mihály, † a popularibus.
Leptai Menyhért † rablók.
Lészai Farkas, lefejezt. Basta.
Literáti Albert, Goroszlónál.
— Gerő (de Sz. Egyed), † Báthori Zsigmond.
Literáti Jakab, (2, az egyik Keresztesnél, a másik Basta katonái által).
— Imre.
— Lukács, † a popularibus.
— Mátyás (de Sárpatak) † rablók.
Lugosi János † hajdúk.
Macskásy Pál, Sz. M.
Macsó János, Keresztesnél.
Makai Ágoston, nyakát szegte.
Makó Gerő † török rabságban.
— György, Sz. M.
Makrai István, Ujvárnál.
Maradék Bálint, Sz. M.
Mátyus Tamás, Keresztesnél.
Mihálcz Balázs, } Sz. M.
— János, }
— István. }
— Ferencz † a székelyek.
Mikes Miklós † ob equum petulantem.
Miklós István, Sz. M.
Mikó Miklós, } székelyek.
— Péter. }
Mohai István, Sz. M.
Moré Gábor, meglőtték.
— István, } Sz. M.
Morgonday János, }
— László. } rablók.
Mosai János (2). }
Nagy Döme.
— Endre.
— Ferencz (de Mikefalva).
— János, } Sz. M.
— Józsa. }
— Sebő, } felakasztatta Basta.
— Tamás. }

Nemes Balázs, — Elek, — Gábor, — János. } Sz. M.
Németi Gerő.
Nyujtódi György, Sz. M.
Orbán Ferencz † Mihály v.
Óvári István, Sz. M.
Pálfi Endre, Sz. M.
Pálosi Gáspár † Mihály vajda.
Pap László, Sz. M.
Pellérdi Ádám, lefejezt. Basta.
Perényi Ferencz, Perneszi Endre, — Miklós, — Pál. } Sz. M.
— Farkas (perneszei), Goroszlónál.
Perüsi Máté, Sz. M.
Petki Ferencz és Pál † együtt, Kornis (?) mellett Magyarországban.
— István, Goroszlónál.
Pókai Balázs, Sz. M.
— János † a lengyel király.
— István (2, de Héderfája és de Szent-Miklós) Sz. M.
Polyák János, Keresztesnél.
Pósa István, Goroszlónál.
— Mihály † Mihály vajda.
Poszodariczi Péter, Tömösvár.
Rácz Bálint † Szebennél.
— György, Sz. M.
— István, (2, az egyik Sz. M., a másik Goroszlónál).
Rácz Mikl., felakaszt. Basta.
Radák Endre.
Rapolthi Mátyás † katonák.
Ravaszdi György † Szebennél.
Reteni Ferencz, — János, — Mihály. } Sz. M.
Rosnyai Ferencz † Mihály v.
Rosz István † az oláhok.
Salamon Péter, † ob petulantem equum.
Sámbokréti Mihály, Sz. M.
Sárpataki Ferencz.
— Gáspár † saját lakában.
— Miklós, Sz. M.
Sáska János ifj., Keresztesnél.
— László ↓ ob equum petulantem.
Segmesi Miklós 1611.
Serling Menyhért, Siger Zsigmond. } Sz. M.
Sitkai György, Tömösvárnál.
Somogyi Bertalan † katonák.
Stephán Ist., felakaszt. Basta.
Sükösd István, Sz. M.
Szécsi Rafáel, Báthori Gábor gyilkosa, † Megyesen.
Szunyogh Gáspár, Sz. M.
Tamásfalvi Boldizsár † rablók.
— Ján., felak. Basta.
— László, Sz. M.
Tárkányi István, † ob equum petulantem.
Teke Ferencz, † rablók.
Temérdek Endre, Sz. M.
Tepesith Mik. † a popularibus.
Tétei Lőrincz.
Tinódi Sánd. † a lengyel király.
Toldalagi Ferencz † rablók.
Toldi István, Tolnai Mihály, Tomori István, } Sz. M.

Tompa Gáspár, } Sz. M.
— János. }
Tormá Miklós.
Toroczkai István † katonák.
— László, } Sz. M.
— Mátyás. }
— Péter, † ob equum petulantem.
Török Endre † a székelyek.
— Gábor † apopularibus.
— János, } Sz. M.
— Mihály, }
Tóth János, }
Totori János. }
Tótváradgyai János, † Beszterczénél.
Vadadi György, Sz. M.
Vajda Miklós, felakasztatta Basta.
— Boldizsár, } a popularibus.
— Farkas, }
— Jakab. }
Valkai Miklós, a popularibus.
Veres Boldizsár † Mihály v.
Vitéz Miklós † Beszterczénél.
Zabó Mikl. (de Várodszeg).
Zalánczi László, † Báthori Zsigmond.
Zalasti Dániel, Sz. M.
Zás Gáspar, Keresztesnél.
Zécsei Gábor, } Sz. M.
Zecsuri Döme, }
Zegedi István, }
Zeke János, }
Zékely Mózes, }
Zenti Bálint. }
Zénási Pongrácz.
Zendrei Mihály † Mihály v.
Zentmiklósi Ferencz.
Zentpáli János,
Zombatfalvi Bencze,
Zörcsei Ferencz, } Sz. M.
— István, }
— Pál. }

B)

Ábrámfalvi Farkas.
— János.
Alárd Ferencz.
Alföldi Máté.
Almádi Endre.
— Gáspár.
Andrási Péter.
Apaffi Ferencz (2).
— Gerő.
— István (2).
— Lénárt.
— Miklós.
Apor István.
Babolcsai Bálint.
Bácsai János.
Bagdi György.
Bakai János.
— Pál.
Bakucsi Farkas.
Baládfi Farkas (de Adamos).
— Ferencz (2)
— Ferencz (de Kis-Kend).
— Gábor.
— János (de Pókafalva).
— István 1607.
— Kristóf.
— László 1605.
— Mihály (2, az egyik: de Kis-Kend).
— Miklós (2. de Pokajd).
— Zsigmond 1601.
Balási István.

Balog Ferencz.
— János.
Bánffi Bálint.
— Boldizsár.
— Dénes.
— Farkas.
— Gábor.
— György.
— István 1605.
— László (2. egyik 1606)
— Pál.
— Tamás.
Barabási Farkas.
— Ferencz.
— Gáspár.
— Lénárt.
Baram János.
— Péter.
Baranyai Mátyás 1601.
Barcsai Boldizsár.
— János.
— Márk.
Bartabinti Gáspár.
Basa Boldizsár.
— Péter.
Baskei György és:
Baskec István (?) [1].
Básti János.
— Mihály.
Bátai Ferencz.
— János.
Báthori Gábor.
— Gáspár.
— István (3. egyik 1601, más 1605).
— Kristóf.
— Péter.
— Zsigmond.
Bavári János.
Baxa Ferencz.
Bécsi György 1605.
Békes Gábor.
— Gáspár.
— Lázár.
Belényesi Ferencz.
Béli Gáspár.
Belleő Bálint.
— György 1603.
— János.
Benedekfi Ferencz 1611.
— Péter.
— Tamás.
Bénes Miklós.
Beökés István.
— Lajos.
Berényi László.
Bernád János.
Bernárdfi János 1601.
Berzeviczi Márton.
Beszprémi László.
Bethlen Farkas.
— Ferencz 1601.
— Gerő.
— György (3).
— János.
Bocs István.
Bocskai György.
— Istv. fejedelem, 1606.
Bodoni Balázs.
— Ferencz.
— Gáspár.
— György.
— István.
Bogátai János.
Bogáti Boldizsár.
— Menyhért 1605.

[1]) Olvashatlan két név, hibásan valamennyi másolatban.

Bojti Balázs.
Borbély György, idősb 1603, és ifj. a fia.
Bornemisza Boldizsár 1608.
— Farkas.
— Ferencz 1602.
— János.
— György.
Boronkai László.
Borsovai István.
— Zsigmond.
Bozzási György.
Brinyi György 1603.
Budai Ferencz 1603.
— György 1602.
— Kristóf 1603.
Busuló János.
Csabacsinni Ferencz.
Csákány Balázs.
Csáki Dénes.
— Gábor.
— György.
— István 1605.
— Kristóf.
— László.
— Mátyás.
— Mihály.
— Pál.
Csallyán János.
Csáni Ferencz.
— Gáspár.
Cseffei Bencze.
— János.
Csej Ferencz.
Csekelaki Bálint.
— György.
Cseréni Gáspár.
— Márton.
— Pál (2).
Csics György (id. és ifj).
Csics Pál.
— Péter.
Csicsi Izsák 1608.
Csobor Mihály.
Csukás Péter.
Daczó Ferencz (2).
— György.
— János.
— István,
— Péter.
— Tamás.
Danczi István.
Daniel Deák (Literatus).
Darlaczi Ferencz 1605.
— György.
— István.
Décsei János.
— Imre.
— Mihály.
— Tamás.
Deésfalvi Gáspár.
Dengelegi Mihály.
— Miklós (id).
Deres Gáspár.
Dersfi Miklós 1605.
Dévai György (2).
Dobó Ferencz.
Dobokai István.
Dobzai István.
Ebéni Gábor.
Elek János 1611.
Enyedi Lukács 1603.
Eördögh Boldizsár 1611.
Erdélyi Gerő.
— Miklós.
Erdő János.
— Tamás.
Fáji István.
Fakó Lázár.
Farkas János.

Fejér Mihály.
Fejérdi Farkas.
Fekete Máté.
Feltői István.
Ferenczi Doktor.
Fiáth Lajos.
Fodor Péter.
Földvári Gábor.
Folti Ferencz.
— László.
Forgácsi Ferencz.
Forró József.
— Péter.
— Simon.
Frátai János.
Füzi István.
Gálffi István (székely).
— Mihály.
Galgóczi Mihály.
Gáltői Balázs.
— Ferencz.
— Márton.
— Mihály 1606.
Gályi Mihály.
Gárda János.
Gávai Miklós.
Géczi Ferencz.
— János (kormányzó).
— Péter 1604.
Gége Bálint.
Geréb Boldizsár.
— György.
— János (de Sz. Mihály).
— István (2, egyik de Bethfalva).
Gerendi György.
— János.
— Pál.
— Péter 1604.
Glenács Kristóf.
Glesán Miklós.
Gria Péter.
Grió István.
Gyerőffi János 1602.
Gyöngyösi János.
Gyulai János.
— Mihály.
Gyulaffi István,
— László (2. az egyik 1605).
— Lázár 1605.
Gyürüsös Endre 1603.
Hagyai János.
— Endre.
Hagymási Kristóf.
— Miklós.
Hajdu János.
Hajósi Ferencz.
— János 1601.
Haller Gábor 1611.
— István.
— Mihály.
— Péter, id. és ifj. (atya és fiú).
Harinnai Farkas.
— János.
— Miklós.
Harakloneczi László.
Harklavi Pál.
Hatvani Zsigmond.
Héjjasfalvi Bálint 1603.
— Boldizsár.
— Ferencz.
— Gerő.
— Miklós 1606.
— Pál (2).
— Péter.
Henter Péter.
Herczeg Pál.
Herencséni Mátyás.

Herser Bálint 1603.
Homonnai Bálint.
— János.
— István (id. és ifj).
— László (2).
Horváth Ferencz (de Egrestő).
— Ferencz (de Mikeszásza) 1601.
— György.
— János (de Haszda).
— Kozma.
— Mihály (2. az egyik: de Keszketi).
Hosszuaszai Mihály.
Hosszutelki Ferencz.
— Miklós.
Jakczi Boldizsár.
Ibrányi Ferencz.
Jankaffi János.
— Miklós.
Jankó Balázs (2).
Jármi Endre 1606.
Iffiu Bertalan.
Illési Gáspár.
— Lőrincz.
Imbusi Boldizsár.
Imrehfi János.
Kabos Gábor.
Kálmán Mihály.
Kálnai Pál.
Kálnoki Tamás.
Kamuthi Balázs.
— Farkas.
Kapi Endre.
— György.
— Miklós 1617.
Kapitány László.
— Pál.
Kápolnai János.
Karácson Mihály.
Károlyi István.
— László.
Kasta Endre.
— Mihály,
Kécsuti Gáspár.
— László.
Kelemesi Mihály 1611.
Kéméndi János.
Kemény Ferencz.
— György (2. de Gyerő-Monostor és de Sz. Benedek).
— János (2, az egyik: de Sz. Benedek).
— Imre.
— István (az egyik de Pókafalva).
— László.
— Márton.
Kendeffi János.
— Miklós.
Kencsusz Kelemen.
Kendi Farkas.
— János.
Keserü János 1603.
Király Albert.
Királyfalvi János 1603.
Kis János.
— Péter.
Komornik Péter.
Kőpeczi János 1602.
— Tamás.
Körmöndi Pál.
Kornis Boldizsár 1610.
— Gerő 1603.
— János 1603.
— Mihály.
Kos Tamás.
Kósa Péter.
Kovacsóczi János.
— Zsigmond 1603.

Kún Gáspár.
— György.
Kurzák Döme.
Küsöli Márton.
Kuzdi Miklós.
Ladányi Jáuos.
Lajos Tamás.
Lázár Endre.
— Imre.
— János.
— István.
— Lőrincz.
Lébi László.
Lesi Ferencz.
Lévai Farkas 1603.
— János.
Lippai Gerő.
Listhius János id. ésifj. (atya és fiú).
— István.
Litteráti Dániel.
— Endre.
— Gábor (2).
— Gerő (de Jánd).
— János.
— István (de Vásárhely)
— Krist. (de Keresztúr).
— Márton.
— Miklós (de Fogaras).
— Pál (2. de Együst és: de Várad).
— Péter (de Kovácsi).
Lónay István.
Lorántffi Zsigmond.
Lox Simon.
Macskási Ferencz 1603.
— Péter.
Macsúri Bencze.
Magócsi Ferencz.
Magosi Tamás.
Majláth Gábor (id. és ifj).
Margai János.
— István.
— Miklós.
Marthiházi Bálint.
— Pál.
Maxai Dénes.
— Ferencz.
— László.
Miczki Tamás.
Mihálcz Miklós.
Mihálffi János.
Mikes Bencze 1603.
Milit Pál 1605.
Mindszenti Bencze.
Miszördi László.
Mohai Ján. Deák (Litteratus).
— Miklós 1611.
Móre János.
— Mihály (2. az egyik de Sz. Erzsébet).
Morgondai Mihály.
Nádasdi Tamás.
Nagy Adalbert (de Pest).
— Bálint 1604.
— Endre (de Seménfalva).
— Farkas (de Moha).
— Ferencz (de Léva).
— Gerő (de Pál).
— György (de Seménfalva 1601.
— János (de eadem, és: de Moha)
— István (2).
— Máté (2) egyik 1611.
— Mihály (2. de Gothárd és de Somk).
— Miklós (de Hortobágyfalva 1601.
Péter (2. egyik: de Moha).

Nagylaki Imre.
Nagymihályi Ferencz.
Nánási Gerő.
Náprádi Péter.
Návai István.
Nyakazó Ferencz.
— György.
— János 1601.
Nyári Mátyás.
— Miklós.
— Pál 1603.
Nemes Gáspár.
— Pál.
Nimeti Zsigmond.
Olekerdi János.
Ombóczi György.
— János.
Orbai Kristóf.
— Miklós.
— László.
— Pál (2. egyik 1602).
— Péter.
Orgonás Ferencz.
Orosz György.
Ostrosics Miklós.
Paláczi György 1603.
Pálffi Miklós.
Pap László.
Pápai Imre.
Patóczy György.
— János.
Pázmán Miklós.
Peltürdi Péter.
Perneszi Endre.
— István.
— Pál.
Perusith István.
Petki Farkas 1607.
— János (2. egyik 1607).
— Mihály.
Pető Ferencz.
Petri Gábor id. és ifj. (atya és
— István. fiú).
Pisztazi Lukács.
Pókai Jakab.
— János.
— István (2).
— Péter.
Polkán János
Polyák Mihály.
Porkoláb Miklós.
Pribék Péter (de Nagy-Várad).
Püki Endre.
Puski Tamás.
Rácz Farkas.
— János.
— Mihály (2).
— Pál de (Érsekujvár).
— Péter (de Tőj).
Radák Imre.
Radvánszki István.
Rajkó Mihály.
Rákóczi János 1606.
— Lajos.
— Zsigmond fejedelem.
Rákosi Ferencz.
Rapolti Máty. (nobilis Cibiniensis).
Ráskai Ferencz.
Rátonyi Ferencz.
— Menyhért.
Reteni János.
— László.
Rődi Miklós.
Romány Miklós.
Rosmányi Zsigmond.
Róth Ambrus.
Rudai Gerő.
Rudnaczi Márton.
Sáfár Péter.
Sándor György.

Sári Bencze.
Sárközi János.
Sarmasági Gábor.
— István.
— János.
— Miklós.
Sárpataki Gerő.
— György (de Balástelke).
Sárpataki Márt.
Sáska János.
Sebessi István.
— Menyhért.
Selling Endre.
Semniczi Pongrácz.
Semjen Domokos.
Sibrik Gáspár 1602.
— György.
Sidó Balázs.
— Bálint.
Siger Farkas.
— János.
— Mátyás.
Simoni György.
Sögödi Tamás.
Sombori László.
— Péter.
— Sándor.
Somkai Péter.
Somlyai Gáspár.
— István.
Sulyok János 1605.
— Imre.
— István.
Sükesd Bencze.
— Gáspár.
— György.
— János.
— Miklós.
Szilvási Péter.
Szömödi Ferencz.
Szömödi Gáspár.
— István 1603.
— Péter.
Tabiási János.
Tahi István.
Tarnai Pál.
Tarnóczi Péter.
Teke Gáspár.
— Tamás.
Telegdi Balázs.
— János.
— Pál.
Titód Balázs.
Toldalagi Balázs.
— János.
Toldi Albert.
— Márk.
Tolmácsi Izsák.
Tomori Lőrincz.
— Miklós.
Tompa István id. és ifj. (atya és fiú).
Tordai János.
— István.
Torma Bencze.
— Dániel.
— János.
— Kristóf.
— Miklós 1603.
Torni Tamás.
Toroczkai Boldizsár.
— Ferencz.
— Mátyás.
— Mihály.
— Miklós.
Török Bálint 1603.
Tóth Balázs.
— György.
— Ferencz.
— Mihály.
Tótváradgyai Izsák 1607.

Totyori Balázs.
Trauzner Lukács 1600.
Türek Bálint (2).
— János.
Túri Márton.
Vadas János.
— Máté.
— Mihály.
Vajda Bertalan.
— István.
— Mihály.
— Miklós.
Valkai Endre.
— Miklós.
Váradi Mihály.
Várfalvi Dániel.
— János.
— István.
— Mihály.
— Miklós.
Varkucz György.
Varkuczi Miklós.
Várkonyi János.
Vas Ferencz 1606.
— György.
Vég Tamás.
Vér Mihály. [1608.
Veres Deák (Litteratus) Dávid
— János (2 egyik : de
— Lőrincz. Szancsal).
Vesselényi Farkas.
— Ferencz.
— Gáspár.
— Miklós.
Vesztei Tamás.
Vitéz Endre.
— Ferencz.
— Gábor.
Ugrai György.
Zabó Miklós.

Zadóvári Albert.
Zalai Gábor.
Zalánczi György 1603.
Zalasdi Endre.
— Gábor.
— János.
— Miklós 1603
Zámbéri Ferencz.
— Pál.
Zás Ferencz.
— Gáspár.
Závor Fridrik.
— Gáspár.
Zecsuri Bencze.
Zékely Antal.
— Boldizsár.
— Illés.
— István.
— László 1606.
— Lőrincz.
— Mihály.
— Pál.
Zéki Kálmán.
Zeleméri Péter.
Zemei Sándor.
Zent-Miklósi Miklós.
Zénuti Kelemen.
— Sebő.
Zerécsen János.
Zeréni Orbán.
Zikszai Imre.
Zilágyi Mihály.
Zilvási Imre.
Zokolyi Albert.
— Miklós.
Zoltai Ferencz.
Zólyomi Ferencz.
— Tamás.
Zombatfalvi Máté.

———

III.

Az mely dolgokat Palatinus uram az erdélyi Fejedelemnek ő Felségének proponált, azoknak jedzése.

(V. ö Mikó, 106—11. §.)

Mi lött legyen az oka hogy az én kegyelmes uram ő Felsége, második Mathias király, Magyarországnak és több országoknak koronás királya, ide ez Felföldre, és Felségeddel való szembenlétemre bocsátott több ő Felsége tanácsival, urakkal és főrenden való nemesekkel egyetemben: Felségednek szemben bőségesen előszámláltam; mely beszidimből vehette Felséged eszében, hogy az mi megnevezett kegyelmes urunk királyunk és Magyarország is egyébre nem néz, hanem Erdélynek, úgymint az Felséged birodalmának megmaradása, ez országnak csendességére és az egész magyar nemzetnek javára és előmenetelire; kiknek fő fundamentuma ez, hogy az elinditott szövetség úgy menjen véghez király urunk ő Felsége, Magyarország és ezekhez confoederatus országok között, hogy állandó és minden következhetendő ellenségek ellen legyen, kik ellen egyenlő segítséggel, értelemmel, értékönk, életünk fogytáig oltalmazzuk egymást magunk és maradékink is.

Ennek penig első fő oka ez, kinek Felségedet és birodalmát erre kell inditni, tudniillik: miérthogy Felséged maga kívánta azt, alattavalókkal egyetemben, és méltán is, mivel abban az confoederatióban, mely az szomszéd országokkal és provinciákkal lött, részes és beléköttetve legyen, melynek az ő

rendi ez, hogy mindennemő ellenségek ellen, akárkik és akárminők legyenek azok, velönk egyben, együtt akarnak élni és halni; kívántatik azért, hogy Felségedtől is és birodalmától ez szerint, senkit ki nem vevén, mindenek ellen legyen az confoederatio, mert az confoederatiónak reciproce kell lenni, azt praestálván annak, kivel összeszövetkezett, az mit attul kíván, hogy praestáltassék szükségének idején ő neki is.

Második oka ez: hogy az mint Erdélynek, Magyarországnak és az keresztyén szomszéd országoknak is situsok és állások vagyon, kiknek akármelyiktől is, kik körülöttünk vannak, ez mi országunk, miolta nemzetönk ide telepedett, békességes mindenkor nem volt, sőt szüntelen, hol egyiktül, hol másiktul ellenségképen impetáltatott: az mi eleinknek példájok, és magunk experientiánk is bizonságunk arról, hogy ha Magyarországnak akármely részének avagy Erdélynek valami romlása néminemő ellenségtül lészön, az szomszédját is involválja abba magával; könnyen is lehet penig kiváltképen Erdélnek veszedelme, ha minden ezféle hasznos szövetségtől denudáltatván, maga kezd maradni; ki hogy eltávoztassék, szükségesképen kell Felségednek és birodalmának is ez Felségedtől kívánt, és most király urunktul és Magyarországtul offerált confoederatiót amplectálni.

Harmadszor: gondolja meg ezt is felséged és birodalmabeliek is: ha így generaliter leszen ez confoederatio, és ennek az egész keresztyén világon híre elterjed, nem csak azokat az országokat kötelezi Felséged magához és Erdélyhez, melyek az confoederatióban nevezetben lesznek, hanem mind-

azokat az birodalmakat, kik ezekkel mind hittel s mind szomszédsággal egyeznek; örök dicséretes emlékezetire is leszen Felségednek és birodalmának is, hogy az keresztyénségtől semmi igyében nem akar kiszakadni, holott bizonyos és tökéletes segétséget akármi időben és onnan várhat Felséged Erdélylyel egyetemben; fejedelemsége is állandóbb és bátorságosb leszen Felségednek, ha ilyformán a szövetségben adja magát Felséged. Mert ha ez nem leszen, és Felségednek s birodalmának ha mi oly igye következik valahonnan, oly ellenségtől peniglen, ki ellen minekönk segétséggel nem akarna lenni Felséged: micsoda ratióval kívánhatja Felséged is azt tőlönk, hogy az mit nekünk denegál Felséged, azzal legyönk Felségednek mi avagy az confoederatus országok? Történhetik peniglen, az mint Isten kegyelmessége által országunknak állapotja vagyon és naponként leendő szép dispositiójából remélhetjük, hogy Felségednek és Erdélynek hamarébb megkívántatik az mi segétségönk, hogy nem az onnan való minékönk.

Kikből megitílheti Felséged és alattavalói is, hogy mi ezt jobban magunkért nem kívánjuk, mint Felségedért és Erdélyért, hanem nemzetségönknek szereteti, melynek ennyi külső nemzetek között nem csak megmaradását, hanem öregbölését és egyszer immár állapodását kívánjuk.

Kívánhatják peniglen Felségedtől az mi kegyelmes urunk királyunk és Magyarország is ez generalis confoederatiót ez okon is méltán, miért hogy az Felséged követi, Ngos Segniey (Sennyey) Miklós és Kornis Zsigmond uramék Frater Istvánnal egyetemben az pozsoni gyölésben sine exceptionee meg-

igérték, kire nézve annakutána úgy lött emlékezet az confoederatiórúl mind az ország articulusiban, mind peniglen azon követeknek adott assecuratióban. Ha azért az Felséged követi oblatiójára nézve adatott az assecuratoria, íratott az articulus, be nem teljesedvén az ő kegyelmek igéreti, mi ereje lehet azoknak, kik ezen fundáltattak, megitílheti Felséged.

Meggondolja azt is Felséged, ha mi exceptióval lenne az confoederatio, mikippen praesentálhatná király urunk ő Felsége az szomszéd confoederatus keresztyén országoknak és fejedelmeknek ez ilyen confoederatiót. Felségedre azzal suspicio következnék inkább, hogysem valami segétséget várhatna erre nézve onnan Felséged. Ezek azért így levén, megértheti Felséged könnyen és bölcs tanácsi, mely méltó és mely nagy szükséges okokért kívántassék ez minden exceptio nekül való generális confoederatiónk mindenféle ellenségek ellen.

Miért hogy minden szövetség és országoknak megvétele fegyverrel, megtartása penig az igazság szolgáltatásának fundamentomából áll, az fejedelmeknek és elöljáró főrendeknek igen el kell távoztatni, hogy az alattok valókat törvényekben, igazságokban és szadságokban meg ne háborgassák, hanem csendességben és hazájok törvényének szolgáltatásában megtartsák. Ez alkalmatossággal az megnevezett erdélyi fejedelmet az mi kegyelmes urunk királyunk nevével nádorispán urunk és ő Nagysága mellé rendeltetett ő Felsége tanácsi szeretettel intik, sőt ugyan kívánják is, hogy az alatta való rendeket, kikkel is ez leendő szövetségnek ez jelenvaló tractatus által egyenlőképen kell véghez menni, tör-

18*

vény úta kivül ne bántsa; mert csak ez okon is, ha az lenne, mind maga s mind fejedelemsége utólsó veszedelemre juthat, holott penig az mi kegyelmes urunk is azért méltóztatta fejedelmi nevezettel tisztelni Felségedet, hogy az alatta valókat, erdélyi atyánkfiait s rendeit, és az magyarországbelieket is, ott való jószágokban úgy birja és vezérelje, mint az hazánk régi szokott törvénye folyása mutatja, és az mint mi is országúl az mi kegyelmes urunktul királyunktul azt kivánjuk, hogy az mi régi szabadságunkban és törvényönkben bennönket megtartson, kiknek azelőtti megszegését az mi nemzetségönk sokáig el nem szenvedhetvén, kénszeréttetett feltámadni, és fegyverrel kelletett mind Magyarországban s mind Erdélyben szabadságokat helyére állatni. Ebből is azért ő Felsége az erdélyi fejedelem az bécsi végzéshez tartsa magát, alatta valókkal egyetemben.

Miért hogy a régi jó szokásnak és példáknak exemplumiban nyilván vagyon, hogy mennél több országoknak és fejedelmeknek szövetsége és segétsége egyezvén, incorporáltatik, annál nagyobb hasznok és erősb oltalmok leve: illendő tehát és igen szükséges, hogy ez confoederatióban mind a két oláh vajda és ország, tudniillik havasalji és moldovai, ez szövetségben vélönk megegyezzenek; kit az ellenkezőink megértvén, inkább megtartoznak gonosz szándékokban, mi is penig nagyobb és tovább való békeségben lehetönk.

Ez közönséges köztönk leendő egyességnek nagyobb erejére szükségesnek itiltük, hogy az országnak közönséges gyölésére az erdélyi fejedelemnek és benneváló rendeknek nevével, úgy az mint

az több confoederatus országok cselekesznek, bizonyos követek mindenkor bocáttassanak, kik minden végezésben jelenlegyenek, az uraknak urak között, nemeseknek az nemesség között helyek levén, az több atyjokfiainak bizonyosan mindeneket eleikben aphassanak.

Hadi segétségadásra az szükségnek idején fogyatkozás nekül, az mint az több confoederatus országok is kötötték magokat, hogy minden ellenségek ellen, akármi névvel neveztessenek, élni-halni akarnak velönk egyetemben, most is ezek formájára legyen az szövetség közöttönk.

Az töröknek esztendőnként szokott adó kivöl semmi külső nemzetekkel az mi kegyelmes urunk és Magyarország hire nekül semminemő tractatust ne inditsanak ezután, kiket minekünk szükségesképen kell értenönk, mivelhogy Erdélynek megmaradása s mind veszedelme Magyarországgal, és viszontag, ennek azzal köz, kit Magyarország is ő Felségével egyetemben, ha mi efféle tractatusa lenne, értésére ad.

Miért hogy immár az törökkel az békeség felől bizonyos végezés vagyon, melyet az Erdélyhez tartozó hajdúk sokképen megszegtenek, hogy az szerint Felséged részéről az békesség fel ne bomoljon, maga hajdúit és egyebeket az csatázástul és egyéb kártételtül tartóztassa meg, mert ha az nem lesz, abból nagy zürzavar következik.

Következnek az ö Felsége Király urunk és az ország s azon kivül egynehány particularis személyek és rendek panaszolkodási

1. Az hajdúságot, kik az magyarországi birodalomban megtelepedtek, az erdélyi fejedelem ő Felsége az confoederatio és esküvés ellen Erdélyhez hittel kapcsolta.

2. Zabolcs vármegyében az törvénnek úta és folyása megköttetett, holott az ő igazságoknak kiszolgáltatására Erdélybe kénszeréttetnek menni; és az kiket Bocskai fejedelem törvéntelen elfoglalt, azoknak, kiktől elfoglalta, miért nem adatta ekkédig meg.

3. Az ecsedi jószágban lakó nemesség is minden törvények folyásátul szabadosoknak akarják magokat tartani.

4. Az ecsedi jószág, az király urunk ő Felsége és az országbeliek jószágoknak szokások szerint, minden közönséges adózás, szolgálat és teherviseléstől ennekutána ki ne vétessék, holott az vármegyék közöl semmiképen ki nem szakaszthatni.

5. Az mint Erdélynek, Havasalföldének és Moldovának Magyarországhoz kell incorporáltatni, és az országhoz küldendö követeket ezeknek el kell ereszteni.

6. Az kereskedés Erdélyből, minthogy innen Magyarországból oda szabados, mindenféle dologból, marhából reciproce szabados legyen onnat is ide ki.

7. Ha ki vétkezik Magyarországban, és Erdélybe menne, tehát az bécsi végezés szerint arról

justitiát tartozzék törvény szerint szolgáltatni az erdélyi fejedelem. Viszontag, ha Erdélyből efféle emberek találtatnának Magyarországba jöni, palatinus uram ex officio suo törvént szolgáltasson felőle.

8. Az mi kegyelmes urunknak királyunknak némely jószágit az bécsi végezés ellen elfoglalták az erdélyi birodalomhoz, úgymint egynehány falut püspökséghez valót. Item Felső-Bányához Feketeerdőt, Zakmárhoz tartozót; kit jóllehet ő Felsége Daróczi Ferencz uram által megigírt volt, de mindazonáltal az kővári kapitány mind ez ideig sem hagyta bírni és most sem hagyja.

9. Az kúnokat, jászokat, kik az koronához valók, Nagy András erővel Bajomhoz szolgáltatja s nem akarja elébbi lakóhelyekre bocsátani; szabadétassa fel őket ő Felsége, mind marhástul mehessenek elébbi helyekre.

10. Péri, polcsai és ezekhez tartozó jószágokat, kiknek egy részét Tokajhoz is bírták, ő Felsége az hajdúk közé osztotta; kívántatik azért, hogy ő Felsége ezeket restituáltassa.

11. Az Nádudvar járásának és Kálló járásának dézmáját, és az ecsedi jószágnak is dézmáját, kik Zabolcs vármegyében vannak és az mi kegyelmes koronás király urunkat illeti, azokat szedetik ő Felsége számára; kívántatik azért, hogy ezeket is megereszsze ő Felsége.

12. Várit, az ő Felsége faluját, öt ezer forint auctióval feljebb kérik az ő Felsége adminisztrátoritul, kiben tisztek szerint az ő Felsége hasznára és ez jelenvaló szükségre nézvén, egyebet sem cselekedhetnek; azért ő Felsége, felvetetvén az elébbi in-

scriptiónak summáját, úgymint az három ezer forintot, az zálogos falut eresztesse meg.

13. Ezenkivöl sok rendbeli személyeknek jószágit Zabolcs vármegyében az erdélyi birodalomhoz foglalták, és egyébféle sok violentiákat is cselekedtenek, kik azon Zabolcs vármegyének supplicatiójából kitetszik, sub nro 1. Azért ő Felsége az elfoglalt jószágokat eresztesse meg, és az violentiákról tétessen igazat az laesa parsoknak.

14. Hasonlóképen löttek Zakmár vármegyében is bizonyos személyek jószáginak és határinak elfoglalása, és egyéb violentiák, melyek ugyanezen Zakmár vámegyének supplicatiójából, sub nro 2. kitetszenek. Azért ő Felsége méltóztassék satisfactiót tenni.

15. Bocskay Miklós uramnak ő felsége két várát, úgymint Györgyvárt és Vécset Erdélyben, elfoglaltatta, kinek indicta causa nem kellett volna lenni, az bécsi végezésnek is ellene vagyon, ki azt tartja, hogy szabad legyen az magyarországiaknak Erdélyben jószágot birni, és erdélyieknek Magyarországban, és tövéntelen egyik fél se bántassék meg; kivántatik azért, hogy ő Felsége megeresszе.

16. Rákóczy György és Rákóczy Zsigmond uraméktul Zádvára az pozsoni articulus szerint elvétetett; miért hogy ő Felsége azoknak evictora, és az fejedelemségre való előmenetelenek ez volt egyik mediumja, méltó, hogy ő Felsége az felvött evictiót praestálja, és a szegény árvákat atyjok jó tettéért kárban nem hagyja.

17. Daróczi Ferencz uramtul székelyhidi részjószága törvéntelenől Bocskay fejedelem által elfoglaltatott, és minden igazság törvény kivöl Varkucz

György uramnak adatott, kinek megadásáért, az bécsi pacificatiónak tartása szerint, Magyarország is találta meg ő Felségét, de még ekkédig meg nem adattatott ő kegyelmének; az mely két falut is ő Felsége kegyelmesen adott volt Erdélyben ő kegyelmének, azokat is minden vétke kivől elfoglaltatta volt ő Felsége. Ez két rendbeli jószágit adassa meg ő Felsége ő kgylnek, kiről való supplicatióját is sub nro 3. mi beadtuk ő Felségének. Azonképen Barchiay (Barcsay) János uramnak bajomi jószága elvétetvén hatalmasúl, az mely kilencz ezer forintot ő Felsége képében Imreffy uram igírt volt neki, arról meg nem elégítette, sem marhájabeli kárvallásiról. Azért ő Felsége Barchiay uramat is elégíttesse meg, kinek supplicatióját mi be is adtuk sub nro 4.

18. Lorántffy Mihály uramnak gyermeki jószágát, az Érmellék és Mezőségen valót, ő Felsége a az hajdúk közé osztotta; azokat is azért, és az melyet azokban Rákóczy Zsigmond eladott is, ő Felsége adassa meg; kinek supplicatiója sub nro 5. jelenvagyon.

19. Balassy (Balassa) Zsigmond uramnak és Pachiott (Paczót) Ferenczné asszonyomnak minemő jószágok felől való dolgok legyen, kitetszik írásokból sub nro 6.; ő Felsége méltóztassék törvénnel eligazítani.

20. Az bécsi áros emberek supplicálnak, hogy az mely marhát Regeny János Bécsből aláhozott, ki teszen f. 80,000 és mindenestől adós az árrával, és az erdélyi Fejedelem ő Felsége mind elvétette, magát is fogva tartatja, hogy az ő pénzek megadattatnék, és Regeny János is megszabadulván, viselhetne gondot dolgaira; több adósságok felől is könyörög-

nek, hogy ő Felsége az maga birodalmában megfizettetne nekik. Azért mindezekben ő Felsége méltóztassék őket meghallgatni, Regeni Jánost elbocsátani, az elvött marhákról az adósokat megelégéteni, kit az mi kegyelmes urunk és koronás királyunk is jó néven veszen ő Felségétől, kivel jövendő sok rendbeli károkat eltávoztathat ő Felsége.

IV.

Kornis Boldizsár supplicatiója Báthori Gáborhoz.

(V. ö. Mikó, 92. 112. 144—5. 121. §.)

Természet szerint való Kegyelmes uram és Fejedelmem! Az szent Istenért könyörgök Felségednek, hassa meg kegyelmes füleit Felségednek szegény rabja könyhullatással írt alázatos könyörgése, és legyen kegyelmes kevés vérecskémnek, hadd öntsem inkább azt ki valahul az Felséged szolgálatjában. Az Úr Isten az fejedelmeket maga helyében helyheztette az földön, az ki az igazság mellé bűségesben ragasztotta az irgalmasságot és kegyelmességet. Győzze meg, kegyelmes Fejedelmem, az Felséged kegyessége az én vétkemet, és ne az Felséged igazsága vagy az én vétkem érdeme szerint büntessen, hanem kegyelmessége szerint protegáljon. Ezért terjed az Felséged jó híre neve minden országokra, mint szintén az Felséged boldog emlékezetű elejének, István királynak, ki az először vétőknek, kik mind titkon méreggel s mind nyilván fegyverrel ő felségének mind fejedelemsége s mind élete ellen

apertissime cselekedtenek, sok keresztény vért ontattanak vele, az Isten aztán kezibe adván azokot, kegyelmességgel akarta inkább térîteni országát; amazok teljes életekben hálaadóképen kedvesen és hasznoson is szolgáltanak ő felségének. Azon irgalmasságának, azon kegyelmességének nagy és dicsíretes virtusra vagyon most útja Felségednek; az Isten kedvéért nyissa meg Felséged szegény rab könyörgésének fejedelmi (füleit?); meglátja Felséged, kegyelmes Fejedelmem, ha Felséged kegyessége accedál, az én teljes életemig való hálaadó szolgálatomot. Há én, kegyelmes Fejedelmem, elvesztettem az honnan én Felségedtől kegyelmet nyerhetnék, Felséged nem vesztette el az gratiát, az kivel vétkeseknek kegyelmezni szokott; nagyobb sokkal, kegyelmes uram, az Felséged kegyelmessége az én vétkeimnél. Az Felséged jó szerencséjéért tekintsen reám Felséged, és tegyen engemet az Felséged kiterített kegyelmességének hirdetőjévé, kiért mind az Isten megáldja Felségedet, s mind én szegény árva fiacskáimmal Felségednek híven szolgálhassunk. Felségedtől alázatoson kegyelmes választ vár az Felséged alázatos szegény megkeseredett rabja

Kornis Boldizsár m. p.

V.

Báthori Gábor fejedelem idejében Brassó városában beszorult uraknak, nemességnek és magának is az városnak manifestuma minden rendekhez.

(V. ö. Mikó, 142. s köv. §§.)

Mi Brassó városa és benne való urak és nemesek, minden rend, mindeneknek, ez szélyes világon való keresztyénségnek, s minden hazája-szerető népeknek, hazánknak igaz fiainak akarjuk tudtokra és értésekre adni, tudománt tenni és protestálni, hogy micsoda okok és szükségek vittek bennünket és kénszerítettek minket arra, hogy városunknak kapuit felvonjuk, és ide az városba Brassóba jőnünk és szorulnunk, és mindenben az várossal hogy consentiáljunk Báthori Gábor fejedelmünk ellen. Akartuk magunkat menteni, hogy mi nem ok nélkül, hanem igaz méltó okokból indultunk és mentünk erre az akaratra s ellenkezésre; mely akaratban s ellenkezésben noha most csak mi vagyunk az nemzetben, de nem csak mi adtunk erre okot az ő Felségével való ellenkezésre, hanem azok is sokan, kik Brassó városán kivül vadnak, ezelőtt velünk egy értelemben voltak és mindenből consentiáltak, kik mostan vakok, némák, süketek, az fegyvertől való félelmekben, nem hogy valamit mernének az ő cselekedetekkel véghezvinni, avagy magok dolgát futni és szabadságokat megkeresni, sőt még csak éjjeli álmokat is alunni rettegéssel vihetik véghez. De mi Istennek kegyelmességében, elsőben az nagy Isten-

nek providentiájához és Kegyelmetekhez folyamodván, és az hatalmas győzhetetlen török császárnak reánk való gondviseléséhez ragaszkodván, és annak felette az felséges római császárt ő Felségét is ez mi állapotunkról megtalálván, hiszszük és tudjuk, hogy ő Felsége, mint keresztyénségben olyan nagy fejedelem, az ő szokott keresztyéni kegyelmessége szerint gondot visel reánk és törökedik mellettünk az török császárnál ő hatalmasságánál, hogy igaz igyünkben mellettünk legyen. Mindezeknek utána az erősségünkhöz is és az város kőfalihoz bizván, szabadságunknak és szegény megromlott hazánknak s országunknak restituálásában forgódván, bátorságoson és nagy bizodalommal merünk ő Felsége ellen igazságunk mellett törökedni, fáradni és igaz igyünket s dolgainkat promoveálni. Miérthogy mi az fejedelmünket ő Felségét, Báthori Gábor urunkat, mikor fejedelmünknek ismertük lenni, akkor mi országul ő Felségéhez oly jó reménséggel és bizodalommal voltunk, felette örültünk ő Felségének, és akartuk az ő Felsége fejedelemségét; gondoltuk azt, hogy ő Felsége bennünket nem úgy tart és nem így viseli gondunkat mint idegen avagy más országbul támadott kegyetlen fejedelem, ki az országot magának erővel occupálta volna, hanem úgy, mint igaz hazánknak fia, magunk nemzetségünkből támadott és származott természet szerint való fejedelem, magunk földünk gyümölcse, ki meggondolja azt, hogy az jó fejedelemnek úgy kell magát viselni, mint az jó pásztornak, amaz mondás szerint: Boni pastoris est tondere pecus, et non deglubere; bonus enim pastor animam etiam suam dat, ponit aut perdit pro ovibus suis. Sőt amaz jeles és dicsíretes jó fejedelem Julius

császár felől való mondást is azt tudtuk, hogy ő Felsége előtte viseli, ki felől azt mondták volt, hogy Iste est pater patriae, et vetus patriae civis. Ő Felsége felől is olyan opinióban voltunk, hogy ez az mondás ő Felségében is benne találtatik, és helye leszen ő Felségénél, és magát a szerint viseli; de ő Felsége nem hogy magát úgy viselte volna, sőt az ő Felsége fejedelemsége alatt oly nagy nyomorúságok és szabadtalanságok, törvéntelenségek estek rajtunk egész országul, hogy még amaz tyrannus Mihály vajda idejében nem voltak rajtunk. Mert mikor az Fejedelem ő Felsége legelőszer az fejedelemséget kezéhez vevé (megbocsásson ő Felsége, sőt ő Felségét, mint természet szerint való kegyelmes urunkat fejedelmünket böcsületesen követjük, könyörögvén ő Felségének alázatoson, nekünk szegény szolgáinak megbocsásson, meg kell mondanunk és jelentenünk), mindjárást akkor minden ő Felsége magaviselése, udvarának állapotja és minden dolgai, hüti ellen és ez országnak régi szabadsága és törvényi ellen kezdének lenni; mert ő Felsége sok számtalan szokatlan, törvéntelen és elviselhetlen dolgokból kezdé ez országot háborgatni és kesergetni s terhelni, melyeket mikor láttunk volna, úgy kezdők magunkat eszünkbe venni, és ő Felségétől magunkat megvonni. Mely ő Felsége ellen való engedetlenségünknek és idegenségünknek, magunkat hogy ő Felségétől megvontuk s ő Felségével hogy ez ideig ellenkeztünk, mentségünknek okai ezképen következnek:

Első ok. Az Fejedelemnek ő Felségének házassága (ő Felségét, mint kegyelmes urunkat fejedelmünket böcsületessen követjük, könyörögvén alá-

zatosan ő Felségének, nekünk szegény szolgáinak kegyelmessen megbocsásson) előttünk forogván; holott ő Felsége, asszonyunkat, ki Magyarországban nagy és fő nemzet levén, megveté és minden törvén nélkül, nem különben mint rabot, ő Felsége hol egyik s hol másik várában tartatni és nyomorú állapotban kesergetni...... Miért penig hogy, minden rendeknek ez világon való keresztyénségben, főképen az fejedelmeknek, Isten szerint et juxta praeceptum divinum atque humanum, az embereknek igazán és tisztességesen kell élni, necessarium enim est homini contrahere matrimonium: ember ha megházasul, feleségével lakjék, ha nem szereti és nem akar vele lakni, törvény szerint és nem ok nélkül és mód nélkül, hanem suis modis feleségét repudiálja és váljék úgy el töle, ne contra legem tam divinam, quam humanam peccent, jámborul éljen és szentül, mert az igaz házasság fél szentség. Annakokáért, hogy az embereknek scandalumot és botránkozást ne hozzanak, az fejedelmeknek magokat úgy kell viselniek, hogy lámpássok és gyertyájok legyenek ez világi emberek között, úgy hogy az embereknek jó példát mutassanak, világoskodjanak, virágozzanak és az alattok valók reájok nézhessenek; quia omnis principum actio est nostra imitatio et institutio. Mely ő Felsége ebbeli magaviselése és feleségével való háborúsága miatt sok számtalan inconvenientiákot, periculumokat és gyalázatunkat láttunk, hogy eveniálhatnak országunknak, úgy hogy az keresztyén szomszéd országunkbeli népek magokat hozzánk nem csendesen és barátságoson, szeligyen viselik, hanem úgy mint ellenségek, ártani igyekeznek és akarnak, ha árthatnak. Mert efféle vétkekért, és néha

egy ember bűneiért országokat és tartományokat szokott az Úr Isten elveszteni, és efféle házasságszegések miá sokszor országok, tartományok, várak, faluk és városok szoktak elpusztulni, evertáltatni és elromlani, kiről bizonyságink lehetnek az magunk országunkbeli sok pusztulások, romlások, nyomorúságok. Ím csak nem régen is az Báthory Zsigmond sok mód nélkül és törvény nélkül való cselekedeti és dolgai minémő sok pusztulást, romlást s veszedelmet hozának országunkra és szegény hazánkra, példáúl lehetnek és vagynak is mindnyájunknak.

Második. Ő Felsége az Fejedelem Szeben városát, mely város az egész országnak feje, imo totius Transylvaniae erat tanquam Metropolis, sok száz esztendőtől fogva libera et privilegiata civitas vala, a szászoktól elvevé és minden privilegiumában megrontá, és az bennevaló népeket belőle kiűzeté, kergetteté, és semmi nem lehet oly iszonyú romlás, dúlás, fosztás, kóborlás és nyomorúságos éktelenség, ki ott meg nem esett az benne való népeken. Ezek felől noha talám ő Felsége azt mondhatná, hogy ő Felsége Szebent törvény szerint vötte volna el és rontotta volna meg szabadságában, és az ország végezése és articulusa tartása szerint: de ő Felsége megbocsásson, az is törvéntelen eset, mert senki akkori szebeni gyülésben libera voce nem mert szólani; Imreffy János ugyan sokaknak megmondta és izente volt, hogy ha valaki élni akar, senki Szeben dolga ellen ne szóljon; minden ember az életét féltvén, nem mert az ő Felsége propositiója ellen reluctálni. Mert vötték eszekben az emberek, hogy úgy akar ő Felsége cselekedni: sic volo sic jubeo, sit pro ratione voluntas. Minden ember félelemből nem tudott mit

tenni, hanem az törvénnek színe alatt kelletett minden embernek valaki ott volt az gyűlésben, contra conscientiam szólani, Szebent kárhoztatni és szabadságának romlására ament reá mondani. Melyeket mi előttünk viselvén, forgatjuk elménkben, hogy egyszer országul, ez országban való három nemzet megeskedtünk vala az egyességre, az unióra, szomszéd felebarátunknak romlását és kárát szükség volt fájlalnunk; láttuk és gondoltuk azt, hogy ha most ő rajtok, másszor rajtunk eshetik, amaz mondás szerint: Nam tua res agitur paries cum proximus ardet.

Harmadik. Ő Felsége az Fejedelem nem elégedék maga országával meg, hanem keresztyén szomszéd országokkal kezde ő Felsége veszekedni és reájok ellenségül támadni, ország akaratja nélkül, és azoknak fejedelemségeket kezdé kévánni, úgymint Magyarországgal, Lengyelországgal, Moldvával, Havasalföldével; mely országokkal való egyenetlensége és veszekedése ő Felségének minémű nagy romlást és iszonyu pusztulást hoztanak legyen, mindnyájunknak és a szegény községnek egész országul szájunkban az izi.

Negyedik. Ő Felsége az Fejedelem minden törvény nélkül és bűn nélkül Beszterczén az gyűlésben sok jámbor fő nemes ember atyánkfiait megfogatá és minden marhájokban zsákmánt és prédát tétete; annak felette fel is akasztata fő nemes embert, a szegény Kolosvári János Deákot, ki ő Felségének ugyan directora vala; annakutána itt az városban azoknak marhájokat felkeresteté, és sok marhájokat arestáltatá és elviteté, semmi bűnt hozzájok nem találván.

Ötödik. Ő Felségétől és Imreffy Jánostól való félelmekért és rettegésekért, az hitért és az törvénytelenségekért egynehány fő úr atyánkfiai, ugymint Kendi István, Kornis Zsigmond, Senniey (Sennyey) Pongrácz és többek, elhagyván feleségeket, gyermekeket, uraságokat, jószágokat és minden javakat, s mindennemű állapotjokban megromolván, ez országból s hazájokból kifutának és idegen országban bújdosának, kiknek ő Felsége várokat, jószágokat és mindennemű javakat és állapotjokat elvéteté és törvén nélkül proscribáltatá; az kik el nem mehetének, el nem futhatának, hanem kézbe akadának, úgymint Kornis Boldizsár és Kornis György etc. azok ő Felségétől megöletének minden törvén nélkül, kiknek feleségeknek, gyermekeknek jószágok most is oda vagyon. Kik ha szintén valamit indítani és ő Felsége ellen mozdítani igyekeztek és akartak volna is, de nem ok nélkül cselekedték volna, mert látták ez országnak rettenetes romlását, attól akarták megszabadítani szegény hazánkot.

Hatodik. Ő Felsége ez országban mindenféle rendbeli nemzetségeket, és Szászságban levő nemességet és Székelységben levő nemes embereket, lófejeket és nemes darabontokat szabadságokban és mindennemű állapotjokban megronta, mert sokaknak törvéntelen elvötte és eladta jószágokat, és sokaknak, őmaga jószágát és minden marháját donatióval, kit az országnak s kit penig hajduknak, idegeneknek és magyarországiaknak ada és conferála ő Felsége, némelyet penig főrenden valókat jobbágyság alá vetette ő Felsége; ki soha az atyáink és őseink emlékezetétől fogva nem volt rajtunk.

Hetedik. Az Fejedelem ő Felsége mind az három nemzetnek, nemességnek, Székelységnek és Szászságban és országban levő hazafiainak régi jó rendtartásit, törvényit és szabadságit megrontá; az nemességben sokakat ő Felsége törvén nélkül kit megölete, ugymint Segniey Miklóst, ki talám ő Felségének vérszerint való atyafia is volt; Nagy Andrást azonképen, kinek ő Felsége egyszer minden vétkéről megkegyelmezett volt, és hitét adta volt neki, azután ő Felsége azt is megöleté és levágatá. Az Szászság közül is sokakat bűn nélkül megfogatott és minden marhájokban és számtalan szépségében zsákmánt és prédát tétetett, és egynehány ezer forint ára marháját elvétette, úgymint Régeni Jánosnak az szebeninek. A székelység közül Kálnoki János atyánkfiát, Beszterczén, nem ugy mint fő embert, kit, ha szintén bünös és vétkes volt volna is, csak megtartóztattak volna és csak őrizet alatt lött volna, de egynehány száz gyalog szállására rohonván, szállásának kapuját, ajtaját estve késön potentia mediante armatis manibus invadálván, reá törtek, rontottak, és szállásán meg akarták ölni, rútul verték, vagdalták és kötözték, csak az Úr Isten oltalmazta, hogy meg nem ölték; minden marhájában valami ott vele volt szállásán, magának, szolgáinak lovait, ugy mint zsákmánt elvonták és elkapdosták, sok javaiban zsákmánt vetettek, és minden ruháit magáról elfosztották, annakfelette nagy kemény fogságban tartották; azután is mindenféle törvénytelenség és sok számtalan hatalmaskodás esett rajta.

Nyolczadik. Ő Felsége ezt is cselekedte, hogy egyik nemes embertől elvötte jószágát és az másiknak, olynak, ki meg nem érdemlette, adta és confe-

rálta; nem hogy jószágot, de még csak hogy nemes nevet sem méltó lött volna reá vesztegetni. Sok volt efféle dolog és törvénytelenség országunkban.

Kilenczedik. Ő Felsége mioltátul fogva Erdélyi fejedelem, azoltától fogva senki semmiféle marháját igazán övének nem mondhatta, mert semmi nem volt övé, hanem mind másé, az gonoszság penig az sok számtalan dúló, fosztó és koppasztó, országunk pusztító latrok és hajdúság miatt meg nem szünt soha. Az nagy húzás-vonás, dúlás, fosztás és kóborlás, emberöldöklés és tolvajlás, erőszak, paráznaság és fertelmesség s mindenféle, akármi névvel nevezett gonoszság országunkban ugyannira eláradott, hogy az jámborok bátorságoson és békességesen soha útokban nem járhatnak és házokban nem lakhattanak; mely nyomorúság még ez ideig országunkban mind volt és most is vagyon.

Tizedik. Történt ez is Kolosváratt, hogy egy jámbor városi polgár embert Eleky János avagy más kicsoda, általvere és megöle, kit ő Felsége csak nevetéssel múlata el; mely dolog nem csak nézi az emberöldöklést és halált, hanem az városnak szabadságának és privilegiumának romlását concernálja.

Tizenegyedik. Az Székelységet ő Felsége sok számtalan törvéntelenségekkel bántotta és sanyargattatta, ugymint: idegenekkel, nem maga nemzetségéből való tiszttartókkal mindennemű szabadságokban őket megrontotta, szokatlan adófizetéssel, mindenféle élésszedéssel és mindenféle törvénytelenségekkel, mely miatt sok szabad-székelynek magokat immár méltán nem mondhatják; most is azonképen minden nap külemb-külembféle sok nyomoru-

ságok és szabadságok ellen való dolgokkal sanyargatják és bántják az tisztviselők őket; kit noha ők szegények nem vesznek eszekben, de ha szintén veszik is, de nem mernek egyet is mozdulni, még csak szólani sem merik szájokat és nyelveket feltátni, nemkülönben hanem sicut ovis aut agnus coram tondente obmutescit, az magok nyavalyályokról sem mernek szegények emlékezni. Melyekről mi úgy gondolkodunk, hogy ha most őrajtok, másszor rajtunk lehet, ennél is nagyobb nyomoruság eshetik rajtunk, juxta illud: turbatis superioribus, turbantur et inferiora.

Tizenkettedik. Ő Felségében ilyen nagy törvéntelenség is találtatott, melyet ugyan, azt mondhatjuk, hogy ő Felsége contra jus gentium cselekedett teljességgel: mikor az szegény Kornis Boldizsáron esék az fogság, ő Felsége Szamos-Újvárban levén, egy jámbor szegény legényt, Kornis Boldizsár szolgáját, Kamuti nevűt, ő Felsége iszonyú halállal öletett és vesztett el; mert az ágyúhoz kötözvén, az ágyúból kilőtette, melynél ízről-ízre szakadozott; kinek nem kellett volna lenni, mert ha szintén Kornis Boldizsárnak vétsége volt volna is ő Felsége ellen, de a szolgáját büntetni azért nem kellet volna, mert a szolga köteles mindenben az urának, servus enim non portabit iniquitatem domini. Ezenféle kegyetlenséget ő Felsége Szebenben is cselekedett többekkel, ugymint Forgáchy Zsigmond pattantyúsával, ki noha ezelőtt, mikor Forgáchcsal itt volt, ellenség volt, de azután brassai szolga levén, nem kellett volna ő Felségének megöletni. Annakfelette ő Felsége némely szegény legényt Szebenben az toronyból ki is ugratott, vettetett és szöktetett, kit iszonyú rettenetes ha-

lállal vesztetett ő Felsége el; annakfelette az szegény Csiszár Miklós atyánkfiát ugyanott Szebenben rut iszonyu halállal veszteték, először lábánál fogva akasztották fel, azután darabról-darabra vagdalták. Efféle genus mortis országunkban ezelőtt szokatlan, és nem is volt, hogy efféle halállal valakit elvesztettek volna, melyet ő Felségének nem hogy követni avagy cselekedtetni kellett volna, sőt ha más, tanácsúl adta volna is, el kellett volna távoztatni, nézvén ő Felsége amaz versre: Sit piger ad poenas princeps, ad praemia velox.

Tizenharmadik. Ezt is előttünk viseltük, és sokat gondolkodtunk az ő Felsége kemény és rettenetes hirtelen haragja felől, hogy amaz Horváth Miklóst, ki ő Felsége régi szolgája és lovászmestere volt, minemű nagy ok nélkűl és mód nélkűl ő Felsége megöleté; Bedő Istvánnak is egyszer megkegyelmezett volt, azután miért öleté meg. Quod enim semel vel prius placuit, postea displicere non potest. Az fejedelmeknek felette igazoknak, kegyeseknek és kegyelmeseknek kell lenni mindenekhez, és egyszeri megigirt kegyelmességet megvonni nem illendő sem méltó.

Tizennegyedik. Ő Felségében ezt is megtapasztaltuk, hogy ő Felsége nem csak az testi állapotoknak és dolgoknak turbatora és háborgatója, sőt az lelki dolgokat is ő Felsége sok dolgokban megrontotta, háboritotta, bontotta. Mert ő Felsége a szász papoktól az dézmákot elvötte, és attól őket úgy spoliálta, kit soha semmiféle fejedelmek nem cselekedtek. Nem gondolván ő Felsége az felől, minemű nagy tilalma volt régenten, oh törvényben is, az papi és egyházi rendeknek állapatjának hábori-

tása, hogy ne essék azoktól, az kik arra az hivatalra nem rendeltek és nem méltók, sőt valakik efféle szentséges dolgokba akarták magokat mártani, avatni, az Úr Istennek minemű nagy büntetése, haragja szállott azokra, kik az Úr Istennek tisztességére rendeltetett tisztességekbe és hivatalokba akarták magokat foglalni; melyről tanubizonyságot tesznek és raknak egynehány prófétáknak és szent embereknek könyvek és irások.

Tizenötödik. Felette előttünk viseltük ezt is, hogy csak ím nem régen is ő Felsége Meggyes városával mit cselekedék, ki maga szabadságáért kapuját felvonván, ő Felsége hütire magát megadá, és annakutána minemű nagy éktelenűl az várost ő Felsége felvereté, és minden privilegiumában megrontá, sőt az benne való, Forgáczytól maradt praesidiumot, német gyalogot, természet folyása ellen, magunk keresztyén atyánkfiait ő Felsége az Portára küldötte rabul. Annakfelette az szegény feketehalmiakat is, kik az ő Felsége hitire ismét az ő Felsége hűsége alá adván magokat, ő Felségének meghodolának, és nem csak marhájokban vallottak és töttek volna kárt, sőt ő Felsége sokakat azok közül, kik pro praesidio innét városunkból jámbor fő rendben való atyánkfiait oda küldtünk volt Feketehalomba, iszonyú rettenetes halállal megölete, kit karóba veretett keresztül s kit penig felakasztatott és elvesztetett, ugymint 33 vagy 34.

Tizenhatodik. Forgatjuk ezt is elménkben, hogy ő Felsége, ha valami kelletett, városunkban és egyéb helyeken, akármi rendbeli embereknél, akármi névvel nevezett marhát, ha ő Felsége megszerette vagy szükségét mondotta hogy volna azokra a mar-

hákra valamely szolgájának, akármely rendbelinek, csak egy inassának, azt mingyárást akármely városban és egyébféle helyeken is, ő Felsége csak egy missilist iratott reá, és mingyárást kivötték az emberek kezéből, vagy akarta vagy nem az ember, kié volt az marha, de elvötték tőle és erővel elvitték. Amiképen itt ben az városban az görögök marháit minden embernél ő Felsége felkerestette és mindentől elvétette; mely szabadságunknak nagyot derogált és ellene volt régi törvényünknek. Efféle sok számlálhatatlan törvénytelenségek, szabadságunknak, régi szép törvényünknek romlása és keserves siralmas veszedelme anni volt rajtunk, kit előszámlálni és megirni nem tudnánk, és nem is győznénk. Ebből minden hazája-szerető és igazság-ismerő keresztyén ember, sőt ez széles világon való keresztyénség itiletet tehet, hogy mi nem ok nélkül cselekedtük ezt ő Felsége Fejedelmünk ellen a mit cselekedtünk. Hanem életünknek és szabadságunknak megtartásáért s megmaradásáért mindent kellett cselekednünk, az sok gonosz között az kissebbet kellett választanunk.

Immár mindezeket látván és meggondolván, és éjjel-nappal előttünk viselvén az sok számtalan törvénytelenségeket és országunkban, szegény hazánkban való nagy romlásokat és iszonyu keserves nyomoruságos állapatunkat; nézvén a fejedelmeknek állapatjokra, és arra is, hogy ő Felségéhez hittel voltunk kötelesek, melyet nem mi szegtünk meg, meg is tekintjük az ő Felségének való hűségünkre, melylyel ő Felségének kötelesek voltunk: mindezekkel is az törvénytelenségekkel, az kiket előszámlálánk, nem gondoltunk volna, és nem néztünk volna az ő

Felsége sok számlálhatatlan, mód nélkül való dolgaira, melyet ő Felsége mind Isten ő szent felsége s mind országunk ellen cselekedett. Ezeket mi mégis mind eltürtük és elszenvedtük volna. De miért hogy ő Felsége magát és hadát meg nem zabolázván és mérsékelvén, és sok dúló, fosztó és országunk rontó és pusztító latrokat és hajdúságot ő Felsége reánk bocsátotta országul, hogy tilalom és minden ok nélkül, az ki mit hol elvehet, mind elvegye, és minden rendeket vágjanak, öljenek és verjenek, azt semmiképen el nem szenvedhettük és el nem viselhettük. Quia contra naturam nulla ratione pugnare poteramus. Látók azt, hogy ha gondot nem viselünk magunkra, mind elveszünk, magunknak és maradékinknak is sok szabadságok és törvények mind elvesz és elromol. Így kelle magunkra és maradékunkra gondot viselnünk, miképen és hogy a sok égő láng közepiben és tengernek vize és habjai miá s háborui miatt el ne veszszünk és el ne borittassunk. Életünknek és régi szabadságunknak s törvényünknek megmaradására kelle gondot viselnünk, és azfelől gondolkodnunk; mert az hajduság minden bizonyosan egynehányszor akart bennünket megcsalni, és az városba beütni, s az várast megvenni és felverni. Melyet ő maga is Nagy András annakutána megvallott és szándékokat kijelentette volt. Ilyen nagy csalárdságoktól félvén, és hogy mi is ugy ne veszszünk mint az szebeniek, akartuk azt eltávoztatni.

A mi nézi penig és illeti az magunk dolgát, Brassó városában levő nemességét, hogy mi ide be Brassóba jöttünk és szorultunk volt: Az előszer azért lön és történék, hogy ennekelőtte Sorbán vajda reánk való szándékát és jövését hallottuk volna, attól

való félelmünkben kezdénk ide be az városba költözni, és házunk népét ide be az városba behozni. Azonközben a Fejedelem is ő Felsége látván a sok számtalan dúló, fosztó, kóborló és pusztító, hazánk rontó hajduságnak iszonyu rettenetes kegyetlenségeket, egynehány levelében irá és parancsolá, hogy minden rend házanépét és minden féltő marháját ide be költöztesse és takarítsa. Mi ez rettenetes szörnyű veszedelmeket és félelmeket látván, és ebben az nagy égő láng közepiben levén, nem tudánk hová lenni, hanem házunk népével és minden marhánkkal egyetemben ide be az városba jövénk. Azonközben, hogy Sorbán vajda reánk jöve, sok volt oly közülünk, ki ömaga személye szerint ő Felsége mellett volt és vitézkedett az harczkort, sok penig, az ki néminemű okok és betegségek miá itt ben maradott volt is, de minden nemes ember szolgái szerestől ő Felsége táborában, ő Felsége mellett forgottak, és az harcz után némely közülünk házunk népe mellé jött be ide. Azonban Sorbán vajda hogy megvere bennünket, és ide Brassó hostátjába szálla, kételenségünk tartotta, hogy ő töle hallgassunk és töle függjünk. Ezalatt ő Felsége mindjárást minden törvény nélkül, extra omnem viam juris, sine citatione, hogy ő Felsége mellé nem mentünk és nem compareáltunk, megsententiáztatott, és jószágunkat ő Felsége eladta; ilyen nagy iszonyu törvéntelenségektől félvén és az haláltól is irtózván, kelletett nekünk itt az városban megmaradnunk, és az várossal mindenben consentiálnunk. Hogy penig ő Felségéhez az Fejedelemhez ez ideig meg nem tértünk, és ismét uralni ő Felségét nem akartuk, mind az ő Felsége maga kemény viselése, mind ennekelőtte valók és mostaniak, ezek

voltak az okok, kiket ő Felsége cselekedett azután, hogy magunkat ő Felségétől megvontuk, kiket ide fel az felyül való irásunkban előszámlálánk és megirtunk. Mert ha ő Felségét láttuk volna, hogy magát és minden életét s minden állapotját megjobbitja ő Felsége, tehát mi ő Felségéhez, bonis tamen conditionibus et modis, megtértünk és meghajlottunk volna. De láttuk az ő Felsége naponként való nagy keménységét és reánk való nagy haragját, az ő Felsége alattvalóihoz való magaviselése rettegtetett és féltetett bennünket; az ő Felsége mindennapi magaviselése példáink voltak, nem akartunk szemünk láttára az veszedelemre menni. De mindazonáltal, miért hogy mi az hatalmas győzhetetlen török császárnak reánk való kegyelmes akaratjából, s mind pedig az Felséges római császárnak az ő felségének akaratjából, kit tudunk, hogy mindenik az békességre int bennünket, mindeniktől intettünk az békességre: ilyen két hatalmas fejedelemnek és monarcháknak parancsolatját és intésit nem akarjuk megvetni és hátrahadni, hanem ha ő Felsége az Fejedelem megtekéntvén és nézvén szegény megromlott országának és hazánknak ilyen nagy szörnyü pusztulását s romlását, ha ő Felsége magába száll, magát megismeri, életét és minden állapatját megjobbitja és jobb életre forditja és szabja, alatta való hiveire gondot visel: annak okaért, hogy az egész keresztyénség reánk ne vessen, hogy szegény hazánk az tengernek szélvészi, háborúi és habjai miá teljességgel el ne boruljon és el ne merüljön, el ne veszszen és meg ne romoljon, a sok idegen hadak miá teljességgel el ne pusztuljon: Mindezeket látván és meggondolván, ím mi is magunkat megalázván, töredelmes szívvel ma-

gunkba szállván, ő Felségéhez megtérünk és meghajlunk, esmét ő Felségét, mint régi természet szerint való urunkat, kegyelmes Fejedelmünket uraljuk és fejedelmünknek ismerjük lenni és tartjuk. De ő Felsége is az Fejedelem nekünk (könyörgünk ő Felségének alázatoson, mint természet szerint való urunknak fejedelmünknek, kegyelmesen megbocsásson), ha azt akarja ő Felsége, tehát ezeket az mi kévánságinkat ő Felsége szeme eleibe vegye, beteljesítse, és minden czikkeliben, in omnibus punctis et clausulis, earumque articulis observálja és megtartsa, és mindennel megtartassa.

Mely mi kévánságink ő Felségétől és postulatumink ezképen következnek:

Postulata: 1. Az Fejedelem ő Felsége asszonyunkkal feleségével megbékéljék, hozzá vegye, vele lakjék; ha nem szereti és nem akar asszonyunkkal lakni, törvény szerint, suis modis repudiálja, váljék el töle, és tisztességessen békével bocsássa el házájába.

2. Ő Felsége Szebent az Szászságnak restituálja, és régi székeshelire Fejérvárra menjen lakni, hogy régi szabadságunk ebből is helyére álljon.

3. Ő Felsége az kifutott urakot meghivassa, velek megbékéljék, uraságokat és jószágokat s mindennemű állapotjokat megadja és helyreállassa, hogy azoknak házájokon való kivül-lételek miatt szegény romlott országunkra valami véletlen veszedelem ne következzék.

4. Ő Felsége minden nemes embernek jószágát megadja és megadassa, személyében és minden állapatjában megtart a.

5. Ő Felsége az országgal ellene való vétsé-

günkért felölünk az minemü articulust iratott és csinál-tatott volt, melyet ugyan ki is nyomtattak volt, azokat ő Felsége cassáltassa és kivonassa, áruló nevünk országunkban semmiféle rendtől ne legyen, tisztességünk helyén maradjon, és minden ellene való vétkünk és dolgaink condonálja és elfelejtve legyenek; söt ő Felsége fejenkint kicsintűl fogva nagyig mindnyájunkat úgy vegyen oltalma alá minden rendeket, hogy ez mostani motusban akárki közülünk, titkon vagy nyilván az ő Felsége méltósága és országa ellen cselekedett és practicált volna, minden efféle cselekedeteket örök felejdékenségben eltemetvén, soha arról semminemű időben meg nem emlékezik, minden haragját ő Felsége rólunk elvegye, soha, se törvénynyel, se egyéb úton, se maga személyében meg nem keres és meg nem bánt, se penig ő Felsége egyebek által meg nem kereset és nem bántat bennünket, söt előbbi böcsületünket ő Felsége helyében hagyván, ő Felsége is maga bennünket az előbbi böcsületben és tisztességben tart, és egyebekkel is minden rendekkel tartat.

6. Ő Felsége az hajdu vitézeket egy bizonyos helyre rendelje, leszállítsa, lecsendesítse és az országba sohult semmi kárt ne tegyenek, hanem módjával éljenek, söt az köztök való latrokat erőssen megbüntesse, hogy imide-amoda ne kapdossanak és kárt ne tegyenek, hogy minden rend járhasson békességesen útában, és lakhassék minden jámbor jószágában és házában.

7. Ő Felsége az magyarországi atyánkfiait mellőle elbocsássa, tanácsi pedig ő Felségének nem magyarországiak, hanem erdélyi hazánkfiai legyenek.

8. Ő Felsége magát, udvarát, mindennemű ál-

lapatját a szegény elpusztult országunknak jövedelméhöz és proventusához szabja s rendelje, szokatlan és elviselhetetlen adózással ez országot ne bántsa és ne erőltesse.

9. Ő Felsége az egész székelységet semmi törvénytelenséggel, ki régi szabadságoknak ellene volna, semminemű adófizetéssel, szedéssel-vevéssel és szókatlan terhek viseléssel, idegen tiszttartókkal ne bántsa, söt az nemesség és vármegye nélkül való hadba menésre ne kénszerítse és ne erőltesse.

10. Ő Felsége minden rendeket ez országban, az három nemzetet lecsendesítsen és megbékéltessen, hogy ez mostani disturbiumnak és zürzavarnak idején az minemű sok zürzavar, egyenetlenség, gyűlölség és háboruság esett, azok miá ennél is nagyobb romlása szegény hazánknak ne következzék, módot keresvén benne, hogy egyik nemzet az másikra törvén, boszút űzni ne erőlködjék.

11. Ő Felsége minden szomszéd országokkal, Magyarországgal, Lengyelországgal, Moldoával, Havasalföldével, és főképen török és német császárokkal, megbékéljék, és hadakozástól ő Felsége megszűnjék, hogy az sok had és visszavonás miatt szegény hazánk ennél is nagyobb veszedelembe ne essék.

12. Ő Felsége minden fejedelmeknek, de azoknak, qui veri et legitimi fuerunt principes Transylvaniae, mindenféle, akármi névvel nevezett, és azoktól emanáltatott leveleket in vigore stálni engedje és hagyja ő Felsége, hogy minden rend igazságát belőle persequálhassa.

13. Ő Felsége az Fejedelem az mi régi megrögzött törvényünk és szokásunk ellen való sok külemb-

külembféle deputatiókkal és szokatlan teherviseléssel, ki szabadságunknak ellene volna, bennünket ne bántson, sőt ő Felsége ennekutánna soha semmit, törvényünk kivül valamivel nem tartozunk senkinek, ő Felsége semmit miáltalunk ne deputáljon és ne adasson, sem pénzt, sem egyebet, akármi névvel nevezett marhát, a miut ennekelőtte.

14. Ő Felsége ez mostani motusban várasunkhoz tartozó jószágokat, mindazokat, kiket privata personák és publicák birnak, az kiket tőlünk elvött volt és occupált volt utcunque et quovis modo, azokat ő Felsége remittálja minden rendeknek, sőt Teorczywaratt (Törcsvár) és Rosnyót ő Felsége az várasnak visszaadja, remittálja és restituálja.

15. Hogy mind az magunk és az ő Felsége dolga egyenesbben, jobban és kévánsága szerint ő Felségéuek véghezmenjen, régi szokásunk és törvényünk szerint megmaradásunkról és az ő Felsége javairól tractálhassunk, engedje ő Felsége az Universitást Brassóba avagy Segesvárra cofluálni, ki felől az hatalmas győzhetetlen török császárt megtaláltuk volt.

16. Ő Felsége nem egyébért, hanem az községnek és az itt való városi népnek hogy félelmet és rettegést ne hozzon ő Felsége, akár csak két esztendeig magát attól megtartóztassa, hogy ide várasunkban ne jüjjen.

17. Géczi András uram penig, noha Magyarországból az fejedelem ő Felsége hivataljára jött volt be, de ő Nagysága is azért ugyan ez ország fia és jámbor hazánk-szerető atyánfia; ő Nagyságának is felette keservesen láttatott országunk szabadságának megromlása és sok töryénytelensége. Minek-

utána penig az Portára bemenvén, eszébe vötte volna azt, minemű nagy harag legyen ő Felségére, hogy az országra valami nagy háboruság ne jőjjön és veszedelem, annak akarta eleit venni; így ő Nsága is egyetértett és most is egyetért velünk. Azért ő Felsége, vagy az hogy őtet is megmaraszsza országában, minthogy tud is szolgálni ő Felségének, mert szolgálatra való ember, avagy ha az ő Felsége országából ki akar menni, békével az országból kibocsássa. Arról penig ő Felsége Géczy uramot assecurálja.

18. Ő Felsége az Fejedelem mindezekre újobban, mindenre az országnak megesküdjék, úgy, hogy minden rendeket szabadságában megtart, törvénytelen és ok nélkül senkit nem bánt, meg nem fogat, és az országnak régi rendtartásit és törvényit követi, az szent András király és az Decretumnak irott törvényei s rendtartása szerint procedál ő Felsége mindenekben.

Segélje az Úr Isten minden jóra ő Felségét. Amen.

———

ILLÉSHÁZY FÖLJEGYZÉSEIHEZ.

I.

DIALOGUS

Summorum Capitaneorum et Administratorum obsidionis et oppugnationis Strigonii.

(V. ö. Illésházy 9. lap,)

Interlocutores sunt: David Ungnad, Praeses Consilii Bellici, Comes Hardek, Praefectus Jaurinensis et Narsalcus, Praun, Praefectus Comaromiensis, Gall, magister artelariorum bellicorum.

Hardek. Esto demum ad me, Gall; enim vero nihil loci est segnitiae, neque socordiae fictae; nunc nova fallacia manibus pedibusque promovenda est, quae animum meum adobrutum adstante curarum fluctu pristinae tranquilitati restituat; neque enim, Pol, die, neque nocte somnii habeo copiam. Gall. Gall sum non Oedipus: quibus sollicitudinibus noctes diesque animus tuus agitatur (?), edisseras. Hardek. Nil utar circuitionibus, aperte modo rem loquar. Oppugnatio obsessiove Strigonii mihi cordi non est, quodque hactenus irritos conatus habuerit, tibi et fratri nostro, Davidi Ugnod, istam debeo gratiam; utpote quorum consilio et impulsu ex priori oppugnationis statione tormenta in alium sunt translata locum; alioquin jam pridem in potestate nostri Principis Strigonium devenisset. Quod ne nunc fiat, inprimis nobis elaborandum est. Gall. Jam perspicio, quorsum tendas, dum consilia

nostra fallacia tuarum (curarum?) fomenta statuis, et pro technis in rem tuam fauentibus habes, assequar simul, quod facinus novae fallaciae figmento insignias, argutum nempe consilium nostrum, quo persvasus Princeps, non exploratis Hungarorum et Stiriorum catafractorum judiciis, solutionem obsidionis identidem animo volutat. Hardek. Rem acu tetigisti. Gall. Quid, quaeso, tamen urget scrupulus, quae curae animum diuturnae trahunt, si succederet oppugnatio? Hardek. Scisne, jucunde frater, ante annos pauculos servum (?) squalidum macie paupertatis fuisse, nunc vides, qui mihi color, inter (?) vestitus, quae habitudo (?) est corporis, quamque opes non contemnendae; omnia ista haec novo conquisivi aucupio, et hanc adeo primus inveni viam, quae ad facundiam, quietem et opes in Hungaria congerendas mihi planissima videtur, modo inexpugnatum relinquat noster Princeps Strigonium. Principio enim in Hungaria, quam Superiorem vocant, a praesidiariis Suae Mattis militibus promeritorum stipendiorum obligatorias literas mercatus sum aere quam minimo, vel eas absque precio Ulysseis dolis et artificioso astu atque licaonia fraude in me transtuli, posteaque, non sine validissimis arietibus, etiam supremorum animos convellentibus, muneribus nempe et adulatoria arte (?) a consiliariis Camerae pecuniam literis obligatoriis inscriptam exsculpsi, vel, si rectius loqui debeamus, convasavi. Gall. Ut te curae nimiae torquent, ita ego prurigine gulae crucior, et siti, infandum, ardeo. Hardek. Siti tam mane ferves rore nondum sicco. Gall. Capacioribus scyphis apud Davidem Ugnod nocte praeterita cum capitaneis Stiriorum perpotavimus, unde siccior vappa Oesophagi canalibus incrustata fauces, guttur et praecordia urget, uritque, nec aliter, quam

reiterata potatione collui et dissolvi potest. Nosti regulam, si nocturna tibi noceat potatio vini, haec iterum tu manè bibas, et erit medicina; adferte vinum, faucès meae nimium exsiccantur. Hardek. Quin prius, amate frater, ausculta, quas ego praeterea calliditates et fabricas accomodationi pecuniarum admoverim, jusque fasque imposui, omnes plebaeas negotiationes in mercatu, foro, catasta, ganeis, macellisque exercerem, non sine veteratoriis artibus. Inaequali enim lance et abraso pondere carnes pecudum militibus Suae Mattis subministravi, mirificis praetextibus et confectis dolis, tauros, boves, equos, caballos, grandes apros a vicinis nobilibus et subditis Suae Mattis extorquere mihi lusus erat; ex tota illa provincia exuvias boum universas, utpote cutes, lingvas, exta et intestina, omnes lanios in manus meas dare coegi, quae ego in nummos illico converti, non difficilius, quam auritus Mydas attactu suo omnia quaecunque . . . . Saepe cum voluptate recordor, qui cum ferula me castigabat, semper solitus est addere haec verba: . . . . Non dissimili compendio uxor mea ex solius lactis, butyri et caseorum annona haud mediocrem pecuniam conflavit. Saepe quidem obstrepebant Hungari, et libertatum, legum ac jurium suorum per me labefactari auctoritatem non semel conquerebantur acerbissime: verum ego hanc eorum vecordem confidentiam ita sum ultus, ut nonnullos, sceleratorum instar captos, in vincula et carceres conjecerim, alios vero, virulentis probris et turpibus conviciis tractatos, e conspectu meo foras propulsarim, adjecta dira comminatione severioris vindictae, nisi ab insectatione mearum fraudum sibi temperarent. Et haec feci absque formidine, et certa spe impunitatis, eo, quod e vivis

nondum esse sublatum Davidem Ugnod, fratrem nostrum studiosissimum, certo intelligerem, haberemque apud Caesaream Majestatem praeter ipsum alios insignes advocatos, quorum fideli opera, studio, industria et contentione omnes querimoniae et accusationes, frigidam (fidelitatem? fraudem?) nostram apud Caes. Majestatem suffundentes, consopirentur, et lituram delebilem subirent. Eadem fiducia fretus, non contemnendo pondere auri et argenti, profugum Vajvodam Valachiae artibus graecanicis et per obtrusum palpum excoecavi (?). G a l l. Mihi vero dudum animus est in exonerandis doliis, cum praesertim vinum, vel potius nectar Creticum, heri profundo crepusculo huc appulisse resolutione Davidis Ugnod fratris nostri perceperim; ibo, et jam ubi erit, quaeram, inventumque mihi tibique et congeronibus nostris curabo. H a r d e k. Imo ego te obsecro hercle, ut audias in latebris perstrictissimi mei pectoris abstrusam congerendarum opum viam, vel ipsam scientiam, cujus adminiculo ex Superiore Hungaria armentis et metallis evasi opulentissimus, et me collocupletavi luculenter; dici enim vix potest aliquis terrae illius feracissimae proventus, ex quo non fecerim quaestum uberrimum, dum non solum factam infectamque auri et argenti inde eduxi massam, sed Harpulum Ciceronis, vel Cacum Aunutrium imitatus, equos, juvencos, immensos boves et tauros, absque pensione tricesimae — qua in re fefelli fiscum regni et Caesaream Majestatem — in Austriam abegi, et veluti caudae (?) in meam speluncam, ne qua vestigia pedum rectorum superessent, traxi; postea adhibitis dolis et solitis technis meis, praefectura Jauriensi ad priores facultates meas maximam accessionem et incrementum feci (?); mercatus enim fueram celebriores

genere et divitiis Turcas captivos, quorum aliqui redemtionem suam 80 millibus tallerorum licitati sunt. Hic tantus bolus mihi eripietur subito e faucibus expugnato Strigonio, insuper et praefectura Jauriensis vilescet et sterilis reddetur; mulgeat eam deinde qui velit. An non juste affici debeo commodorum meorum cura? Gall. Ni oculus meus adhuc truculentus me fallit, video fratrem nostrum, Praunum nobis ire obviam. Hardek. Certe is est. Qui frater satis opportune venisti, te ipsum quaerebam. Praun. Audivistine, quanta solertia Hungari omne nostrum consilium de solvenda obsidione et reducendo exercitu Comaromium versus, apud Suam Serenitatem disturbarint et interverterint? Urgent enim solidis argumentis, incumbendum esse potius validiori oppugnationi arcis, proponunt authoritatem Caesaris, ad calculum revocant ingentes sumptus et maximas in bellum erogatas expensas, inculcant totius reipublicae et orbis Christiani communem utilitatem, commemorant hostem adhuc in apertis campis nullum videri, ingeminant obsessos in arce Turcas fame emori, neque adeo diu illos obsidionem tolerare posse, et id genus alia. Affirmant insuper se in civitate perseveraturos, tametsi nos in ulteriori Danubii rippa castra metabimur. Tam arduarum rationum pondere Suam Serenitatem pertraxerunt Hungari in suam sententiam, ita, ut accincti armis, jam se se in civitatem receptent. Hardek. Ingrata sunt haec nova meis auribus. Interfuit huic actioni frater noster David Ugnod? Praun. Quidni, adstitit prope, sed tacuit magis mutus quam piscis. Ad cujus pretii censebitur deinceps mea praefectura Comaromiensis, si potiuntur Hungari Strigonio? profecto nullius, mox vacua, et, quantum intelligo, redi-

gar in summam paupertatem, et laborabo extrema miseria. Ut enim praetermittam reliquas ibi crescentes mihi fortunas, sola negotiatio vini, quod ex Turcarum ditione hisce sterilibus annis advehebatur, ingentes pecuniarum acervos mihi accumulavit. Vitam egi tranquillam ducis otiosi instar, vacuus et expers laborum percipiebam involucra amplissima una cum solutione mercedis. Sagacissime diversis excogitatis dolis et fucatis coloribus, ego hactenus navalem exercitum ita cohibui, ne huic oppugnationi ullam prorsus ferret opem vel subsidium, et subdole in effectum dedi, quo major pars militum defectis navibus clam diffugerent, ut vel sic oporteat naves exinanitas Comaromium redire, et nos ibidem castra figere. Hardek. Haec cura etiam me sollicitum reddit; nimirum perhorresco malesvadam paupertatem, sum tamen plenus bonae spei, nam non inscius es, Suam Serenitatem nullos constantes habere terminos, et paulo momento huc illuc impelli, et in quas velimus posse flecti partes; sed censeo, hoc negotium communicandum cum fratre nostro intimo Davide Ugnod, praeside Consilii bellici. Praun. Ecce illum auspicato huc equitantem cerno. Sed quid est, quod ita nutat nunc ad dextrum, nunc ad sinistrum latus, nunc ad caput equi cui insidet sese contorquens, Centaurum titubantem videas. Gall. Ohe stulte ..... non agnoscens, hunc nostrum Silenum ex potu hesterno nondum sobrium, sed ex crapula vertiginosum? Hardek. Heus puer, excurre ocyus ad magistros fori, et significa, me illis strictissime committere, ut proventum officii mei Narsalcatus meminerint, nulli conniveant, ubique a laniis severe exigant carnes et lingvas boum omnes, a curribus vino, pane vel alia venali

annona oneratis, nec non a singulis navibus littori annexis fl. 6, imo a majusculis fl. 10 poscant, praeterea a quibusvis mercatoribus sua tentoria expandentibus fl. 10 extorqueant, ita, ut nec pharmacopolas intactos relinquant, et sedulo vitent, ne lucrum et reditus meae narsalchalis provinciae vilescant vel negligantur. Sed en praesto jam est frater noster dilectus, David Ugnod. Salve frater, David, gratum te advenisse gaudemus. Ugnod. Etiam ego vos salvos jubeo, fratres lepidissimi; sed cur ita vos ego moestos video, facite ut sciam. Celare tamen vos nequeo, me quoque non minus perturbatum esse, quam vos; speraveram etenim nos cito, non modo Strigonio, verum etiam Buda potituros, et cum scirem me paucorum bonorum esse, bona a Caesare ampla et opulenta procerto impetraturum credideram. Mihi enim certe non Hungari, sed Hungaria placet, ideo etiam firmissime perjurio illis me junxeram. Arte est vivendum, fratres. Hardek. Ah, perjucunde frater, a me intellexisti, quanto artificio Hungari catervatim ad Suam Serenitatem concurrunt, nostrum consilium apud Suam Serenitatem enervarint. Ugnod. Quid ni, adstiti praesens, et quod magis molestum est, plurimi catafracti equites Germani idem cum Hungaris sentiunt. Attamen praesenti estote animo. Num quid? nonne tamen meo studio, quamvis omnium judicia et sententiae reclamarent, in haec subsellia Narsalchatus invectus es? de quibus ne amovearis, enitar pro virili, tuaque consilia adjuvabo. Et nonne antea simili contentione maximopere adversabantur nostris consiliis Hungari, ne ex prioribus vallis munitioribus a parte Danubii positis tormenta educeremus: nihilominus tamen Serenitas Sua, nostra persvasione circumventa,

ad translationem tormentorum in hunc locum nobis assensum praebuit; et quod versipellius est, ego sub initium hujus belli consilia svadentium ad conducendum ex aliis pariter (?) nationibus militem, velut Italis et Hungaris, irrita reddidi ac astute elusi, ut Papa non legiones militum et copias Bannitorum, sicut in animo habuit, sed exercitum pecuniarum duntaxat mitteret, elaboravi. Etenim non ex militibus, sed ex pecuniis ditescere nos posse autumabam. Alioquin scitis, fratres, quam exile stipendium nobis Caesar pendat, ut si usitatae calliditates nobis auxiliari desinerent, nos cum liberis nostris rerum humanarum miserabile efficeremus spectaculum. Porro, non esse danda stipendia neque Hungaris, jam pridem centum argutiis, adjutus vestra opera, extorsi. Cuperem Hungaros unam tantum cervicem habere, ut vel uno ictu omnes jugularentur; plus praestantiae reperies in bis mille lancigeris, quam in bis senis millibus Hungarorum. Gall. Pudet commemorare, quam saepe, audito strepitu folii et visis rerum inanimatarum umbris, in fugam se conjecerint timidissimam. Quamobrem ne res et decus nostrum ulterius periclitetur, dimisso exercitu, patriam repetamus; sicut coepit, pereat Hungaria. Ugnod. Proinde, fratres, sollicitudinem istam quae vos cruciat, amittite; Sua Serenitas nobis adjuvanda est, summa totius Consilii penes me est, ego ergo sum Praesidens Consilii bellici; scio, et filius meus dilectus et primogenitus fortisque athleta Nicolaus Pálffy voto meo minime contrariabitur; non admissis in Consilium nisi Austriacis, eo inflectenda Sua Serenitas, ut explosa suae expugnationis sententia, Comaromium castra promoveamus, ibique potius genio indulgeamus. Degere in tanto aestu sub tentoriis, intolerabile est;

Comaromii frater noster Praun commoda diversoria et vinum ordinabit meracissimum. Gall. Recte mones, frater, secus haud velim; ita fiat, ita, sine tuo nutu Sua Serenitas nihil faciet, certum est. Sed cujus prandio jam tractaberis? Dicebas heri, vinum Creticum huc admigrasse, perquirendum est et in lagenas omnes transfundendum; propero, ne alii exhauriant. Ugnod. Bene ambula. Gall. Et tu vale. Ugnod. Heus, frater Gall, et meas lagenas cura impleri, ego efficiam ut cras hinc castra moveamus.

II.

Querela ad Caesarem.

Christiadum orbis apex, Rodolphe, precari
Cui me fata jubent: bellum cum gente gerendum est
Indomita: esse tamen par tanto diceris hosti,
Si modo frena manu, puppis modo vela gubernes
Ipse. Quid incautum Phaëtontem imponis Olympi
Carribus? et cernis cur ingens traditur agmen
Ducendum Austriacis? qui tantum cornibus exstant
Sublimes, habitatque in mente lepusculus amnis (?),
Sed cor avaritia vel fervet amore Falerni.
Non istis ducibus moderantur rite cohortes
Contra hostem audacem et cui sobria mens est,
Cor patiens aerumnae, bello dextera fortis;
Sub ducibusque istis non recte militat agmen
Teutonicum; circumspice; lusus, stupra, rapinas,
Per nomenque Dei convicia dira Cyclopum,
Inque tuo grege tot caedes impune peractas,
An non haec oculis coelo Divus aspicit aequis?
Poena secuta, pavor, trepidansque per ossa cucurrit
Formido, quae lancigeros vel mille coëgit
Turcarum triginta ante ora fugacibus uti,

Abjectis armis,pedibus; pepulere trecentos
Allemanos Mahometigenae bis quinque vel octo.
Visa est umbra telis (?) miseros perterruit umbra,
Pallentisque animi tinctae fuligine frontes,
Lividaque ora.......notae, quod dedecus omnes
Annales scribent, longo et narrabitur aevo.
Luget cum vidua natus innuptaeque puellae,
Agricolaeque gemunt caesos ad aratra juvencos,
Dispereunt segetes, viduantur fructibus agri,
Subditum opprimit......descenditur orbis,
Fortunae abierit dum se porrexerat usum (?)
Temporibus brumae sat clarus Marte Tifenbah
Nupturisans thalamo placidam quaesivit amicam.
Necfinem haec habitura videntur tela malorum,
Ni gladio accinctus praesens tua castra revisas,
Aut ducibus solidis belli committe tridentem,
Quos Superum timor et regit observantia recti.
Non agit harpiam qui Christo militat heros,
Verum impone caput membris, ut quo sit eundum,
Mens et pes videat; penitus ne decidat imam
Majestas in humum tua et instans corruat orbis
Christicolum, cujus ratio tibi danda ruinae est,
Ni caveas, Judex cum venerit orbis et Orci.

Cornelius Tacitus
individuus Comes castrorum recensuit.

III.

Pia oratio Stephani Illésházy, eotum in Polonia exulis, ad quosdam nobiles Comitatus Liptóiensis missa Anno 1604.

Domine Deus, magne et terribilis, custodiens Pactum, et misericordians cum convertentibus se ad te! Obsecro, recordare misericordiae tuae antiquae,

qua patres nostros ex Scythicis eduxisti cavernis, et ex paganismo ad te — ut salvarentur — convertisti, et evexisti eos, dedistique eis regnum lacte et melle fluens. Confitemur, Domine, adversum te peccata nostra: peccaverunt patres nostri, peccavimus et nos, inique egimus, recessimus a mandatis, et judiciis tuis non obedivimus. Et ideo abominatio et confusio faciei nostrae, sicuti hodie est. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia et propitiatio! Superinduxisti nobis malum, quale nunquam fuit sub omni coelo. Haereditas nostra versa est ad alienos, omnibus nationibus in praedam et opprobrium exquisiti sumus, pupilli facti sumus absque pane, matres nostrae viduae factae sunt, et imminuti sumus plus quam omnes gentes. Non est hoc tempore dux et princeps inter Hungaros — extranei et gentiles dominantur nobis, qui adolescentibus nostris impudice abutuntur, viros et mulieres in perpetuam abigunt servitutem, senes et infantes tanquam inutiles occidunt, nec est qui eos sepeliat, sed bestiae et volucres coeli eos devorant. Defecit gaudium et consilium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster, cecidit corona capitis nostri. Vae nobis, quia peccavimus! Tu autem, Domine, in aeternum permanebis..... Et nunc, Domine, avertatur, obsecro, ira tua et furor tuus a nobis, et exaudi orationes nostras, ostende faciem super populum tuum nunc egenum, propter temetipsum, inclina, Deus, aurem tuam, aperi oculos, et vide desolationem nostram. Placare, Domine, placare! et consumatur praevaricatio nostra. Accipias finem peccatorum nostrorum, et non amplius recorderis illorum propter meritum obedientiae et amarae mortis filii tui Domini nostri Jesu Christi. Neque enim in justificationibus

nostris prosternimus preces nostras ante faciem tuam sed inclinamus humeros et cervicem in miserationibus tuis multis. Innova ergo dies nostros, sicuti a principio, averte iram tuam a nobis, et libera nos propter Temetipsum... Quare in perpetuum oblivisceris nostri, derelinquens nos in longitudine dierum? Recordare, Domine, misericordiae tuae antiquae: converte nos, et convertemur; neque despicias, Domine, eloquia oris, sed in anima contrita et spiritu humili suscipiamur. Placeat tibi, Domine, placeat hoc sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, quoniam non est confusio confidentibus te. Et nunc sequimur et tenemus te in corde nostro, et quaerimus faciem tuam. Ne igitur confundas nos, sed fac nobiscum juxta mansvetudinem misericordiarum tuarum, quae in seculo sunt et erunt innumerabiles, et da gloriam magno nomini tuo. Confundantur qui quaerunt nobis mala, decedant a cogitationibus suis, et convertatur dolus eorum in caput eorum, et robur eorum conteratur, ne dicant quod tu, Deus Abrahami, Deus Isaae, non es Deus Hungarorum, et ut sciant omnes gentes, quod Dominus est nomen tuum, et tu gloriosus super orbe terrarum. Plena sunt coelum et terra misericordia tua, Domine! Fac et nos participes misericordiae tuae, nam et catelli edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum! Et magnificabimus et exaltabimus et laudabimus nomen tuum usque in altissima — quae fecisti — magnalia in secula seculorum Amen.

IV.

Regi Poloniae recitata, et scripto exhibita Cracoviae, anno 1605 die 15-a Julii.

Sacra Regia Majestas, Domine nobis clementissime! Serenissimus Princeps et Dominus noster, Dei gratia Princeps Hungariae, et Transylvaniae, idem ac gens Hungarica nos legatos suos ad Vestram Sacram Regiam Majestatem expedierunt. Quoniam autem Sacrae Regiae Majestati Vestrae, et etiam divis Regni Poloniae Regibus, Majestatis Vestrae praedecessoribus et inclyto Regno Poloniae, non solum perpetua vicinitate et longis terminis, sed et ab antiquo certis quoque pactis et foederibus coniuncti exstiterunt, usu quoque diuturno illud roboraverunt, et ut ne etiam in reprehensionem aliquam apud Vestram Sacram Regiam Majestatem ac inclytum nobilissimumque ipsum Poloniae Regnum incidant, dignum esse judicaverunt, ut Vestrae Sacrae Regiae Majestati causas motus moderni in Regno Hungariae exortas certas et iustas referant, quas ubi cognoverit Vestra Sacra Regia Majestas, vel id quod fecerunt, probabit, vel commiseratione dignos judicabit. Nihilominus tamen casum hunc funestum Hungari neve satis dolere, neve satis deplorare, certo Sacra Sua Regia Majestas persuasum habeat, possunt, neque enim regnandi libidine, neve vero odio aliquo christianae gentis, sed arma defensionis capere coacti sunt.

Hungari diebus suis quantum passi sint: durum cum gente Turcica supra ducentos iam annos bellum gessisse, nunc victos, nunc victores exstitisse, optimates suos una cum regibus et principibus suis aliquoties amisisse, instar antemuralis vicinorum regnorum et provinciarum Christianorum ad Orientem fuisse florentissimi opulentissimique Regni sui excidio assidue iugum servile a cervicibus Christiano-

rum propulisse, nemo certe Christianorum negare potest.

Nunc autem propugnaculum et murus aheneus Christianorum corruit; non hostium machinis derutus et conquassatus est, sed ab eo, qui defensor et propugnator esse debebat, nimirum per gubernium Sacrmae Caes. Mattis et Regis, eum, quem maximo cum desiderio Hungari primi in Regnum Hungariae alacriter elegerunt, firmatis iuribus et legibus eorum, solenni juramento diadema regium ei imposuerunt, quod illi via postea ad coronam Bohemiae et fastidium Imperii fuit.

Testabuntur historiae et annales, Hungaros nulli regum suorum tanto obsequio, studio et fidelitate servivisse, nulli tantas contributiones dedisse; neque tamen hoc queruntur. Audiat Vestra Sacra Regia Majestas, obsecramus, quas vices, quam gratitudinem Hungaris, defensoribus Christianorum, Sua Caesarea et Regia Majestas refert.

Considerans eos mole diuturni belli tot cladibus et minis in paucitatem esse redactos extenuatosque et pene ad incitas redactos esse, diversum regio officio consilium init, penitusque illos delendos, patriaque et regno suo illos exuendos, ac Regnum Hungariae in provinciae formam redigendum, leges Austriacas ut haereditarias esse, constituit.

Id quod ex subsequenti luce meridiana clarius patebit. Omnia officia Regni Hungariae, contra leges et statuta Regni, externis Germanis Austriacis distribuit, praefecturas quoque castrorum finitimorum eis contulit, ita, ut nulla fuerit in Hungaria digno nomine aliquo, quam non Germanus Austriacus

possidebat, tenebatque, quibus habenas quoque regendas in Hungaria concrediderat, per quos usus legum et decretorum Regni Hungariae penitus sublatus est, mandatis tantum et edictis regnicolae gubernabantur, in quibus nihil aliud audiebatur quam: sic volo, sic jubeo. Ideo etiam praesepe querulantibus et oppressis, legesque Regni Hungariae allegantibus per Generales Capitaneos Suae Caes. Majestatis fuit responsum: Arma Imperatoris sibi ipsis suspensa esse leges et jura Regni Hungariae; per vim armorum et non legum, pro libidine sua in quosvis Hungaros grassabantur. Ita, ut quidquid gloriae et honoris habuit Hungaria, id totum conculcatum est; quidquid auri et argenti, id omne exhaustum: quos ditiores et potentiores ex Hungaris esse cognoverant, hos armis omnibus bonis et fortunis exuebant, personas quoque ipsas aliquas captitabant, alii, ut vitam conservent suam, in Regnum et ditiones S. R. Majestatis Vestrae confugiebant, ibique exules misere oberrare cogebantur. Non modo Magnificum Dominum Stephanum Illyésházy, Marsalcum Regni Hungariae, sed multos alios, si tempus et locus esset, enumerare possemus.

Transylvaniam, nobilissimam provinciam, deletam et omni libertate prorsus exhaustam orbatamque, non est, quod in memoriam revocemus; dubium est enim, utrum deflendum sit potius, vel pro illa divina commiseratione orandum, quanta crudelitas, quot generosorum et magnorum virorum clam et palam laniavit Basta; pro legibus carnifex, pro advocatis et judicibus testes adducti, pali praeparati tori et enses, quae omnia contra litteras suas fidei faciebat.

Statutis publicis et comitiis publico voto constitutis Pragae postea Sua Caes. et Regia Majestas

pro arbitrio suo addebat, adimebat, ac pro legibus regnicolis observandas violenter imponebat, prout et in anni praeteriti diaeta articulum talem statutis publicis contra ius omnium gentium adjecit: quod quicunque causa religionis quandoque aliquid in medium proferret, confestim in poenas combustionis vel desolationis bonorumque suorum confiscationem incidat et reus habeatur; cum tamen Deus Omnipotens neque conscientiarum, neque animarum principibus potestatem fecerit.

Milites Hungaros penitus exauctoraverat, et usque adeo inglorios esse eos voluit, ut etiam peditibus Hungaris, sine quibus tamen esse non poterat, Germanos Austriacos praeficiebat. Quanta insuper crudelitate et tyrannide insoluti milites Regis Germani, Vallones, Itali, Galli, regiones Regni Hungariae quotannis supra Aegyptum vastabant, depraedabantur, caedes et oppressiones manifestas et execrandas in omnes Status et Ordines Regni sine discretione exercebant, nulli sexui parcentes, uxores maritis, liberos parentibus, filias novennas et octenas matribus, tenellas fratribus sorores, innocentes pudicas virgunculas eripiebant, ad libidinem raptis abutebantur, ac postea parentibus gravi pretio taxatas, foedatas et conspurcatas remittebant. Sed quis enarrabit inauditam tyrannidem [commissam? Ut honestis auribus parcatur, satius est supersedendum.

De quibus intolerabilibus oppressionibus et extremis miseriis in omnibus comitiis Suae Caes. et Regiae Matti, tam publice, quam privatim, in omnibus locis Hungari lamentabantur, conquerebantur, protestabantur, mittebant Pragam ad Suam Caes. Mattem oratores, humi prostrati supplicando orabant, ne iura

et libertates Regni aboleret, licentiamque militum refrenaret. Postremo appellaverunt Summum Pontificem, Vestram Sacram quoque Regiam Mattem, ut pro Hungaris apud Suam Caes. Regiamque Mattem intercederent; frustra tamen omnia; non responsum, non vocem a Sua Caes. Matte obtinere poterant.

Et ecce dum haec agantur, ex insperato Joannes Barbianus Belgiviossa, Generalis Cassoviensis, fingens se contra Turcas velle aliquid moliri, auget numerum militum Germanorum, conducit Hungaros pedites, nullo stipendio illis dato, spe tantum futurae praedae eos lactans, invadit Serenissimum Principem nostrum Dominum Stephanum Bocskay, arces eius obsidet; expugnantur et depraedantur. Evasit quidem ex arce ipse Princeps noster divinitus adjutus, et confugit ad praenominatos pedites Hungaros per Generalem Cassoviensem modo promiscue conductos, quibus facti atrocitatem proponit, quo discrimine non modo ipse Princeps noster, sed et omnes Hungari constricti sint, exponit, ultima necessitate adactus, cum suis praefatis peditibus castra Germanorum invasit, quos, Deo juvante, profligat.

Tumultus iste bellicus inter Regnicolas et Suae Caes. Mattis milites ita exortus, ex officio Regio co gnoscendus et componendus erat, et nocentes ac innocentes non iuxta habendi; verum Sua Caes. Mattas, condicti propositi sui non immemor, hac occasione universum Christianorum exercitum, cum tormentis omnibus, apparatu bellico, quo fretus cum Turcis duce Georgio Basta sub Strigonio pugnabat, contra Hungaros movet, expeditque, qui ferro, igne, caede, nec aetati, nec sexui parcendo, grassabantur in Hungaros. Orta tyrannide, Serenissimus Princeps

noster et adjuncti illi Hungari, non consulto, sed extrema necessitate urgente, quod iam unicum et in tali re supererat, Turcas, inimicos suos, a quibus tot clades et tantas calamitates passi fuerant, in auxilium advocant, ut vitae suae chararumque conjugum et liberorum suorum, labentique ad ultimum iam excidium minatum patriae suae quoquo modo subveniatur (durum telum certe necessitas), coacti arma defensionis sumserunt.

Etsi autem postea Serenissimus Princeps noster et Hungari sibi adiuncti offerebant sese paratos esse in gratiam Suae Mattis redituros, dummodo leges et libertates Regni Hungariae, quas tempore coronationis suae juramento, more antiquitus solito, confirmaverat, iamque per Suam Caesaream Mattem obliteratas illas sacras et sanctas Regnicolis conservaret: frustra tamen omnia; Basta ferro igneque cum militibus Suae Caes. Mattis crudeliter Regnum vastavit, caedesque horrendas sine omni discretione sexus exercere non cessabat, neque adhuc hodie facere cessat, armisque usque modo in Hungaros grassatur et non legibus.

Ad auxilium itaque inimicorum, Turcorum nempe, coacti nobis confugiendum fuit, in tali enim casu defensio etiam brutis animalibus ipso iure naturae admittitur, omnes enim usque ad unum, una cum conjugibus, liberis, familia interemti, certo simul una et patria cara, Hungaria, funditus eversi et exterminati fuissemus.

Orant itaque et obsecrant tam Serenissimus Princeps noster, quam Status et Ordines Regni Hungariae, dignetur Sacra Vestra Regia Mattas tantae eorum miseriae et afflictioni animo christiano pio ac

clementi condolere et compati, iustamque causam eorum ex innata semper bonitate, justitia et clementia fovere, pro commendata habere, semperque sapienti consilio et auxilio dignetur ipsis clementer adesse.

Voluit etiam Serenissimus Princeps noster et gens Hungarica Sacrae Reg. Suae Matti in memoriam revolvere antiqua pacta et foedera, quae praedecessores Vestrae S. Reg. Mattis, reges Regni Poloniae et principes, Domini item Illustrissimi et Magnates, ac eiusdem Poloniae Regni populus cum regibus et principibus nostris ac Regno Hungariae habuerunt, quae omnia usque modo etiam, sub felici gubernatione Vestrae S. Reg. Mattis, semper sancte et inviolabiliter observata sunt,ita, ut non modo utrinque mercaturae libere exercebantur, sed et privatis utriusque sortis et eminentiae hominibus, sine quovis impedimento vel salvo conductu, pacifice, libereque utrinque in utroque Regno proficisci, et quaevis loca peragrare perlibitum fuerit; sed et hoc constat, quanta intercesserit inde ab initio vicissitudo et familiaritas inter utramque nationem, Polonos nimirum et Hungaros. Aliquoties enim ex augustissima domo Regum Poloniae Hungari reges sibi elegerunt et in Regnum Hungariae induxerunt, qui semper laudabiliter et feliciter quoque gubernaverunt; habuit etiam utrumque hoc Regnum, Polonia et Hungaria, aliquoties unum regem, quae omnia historiae et annales Regnorum luculenter testantur; sed et postremis his quoque temporibus, Joannes Rex Hungariae ex augustissima stirpe Jagellonica conjugem deduxerat; praedecessor etiam Vestrae S. Reg. Mattis, divus Stephanus Rex, Hungarus fuit; tempore coronationis quo-

que S. Reg. Mattis Vestrae Hungari Matti Vestrae contra aemulos et hostes suos fidelem operam navarunt; ita, ut semper mutuus amor et bona vicinitas utrinque honeste, firmiter et inviolabiliter observata exstiterunt; ideo Serenissimus Princeps noster ac tota gens Hungarica offert etiam nunc per Legationem hanc nostram praedictam antiquam pacem et foedera, bonaeque vicinitatis studium, tam Vestrae S. Reg. Matti, quam Principibus, Dominis, Magnatibus et universo populo Polonico devote observatura.

E converso, tam Serenissimus Princeps et Dominus noster, quam Principes, Domini, Magnates et tota plebs Hungarica firmiter sibi statuunt, quod Vestra quoque S. Reg. Mattas et Principes, Domini ac Magnates populusque Polonus totus inviolabiliter et sancte eadem pacta et foedera modo antiquitus solito observaturi sint, atque Vestra S. Reg. Mattas auctoritate semper benigna observari etiam faciet, neque tantum vinculum, conjunctionem animarum, sinceramque et antiquam vicinitatem tempore felicis gubernationis Vestrae S. Reg. Mattis periclitari et labefactari (praesertim sine causa) patietur.

V.

Ad Illustrissimum ac Magnificum D. D. Stephanum Illieshazi, Comitem Trinchiniensem et Liptowiensem, Dominum et Patronum observandissimum.

Orationem habitam Cassoviae ad Proceres et Status Hungariae, Illustrissime Heros, solennitati S. Coronae consecravi, non alio fine, quam quod argumentum habeat simillimum, praeterea prudentiae ac sapi-

entiae Tuae primum, deinde etiam pietatis erga patriam, fidei erga Principem luculentissimum contineat testimonium. Sunt enim forte aliqui, qui rectissimis consiliis, salutaribusque actionibus tuis obtrectando labem aspergere, quique suis confusis sermunculis illustrissimi Tui nominis, cumque eo bonorum, pietate et sapientia complurium patriae saluti ac dignitati consuli studentium famam exagitare audent. Vulgi enim veluti astipulationes ac celebrationes nihil habent liquidae ac sincerae commendationis atque laudis: ita nec obtrectationes ac calumniae solidi vituperii. Multitudinis quippe testimonium non modo, secundum Ciceronem, non gravissimum: sed omnino levissimum est. Poniturque id secundum proverbium in aqua fundamentum, quodcumque in opinione et moribus vulgi collocatur. Etsi vero quae ante oculos interque manus sint, ut Poeta inquit, demonstrationem verborum non videntur requirere: tamen Tuarum virtutum et insignium de patria meritorum decora nominis et famae et laudis eximiae debito praeconio non mea saltem, sed omnium, qui honestum atque decus suis ponderibus examinare solent, sententia celebrare possem, si angustiae hujus extemporaneae scriptiunculae sinerent. Non enim intra parietes vitae Tuae privatae, ubi virtutum tuarum imagines eminenter conspicere libet, ingrediar: in theatro celeberrimae Tuae Hungaricae et Turcicae pacificationis constitutus, summaria quaedam brevissima seriatim explicabo ac complicabo.

Objecisti Te primum saevissimae tempestati et flammis belli, te non sine vitae tuae periculo, admirabili animi robore intulisti; sanasti morbum gravem atque inveteratum, et mortalia patriae vulnera, ut

quandoque diffidebas posse curari. Furorem bellicum, ratione, consideratione, ac prudentia summa, salutari prius temperamento veluti modificatum, tandem plane consumsisti. Eodem funestissimo horrore belli exasperatas gentes amicitiae et concordiae vinculo colligasti. Hungariam distractam, et per imbecillitatem ac discordiam servitutis Turcicae jugum vix non passuram, eripuisti. Famam, libertatem Hungariae, jacentem in squalore et tristitia, erexisti. Opus praeclarissimum publicae tranquillitatis et pacis communis, denique felicis status in Hungaria consumasti. Quorum meritorum sincera et accurata consideratione, de Te, Illustrissime Comes, existimo, vere dici posse, in Tua animi magnitudine, fide, consilio revixisse Hungariam, et tuum ingentem spiritum vere esse animam illius, aut si quis haec negat, ita patriae Te natum esse, cujus vitam consilia tua, actiones felicissime complectuntur. Debentur igitur tibi merito coronae, debentur arcus triumphales, siquidem utramque gloriam consequeris, quod pacem cum hostibus confeceris, et quod patriam conservaveris, quae, nescio quo infesto ac miserabili casu, saepius in propria viscera convertit manus. Atque ego vel summam hanc gloriam, vel summae certe proximam, conjunctam cum felicitate Tibi divinitus etiam data, profiteor. Vale interea et vive patriae, Illustrissime Comes, et meae huic velut ex theatro acclamationi ignosce. Deus Illustrissimam Dominationem Tuam salvam et incolumem conservet in annos quam plurimos.

Illustrissimae M. Vestrae

deditissimus
Elias Berger.

ORATIO.

Illustrissimi D. D. Stephani Ilieshazy, Comitis Trinchiniensis ac Liptowiensis, habita ad Proceres et Status Hungariae Superioris Cassoviae congregatos.

In quantis periculis versabatur, nobilissimi Proceres universique Status et Ordines Partium istarum Regni Hungariae, et quantis cladibus ac calamitatibus, tam ab exteris hostibus, quam aliis diversis nationibus internis affligebatur et premebatur patria haec nostra dulcissima, quae hactenus tot seculis clypeus, propugnaculum et murus aheneus orbi Christiano fuit: non existimo necessarium coram verbis multis commemorare. Persvasum enim mihi est, neminem vestrum existere tam novitium, qui horum infinitorum malorum aut non reminiscatur, aut certe molem calamitatum earum cum lachrimis et gemitibus non senserit. In avertendis hisce periculis, et componendis undiquoque exortis tumultibus, quae Serenissimus Princeps Matthias Archidux, Gubernator noster clementissimus, auxilio divino, pro sua paterna erga nos affectione et cura, media ac remedia invenerit, ut patria nostra charissima respirare, et viribus reparatis diutius clypeus et propugnaculum totius orbis Christiani persistere queat, Articuli Viennensis Pacificationis horum sunt testes locupletissimi, unde etiam postea reconciliatio tam cum Christiano populo, quam vicinorum regnorum ac provinciarum cum Hungaria confoederatio, quin etiam pacis Turcicae finalis conclusio promanarunt. At postquam nonnullorum pravis ac inquietis malevolorum consiliis Sacra Caesarea Majestas eo impellebatur, ut haec omnia acta et transacta rescinderet ac irrita faceret, nec pacem cum Hungaris et Turcis sancte initam servaret et coleret, id quod

occasionem novorum tumultuum Heidonum, Turcarum stimulis ac conspiratione amplissimam dedit. Maxima itaque necessitas est imposita Serenissimo Principi ac Gubernatori nostro, ut pro sua paterna erga nos cura et amore, et ex officio susceptae gubernationis, quam primum huic malo provideret, ne ipsimet Hungari in sua viscera igne et ferro, prout caeperant, grassarentur, neve Turcae in civili discordia ulterius furiis suis progrederentur. Ideo Conventum Posonii indixit, ut communibus regnicolarum suffragiis via et modus inveniretur, quo pax inita cum Hungaris et Turcis stabiliri et ad finem optatum perduci possit; quae omnia ex relatione Legati vestri, Magnifici Dni Michaelis Czobor, qui huic Conventui interfuit, optime intellexistis, imo et sigillis et statutis vestris superinde editis jam approbastis. Ut vero hujus Conventus statuta in effectum deducerentur, Serenissimus Archidux Matthias saepius per literas sollicite et suppliciter ad observationem pactorum Viennensium requisivit Sacram Caes. Mattem, simul quoque regna vicina, provincias et principes Christianos, quo in cardine negotium pacis versaretur, certos reddidit, utque tam pio et utili conatui ipsius favore ac patrocinio adessent apud Mattem Caes. invitavit. Sed cum nulla ratione Mattas Caes. ad servanda pacta et statuta Viennensia adduci potuisset, et maximum in mora esset periculum, Princeps Serenissimus et Gubernator noster Clementissimus, novam hanc inire rationem coactus est. Primum: ut novis Turcarum molitionibus, induciis fere elapsis, occurreret, me cum aliis certis legatis ad pacem Turcicam conficiendam diversis in locis, Vivarii et postremo Comaromii, destinavit. Deinde in persona cum floren-

tissimo Hungarorum, Austriacorum et Moravorum exercitu Pragam versus expeditionem suscepit, ubi cum Imperator invictissimus Principis Serenissimi et Gubernatoris nostri singularem in gentem Hungaricam affectionem, atque in conservanda patria nostra studium ac industriam perspexisset, studio boni publici permotus, et permansionis totius Christianitatis avidus, abjecit belli consilia, pacem confirmavit, insuper, ut et amori fraterno gratificaretur et officio suo curaeque de salute et incolumitate Regni Hungariae satisfaceret, S. Coronam ejusdem Regni Hungariae cum omnibus clenodiis Suae Serenitati et Hungaris restituit. Quae omnia futuris Comitiis, Posonii, ex Serenissimo Principe et Gubernatore nostro, et ex literis Caes. Mattis uberius cognoscere licebit.

Postquam itaque id, quod diu, quod summis a DEO O. M. ac ardentibus votis consequuti sumus, aequum et justum certe est: ut ante omnia DEO O. M. cujus utpote singularis in gentem Hungaricam praeter spem et opinionem omnium misericordia et benignitas nunc effulsit, ex intimis praecordiis immortales agamus gratias, rogemusque, ut et consilia recta, laudabilia et salutaria capiantur, et actiones consequantur ad DEUM aeternum pietate, ad homines gloriosa existimatione celebres. Deinde dignum est, et maxime convenit, ut Serenissimi Principis Gubernatoris nostri insignia ergaRempublicamHungariae merita, et divina erga patriam beneficia, prudenter et accurate, absque animo amore ac odii pleno expendamus, et diligenti examine trutinemus. Hic enim Serenissimus Princeps ac Gubernator noster ab ineunte fere aetate pro patria nostra dulcissima arma defensiva sumsit, et in continuis Martis certaminibus etflorentissima aetate,

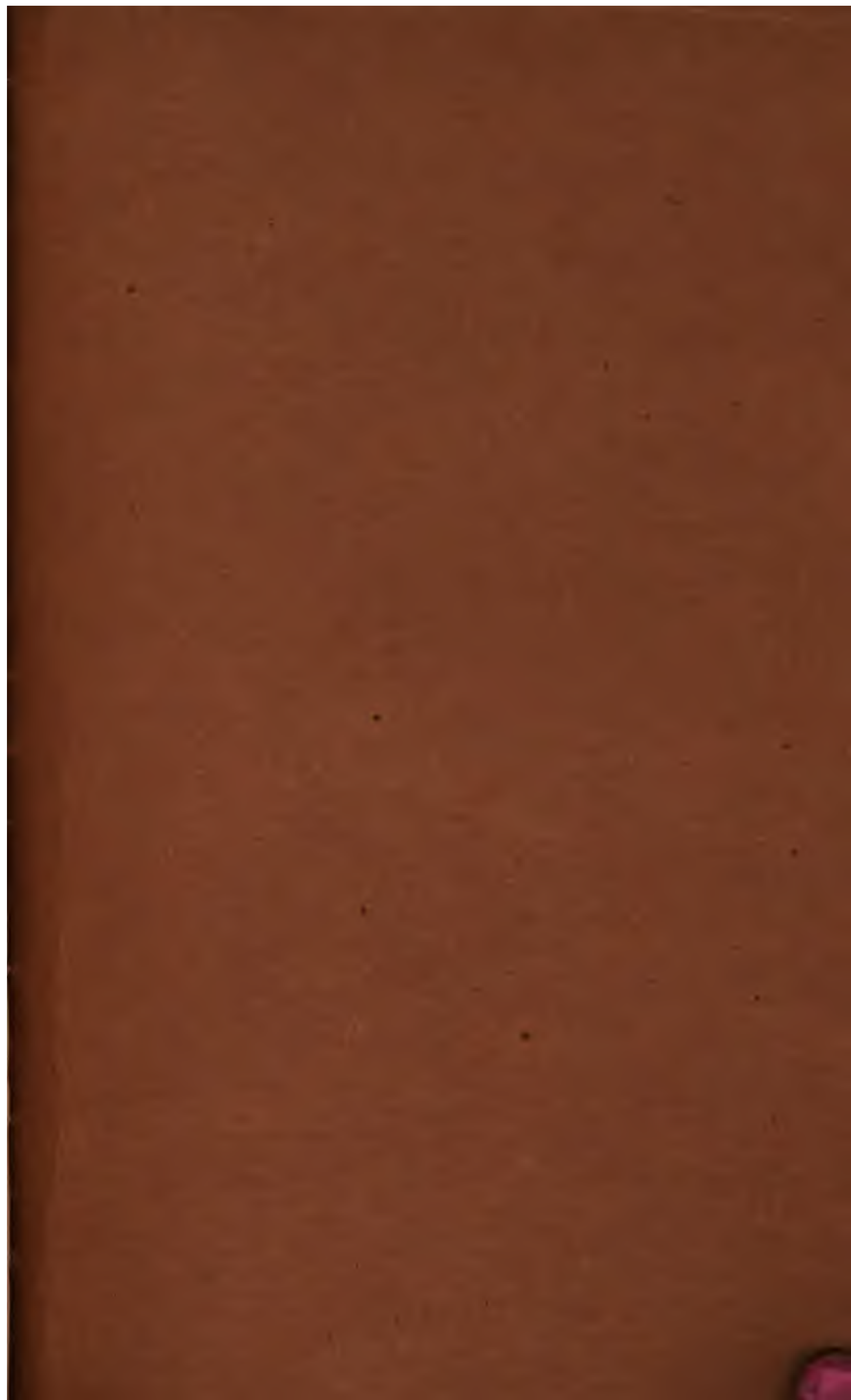
*

proprio sanguini et vitae suae periculo non parcens, existimationem militaris personae et bellicosi principis laudem maximam, cum insigni pulcherrimarum victoriarum gloria consequutus est. Ita deinceps pacis amantissimum fuisse constat, ut dum plurimi Hungariam diris ac extremis devoverent malis, horrendas belli tempestates minitarentur, et jam palam ab adversariis manifestis oppugnari, ab occultis inimicis obtrectari caeperat: Hic solus ac unicus, tam miseris atque duris Reipublicae temporibus his omnibus occurrit; Hic generoso atque excelso animo restitit; Hujus fide, industria, benignitate faedae ruinae atque labis prohibitae minae sunt, et impendentia nostris capitibus pericula propulsata.

Haec eadem maximi amoris erga nos omnes affectio tandem se se proferens clarior eluxit et splendidior est effecta, dum libertatem Regni Hungariae, quae tot modis, tam bello aperto, quam clandestinis insidiatorum machinamentis vim passa ac deformata debilitataque est, asseruit, vindicavit, illius semper syncerus propugnator et protector extitit. Quid magis? ut constaret omnibus omnem belli victoriaeque eventum ad spem utilitatemque pacis pertinere, a Principe Serenissimo huc dirigi, viresque patriae deploratae recreatione, ocio ac quiete restaurari possint, pacem cum Turcarum Imperatore, qualem antea nunquam habuimus, conclusit. Quae omnia vos non latere existimo, et Viennensis pacificationis articuli evidentissime testantur. At pro tantis his praeclarissimis virtutum meritis illud primum a DEO O. M. praemii accepit: ut ad sacram angelicam Coronam in Hungariam reducendam divinitus destinatur, maximamque omnium Sacri Diadematis

recuperati reportaret victoriam. Quo igitur animo erga hunc Serenissimum Principem ac Gubernatorem nostrum, nobilissimi Proceres, esse debetis? quem affectum testari? Eam profecto gratitudinem declarare nitamini, eam referre gratiam: ut apud omnes orbis Christiani nationes et alias gentes vestrorum praeclarissimorum facinorum ac victoriarum gloria eo magis eniteat, et vestra talis fides et observantia in benemeritum Principem pulcherrimum laudis dignissimae testimonium obtineat. Quemadmodum enim optimus et laudatissimus ille rex olim noster Matthias coronam Regni Hungariae ex Germania recuperaverat: ita hic Serenissimus Princeps et Gubernator noster, Matthias, coronam ex Bohemia sine caede ac sanguine reportavit. Efficite itaque, fortissimi ProceresHungariae, utjam tandem hicPrincepsSerenissimus et Gubernator noster clementissimus horum laudatissimorum gestorum et meritorum a vobis accipiat fructus. ExcitateHunc eundem vestra animi gratitudine ad majora, ad potiora, pro salute, permansione et stabilitate patriae nostrae obeunda; ut alii principes optimi exemplo hujus Serenissimi Archiducis ad tam praeclara facinora, pro publico bono aggredienda, ad tam pulchra decora comparanda extimulari queant.

Propediem autem Seren. Princeps noster literas, quibus comitia de electione novi Regis promulgabuntur, expediet, ex quibus omnia fusius intelligetis. Me autem ea de causa huc ablegavit, ut interea dum haec gerantur, quae publicum bonum et utilitatem nostrae patriae concernunt, vobiscum provideam et agam.

A M. AKADEMIA TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYÁNAK KIADÁSAI.

M. TÖRTÉNELMI TÁR I. köt. X. és 260 l. egy pecsétmással 2 frt. 10 kr.
— — — II. köt. 215 l. 100 rézbe metszett pecsétmással 2 frt 10 kr.
— — — III. köt. 264 l. egy czímerrajzzal 1 frt 40 kr.
— — — IV. köt. 260 l. 1 frt 40 kr.
— — — V. köt. XVIII. és 231 l. 1 frt 40 kr.
— — — VI. köt. 264 l. egy pecsétrajzzal 1 frt 60 kr.
— — — VII. köt. 266 l. 1 frt 60 kr.
— — — VIII. köt. 259 l. 4 kőirati tábl. 1 frt 60 kr.
— — — IX. köt. 244 l. 1 frt 38 kr.
— — — X. köt. 210 l. aranybullák s okm. másaival 1 frt 60 kr.
— — — XI. köt. 240 l. 1 frt 38 kr.
— — — XII. köt. 292 l. 1 frt 70 kr.

A tizenkét kötet ára együtt tizenöt forint.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA. Magyar Történelmi Emlékek; egy-egy négy számból álló folyam ára 10 frt 50 kr., külön egy kötet ára 3 frt 15 kr.

1.
1. sz. Első osztály: Okmánytárak I. köt. (Brüsszeli Magyar Okmánytár I.)
2. sz. Második osztály: Írók I. köt. (Szerémi György Emlékirata.)
3. sz. — — — II. (Verancsics Munkái, I.)
4. sz. — — — III. (Verancsics Munkái, II.)

2.
5. sz. Első osztály: Okmánytárak II. köt. (Brüsszeli Magyar Okmánytár II.)
6. sz. — — — III. köt. (Brüsszeli Magyar Okmánytár III.)
7. sz. — — — IV. köt. (Brüsszeli Magyar Okmánytár IV.)
8. sz. Második osztály: Írók IV. köt. (Verancsics Munkái III.)

3.
9. sz. Második osztály: Írók V. köt. (Verancsics Munkái IV.)
10. sz. Első osztály: Okmánytárak V. köt. (Londoni Magyar Okmánytár.)
11. sz. Második osztály: Írók VI. köt. (Verancsics Munkái V.)
12. sz. Első osztály: Okmánytárak VI. köt. (Árpádkori új Okmánytár I.)

4.
13. sz. Második osztály: Írók IX. köt. (Verancsics Munkái VI.)
14. sz. Első osztály: Okmánytárak VII. köt. (Árpádkori új Okmánytár II.)
15. sz. — — — VIII. köt. (Árpádkori új Okmánytár III.)
16. sz. — — — IX. köt. (Árpádkori új Okmánytár IV.)

5.
17. 18. sz. Második osztály: Írók XV. köt. (Tököly Imre Naplója).
19. sz. — — — VII. köt. (Illésházy. Mikó Ferencz.)
20. sz. — — — XI. köt. (Apor Péter Minden Munkái.)

6. 21. sz. — — — XII. köt. (Brutus Magyar Históriája, I.)

Sajtó alatt; részben sajtókészen.

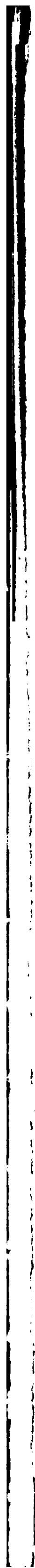
Első osztály: Okmánytárak X. köt. (Árpádkori új Okmánytár V.)
Második osztály: Írók VIII. köt. (Gyulafi Lestár. Jegyzőkönyvei).
— — — X. köt. (Verancsics, VII.)
— — — XIII. XIV. köt. (Brutus Magyar Históriája.)
— — — XVI. köt. (Forgács Ferencz Commentáriusai.)

TÖRÖK-MAGYAR-KORI TÖRTÉNELMI EMLÉKEK, Első osztály: I. II. köt. (Okmánytár a Hódoltság történetéhez Magyarországon, I. II.) XXX. 458 és 480 l. 5 frt.

MAGYAR LEVELES TÁR, I. kötet. Négyszáz magyar levél 1504—1560. XX és 432 l. 9 kőirati táblával 4 frt.

ÉVMUTATÓ Fejér György Okmánytárához, Knauz által. 30 kr.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál, Pesten, [illegible]

B'D MAR 23 1915